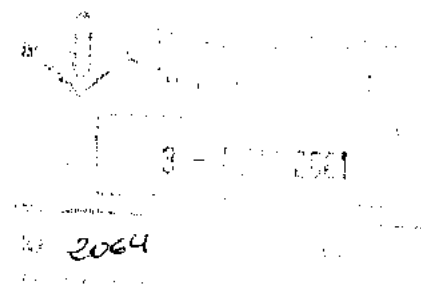

Lleida en la Guerra Civil espanyola (1936-1939)

Dra. Conxita Mir Curcó, directora
Joan Sagués San José, autor

JUNY 2001

LLEIDA EN LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1936-1939)

Joan Sagués San José

Directora: Dra. Conxita Mir Curcó

Departament d'Història

Universitat de Lleida

Juny de 2001

LLEIDA EN LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1936-1939)

L'estudi d'una ciutat del Ponent català durant els anys de la guerra civil espanyola era una tasca que encara estava per emprendre. Als ciutadans de la Catalunya occidental els hi va tocar viure durant el període 1936-1939 gairebé totes les experiències possibles d'aquella etapa. En la seva capital, Lleida, l'exèrcit va participar en la revolta del mes de juliol de 1936 amb la col·laboració de la guàrdia civil i de sectors civils que creien possible una solució violenta a la crisi d'hegemonia social que patia l'estat espanyol, com estava passant en altres països d'Europa.

Com a reacció al fracàs de la revolta, en bona mesura condicionat per la derrota dels rebels a Barcelona, es va desencadenar una revolució social contra la que les autoritats republicanes es van mostrar incapaces de reaccionar, com tampoc ho havien sabut fer contra els sollevats. La revolució, que va afectar la vida institucional, política, econòmica i judicial dels lleidatans, multiplicà els centres de poder per tot el país i generà unes pràctiques violentes en les que el component de classe i anticlerical tingueren un paper central.

La manca de consens entre les forces polítiques de la rereguarda republicana, l'evolució de la guerra i la poca maduresa d'un projecte revolucionari que es desencadenà de manera espontània expliquen el seu col·lapse. Per altra banda, i a mesura que la guerra s'allargava, es començaren a patir problemes en la distribució de proveïments, agreujats per l'arribada de refugiats de la resta d'Espanya, i a notar els efectes directes de les accions militars traduïdes en durs atacs aeris.

En aquestes condicions s'inicià la primavera de 1938, l'exèrcit franquista trencà el front aragonès i ocupà una part important de les províncies de Lleida i de Tarragona. L'estabilització del front seguint els rius Segre i Noguera Pallaresa des de l'abril fins el Nadal deixà aquestes terres en primera línia de foc i, per tant, sota el domini directe de l'exèrcit. Durant l'últim any de guerra els lleidatans van conèixer directament els principis del que seria l'estat franquista a partir de 1939.

Centrar l'estudi d'aquestes etapes en un espai reduït, la ciutat de Lleida, però sense oblidar en cap moment els problemes d'abast general que marquen la història del país i d'Europa, ha permès a l'investigador fixar millor l'atenció en les experiències vitals dels que patiren aquests esdeveniments.

LLEIDA EN LA GUERRA CIVIL ESPAÑOLA (1936-1939)

Estudiar una ciudad del Poniente catalán durante los años de la guerra civil española era una labor que aún estaba por hacer. A los ciudadanos de la Catalunya occidental les tocó vivir en el período 1936-1939 prácticamente todas las experiencias posibles de aquella etapa. En su capital, Lleida, el ejército participó en la revuelta del mes de julio de 1936 con la colaboración de la guardia civil y de sectores civiles que creían posible una solución violenta a la crisis de hegemonía social que sufría el estado español, como estaba pasando en otros países de Europa.

Como reacción al fracaso de la revuelta, en buena medida condicionada por la derrota de los rebeldes en Barcelona, se desencadenó una revolución social contra la que las autoridades republicanas se mostraron incapaces de reaccionar, como tampoco lo habían sabido hacer contra los sublevados. La revolución, que afectó la vida institucional, política, económica y judicial de los leridanos, multiplicó los centros de poder por todo el país y generó unas prácticas violentas en las que el componente de clase y anticlerical tuvieron un papel central.

La falta de consenso entre las fuerzas políticas de la retaguardia republicana, la evolución de la guerra y la poca madurez de un proyecto revolucionario que se desencadenó de manera espontánea explican su colapso. Por otra parte, y a medida que la guerra se alargaba, se comenzaron a padecer problemas en la distribución de los abastecimientos, agravados por la llegada de refugiados del resto de España, y a notar los efectos directos de las acciones militares traducidas en duros ataques aéreos.

En estas condiciones se inició la primavera de 1938, el ejército franquista rompió el frente aragonés y ocupó una parte importante de las provincias de Lleida y de Tarragona. La estabilización del frente siguiendo los ríos Segre y Noguera Pallaresa desde abril hasta Navidad dejó estas tierras en primera línea de fuego y, por tanto, bajo el dominio directo del ejército. Durante el último año de guerra los leridanos conocieron directamente los principios de lo que sería el estado franquista a partir de 1939.

Centrar el estudio de estas etapas en un espacio reducido, la ciudad de Lleida, pero sin olvidar en ningún momento los problemas de ámbito general que marcan la historia del país y de Europa, ha permitido al investigador fijar mejor la atención en las experiencias vitales de los que sufrieron estos acontecimientos.

LLEIDA IN THE SPANISH CIVIL WAR (1936-1939)

An essay about a city of the Catalan West during the civil war years is a task that has never been undertaken. During the years from 1936 to 1939 the inhabitants of the western Catalonia had to live almost all the possible experiences of that period. In its capital, Lleida, the army took part in the riot of July 1936, in the collaboration with the Civil Guard and with civilian sectors that believed a violent strategy would be an answer to the social hegemony crisis the Spanish state was suffering, like it was happening in other European countries.

As a reaction to the failure of the riot, in great part due to the defeat of the rebels in Barcelona, it started a social revolution against which the republican authorities were unable to react, just like it happened with the rebels. The revolution, which affected the institutional, politic, economic and judicial life of the inhabitants of Lleida, increased the number of centres of power throughout the country and caused a series of violent methods in which the class and anticlerical component had the main role.

The lack of accord among the political forces of the republican rearguard, the evolution of war and the lack of wisdom of a revolutionary project that set off spontaneously are mainly the reasons of its collapse. On the other side, and as the war prolonged, they started to suffer some problems of supplies distribution, worsened by the arrival of refugees from the other regions of Spain, and also the direct consequences of the military actions that entailed harsh air raids.

In these conditions comes the spring of 1938, when the pro-Franco army broke the Aragonese front and occupied an important part of the provinces of Lleida and Tarragona. The station of the front along the rivers Segre and Noguera Pallaresa from April to Christmas, left these lands on the front line and therefore, under the direct authority of the army. During the last year of the war the inhabitants of Lleida got to know the beginnings of what it would be the pro-Franco state from 1939.

Focusing this essay in a limited area, the city of Lleida, but without forgetting in any moment the problems with a general range and which mark the history of the country and of Europe in those moments, has enabled the researcher to draw his attention to the essential experiences that caused these events.

Agraïments

Un treball de gestació tan prolongada i tan extens, potser massa, com el que ara presentem té molt de prova de fons, d'exercici de resistència. Una resistència que hauria estat impossible d'assumir sense molts suports, col·laboracions i estímuls rebuts al llarg dels anys.

Qui primer va confiar en la possibilitat que aquesta investigació pogués dur-se a terme va ser la doctora Conxita Mir Curcó, que immediatament acceptà convertir-se en directora de la tesi, amb tot el que això implica. Encara que la idea original del treball ha canviat molt des que vam discutir per primer cop la possibilitat de fer un estudi sobre la guerra civil al ponent català, sempre ha sabut conduir les meves inseguretats. També és just agrair en aquest punt el fet d'haver pogut col·laborar en diverses investigacions col·lectives coordinades per la doctora Mir. Gràcies a elles he desenvolupat una activitat investigadora de la qual la tesi doctoral n'és clarament deutora. D'aquesta manera a la inicial relació professora alumne s'hi ha anat incorporant un valuós component d'amistat.

De la mateixa manera, la influència constant de la resta de professors del departament d'Història de la Universitat de Lleida ha estat essencial. Des de la meua experiència com a estudiant fins a la integració com a professor novell a la Facultat de Lletres i després a la de Ciències de l'Educació, passant per les *reunions gastronòmiques* setmanals que hem mantingut de manera ininterrompuda des de fa tants anys. Cal que dediqui una menció especial al mestratge del professor Manuel Lladonosa i a les portes obertes per Antonieta Jarne. I especialment al professor Jaume Barrull. Les seves investigacions i amplis coneixements sobre el període que mai s'ha resistit a compartir, el material que m'ha facilitat i la seva actitud personal tenen una bona quota de responsabilitat en que aquest treball s'hagi pogut culminar.

També ha estat important l'amistat dels companys amb els que he compartit aules, inquietuds i experiències diverses. L'Ignasi, la Meritxell i el Josep Joan que sempre ha sabut escoltar.

El pas per la Universitat no ha estat una etapa únicament acadèmica o professional, sinó que gràcies als amics i amigues del Vicerektorat d'Activitats Culturals i Projecció Universitària, abans de Relacions Institucionals, —i *rodalies*— s'ha convertit en quelcom molt més important.

Finalment, i no pas en últim lloc, aquest treball, i tantes altres coses, no s'hagués pogut realitzar mai sense els que han suportat a casa una carrera tan llarga. Una casa en la que per primer cop vaig començar a familiaritzar-me amb una època de rojos, de nacionals, de patiments i d'històries mig contades.

En el terreny acadèmic i econòmic, la dedicació a la recerca ha estat en bona mesura possible gràcies als ajuts rebuts, en moments diferents, de diverses institucions públiques i privades. Entre els anys 1993 i 1996 vaig gaudir d'una beca del Programa de Formació d'Investigadors de la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya. Posteriorment la Fundació Jaume Bofill em concedí una beca salari per al curs 1997-1998 i un ajut durant el curs següent. L'any 1997 la Fundació Caixa de Sabadell em va concedir un Premi per a realitzar un treball titulat *El franquisme de guerra a Catalunya*, que es convertiria en la segona part de la tesi.

Si els mèrits cal repartir-los entre els que implícitament o explícitament acabo d'esmentar, els errors i les limitacions són responsabilitat exclusiva de l'autor.

ÍNDEX

Introducció. UNA CIUTAT EN GUERRA	13
Sigles Utilitzades	48
 I Part. DE CONSPIRACIONS, REVOLUCIONS, RESISTÈNCIES I SUPERVIVÈNCIES	
 Capítol 1. LA VICTÒRIA DE LES OPCIONS ILIBERALS SOBRE EL PROJECTE REFORMISTA REPUBLICÀ	 51
1.1 La fragilitat del projecte democràtic	51
1.2 El trencament de l'ordre constitucional	61
1.2.1 La preparació del cop	64
1.2.2 De la iniciativa civil a la intervenció de les forces armades en la revolta	68
1.2.3 Reacció de l'esquerra obrera i resistència dels sollevats	73
1.2.4 La revolta fracassada i la porta a la revolució	80
 Capítol 2. LA NOVA ORDENACIÓ DEL PODER LOCAL I LES RELACIONS ENTRE LES FORCES OBRERES DE LA REREGUARDA: COL·LABORACIÓ, ENFRONTAMENTS I COEXISTÈNCIA	
2.1 Lleida la roja: la ciutat i els comitès	97
2.1.1 El comitè popular i l'assemblea general de juntes directives	99
2.1.2 La Comissaria delegada de la Generalitat a Lleida	107
2.1.3 Del col·lapse de l'ajuntament republicà al comitè municipal	111
2.2 La revolució que pretén institucionalitzar-se	119
2.2.1 El final dels comitès i l'ajuntament regulat per la Generalitat	119
2.2.1.1 Projectes i problemes municipals	125
2.2.2 Les forces obreres a Lleida	137
2.2.2.1 De les proclames d'unitat d'acció al plantejament obert de les discrepàncies	156

2.3 Enfrontaments a la rereguarda: el ressò de Maig a Lleida	166
2.3.1 Definitiu enrariment de les relacions entre les forces polítiques i sindicals	167
2.3.2 La crisi municipal de maig de 1937	185
2.4 Intents de construir l'harmonia política a la rereguarda	197
2.4.1 Poca eficàcia dels nous projectes unitaris: el Front Popular Antifeixista	197
2.4.2 La darrera reforma municipal	202

Capítol 3. LA REVOLUCIÓ I EL DESAFIAMENT A LA PROPIETAT PRIVADA: CONFISCACIONS, COL·LECTIVITZACIONS I MUNICIPALITZACIONS	213
---	------------

3.1 La distància entre el somni revolucionari i la seva aplicació real en el teixit empresarial	218
3.1.1 Les confiscacions d'empreses: una revenja històrica	219
3.1.2 La (des)organització dels tallers col·lectius	227
3.2 La revolució també arriba al sistema financer	240
3.3 Les confiscacions de les finques urbanes i la municipalització de l'habitatge	250
3.3.1 Les confiscacions com a represàlia contra els desafectes	252
3.3.2 Debat polític i crisi municipal al voltant de la municipalització de l'habitatge	264
3.3.3 Història d'una escala: l'habitatge i la guerra	283
3.4 Amunt obrers i rabassaires	287
3.4.1 Diferents alternatives a un mateix problema	288
3.4.2 La col·lectivitat camperola <i>Adelante</i>	300

Capítol 4. VIOLÈNCIA, CONTROL, REPRESSIÓ I RESISTÈNCIA EN LA REREGUARDA	313
--	------------

4.1 La cultura de la violència en temps de guerra	315
4.1.1 La complicada gestió de l'ordre públic	315
4.1.2 Mesures punitives contra l'enemic polític	327
4.2 La presó de Lleida	336
4.3 Secrets a la rereguarda	355

4.4 La culminació d'un segle d'anticlericalisme	374
4.4.1 Discurs antireligiós de la premsa revolucionària local	380
4.4.2 El darrer gran esclat de la violència anticlerical en la història contemporània catalana	383
Capítol 5. VIURE A LA REREGUARDA	397
5.1 No passaran. Defensar, esperar, viure	403
5.1.1 La direcció militar de la ciutat	403
5.1.2 La guàrdia civil entre la sublevació i la revolució	406
5.1.3 De la guerra revolucionària i els milicians voluntaris a la mobilització de l'exèrcit popular	412
5.1.4 L'organització de la defensa	427
5.1.5 Les bombes sobre la rereguarda	436
5.1.6 L'esgotament de la moral de guerra	442
5.2 Gestionar els proveïments i alimentar una ciutat en guerra	447
5.2.1 Els primers passos revolucionaris: el Comitè de Proveïments i les col·lectivititzacions d'empreses	448
5.2.2 Contra el comerç tradicional: les cooperatives de productors i consumidors	459
5.2.3 La reordenació republicana: els Consells Provincials de Proveïments	463
5.2.4 La intervenció de l'ajuntament: el departament municipal de Proveïments	466
5.2.5 Després dels fets de Maig: la Junta Regional de Proveïments de la vuitena regió	472
5.2.6 La recuperació de les competències per l'administració central: <i>la Dirección General de Abastecimientos</i>	475
5.2.7 Manca de queviures, racionament i ordre públic	477
5.2.8 Manca de queviures i enfrontaments polítics	483
5.3 Ferits, malalts, orfes, pobres i refugiats: una revisió de la sanitat i de l'assistència social	488
5.3.1 La sanitat entre el servei, la guerra i la política	489
5.3.2 El discurs revolucionari de l'assistència social	500
5.3.2.1 La Casa de Maternitat: d'imatges sagrades a Walt Disney	502
5.3.2.2 De la Casa de Misericòrdia a la Casa d'Acolliment	507
5.3.2.3 Més iniciatives d'assistència social	513

5.3.3 Els refugiats arriben a la ciutat	515
5.4 Per una escola catalana i popular	526
5.4.1 L'organització institucional de l'ensenyament durant la guerra	527
5.4.2 Els centres educatius de Lleida	536
5.4.2.1 Les escoles de primària	536
5.4.2.2 L'institut de secundària	540
5.4.2.3 L'Escola del Treball	547
5.4.2.4 L'Escola Normal de Lleida	548
5.4.3 Enquadrament polític de mestres i d'estudiants	554
5.5 Activitats culturals i de lleure durant la guerra	565
5.5.1 Les publicacions periòdiques: informació, propaganda i lluita política	566
5.5.2 El compromís dels artistes i les preocupacions culturals de la revolució	575
5.5.3 Els espectacles públics en combat: el cinema com a arma propagandística	581
5.5.3.1 L'organització revolucionària dels cinemes: el Servei Municipalitzat de Teatres i Cinemes	587
5.5.4 La nova moral versus el dret a l'oci	595

II Part. LA PENETRACIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA I L'EXPERIÈNCIA DEL NOU ESTAT

Capítol 6. VIURE EN EL FRONT	609
6.1 Tot s'enfonsa	609
6.2 <i>Ya hemos pasao</i> . Lleida, ciutat ocupada	619
6.2.1 Desordres, abusos i incontrolats	622
6.2.2 Saqueigs i robatoris quotidians	628
6.2.3 Víctimes femenines de l'ocupació	633
6.2.4 L'allotjament dels militars	636
6.2.5 Els moros i la nova Reconquesta	640

6.3 L'amençant presència de la guerra	643
6.3.1 Amb la guerra a les portes de casa	643
6.3.2 Destruccions de guerra i projectes de reconstrucció	646
6.3.2.1 Projectes municipals de reconstrucció	651
6.3.3 Moral de guerra	655
6.3.4 Espies que venien de l'esquerra del Segre	658
6.4 La gent i el front	669
6.4.1 La nova reorganització dels proveïments i de les infraestructures	670
6.4.1.1 Tornar la normalitat al camp	674
6.4.2 Un mal moment per a la Lleida botiguera	678
6.4.3 Sexe, tropes i ocupació	683
 Capítol 7. BASTIMENT DEL PODER POLÍTIC EN LA LÍNIA DE FRONT	691
7.1 <i>Que en España empieza a amanecer</i> . Els nous centres de poder	692
7.1.1 Govern Civil: entre el retorn a la tradició i les bases del nou estat	697
7.1.1.1 La militaritzada delegació d'Ordre Públic	701
7.1.2 L'escàs paper del poder municipal: la comissió gestora posterior a l'ocupació	704
7.1.2.1 Una evident manca de recursos	711
7.1.2.2 Política de personal i depuració	715
7.1.3 Grups de pressió i lluites polítiques en el temps de front	723
7.1.4 Combats pel poder a Ponent	731
7.2 Les relacions entre les autoritats vencedores i la ciutat: vigilància i càstig	734
7.2.1 La societat de la sospita	735
7.2.1.1 Quan els organismes oficials actuaven com a agents denunciadors	739
7.2.1.2 Qui ho ha dit? Les denúncies entre particulars	744
7.2.2 La societat sota vigilància	747
7.2.3 La societat sota control	757
7.2.3.1 La presó de Lleida	761

7.3 La construcció d'una nova «normalitat»	766
7.3.1 Com sempre, la llengua	768
7.3.2 El pilar religiós de l'Estat	771
7.3.3 De la plaça de la Revolució a la <i>plaza de España</i>	778

RECAPITULACIÓ. ELS LLEIDATANS, ENTRE ELS COMITÈS I LA NUEVA ESPAÑA	787
---	------------

I ara, què?	795
-------------	-----

APÈNDIX

1. Civils participants en la revolta de juliol de 1936	803
2. Establiments comercials de Lleida durant els mesos de front de 1938	811
3. Empresonats a Lleida, juliol 1938 - abril 1939	817

BIBLIOGRAFIA	837
---------------------	------------

INTRODUCCIÓ. UNA CIUTAT EN GUERRA

El programa internacional de recerca *Identité et conscience européennes au XXe siècle*, en el que el professor René Girault ha coordinat durant els anys noranta a investigadors de diverses universitats europees, va escollir la guerra com un dels elements essencials en el procés d'elaboració d'una memòria europea. S'entenia que l'anàlisi de les experiències viscudes durant les guerres, i sobretot el seguiment de les canviants percepcions d'aquelles en funció de les mudances polítiques i ideològiques de la passada centúria, permetria examinar un dels fils constructors de la consciència europea. En la segona meitat del segle XX les relacions entre els estats participants en el procés d'integració europea han substituït les guerres, que suposen un descobriment traumàtic de l'altre, per uns sentiments de solidaritat i per la recerca d'un destí comú. En les consciències col·lectives que opten per aquesta nova perspectiva hi ocupa un espai important la guerra civil europea dels anys trenta. Regions europees amb una memòria d'ocupacions que es remunten a 1914, quan no a les guerres de segles anteriors; una crisi que havia creat no poques divisions dins de les nacions. Però que també originà solidaritats transnacionals.¹

Mecanismes similars s'han identificat en els fonaments de memòries nacionals arrelades en conflagracions del passat. Pieter Lagrou, per exemple, ha explicat com a França, Holanda i Bèlgica el record i la commemoració de les persecucions patides durant la II Guerra Mundial han estat claus en la confecció

¹ Els resultats del grup de treball d'aquest projecte dedicat a les guerres es van publicar a Antoine FLEURY i Robert FRANK (ed.), *Le rôle des guerres dans la mémoire des européens. Leur effet sur la conscience d'être européen*. Els textos d'aquest volum corresponen als professors Antoine Fleury (Universitat de Ginebra), Annette Becker (Universitat Charles de Gaulle/Lille III), Josefina Cuesta (Universitat de Salamanca), Yves Durand (Universitat d'Orleans), Gianni Oliva (Universitat de Torí), Robert Frank (Universitat de París I/Sorbona), Helga Bories-Sawala (Universitat de Bremen), François Cochet (Universitat de Reims-Champagne-Ardenne), Rémi Boyer (Universitat de París I/Sorbona) i Pieter Lagrou (Universitat de Lovaina).

d'una èpica nacional, especialment necessària després de la derrota i ocupació per un exèrcit estranger i de ser alliberats per unes tropes aliades però també estrangeres. Tot i que la guerra freda va primar unes memòries sobre unes altres, que no totes les resistències foren igualment recordades, ni totes les víctimes van merèixer la mateixa categoria en els martirologis nacionals —les víctimes de l'antisemitisme han tingut més dificultats per ser integrades en el discurs patriòtic—, cal remarcar la llarga presència d'aquests passats traumàtics en la història d'una col·lectivitat.²

L'estudi de la construcció de la memòria de les guerres no es limita als conflictes del segle XX. Un exemple el trobem en les guerres napoleòniques a Prússia que al llarg del segle XIX van ser recordades de manera diferent pels diversos projectes polítics vuitcentistes. Per a un sector del opinadors en les primeres dècades de la postguerra, les victòries prussianes havien de ser reivindicades i commemorades per les institucions nacionals (incorporar parts de l'uniforme militar als "vestits nacionals", recordar als caiguts en plaques exhibides als murs de les esglésies, etc.) per convertir-les en una base important del consens nacional. En canvi altres tendències d'excombatents preferien substituir el concepte de Guerra d'Alliberament pel de Guerra de la Llibertat. Al commemorar una guerra de voluntaris, en lloc d'una guerra d'exèrcits regulars, concebien l'enfrontament amb els francesos com una insurrecció popular i no com una campanya dirigida pels prínceps i els seus ministres. Posteriorment, en l'època de la unificació, les dues tendències convergrien en una síntesi en la qual els elements populars i dinàstics esdevindrien complementaris. I encara existiria com a mínim una altra tradició interpretativa que, arrencant de Friedrich Engels, arriba als historiadors de la República Democràtica Alemanya. En aquest cas l'èmfasi es posaria en el poble convertit en la font de poder i en la guerra com una acció insurreccional de les forces progressives i la població treballadora.³

Si ens centrem en el nostre país, la guerra civil de 1936-1939 ha estat un dels moments que més ha marcat la societat contemporània i un factor clau en la

² Pieter LAGROU, "Victims of genocide and national memory: Belgium, France and the Netherlands 1946-1965".

³ Christopher CLARK, "The wars of liberation in Prussian Memory: reflections on the memorialization of war in early nineteenth-century Germany".

definició de la identitat col·lectiva del país. El seu alt valor simbòlic fou ja manifest des del mateix 1936. Per uns i altres la guerra havia de ser el punt de partida d'una nova societat. El diari dels anarquistes lleidatans proclamava que Espanya estava endegant la tercera, i definitiva, etapa revolucionària en la història europea després de França i de Rússia.

La revolución francesa señala el fin del autocratismo absolutista y el triunfo de la democracia burguesa.

La revolución rusa significa el fracaso de la clase media ante el primer intento de revolución proletaria.

La revolución española recoge todas las experiencias históricas y se dispone para el salto definitivo contra la propiedad y la autoridad.

He aquí la verdadera revolución social.

Ruta, el periòdic falangista que sortí als carrers de Lleida després de l'ocupació de 1938, celebrava la derogació de l'Estatut de Catalunya com un gran pas en la superació del passat democràtic

Cataluña es tan española como el resto de las regiones de España y más que ninguna precisaba vivir esta etapa sangrienta, pero de espléndido resurgir, para que, de una vez y para siempre, quedase definitiva e indisolublemente ligada a España.⁴

L'historiador francès François Furet va definir fa pocs anys aquella guerra com el paradigma dels conflictes europeus dels anys trenta, a l'esdevenir en el discurs més generalitzat dels coetanis una lluita entre feixisme i llibertat.⁵ Aquesta concepció, però, es va filtrar en les diferents —i alguns cops oposades— interpretacions historiogràfiques, en la utilització que se n'ha fet des de la política i en la confecció del discurs que la gent ha elaborat sobre la seva pròpia història. Per tant, confegir una visió de la guerra condicionada pel context polític o per la posició ideològica de qui l'elabori ha estat habitual. El professor Enric Ucelay va explicar en un interessat article com les diferents formes d'entendre la guerra són més antigues que la pròpia guerra, que s'havia sobrevalorat el seu significat simbòlic tant a Espanya com a Europa recolzant-se en estereotips propis de comunistes, anarquistes, feixistes, catòlics, demòcrates, etc. Mentre que les investigacions de Paloma Aguilar, alhora que expliquen l'evolució de la memòria de la guerra des dels anys quaranta, mostren la influència del conflicte en les estratègies polítiques adoptades durant la transició democràtica —idees de consens

⁴ *Acracia*, núm. 89, 8/XI/36, pàg. 1 i *Ruta*, núm. 4, 22/IV/38, pàg. 1

⁵ François FURET, *El pasado de una ilusión. Ensayo sobre la idea comunista en el siglo XX*, pàg. 286.

i de reconciliació o la creació d'un entramat institucional que fes inviable la repetició de fets tan dramàtics.⁶

En el cas de Catalunya la persistent empremta de la guerra té les seves arrels en les particularitats específiques que va adoptar. Un cop fracassada la insurrecció militar de juliol s'ensorraren les institucions republicanes i es conformaren unes noves formes de poder revolucionàries. Es va viure la revolució d'una forma especialment intensa, el que s'ha associat tant a una memòria de base romàntica com al record d'una etapa de caos i d'anarquia, en la pitjor accepció de la paraula. Al llarg de 1937 s'intentà recuperar la normalitat republicana, es manifestaren els primers problemes d'aprovisionament de la població, arribaren gran quantitat de refugiats, les forces polítiques de la rereguarda s'enfrontaren violentament i la població civil patí directament els efectes més traumàtics de la guerra especialment pels atacs aeris. Aquest treball permet observar tots aquests fenòmens en una escala més reduïda, la ciutat de Lleida, i completar-los amb la primera organització franquista a Catalunya ja que una part important de la província, incloent la pràctica totalitat de la capital, va ser ocupada a començaments d'abril de 1938. A partir d'aquell moment s'entrava en una etapa en la que es començarien a posar els fonaments de l'estat franquista mentre la població que quedava a Lleida vivia en plena línia de front.

La complexitat dels fets apuntats, el seu valor simbòlic i les diverses interpretacions possibles expliquen en bona mesura que la guerra civil espanyola hagi estat un objecte d'estudi, de reflexió o de polèmica prioritari per molta gent des dels mateixos anys trenta —tot i que el primer estudi acadèmicament seriós no arribaria fins a l'any 1961 de la ploma de Hugh Thomas. Després d'un llarg període en el que, per qüestions òbvies, la producció historiogràfica sobre la guerra civil va ser responsabilitat bàsica d'autors estrangers, esclatà l'interès dels móns acadèmic i editorial espanyols en els anys vuitanta.⁷

⁶ Enric UCÉLAY, "Ideas preconcebidas y estereotipos en las interpretaciones de la guerra civil española: el dorso de la solidaridad" i Paloma AGUILAR, *Memoria y olvido de la guerra civil española. Una visión crítica* amb les tesis que, en nom de la reconciliació, tendeixen a repartir culpes entre els extremistes de la dreta i l'esquerra i a assignar les principals responsabilitats al clima de violència que es respirava en les vigílies del conflicte a M. E. NICOLÁS, P. GARCÍA, I. LÓPEZ, J. MELGAREJO i R. SÁNCHEZ, "La Historiografía de la reconciliación: la Guerra d'Espanya de *El País*".

⁷ Per una aproximació a diverses historiografies estrangeres sobre la guerra civil espanyola, encara que no actualitzades, vegeu els articles de Walter L. BERNECKER, "La historiografía alemana sobre la guerra

En bona mesura la responsabilitat d'aquesta proliferació d'estudis recau en la commemoració del cinquantenari de la guerra civil. A diferència del que passa en algunes ocasions en relació amb aquesta mena d'efemèrides, entre les aportacions bibliogràfiques dels anys 1986-1989 es troben força obres de gran qualitat, es plantejaren nous temes de recerca i s'organitzaren diversos actes científics i culturals que responien a l'esperit de la democràcia ja consolidada a Espanya. Les publicacions aparegudes en ocasió del seixantè aniversari, en canvi, han estat qualificades per Julio Aróstegui com a més oportunistes en línies generals.⁸ Una bona manera d'aproximar-se a la gran quantitat d'estudis existents sobre la guerra civil són els dos volums publicats pel Centro de Información y Documentación Científica del CSIC que recullen les publicacions periòdiques, llibres i actes de congressos apareguts entre 1975 i 1995 —especialment la minuciosa anàlisi bibliogràfica que Juan A. Blanco realitza sobre aquests vint anys— i un article de

civil española", de S. POZHARSKAYA, "La historiografía soviética sobre la guerra civil en España", de Carlos SERRANO, "La historiografía francesa y la guerra civil española" i Ismael SAZ, "La historiografía italiana y la guerra civil española" tots ells publicats a Julio ARÓSTEGUI, (comp.), *Historia y memoria de la guerra civil*, vol. I, p. 31-56, 57-70, 71-84 i 85-107 respectivament. Durant la dictadura van publicar a Espanya llibres sobre la guerra autors com Joaquín Arrarás o Manuel Aznar, amb un evident esbiaixament polític. A partir dels anys seixanta la interpretació oficial trobava la prolífica ploma de Ricardo de la Cierva per difondre àmpliament les seves tesis. Uns arguments que, sense recórrer a la virulència dels primers defensors de la *Cruzada*, continuen legitimant les posicions dels vencedors en els anys noranta. En la línia més reivindicadora de les tesis franquistes es poden veure les obres publicades per l'editorial barcelonina Mare Nostrum, com DDAA, *Catalunya con Franco* (1984) o la col·lecció "Cataluña Prisionera, 1936-1939" que inclou títols com *La República del crimen de Francisco* GUTIÉRREZ LATORRE, *La Iglesia de los mártires de Fernando GÓMEZ CATÓN*, *La arquitectura profanada* de Juan BASSEGODA NONELL o *El Ejército en Cataluña el 18 de julio* de Feliu VILLARRUBIAS SOLANES. Una crítica a aquestes visions neofranquistes a Francesc VILANOVA, "Les diferències entre la *verdad histórica* i el *maniqueísmo*, Un exemple"; Josep M. CASALS, "La guerra dels catalans" i Julio ARÓSTEGUI, "La guerra de don Ricardo y otras guerras". Tot i que les interpretacions legitimadores de la victòria han quedat ja totalment superades Julián Casanova assenyalà que tingueren una influència important en historiografies ideològicament ben allunyades: situà molts partidaris de la República en el terreny de la parcialitat propagandística per defensar-se de les acusacions rebudes, com a reacció a la parcialitat afavorí la idea que era necessari repartir culpes de manera equitativa i provocà que durant molt temps les actuacions violentes —els atacs anticlericals per exemple— fossin simplement analitzats com actes irracionals (Julián CASANOVA, "Guerra civil, lucha de clases?: El difícil ejercicio de reconstruir el pasado"). El perill polític i intel·lectual que suposa l'aparició de tesis revisionistes d'aquell període de la història europea no és quelcom exclusiu d'Espanya. Diversos autors francesos ha qüestionat en els darrers anys les visions benivolents amb els sectors de la societat més implicats amb la política feixista o manipuladores de la història de Vichy i de la Resistència (vegeu Henry ROUSSO, *Le Syndrome de Vichy de 1944 à nos jours* i Pierre VIDAL-NAQUET, *Les assassins de la mémoire. «Un Eichmann de papier» et autres essais sur le révisionnisme*).

⁸ Des del punt de vista català, una bona anàlisi de la producció historiogràfica del cinquantenari a Pelai PAGÈS, "La guerra civil espanyola a Catalunya (1936-1939): balanç historiogràfic", publicada el 1987. Un comentari sobre algun dels títols més representatius que es van publicar entre els anys 1986 i 1989 a Juan AVILÉS i Julio GIL, "El cinquantenario de la guerra civil. Un comentario bibliográfico". L'interès que el cinquantenari despertava també fora d'Espanya es constata en l'assaig bibliogràfic que l'any 1988 Stanley G. PAYNE publicà en una revista nordamericana recollint els títols més significatius dels anys setanta i vuitanta ("Recent historiography on the Spanish Republic and civil war"). Una anàlisi crítica de la producció bibliogràfica del seixantè aniversari a Julio ARÓSTEGUI, "La guerra de don Ricardo y otras guerras". Des del punt de vista divulgatiu es pot fer una referència al dossier *De la guerra, fa seixanta anys* publicat entre els mesos de maig i setembre de 1996 per la revista *Serra d'Or*.

Julián Casanova publicat el 1994 en el que sistematitza els principals corrents interpretatius de la guerra i en qüestiona algunes tesis bàsiques.⁹

D'entre la gran varietat de títols que s'han anat publicant en els darrers anys, es troben a faltar obres de síntesi que facin un balanç de les abundants aportacions sectorials i territorials, encara que l'any 1996 van aparèixer un seguit de títols amb aquesta voluntat d'oferir una visió global del període, alguns d'ells sota el format d'obres col·lectives que recollien aportacions parcials.¹⁰ Encara es pot recórrer a alguns dels títols apareguts al caliu del cinquantenari. Pierre Vilar adreçà al públic francès un volum en el que tracta d'explicar els orígens de la guerra per sobre de la descripció dels fets i denunciar les interpretacions suposadament objectives que amaguen visions conservadores de la guerra. I sobretot l'aportació de Julio Aróstegui a l'obra col·lectiva dirigida per Tuñón de Lara l'any 1985, en que es realitza una molt bona dissecció del conflicte en el seu conjunt. Pel que fa a Catalunya tampoc ha estat superada la síntesi que en aquells mateixos anys publicà Pelai Pagès.¹¹

Davant d'aquest panorama, algunes de les aportacions més importants en les darreres dècades han sorgit de la història local que s'ha demostrat fonamental en els estudis de la guerra civil i del franquisme. Després de la revifalla d'estudis provocada pel cinquantenari, i tenint en compte l'interès que havia despertat en molts joves investigadors, Pelai Pagès arribava fa gairebé deu anys a la conclusió que algunes de les contribucions més innovadores procedien de l'àmbit local.

⁹ Juan Andrés BLANCO, "Veinte años de historiografía de la Guerra Civil Española, 1975-1995. Estudio historiográfico" dins *BIHES. Bibliografías de Historia de España. N° 7. La guerra civil (1936-1939)*, vol 1, p. 1-77. L'evolució de la historiografia anterior pot seguir-se a Hilari RAGUER, "L'Església i la Guerra Civil (1936-1939). Bibliografia recent (1975-1985)" on, tot i el títol, es fa un bon seguiment de la bibliografia dels anys seixanta i primers setanta. Julián Casanova, després de rebatre fàcilment l'argumentació dels vencedors, exposa les seves objeccions a les aportacions anglosaxones que bàsicament explicaven la guerra com el resultat inevitable dels fracassos de la República i a les tesis que han vinculat la crisi estructural de la societat espanyola amb la guerra en la que esclatarien les tensions acumulades entre els elements arcaics i els moderns. Com detallem posteriorment Casanova proposa una interpretació que tingui en compte la diversitat de conflictes que s'amaguen sota l'enfrontament bèl·lic de dos bàndols (Julián CASANOVA, "Guerra civil. ¿lucha de clases?: el difícil ejercicio de reconstruir el pasado").

¹⁰ Walter BERNECKER, *Guerra en España, 1936-1939*; Stanley G. PAYNE i Javier TUSELL (dirs.), *La guerra civil. Una nueva visión del conflicto que dividió España* o Edward MALEFAKIS (dir.), *La guerra de España (1936-1939)*. De fet, el llibre coordinat per Malefakis és una recuperació revisada d'una sèrie d'articles publicats al diari *El País* el 1986.

¹¹ Pierre VILAR, *La guerra civil espanyola*. La visió de l'autor sobre aquesta obra a "Entrevista sobre *La guerra civil espanyola*" dins Pierre VILAR, *L'historiador i les guerres*, p. 23-35. Julio ARÓSTEGUI, "Los componentes sociales y políticos" dins Manuel TUÑÓN DE LARA (dir.), *La guerra civil española. 50 años después*, p. 45-122. Pelai Pagès, *La guerra civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*.

Quelcom similar ha afirmat Carles Santacana al presentar una panoràmica sobre la historiografia local en la dècada dels noranta preocupada pel franquisme.¹²

La reflexió sobre la validesa de la perspectiva local ha estat molt present en les discussions acadèmiques especialment per l'eclosió de la història local a Catalunya a partir dels anys setanta i vuitanta, associada en bona mesura a les condicions creades per la Universitat que anava donant a llum noves fornades d'investigadors. Entenem que les monografies locals no poden valorar-se de manera conjunta ja que depenen del rigor científic amb que hagin estat elaborades. S'ha apuntat repetidament la necessitat de mantenir un diàleg entre la història local i la general, que ambdós enfocaments es coneguin i retroalimentin. De manera que la primera permeti matisar, enriquir i corregir les síntesis generals i la segona ofereixi un enquadrament i una visió de conjunt als estudis de cas.

Una bona definició dels requisits que ha de complir la història local per no caure en els vicis de l'anecdòtic la va oferir el professor d'antropologia Ignasi Terradas a començaments dels anys vuitanta davant l'allau d'investigacions que s'estaven produint i que s'anunciaven. Segons aquest plantejament les monografies han de tenir en compte la història general i usar l'àmbit concret per comprendre millor els problemes més amplis de la societat, han d'utilitzar una metodologia interdisciplinària i manifestar preocupacions teòriques. Aquestes tesis van irrompre amb força fa dues dècades, quan la història local apareixia com una bona manera de trencar amb les tradicions més conservadores de la història acadèmica. Calia superar l'esterilitat del localisme sense menystenir la història catalana no barcelonina, ampliar l'instrumental metodològic de l'historiador, donar protagonisme als sectors socials tradicionalment oblidats i atansar-se a l'ideal de la història total. A més era un bon camp d'actuació per als nous investigadors i el focus d'atenció dels diversos centres d'estudis locals que estaven proliferant pel país.¹³

¹² Pelai PAGÈS, "Guerra civil i història local: noves aportacions" i Carles SANTACANA, "Història local i franquisme".

¹³ Ignasi TERRADAS, "La història de les estructures i la història de la vida. Reflexions sobre la forma de relacionar la història local i la història general" (el mateix article, en una versió castellana i de més fàcil accés, està publicat a Joan PRAT, José MARTÍNEZ, Jesús CONTRERAS i Isidoro MORENO, *Antropología de los pueblos de España*, Madrid, Taurus, 1991, p. 159-176). Dues valoracions generals sobre la trajectòria de la història local catalana a Pere ANGUERA, "Introducción a la historia local catalana" dins Pedro RÚJULA i Ignacio PEIRÓ (coords.), *La Historia local en la España Contemporánea*, p. 9-16 i Jesús MESTRE "La

A aquestes concepcions s'hi va afegir la influència d'historiadors italians com Carlo Ginzburg o Giovanni Levi que des dels anys setanta reivindicaven l'enfocament microhistòric. La reducció de l'escala permetia captar millor la vida diària de la gent corrent, els fets particulars i les estructures socials no perceptibles a major alçada, alhora que es podia fugir de la història més estàtica, institucional i abstracta. Tot plegat gràcies a un estudi intensiu de les fonts documentals. Per a Julián Casanova i James Amelang els problemes poden sorgir si es reprenen els tics de la història erudita, si es trivialitzen uns fets desvinculats de problemes generals al posar l'èmfasi en signes únics i particulars o si se selecciona l'objecte d'estudi en funció de modes amb data de caducitat. La vacuna contra aquesta malaltia seria una reflexió teòrica que donés sentit als casos particulars, als canvis específics.¹⁴

Malgrat els indubtables beneficis obtinguts del conreu de la història local, tampoc es poden obviar alguns dels vicis que sovint es repeteixen. Ignasi Terrades assenyalava dos perills principals en els que poden caure els investigadors. Creure que el que passa en una localitat tindrà el mateix significat en qualsevol altra —ho defineix com error metonímic— o pensar que alguns llocs privilegiats contenen tota la fenomenologia de la història general —error metafòric. Per altra banda, Carlos Forcadell ha manifestat la seva preocupació sobre el que considera excessiva parcel·lació de la historiografia espanyola contemporània —tant temàtica, com metodològica o espacial— i l'absència de síntesis explicatives i interpretatives que recollissin les aportacions realitzades per la història local i regional. Julio Aróstegui exemplificà algunes de les limitacions de la nova història local analitzant la producció historiogràfica de la dècada dels vuitanta i dels primers anys noranta sobre el franquisme. Remarcava que un volum important de

historia local en Catalunya: antecedentes y situación actual" dins Joseba AGIRREAZKUEENAGA i Mikel URQUIJO (eds.), *Perspectivas de la historia local en Catalunya*, p. 13-29. Una visió combativament defensora de la història local és la comunicació d'Andreu MAYAYO, "Història local i història total" presentada a les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans que es van celebrar a Barcelona l'octubre de 1984, en la que es defensava el marc teòric exposat pel professor Terrades.

¹⁴ Les caracteritzacions de dos dels pares de la microhistòria a Giovanni LEVI, "Sobre microhistoria" dins Peter BURKE (ed.), *Formas de hacer historia*, p. 119-143 i Carlo GINZBURG, "Microhistoria: dos o tres cosas que sé de ella". Dues valoracions del que aquesta concepció de la història pot aportar de nou al coneixement de la societat i de les principals objeccions que se li han plantejat a Julián CASANOVA, "Historia local, historia social y microhistoria" dins Pedro RÚJULA i Ignacio PEIRÓ (coords.), *La Historia local en la España Contemporánea*, p. 17-28 i James S. AMELANG, "Microhistory and its discontents: the view from Spain".

les monografies demostraven poca preocupació teòrica i que la interdisciplinarietat sovint quedava en un desig que no anava més enllà de la retòrica.¹⁵

Són molts els treballs que, superant aquests possibles problemes, han sabut extreure els millors efectes de la història local. Una de les darreres monografies publicades a Catalunya sobre els anys de guerra és el llibre de Jordi Piqué resultat de la seva tesi de doctorat sobre la Tarragona en guerra. Tot i que el treball estudia el desenvolupament del conflicte en la comarca del Tarragonès, el gruix se centra en la seva capital. La historiografia local catalana també compta amb bones monografies sobre els primers anys del franquisme, com les de Montserrat Duch sobre Reus o de Carles Santacana sobre l'Hospitalet de Llobregat que comentem més endavant en aquesta mateixa introducció. L'escala reduïda també permet valorar millor les experiències viscudes en poblacions que, com Lleida, van començar la guerra en la zona republicana i l'acabaren en la franquista després de ser ocupades militarment. En aquest sentit resulta especialment interessant el treball d'Encarnación Barranquero sobre l'organització de la ciutat de Màlaga després que fos ocupada a començaments d'abril de 1937.¹⁶

En altres casos, la perspectiva local s'ha utilitzat satisfactòriament per centrar-se en un problema concret més que en l'anàlisi global d'una localitat. Es pot citar com a exemple el treball col·lectiu dirigit per Carles Santacana en el que s'abordaren les transformacions revolucionàries dutes a terme en diverses poblacions del Baix Llobregat. O l'estudi de Javier Cervera sobre els madrilenys que, sense abandonar la capital, lluitaren contra els interessos republicans i en benefici del bàndol rebel. O l'obra dirigida per Julián Casanova que analitza la funció de la repressió en l'estat franquista prenent com a marc de referència la guerra i immediata postguerra a les tres províncies aragoneses.¹⁷

Entre altres factors, el marc local resulta especialment còmode per l'estudi de la guerra donada la gran fragmentació del poder que es va donar en la zona

¹⁵ Ignasi TERRADAS, "La història de les estructures i la història de la vida. Reflexions sobre la forma de relacionar la història local i la història general"; Carlos FORCADELL, "La fragmentación espacial en la historiografía contemporánea: la historia regional/local y el temor a la síntesis" i Julio AROSTEGUI, "La historiografía sobre la España de Franco. Promesas y debilidades".

¹⁶ Jordi PIQUÉ, *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Encarnación BARRANQUERO, *Málaga entre la guerra y la posguerra. El franquismo*.

¹⁷ DDAA, *Col·lectivititzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*. Javier CERVERA, *Madrid en guerra. La ciudad clandestina, 1936-1939*. Julián CASANOVA i altres, *El pasado oculto. Fascismo y violencia en Aragón (1936-1939)*.

republicana. Com tindrem ocasió de desenvolupar àmpliament en el segon capítol d'aquest treball l'ensorrament de l'autoritat i de les institucions republicanes més la manca d'un projecte revolucionari global, va originar una atomització que té en els múltiples comitès locals, tant territorials com sectorials, i en la irrupció d'uns nous grups dirigents la seva forma d'expressió més acurada.¹⁸

El volum coordinat pels professors Jay Winter i Jean-Louis Robert sota el títol *Capital cities at war* és un bon model de les possibilitats que ofereix l'estudi de la ciutat en un context de guerra. Des de diverses perspectives, que inclouen aproximacions a la demografia, a les activitats econòmiques, a les relacions entre els diferents grups socials, la sanitat, etc., s'intenta confegir una història social de París, Londres i Berlín durant la Primera Guerra Mundial.¹⁹

Partint de tots aquests pressupòsits, el marc geogràfic escollit per centrar aquesta recerca ha estat la ciutat de Lleida, sense defugir en alguns casos exemples d'altres localitats properes per reforçar les argumentacions. Tanmateix, la perspectiva local d'aquest treball no ens pot fer oblidar la necessitat d'inserir l'estudi de la guerra civil espanyola en el particular context polític, econòmic i intel·lectual europeu posterior a la Primera Guerra Mundial i les seves conseqüències que es perllongaren més enllà de l'estricta postguerra. Els règims representatius i les institucions parlamentàries presentaren evidents símptomes de crisi, diversos països visqueren situacions de guerres o preguerres civils, d'altres seguiren processos revolucionaris i uns altres adoptaren solucions autoritàries o totalitàries. Una inestabilitat política excitada per la crisi econòmica mundial que afectà especialment el vell continent i consolidada a través de la crisi moral,

¹⁸ En els darrers anys està creixent l'interès pels estudis de poder local. Els investigadors del segle XIX han realitzat un esforç important de reflexió teòrica i metodològica sobre aquesta qüestió amb l'objectiu de superar una visió exclusivament institucional del poder. Durant el procés de construcció de l'estat liberal i en la crisi agrària finisecular els poders locals serien uns instruments centrals alhora de controlar el sistema productiu, la terra i la mà d'obra. Les relacions polítiques i electorals, així com les expressions informals del poder, cal entendre-les en aquest context i no com una estructura imposada des de fora. Sobre aquesta qüestió resulten especialment interessants els debats del VI Seminario de Historia Agraria celebrat el 1993 amb el títol "Las bases sociales de los poderes locales y las transformaciones de la sociedad agraria en la España del siglo XIX" (vegeu les conclusions del Seminari a Manuel González, "La funcionalidad de los poderes locales en una economía orgánica" i a Jesús MILLÁN, "Poderes locales, conflictividad y cambio social en la España agraria. Del Antiguo Régimen a la sociedad burguesa"). També centrat en l'època de la Restauració resulta força útil L. Santiago Díez, "Los estudios sobre el poder local: planteamientos y tendencias sobre la investigación reciente" i més general i amb menys pretensions teòriques la reflexió de Xavier MARCET, "Los mecanismos de poder local en Catalunya" dins Joseba AGIRREAZKUEENAGA i Mikel URQUIJO (eds.), *Perspectivas de la historia local en Catalunya*, p. 105-116.

¹⁹ Jay WINTER i Jean-Louis ROBERT (dir.), *Capital cities at war: Paris, London, Berlin, 1914-1919*.

d'ideals i de valors que patí la consciència europea. Unes dècades de crisi durant les quals les solucions violentes als conflictes foren assumides per diverses opcions polítiques allunyades i enfrontades als principis de la democràcia liberal.²⁰

Una de les expressions d'aquesta crisi foren els diversos conflictes civils que van recórrer els estats europeus. Els processos revolucionaris oberts Alemanya, Hongria o Finlàndia com a conseqüència del resultat de la Primera Guerra Mundial i seguint l'estela de la revolució soviètica. Els sistemes autoritaris que es van imposar a l'Europa central, oriental i balcànica entre la dècada dels anys vint i trenta. Els enfrontaments socials que van permetre la consolidació dels feixismes alemany i italià. O els que esclataren en forma de conflicte civil durant la pròpia Segona Guerra Mundial que creà profunds enfrontaments en les societats francesa o italiana. I el cicle encara trobaria una expressió final amb la guerra civil grega que ja presentava alguns ingredients del nou conflicte europeu, la guerra freda.

La crisi de l'estat i la guerra civil a Espanya ocupen un espai destacat en aquest llarg període de transformacions i de tensions europees. Però tot i això en la historiografia espanyola no han tingut massa tradició els estudis d'altres realitats veïnes en aquest període, ni la història comparada. Tampoc els historiadors estrangers, malgrat l'atenció que han prestat a la guerra, l'han tinguda massa present alhora de caracteritzar el significat d'aquelles dècades, més enllà de típiques referències com l'etiqueta de camp de proves de la guerra mundial. El buit comença a quedar cobert amb les tesis de Gregory Luebbert que proposen una interpretació global de tot aquest entramat de conflictes al sistematitzar les diferents vies amb les que els estats van intentar superar la crisi: la democràcia liberal de França, Gran Bretanya o Suïssa; l'alternativa socialdemocràtica de Dinamarca, Noruega, Suècia i Txecoslovàquia; els feixismes alemany, italià i espanyol; i les dictadures tradicionals de l'Europa oriental, balcànica i bàltica. Unes categories essencialment polítiques que es defineixen a partir de l'aliança de classes que es consolidà a cada estat.²¹

²⁰ Una visió de conjunt i una panoràmica dels diferents vessants d'aquesta complexa crisi continental a CABRERA, Mercedes, Santos JULIÀ i Pablo MARTÍN ACEÑA (comps.), *Europa en crisis, 1919-1939*.

²¹ Gregory M. LUEBBERT, *Liberalismo, fascismo o socialdemocracia. Clases sociales y orígenes políticos de los regímenes de la Europa de entreguerras*. Un interessant anàlisi de les tesis d'aquesta obra, especialment perquè es va publicar amb força anterioritat a la seva traducció, a Julián CASANOVA,

Un cop definit el marc temporal i espacial de la recerca, cal referir-se a les persones que hi visqueren en ells i que seran els protagonistes d'aquesta història.

Marc Ferro, en la seva obra sobre la Primera Guerra Mundial, deia que

*La guerra vivida por los combatientes tiene su historia, que no es la gran Historia: posee su cronología propia, sus dramas y sus fases prolongadas. Tienen lugar primero las ilusiones con que parten para la guerra, después el descubrimiento de la dura realidad. Viene más tarde la época de las primeras trincheras y de las esperanzas de las ofensivas inútiles fallidas repetidas veces y marcadas por el recuerdo de tragedias, como los gases, la muerte de los camaradas clavados en las alambradas y el barro pegajoso de la sangre de los muertos. Luego vino la estancia en el infierno que para los franceses fue Verdun; para los italianos, el Isonzo; para los alemanes y los ingleses el Somme o Flandes, y para los rusos, la gran retirada de 1915. Más tarde aparece el divorcio con "los de la retaguardia", la desesperación oculta y la cólera, el sacrificio final del año 1918 y, por fin, la conciencia de una solidaridad entre hermanos de armas que después de la guerra dio lugar al espíritu de los "ex combatientes".*²²

Aquesta perspectiva que s'interroga tant per les causes i efectes globals d'una guerra com per l'experiència dels que la visqueren entronca amb el concepte d'història des de baix que s'ha generalitzat sobretot a partir dels anys vuitanta. El 1936 Bertold Brecht homenatjava en el poema *Preguntes del treballador que llegeix* el gran gruix de la població que tradicionalment havia quedat exclosa dels llibres d'història. Als *Quaderns de la presó* Antonio Gramsci li deia al seu fill que la història havia d'ocupar-se de tots els homes del món en quant formen una societat en la que treballar, lluitar i millorar. En la dècada dels seixanta Edward Palmer Thompson utilitzà el concepte de History from Below. L'historiador anglès Jim Sharpe assenyala les diferents perspectives que es poden tenir d'una batalla si els investigadors tenen en compte, per exemple, la informació que ofereix la correspondència que els combatents mantenien amb familiars i amics. Quan Thompson afirmava a *La formació de la classe obrera a Anglaterra* que intentava rescatar a la gent corrent no es tractava només de recuperar experiències del passat

"Liberalismo, fascismo y clase obrera: algunas contribuciones recientes a la historia comparada de la Europa de entreguerras". Del mateix autor "Guerra civil, lucha de clases?: el difícil ejercicio de reconstruir el pasado" on presenta el treball de Luebbert com un bon exemple dels avenços que la història comparada pot introduir en l'estudi de la guerra civil espanyola.

²² Marc FERRO, *La Gran Guerra*, pàg. 163. La forma com els participants en un conflicte bèl·lic elaboren el discurs sobre aquesta intervenció a Gabriele ROSENTHAL, "Narración y significado biográfico de las experiencias de guerra". A partir d'històries de vida d'excombatents alemanys en les dues guerres mundials es comprova que són més narrables les experiències més mòbils de la Segona Guerra que la "rutina" de les trinxeres i dels fronts estables de la guerra de 1914, que les experiències bèl·liques ocupen un espai molt important a l'explicar l'autobiografia encara que els episodis més comprometedors tendeixen a ser oblidats, i que el record de les penalitats patides durant la guerra serveix per exorcitzar el passat nacional-socialista.

sinó d'intentar explicar-les en el seu context, sense obviar evidentment la pròpia realitat de l'investigador.²³

Les fonts judicials i les d'origen repressiu que hem treballat ens han facilitat la reconstrucció de diverses trajectòries personals, d'un grapat d'històries familiars que ens permeten recórrer les interseccions entre el món privat i el públic. Un model molt interessant és la publicació d'Ignasi Terrades en la que, a partir d'una referència marginal als suïcidis de treballadores en l'Anglaterra vuitcentista de la revolució industrial, elabora la biografia d'una d'aquestes treballadores, d'Eliza Kendall, una dona desconeguda que va viure sotmesa a les pressions dels nous temps. Per la seva banda, Michael Seidman reivindica l'estudi, en el marc de la investigació sobre la guerra civil espanyola, de les activitats i experiències de persones que no s'identificaven plenament amb cap de les causes polítiques o religioses enfrontades, sinó que intentaven defensar els seus propis interessos. Seidman conclouria que els partits polítics i els sindicats no foren les úniques forces significatives durant el conflicte, que els conflictes col·lectius de classe i de gènere no haurien de fer oblidar les tensions plantejades entre els individus i la societat.²⁴

Cada cop són més les publicacions que intenten aprofundir el coneixement de guerres o de batalles prestant una atenció especial a la vida i a les experiències dels protagonistes anònims, ja fossin civils o militars, recorrent a fonts d'informació cada vegada més diverses. L'obra recentment traduïda a l'espanyol d'Antony Beevor sobre la batalla d'Stalingrad enriqueix el seu relat al retratar la dimensió humana de la batalla, les vivències singulars, gràcies a l'ús de records personals, de correspondència dels soldats. Jean-Jacques Becker reconstruï les actituds populars dels francesos durant la Primera Guerra Mundial perquè també va recórrer a fonts de diversa naturalesa —fons policials o correspondència de mestres, de religiosos i de prefectes. Li permeten interrogar-se sobre qüestions com el

²³ La influència de les tesis de Thompson a DDAA, *Hacia una historia socialista*; Julián CASANOVA, *La historia social y los historiadores ¿Cenicienta o princesa?* i "Polèmiques, erudició i història des de baix: el llegat d'E. P. Thompson"; Josep FONTANA, "La importancia de E. P. Thompson". Jim SHARPE, "Historia desde abajo" dins Peter BURKE (ed.), *Formas de hacer historia*, p. 38-58.

²⁴ Ignasi TERRADAS, *Eliza Kendall. Reflexiones sobre una autobiografía* (en una línia similar es pot assenyalar la reivindicació de les autobiografies escrites per representants de les classes subalternes com a font històrica a James AMELANG, "L'autobiografía popular"). Michael SEIDMAN, "Individualisms in Madrid during the Spanish Civil War".

manteniment de la moral de guerra en un conflicte tan llarg, la no aparició d'una estratègia revolucionària generalitzada entre els treballadors francesos o les diferents reaccions manifestades el 1914 i el 1940 —encara que alguns cops el caràcter fragmentari de les fonts usades dificulta la generalització de les interpretacions. Annette Becker també ha mostrat interès pels patiments de la població civil en la Primera Guerra al preocupar-se per la vida en el territori francès ocupat pels alemanys, en els camps d'internament o per les penalitats dels presoners de guerra. Per estudiar les dificultats de dur a terme accions humanitàries en una guerra total, la documentació del Comitè Internacional de la Creu Roja resultà fonamental. Des d'una perspectiva de gènere Sarah Fishman va estudiar un col·lectiu nombrós a la França de la Segona Guerra Mundial, el de les esposes dels presoners de guerra. Un període en el que moltes d'aquestes dones va assolir un rol social i una independència que fins aleshores no havien tingut al convertir-se en temporals caps de família.²⁵

Aquestes preocupacions també s'han manifestat entre els estudiosos de la guerra civil espanyola que cada cop presten més atenció als aspectes relacionats amb la vida quotidiana, després dels treballs pioners de Rafel Abella. Si fa uns anys l'antropòleg Eric Wolf va apuntar la necessitat d'estudiar la informalitat en les societats complexes, pensem que encara resulta més important en un context de guerra en el que les institucions oficials han entrat en crisi.²⁶

El professor Pere Anguera va fer una aproximació al que podria ser una història de la vida quotidiana i de les actituds en vers la guerra, a partir del cas de Reus, on demostrava que tant les fonts existents com els problemes a estudiar són molt rics i variats. El fracàs de la revolta militar donà pas a una societat proletaritzada que endegà la revolució popular —canvis en la gestió dels recursos econòmics, transformació del poder polític i noves visions de les obres i dels serveis públics— i donà un gran protagonisme a les forces polítiques i sindicals obreres. Igualment experimentaren canvis importants les activitats d'oci i les festives, les culturals i les esportives. També es manifestaren prompte els

²⁵ Antony BEEVOR, *Stalingrado*; Jean-Jacques BECKER, *The Great War and the French People* (ressenya a *The Journal of Modern History*, vol. 60, núm. 3, 1988, p. 596-597); Annette BECKER, *Oubliés de la Grande Guerre. Humanitaire et culture de guerre 1914-1918. Populations occupées, déportés civils, prisonniers de guerre* (ressenya a *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, núm. 46/4, 1999, p. 847-849); Sarah FISHMAN, *We will wait: wives of French prisoners of war, 1940-1945* (ressenya a *The Journal of Modern History*, vol. 66, núm. 3, 1994, p. 627-629).

²⁶ Eric R. WOLF, "Relaciones de parentesco, de amistad y de patronazgo en las sociedades complejas".

problemes de proveïment —manca de subministres, racionament, formació de cues, especulació i mercat negre— que s'agreujaren amb l'arribada de gran quantitat de refugiats que en algunes ocasions creaven conflictes de convivència. La defensa passiva i les activitats solidàries amb els afectats per la guerra en altres parts d'Espanya hagué de conviure amb la repressió i la violència no sempre controlades per les autoritats i amb les activitats de la cinquena columna. Finalment, tots aquests àmbits de la vida diària es veurién profundament trasbalsats per l'ocupació i la derrota.²⁷

També han merescut l'atenció dels historiadors aquests problemes en la rereguarda franquista, com es desprèn d'estudis realitzats sobre localitats castellaneres com Burgos, Coca (Segòvia) o Toro (Zamora). Al marge del cas especial de Burgos, que pel seu caràcter de capital dels revoltats va experimentar un creixement a tenir en compte donat el context de guerra, aquestes poblacions també van patir unes importants onades repressives. I tot en un clima de militarització i recatolització de la societat que impregnà totes les seves activitats. Malgrat la voluntat de les noves autoritats de controlar preus i salaris s'inicia ja durant la guerra el mercat negre, les ocultacions i els acaparaments, amb les conseqüències que això comporta sobre la part més desprotegida de la població, amb una política social que no estava pas encaminada a corregir les desigualtats. Situació encara més dura en les famílies de represaliats, en les famílies de vençuts.²⁸

L'abundant literatura que, des dels més diversos punts de vista, ha tractat d'aproximar-se a les guerres ha descuidat sovint la reflexió teòrica sobre l'objecte d'anàlisi. Per a John Keegan la guerra és un complex fet social i cultural que cal delimitar bé per poder-lo estudiar.²⁹ En les Jornades organitzades l'any 1998 per la Universitat de Valladolid sobre els diferents significats històrics de la guerra,

²⁷ Pere ANGUERA, "Notes per a la història de les actituds i de la vida quotidiana durant la revolució i la guerra". En la mateixa línia, tot i que des d'una perspectiva professional diferent i uns objectius més divulgatius, es pot citar l'aproximació del periodista Carlos BACIGALUPE a la vida diària de la ciutat de Bilbao des de l'esclat de la guerra fins a l'ocupació franquista el mes de juny de 1937 (*Pan en la guerra*).

²⁸ Gloria FLANDES ALDEYTURRIAGA, "Burgos: Vida cotidiana en la capital de la España nacional" dins Octavio RUIZ-MANJÓN i Miguel GÓMEZ (eds.), *Los nuevos historiadores ante la Guerra Civil española*, vol. I, p. 309-322; Antonio FONTECHA, José Carlos GIBAJA i Francisca BERNALTE, "La vida en retaguardia durante la guerra civil en zona franquista: Coca —Segovia— (1936-1939)" dins Julio ARÓSTEGUI (coord.), *Historia y memoria de la guerra civil*, vol. II, p. 183-309 i Cándido Ruiz, "La vida cotidiana durante la guerra civil en Toro (1936-1939)". Un plantejament d'estudi de la vida quotidiana durant la primera postguerra a Pilar FOLGUERA, "La construcción de lo cotidiano durante los primeros años del franquismo" dins Luis CASTELLs (ed.), *La historia de la vida cotidiana*, p. 165-187.

²⁹ John KEEGAN, *Historia de la guerra*.

Claudio Pavone presentà una sèrie de reflexions sobre el que s'ha vingut denominant guerra total del segle XX.³⁰ En ella han confluït el desenvolupament científic i la violència de la societat de masses i ha desenvolupat el caràcter nacional popular que arrencà en la batalla de Valmy (1792) i en la guerra espanyola d'Independència (1808-1814).³¹

Malgrat que algunes experiències bèl·liques del darrer terç del segle XIX propiciaren a començaments del XX acords i convencions internacionals per regular els conflictes, moltes manifestacions de la guerra total ignoren qualsevol conveni. Per altra banda, les guerres colonials i les civils quedaven al marge de la intervenció del dret internacional, tot i que la guerra total hi trobà en elles un camp privilegiat d'afirmació. Aquests condicionants resultarien especialment greus per la reducció de diferències entre combatents i civils, pels patiments de tot tipus a què seran sotmeses les poblacions. I encara més. En alguns conflictes de la primera part del segle, marcats pels discursos totalitaris i per la corporatització de la societat, els combatents no lluitaven només pel seu model de societat o per la seva integritat nacional, sinó que creien en perill la sort de la civilització humana. Per als estats feixistes la guerra no podia ser sinó total i tant aquests com les democràcies tenien en aquells moments major capacitat per reconduir les economies nacionals cap a les necessitats de la guerra.

Amb tots aquests condicionants, Pavone conclou que la guerra buscava l'aniquilació política i militar total de l'enemic, un enemic absolut concebut gairebé com un criminal pel que no han estat estranyes les més cruels repressions, els treballs forçosos, les deportacions i el tractament inhumà dels presoners.³² Els règims feixistes haurien fet una aportació especial a aquesta caracterització amb les seves persecucions minucioses de determinats grups humans que pretengueren

³⁰ Claudio PAVONE, "La guerra en la Historia. Apuntes para una investigación sobre la guerra total en el siglo XX".

³¹ Segons Walter Bernecker, després de 1815 la guerra es revaloritza a Europa pel seu component de guerra popular revolucionària. Les juntes locals i les guerrilles havien incitat la guerra total perquè ja no es diferenciava entre combatents i no combatents i la guerra es convertia en un mite patriòtic (Walter L. BERNECKER, "Juntas populares y comités revolucionarios en los siglos XIX y XX: continuidades y discontinuidades").

³² En la qüestió dels presoners de guerra, la Segona Guerra Mundial destaca tant pel seu nombre (uns 35 milions de personal militar va passar algun temps en mans enemigues entre 1939 i 1945) com per la varietat dels comportaments mantinguts pels captors en funció de les nacionalitats i del període de la guerra. Tant als fronts occidentals com orientals d'Europa com a la guerra del Pacífic, sovint els enemics no eren vistos com uns altres éssers humans sinó com l'encarnació d'una cosa que no podia ser tolerada (S.P. MACKENZIE, "The treatment on Prisoners of War in World War II").

eliminar sistemàticament —tasca per la que buscaren, i trobaren, la participació de gent corrent. Fins al punt que es pot parlar de guerra contra els civils, afavorida per les formes amb què es va voler combatre la guerra partisana.

La dificultat en la definició de les guerres augmenta quan es tracta del que normalment s'anomena guerra civil, com va quedar clar en el *I Col·loqui Internacional sobre les Guerres Civils a l'Època Contemporània* celebrat a Barcelona l'any 1992.³³ Gabriele Ranzato, en un interessant article elaborat principalment a partir d'estudis italians i francesos, proposa una revisió del concepte de guerra civil, unes noves perspectives des de les quals abordar el seu estudi. Una d'elles suposa relativitzar les grans finalitats i principis que, oficialment, provoquen els conflictes. Això permet fer aflorar tota una sèrie de tensions i enfrontaments menors, que sovint queden absorbits per les motivacions teòriques —revolució, independència, alliberament, etc. Per a Ranzato la guerra civil amalgama una certa diversitat de finalitats que motiven la lluita, amb una jerarquia variable en la que freqüentment s'imposen les motivacions privades sobre les públiques, especialment en l'àmbit local.³⁴

Un dels textos més citats per Ranzato és el de Claudio Pavone sobre la guerra civil italiana dels anys 1943-1945. Durant l'ocupació alemanya d'Itàlia explica que poden conjugar-se els conceptes de guerra civil —entre feixistes i antifeixistes—, guerra patriòtica —partisans i resistents contra els alemanys i els col·laboracionistes italians i els partidaris de la República Social de Mussolini contra els aliats— i guerra de classes —entre les subalternes i les poderoses—, el que reflecteix la multiplicitat de lluites que entraren en joc, a les que cal afegir els conflictes quotidians. La influència del llibre de Pavone ha facilitat també l'ús del concepte de guerra civil aplicat a la lluita de la Resistència francesa.³⁵

Si traslladem aquestes idees a l'estudi de la guerra civil espanyola podem concloure, com va fer Pierre Vilar, que l'esquema de les dues Espanyes d'Antonio Machado no es correspondria a la complexitat de les confrontacions polítiques dels anys trenta. Espanya s'hauria vist arrossegada a les querelles europees en les que

³³ Malauradament les actes del congrés no van ser publicades. Dues cròniques dels debats a Soledad BENGOCHEA, "Guerras civiles" i a Magí CRUSELLS, "I Col·loqui Internacional sobre les Guerres Civils a l'època contemporània".

³⁴ Gabriele RANZATO, "El descubrimiento de la guerra civil".

³⁵ Claudio PAVONE, *Una guerra civile. Saggio storico sulla moralità nella Resistenza*.

com a mínim entrarien en joc els feixismes, els comunismes i la democràcia, amb els seus propis conflictes interns. Posteriorment Paul Preston també ha recorregut a la idea de les tres Espanyes, però amb una significació diferent. Segons l'historiador britànic cal superar la visió de la guerra com un enfrontament entre diversos extrems radicals (dreta i esquerra, feixistes i comunistes, catòlics militants i ateus convençuts, separatistes i centralistes, camperols famolencs i terratinents, etc.) per incorporar altres conflictes sobreposats que incrementaven els odis. Segons Preston per a la majoria de la població, polítics inclosos, la guerra dels extremismes era percebuda com quelcom terrible ja que existia una gran quantitat de víctimes passives implicades involuntàriament en la guerra, exiliats que fugien dels dos bàndols i persones que van patir ambdues repressions. Aquests constituïrien la tercera Espanya de 1936 de la que parla Preston.³⁶

Julián Casanova proposà una interpretació més elaborada d'aquestes idees en un article que argumentava que la guerra civil espanyola no fou únicament un enfrontament de dos bàndols, sinó que hi hagueren múltiples antagonismes. Diverses guerres civils s'entrecreuaren sota el gran conflicte, pel que els objectius dels combatents podien oscil·lar si predominava una o altra fidelitat —institucional, religiosa, familiar, regional, nacionalista, lingüística, etc. La guerra seria el resultat d'un cop militar fracassat que responia a la llarga tradició d'intervencionisme militar en la política espanyola. La resistència a la revolta s'enfortiria perquè es tenia l'experiència de l'etapa republicana durant la qual s'incrementà la mobilització política, es plantejaren molts dels problemes irresolts de la societat espanyola i s'intentaren resoldre sense èxit. Per superar la crisi existia l'alternativa feixista europea que oferia més possibilitats que un pronunciament clàssic per tancar les diverses fractures socials. Aquest punt porta a Casanova a reivindicar les anàlisis històriques comparades.

*Bajo estos supuestos, solo un análisis que profundice en la naturaleza del Estado español y del poder militar en el marco de la expansión del capitalismo en el primer tercio del siglo XX, en el surgimiento de la acción colectiva de masas —parlamentaria o directa— como resultado de ese desarrollo y en lo que significó la coyuntura republicana para todo ello, puede proporcionar datos esenciales para comprender por qué la guerra civil y el fascismo —y no la democracia burguesa o la socialdemocracia— aparecieron al final de esa vía española de modernización y cambio.*³⁷

³⁶ Pierre VILAR, "Entrevista sobre *La guerra civil espanyola*" dins *L'historiador i les guerres*, p. 23-35 i Paul PRESTON, "Pròleg" dins *Las tres Españas del 36*, p. 13-26.

³⁷ Julián CASANOVA, "Guerra civil. ¿Lucha de clases?: el difícil ejercicio de reconstruir el pasado".

Un element destacat en la caracterització de les guerres civils és la violència, que necessàriament s'ha d'analitzar superant les visions simplistes que apel·len a la irracionalitat dels actors. Seguint a Claudio Pavone es pot afirmar que la guerra civil trenca el monopoli estatal de la violència, introduint en la confrontació formes d'animositat especialment acarnissades —aparició de fractures socials noves o larvades, difícil identificació de l'enemic, diverses manifestacions de terrorisme, etc.— que imposen estrictes controls sobre la població.³⁸ Peter Waldmann, en un volum que explica diverses guerres civils contemporànies a Europa i Amèrica, dóna força elements per estudiar la relació entre aquestes situacions bèl·liques i la violència.³⁹

Des de la primera guerra civil moderna a la Vendée fins a les darreres balcàniques, passant per la secessionista dels Estats Units o l'espanyola de 1936 ha estat habitual parlar de l'especial crueltat i brutalitat de les guerres civils, definides en alguns casos com guerres fins a l'extrem per la diversitat de pràctiques violentes utilitzades contra la població civil —delacions, extorsions, incendis de propietats privades i de medis de subsistència, assassinats seguint múltiples formes, etc. Tot i això, en el context de la guerra total la participació del poble armat i la tàctica partisana ja no són exclusives de les guerres civils.

Segons Waldmann en una guerra civil els diferents actors es coneixen més pròximament —a nivell físic, territorial, cultural, lingüístic, etc.—, el que incrementa la vulnerabilitat en tots els bàndols obrint ferides anímiques més profundes. Per altra banda el que normalment es busca no són conquestes territorials, sinó que acostuma a estar en joc la pròpia existència dels grups enfrontats, la seva identitat col·lectiva, fins i tot la seva supervivència física. Com a més enemics s'hagin eliminat durant la contesa, el vencedor podrà imposar el seu ordre amb major comoditat ja que els enemics han de continuar *convivint* en els mateixos territoris.

³⁸ Claudio PAVONE, "La guerra en la Historia. Apuntes para una investigación sobre la guerra total en el siglo XX".

³⁹ Peter WALDMANN, "Guerra civil: aproximación a un concepto difícil de formular" i "Dinámica inherentes de la violencia política desatada" dins Peter WALDMANN i Fernando REINARES (comp.), *Sociedades en guerra civil. Conflictos violentos de Europa y América Latina*, p. 27-45 i 87-129.

Com a conseqüència d'aquests objectius, tot i que la següent afirmació no sempre sigui vàlida, les guerres civils solen ser menys respectuoses amb els principis humanitaris i del dret internacional, estan més desregularitzades. Fàcilment l'altre es posat fora de la llei i per tant es pot exercir contra ell qualsevol tipus de mesura repressiva, superant les possibles barreres que podien contenir la violència desencadenada. Un cop trencats els frens polítics la guerra crea una dinàmica violenta pròpia, provoca una animositat que va més enllà de les causes inicials del conflicte.

A més d'aquests elements objectius, Waldmann afegeix que sovint és més important la percepció de la violència. Mentre que la mort d'estrangers pot ser interioritzada com quelcom més natural, menys problemàtic, les matances de membres d'un mateix grup pot considerar-se com antinatural, pot crear més desconcert en les consciències.⁴⁰

L'anàlisi de la violència política s'ha mostrat fonamental per entendre la crisi espanyola que s'estendria des del 1917 fins a la guerra civil, però sense que això representi cap excepcionalitat en la història europea del mateix període, com ha explicat en diverses ocasions Julio Aróstegui. Per a aquest autor cap grup dels que van escollir la violència política com a mètode d'acció sociopolítica va aconseguir convertir-la en un instrument útil per superar la crisi estructural de l'estat espanyol. Eduardo González Calleja, que ha centrat una part important de les seves recerques en estudiar el significat de la violència durant els anys anteriors a la guerra civil, afirma que la República va viure sotmesa a pressions violentes des de la dreta i des de l'esquerra, dos extrems en els que existien forces que pretengueren fer-la caure per la força. Per a aquest autor la crisi espanyola dels anys trenta va ser fonamentalment el resultat de tensions internes que es

⁴⁰ En la bibliografia llatinoamericana es poden trobar força exemples d'estudis que intenten explicar la societat des de l'estudi de la violència. En el volum compilat per Gonzalo SÁNCHEZ i Ricardo PEÑARANDA, *Pasado y presente de la violencia en Colombia* s'ofereix una visió de llarga durada de la relació entre violència i societat a Colòmbia —definida per un dels autors com un país de guerra endèmica i permanent— des del segle XIX, fent especial referència a la Gran Violència de les dècades centrals del segle XX i als conflictes més recents associats a la guerrilla i el narcotràfic. Per altra banda, la complexa estructura social del continent mostra clarament com sota els conflictes s'entrecreuen enfrontaments de divers origen. L'exercici de la violència ha estat clarament condicionat per la presència de diversos grups ètnics i culturals i per les acusades diferències socials, amb la coincidència en les classes subalternes de camperols i de grups no blancs. La regió andina (Bolívia, Perú i Equador) és un exemple perfecte de l'exclusió dels indígenes de la política oficial, democràtica o no, i de les arrels econòmiques de la violència (vegeu DDAA, *Democracia, etnicidad y violencia política en los países andinos* i Alberto FLORES GALINDO i Nelson MANRIQUE, *Violencia y campesinado*).

manifestaven a través de diverses expressions violentes, mentre que el context internacional va servir de catalitzador.⁴¹

Tot i que la guerra total afecta al conjunt de la societat, es poden assenyalar algunes diferències pel que fa als seus efectes. Per exemple entre la vida del front i la de la rereguarda. Aquest treball ens ha permès plantejar l'estudi d'una ciutat que va passar per les dues circumstàncies. La Lleida que formà part de la rereguarda republicana —des de finals del mes de juliol de 1936 fins a finals de març de 1938— i la Lleida que, després de ser ocupada el tres d'abril de 1938, patí l'estabilització de la línia de front que seguia el riu Segre durant nou mesos. L'estudi de Javier Cervera sobre la ciutat de Madrid en guerra aporta un bon marc de referència sobre el concepte de rereguarda, fonamental en la guerra civil espanyola perquè el resultat del conflicte no només es decidí en els fronts de batalla.⁴²

Cervera apunta que és justament a la rereguarda on millor s'expressaren els diversos projectes socials i polítics que havien entrat en lluita. Per a l'historiador madrileny el resultat final de la guerra en part s'explica pel tractament diferenciat que els dos bàndols van aplicar a les seves respectives rereguardes. En la zona republicana, un cop fracassat el cop militar, s'implantà durant un temps el caos enmig de la pràctica desaparició de l'estat i de la lluita oberta, sovint violenta, entre les diferents opcions que pretenien ser hegemòniques. Alguns fins i tot es mostraven contraris al sistema republicà i molts d'altres, per qüestions de memòria històrica, desconfiaven de l'exèrcit —un sentiment prou perillós en una situació de guerra. La manca de control polític, policíac i anímic de la rereguarda disminuï el suport a les trinxeres i dificultà la correcta organització dels serveis bàsics.

Paral·lelament, a la zona on els sollevats imposaren el cop els militars es van convertir en la màxima, i normalment incontestada, autoritat pel que foren capaços de disciplinar la seva rereguarda amb més eficàcia i assentar les bases del seu estat sobre un comandament únic i efectiu. A més, la concepció més pràctica

⁴¹ Julio ARÓSTEGUI, "Conflicto social e ideología de la violencia, 1917-1936" i Eduardo GONZÁLEZ, "La violencia política y la crisis de la democracia republicana (1931-1936)".

⁴² Javier CERVERA, *Madrid en guerra. La ciudad clandestina, 1936-1939*. Una proposta d'estudiar els fronts de guerra en els que no es decidia cap batalla decisiva i de la vida d'uns soldats que majoritàriament no eren militants a Michael SEIDMAN, "Frentes en calma de la guerra civil". Segons aquesta argumentació, una història social des de baix de l'exèrcit permet entendre millor les dificultats de proveïment dels soldats republicans, el cansament de les trinxeres i del desgast.

de la rereguarda no es reduïa al control de l'ordre públic i a la unitat d'objectius. També els hi va permetre ser més conscients que les autoritats republicanes, sempre segons Cervera, de la importància d'actuar darrere de les línies enemigues. L'activitat de la cinquena columna en ciutats com Madrid en resulta un bon exemple.

Però tot i aquesta major disciplina, i tot i reconèixer les divisions polítiques existents entre els diferents sectors que recolzaren la revolta, Cervera no remarca prou alguns dels enfrontaments que efectivament hi van existir. A l'afirmar que tots els sectors es van sentir ben integrats en l'Espanya *nacional* afegeix que (...) *Franco procedió a repartir equitativamente las provincias entre los mandos políticos de ambas formaciones (falangistas i tradicionalistes), al igual que hizo con los puestos en el Consejo Nacional*. Com tindrem ocasió de comentar en capítols posteriors a partir de les investigacions de Joan M. Thomàs, l'ocupació de Catalunya va produir forts enfrontaments entre les dues *famílies* principals quan les primeres prefectures provincials —les de Lleida i Tarragona— van recaure en representants de la Falange.⁴³

Una situació similar a la de Lleida la va viure la ciutat de Tortosa, que també va restar partida pel front durant vuit mesos seguint la línia de l'Ebre. Tanmateix, el període de front de la capital del Baix Ebre ha estat menys estudiat. En la monografia de Xavier Pujades sobre la guerra civil a Tortosa, el període comprès entre els mesos d'abril i desembre de 1938 rep un tractament molt marginal.⁴⁴

Sobre la base de tots els elements teòrics que han quedat exposats en la introducció, hem organitzat els set capítols que componen aquesta recerca en dues parts separades per una data, el 3 d'abril de 1938, ja que l'ocupació franquista d'una porció important de les terres de Ponent marca dos moments clarament diferenciats. En el primer s'assajaren les transformacions revolucionàries i en el segon, malgrat l'amenaçant presència d'una guerra tan propera, es van començar a

⁴³ Javier CERVERA, *Madrid en guerra. La ciudad clandestina, 1936-1939*, pàg. 123 i Joan M. THOMÀS, *Falange, guerra civil, franquisme*. També queden clares en el treball les tensions que el Decret d'Unificació van ocasionar.

⁴⁴ Xavier PUJADAS, *Tortosa, 1936-1939. Mentalitats, revolució i guerra civil*. La informació sobre la ciutat de l'Ebre es pot completar amb la crònica memorialista de Josep SUBIRATS, *Tortosa, front de guerra. La rereguarda durant la guerra civil* i Luis M. MEZQUIDA, *La batalla del Ebro. Asedio de Tortosa y combates de Amposta*.

posar les bases de l'estat que ja es veia vencedor de la conflagració. Si la recent exposició *Barcelona any zero* organitzada pel Museu d'Història de la Ciutat explicava com s'inicià la construcció immediatament després de la victòria, sobre les mateixes runes de la guerra, pel conjunt del país tot aquest procés ja s'havia endegat un any abans.⁴⁵

Després d'unes primeres referències introductòries a la Lleida republicana, sobretot per presentar un esquema de la relació de forces polítiques i socials anteriors a la guerra, el primer capítol se centra en els fets de juliol de 1936. Durant les setmanes anteriors al cop militar bona part de l'oficialitat de la guarnició de Lleida estava assabentada dels preparatius i mantenia contactes amb representants barcelonins de la Unión Militar Española. Però també elements civils de la dreta local estaven implicats en la conspiració. Homes de la CEDA, del tradicionalisme i de Falange es posaren clarament del costat dels rebels fins al punt que els primers en sortir al carrer el dia 18 van ser grups de civils armats.

De fet, davant de les transformacions experimentades a tota Europa en el període comprés entre les dues guerres mundials —crisi del liberalisme, consolidació del moviment obrer radical i irrupció de la política de masses—, els conservadors del continent es reorganitzaren i plantejaren noves estratègies per assegurar la defensa dels interessos de les elits i per assimilar la modernització de la política. Aqueixes formes es traduïren en l'extensió dels plantejaments autoritaris per Europa i en els importants suports electorals aconseguits pels partits feixistes. És en aquest context que, com ha fet Jesús I. Bueno, cal situar la implicació d'elements conservadors en la preparació d'un cop militar que, un cop fracassat, donaria lloc a la guerra civil. Les elits socials i polítiques espanyoles trobaven en la guerra l'escenari ideal per eliminar les forces i les alternatives que havien qüestionat la seva hegemonia durant la República. Per aquest motiu el col·laborador necessari en la presa del poder seria l'exèrcit, que tradicionalment havia jugat un paper central en la política espanyola contemporània. Un protagonisme en l'administració de l'estat i en la persecució dels enemics interiors que va restar a l'administració civil capacitat negociadora, afeblí el sistema

⁴⁵ Vegi's el catàleg de l'exposició dirigit per Manel RISQUES, Francesc VILANOVA i Ricard VINYES (ed.), *1939 Barcelona any zero. Història gràfica de l'ocupació de la ciutat*.

participatiu i estimulà als civils perquè imitessin la estratègia violenta i extraconstitucional per accedir al poder.⁴⁶

Poc després que els militars i els guàrdies civils sortissin de les casernes de Lleida i declararessin l'estat de guerra a la ciutat, la sublevació era derrotada en el conjunt de Catalunya seguint els ritmes marcats per Barcelona. En unes poques hores les forces obreres es van fer amb el control de la situació, reivindicant unes transformacions revolucionàries encara que no tenien cap programa prèviament elaborat. Els canvis es van veure afavorits pel fet que les autoritats i les forces republicanes no es van mostrar capacitades per gestionar les institucions ni per liderar la societat. Al llarg dels capítols segon, tercer i quart s'analitzen els diferents vessants d'aquesta nova organització.

Les forces polítiques que van lluitar en el bàndol republicà no tingueren com a únics enemics les tropes de l'altra zona, sinó que s'enfrontaren obertament entre elles quan intentaren organitzar la rereguarda seguint diferents models. Lleida fou un exemple més de les discrepàncies que anaven des de les opcions més revolucionàries de la transformació radical de la societat fins a les opcions legalistes que maldaven per reconstruir les institucions republicanes. La historiografia s'ha acostat al fet revolucionari des de diverses posicions. Si descartem els arguments més clarament compromesos amb les distintes opcions polítiques enfrontades en els anys trenta, es poden trobar múltiples aproximacions encara que, segons Julián Casanova, sovint mancades de reflexió teòrica i poc preocupades per incloure els conflictes espanyols dels anys trenta en les lluites internacionals per controlar o transformar el sistema capitalista.⁴⁷

Francesc Roca destacava fa uns anys que les forces polítiques i sindicals catalanes implicades en el procés revolucionari van intentar introduir elements

⁴⁶ Vegeu Jesús I. BUENO, "La reacción conservadora en la España de entreguerras (1917-1936): el caso zaragozano". La tesi del fracàs de la República en un context de recessió econòmica agreujada per les resistències de la dreta a la política de reforma agrària a Alejandro LÓPEZ, *El boicot de la derecha a las reformas de la Segunda República*. La necessitat del caciquisme tradicional de lluitar per mantenir la seva influència en el món rural davant dels avenços de l'esquerra, encara que fossin modestos, ha estat estudiat a la província de Guadalajara, feu del comte de Romanones. El recurs a la violència directa ha permès parlar de guerra social larvada la camp (Alejandro R. DIEZ, "Guadalajara, 1936: la primera crisis del caciquismo"). Els intents de la dreta espanyola per adaptar-se a la nova situació plantejada per la República a Leandro ÁLVAREZ, "La derecha accidentalista en la Segunda República Española". El protagonisme de l'exèrcit en la trajectòria de l'estat espanyol contemporani a Rafael CRUZ, "La lógica de la guerra. Ejército, estado y revolución en la España contemporánea".

⁴⁷ Julián CASANOVA, "España, 1931-1939: República, protesta social y revolución".

d'ordre racional en el territori, l'economia, la sanitat i l'escola. Creia que pretenien definir un nou patró de societat a partir d'un model alternatiu de política econòmica.

La Revolución que se puso en pie en el verano del 36 —alguien la ha llamado la Revolución Catalana— tuvo, es de sobras conocido, aspectos diabólicos, violentos, airados. Con la violencia brutal de unos días se quería borrar la atrocidad de unos siglos. Pero el verdadero rostro de la revolución, lo que se descubre bajo una máscara a veces grotesca, es la fisonomía de la razón y del orden.

En altres casos, s'ha qüestionat que la rereguarda republicana visqués un procés revolucionari perquè no va existir un projecte polític definit, unitari i cohesionat, perquè les transformacions no van trobar un comandament polític únic que unifiqués els diversos projectes i medis que estaven en joc. Aquesta tesi la defensen autors com Glicerio Sánchez, el qual no nega que les organitzacions de l'esquerra tinguessin programes o estratègies revolucionàries però creu que

(...) no parece correcto hablar de revolución ya que no existió una dirección unitaria o preferente de la misma, sino un pluralismo de centros, planteamientos e intereses; por lo que aquella situación más bien podría calificarse como estado de subversión generalizada, que afectaba al orden político, la social y al económico.

A més la situació es tornà més complexa quan l'evolució de la guerra va obligar les organitzacions revolucionaries a abandonar les tesis més maximalistes i a l'estat a assumir alguns plantejaments revolucionaris per intentar recuperar la seva autoritat.

Uns matisos diferents són introduïts per autors com Enric Ucelay o Julio Aróstegui. El primer creu que les forces revolucionàries van confondre la transformació revolucionària de la societat amb el col·lapse de l'estat posterior als fets de juliol i amb la violència indiscriminada de primera hora. Per a Aróstegui la revolució social, amb totes les seves variants programàtiques i territorials, fou un fet inqüestionable, però que es va veure afectat per una absoluta immaduresa. Per altra banda, David Martínez i Susanna Tavera han assenyalat les limitacions dels èxits revolucionaris al centrar l'atenció en les ambicions dels diferents sectors implicats —col·lectivistes agraris i industrials, parcers que havien accedit a la propietat, noves elits polítiques locals, partits i sindicats que controlaven la vida política, etc.— que no van poder ser homogeneïtzades pels líders polítics. Les

tensions entre els diversos corporativismes que havien entrat en competència esclataren clarament durant els fets de Maig.⁴⁸

Però tot i les diverses interpretacions i les limitacions del projecte revolucionari, el cert és que trobarem en la ciutat de Lleida uns clars intents d'estructurar la societat de manera diferent, tant en l'organització política (comitès i proletarització de les institucions), en l'econòmica (confiscacions, col·lectivititzacions i municipalitzacions), com en la justícia (repressió de l'enemic polític i de classe, aplicació d'un model de justícia revolucionària). Es tractava, en definitiva, de la voluntat d'assolir un nou model de societat basat en principis de renovació i de progrés de la humanitat, encara que els seus impulsors no comprovessin prèviament si coincidien amb les pretensions del conjunt de la societat pel que en no poques ocasions tractaren d'imposar-lo per la força.

Paral·lelament, i tal com ha quedat explicat en les pàgines anteriors, ens hem preocupat per estudiar les condicions de vida dels lleidatans mentre van formar part de la rereguarda republicana (cinquè capítol): projectes per organitzar la defensa passiva, els problemes per assegurar els proveïments, les noves concepcions de la sanitat, de l'assistència social i de l'educació, així com de les activitats culturals i de lleure.

A continuació, i entrant ja en la segona part de la recerca —capítols sis i set—, intentem reconstruir els nou mesos de front que es visqueren a la ciutat, des que fou ocupada l'abril de 1938 fins a la segona ofensiva de l'exèrcit franquista sobre Catalunya a finals del mateix any. Ens aquests capítols es plantegen els inicis de l'Estat franquista al país, com es posaren els fonaments del que seria una llarga dictadura.⁴⁹ Per fer-ho els eixos centrals seran les activitats de les tropes ocupants i de les noves autoritats locals, les relacions establertes entre aquests militars —una part d'origen africà— amb l'escassa població que quedava a la ciutat ja que la

⁴⁸ Francesc ROCA, *Política, economía y espacio. La política territorial en Cataluña (1936-1939)*, pàg. 8. Glicerio SÁNCHEZ RECIO, "Justicia popular en la España republicana: caracterización y resultados" dins Jaume BARRULL i Conxita MIR (coords.), *Violència política i ruptura social a Espanya (1936-1945)*, p. 81-93 (la cita es correspon a la pàg. 82). Enric UCELAY, *La Catalunya populista*. Julio ARÓSTEGUI, "Los componentes sociales y políticos" dins Manuel TUÑÓN DE LARA (dir.), *La guerra civil española. 50 años después*, p. 45-122. David MARTÍNEZ i Susanna TAVERA, "Corporativismo y revolución: los límites de las utopías proletarias en Cataluña (1936-1939)".

⁴⁹ No és el propòsit d'aquest treball entrar a caracteritzar la naturalesa del franquisme. Una molt bona exposició dels debats i de les diverses aportacions de sociòlegs, economistes, politòlegs i historiadors a Manuel PÉREZ LEDESMA, "Una dictadura por la gracia de Dios". Una visió panoràmica de la dictadura a Carme MOLINERO i Pere YSÀS, *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*.

majoria havia fugit del front. A més caldrà mostrar quines foren les principals mesures de control social exercides per les autoritats i parar atenció en l'existència de denúncies i de revenges personals.

Els estudis sobre la dictadura franquista també s'han multiplicat en els darrers anys, encara que amb alguns desequilibris temàtics. Domina la preocupació per la primera dècada de la dictadura i per la història política i l'econòmica, mentre que les recerques d'història social han rebut una atenció menor.⁵⁰ Carme Molinero i Pere Ysàs han assenyalat tres qüestions com les més treballades des de l'òptica de la història social.⁵¹ Per una banda les actituds polítiques dels ciutadans en vers el règim, des de la desafecció i l'oposició activa fins als addictes, passant per actituds més indiferents. Sense obviar l'important paper assignat a la violència política i a la repressió, no es pot ignorar que el règim s'esforçà per crear consens entre diferents sectors de la societat espanyola. En la segona part d'aquest treball podrem comprovar que, tal com afirmen els professors Molinero i Ysàs, els primers suports socials de la dictadura a Lleida provenien dels sectors que s'havien sentit amenaçats per la reforma republicana i per les transformacions i violències revolucionàries.⁵² Els altres dos àmbits assenyalats per aquests autors, que queden més allunyats de la nostra recerca, són les condicions de vida i de treball de la població i la conflictivitat i els moviments socials.

Les recerques sobre les beceroles de l'estat franquista a Espanya i a Catalunya, encara en plena guerra civil, s'han centrat especialment en la repressió dedicant menys atenció a l'organització institucional i a la vida dels ciutadans.⁵³ Tot i això, alguns estudis han analitzat la recomposició del poder local en regions on els sollevats s'imposaren el juliol de 1936, com l'Aragó. Les investigacions

⁵⁰ Ja fa uns anys que Julio Aróstegui va exposar una posició crítica sobre la naturalesa de molts dels treballs que havien aparegut sobre l'època de la dictadura fins als inicis de la dècada dels noranta. El principal perill que assenyalava era la trivialització dels temes d'estudi i la repetició de tòpics, en front de la manca d'interpretacions globals (Julio Aróstegui, "La historiografía sobre la España de Franco. Promesas y debilidades").

⁵¹ MOLINERO, Carme i PERE YSÀS, "La historia social de la época franquista. Una aproximación".

⁵² Una reflexió sobre els suports catalans a la dictadura a Martí MARÍN, "L'organització del consens a la Catalunya franquista". La llarga durada del franquisme és explicada a partir de tres matèries principals: el resultat de la guerra i l'allargament de les violències a través dels múltiples mecanismes repressius, els efectes de la guerra freda i l'adhesió d'una part considerable de la població. El mateix sentit té la publicació d'Ignasi RIERA, *Els catalans de Franco* que recull les biografies de personalitats implicades en la dictadura.

⁵³ Un assaig sobre l'important paper dels poders locals en la implantació de la dictadura a Antonio CAZORLA, "Dictatorship from below: local politics in the making of the francoist state, 1937-1948".

sobre la formació del règim a l'Aragó d'Àngela Cenarro i al cas concret de Saragossa de Julia Cifuentes i Pilar Maluenda demostren que la revolta militar tenia una base diferent respecte dels pronunciaments espanyols del segle XIX, ja que confluïren en ella una profunda crisi política i de legitimitat de l'estat amb la influència dels models feixistes europeus. L'objectiu dels revoltats era la destrucció total i definitiva del projecte reformista, el que suposava l'eliminació violenta de persones (elements representatius i base social) i de l'entramat legislatiu, jurídic i institucional. Dos processos paral·lels que estaven en la base del projecte de nou ordre de les jerarquies militars. En aquest context, i al marge dels militars, representants de les forces de la dreta que recolzaren la sublevació i sobretot membres de les velles classes polítiques dominants ocuparen els llocs de poder, encara que els mètodes de cooptació havien variat al desaparèixer qualsevol formalitat democràtica. Tot acompanyat dels discursos legitimadors de l'església (*cruzada*) i de la Falange (creació d'una nova etapa de grandesa per a Espanya).⁵⁴

Julián Ugarte, estudiant els casos d'Àlaba i de Navarra, ha afegit la necessitat de conèixer els condicionaments socials i culturals que van fer possible la guerra. Sense desconnectar-los del seu context europeu, vincula aquests condicionaments amb les tensions creades en el llarg procés de conformació de l'estat espanyol i especialment pels diferents models socials que coexistien en les darreres dècades del segle XIX. D'aquesta manera es pot entendre millor com es va formar una voluntat insurreccional en amplis sectors de la població, com sorgiren els primers recolzaments a l'Espanya de Franco, en aquest cas procedents de la dreta autoritària del tradicionalisme.⁵⁵

En el procés de construcció d'aquest nou estat la repressió va esdevenir un pilar essencial i dramàtic. Novament estudis de províncies on el cop d'estat s'imposà ens aporten força llum sobre el tema. La monografia de Julián Chaves sobre Càceres explica clarament la intensa activitat repressiva duta a terme pels militars allà on s'imposaren des del mateix estiu de 1936 i la varietat de les

⁵⁴ Àngela CENARRO, *Cruzados y camisas azules. Los orígenes del franquismo en Aragón, 1936-1945* i Julia CIFUENTES CHUECA i Pilar MALUENDA PONS, *El asalto a la República. Los orígenes del franquismo en Zaragoza (1936-1939)*.

⁵⁵ Javier UGARTE, *La nueva Covadonga insurgente. Orígenes sociales y culturales de la sublevación de 1936 en Navarra y el País Vasco. L'organització del poder local a Vitòria després de la victòria del cop militar* a Antonio RIVERA BLANCO, "La recomposició del poder local franquista en una ciutat de províncies: Vitòria" dins RUIZ-MANJÓN, Octavio i Miguel GÓMEZ OLIVER (eds.), vol. I, p. 389-404.

pràctiques realitzades —depuracions, confiscacions, passeigs, consells de guerra. I el mateix pot dir-se del Valladolid estudiat per Jesús M. Palomares. Fins i tot en territoris on la repressió fou quantitativament menor que a la resta d'Espanya per la manca de conflictivitat sociopolítica i perquè el front els afectà poc, com Àlaba o Lugo, també jugà un paper essencial en el control polític de la població —encara que, segons Javier Ugarte, trenqués les formes tradicionals d'integració social i que obrís noves fractures.⁵⁶

Més semblances amb a la situació lleidatana les podem trobar en publicacions sobre Màlaga. Es tracta d'una ciutat on s'havia assajat el projecte revolucionari després del fracàs de la revolta militar, que va ser ocupada i que permet estudiar com s'imposà l'administració franquista encara en temps de guerra. Després de l'ocupació els caps militars estaven facultats per nomenar interinament a les autoritats civils de pobles, ciutats i províncies, pel que queda molt clar que el nou ordre extreia la seva legitimitat de la victòria militar i de la força de les armes.⁵⁷

Des d'un altre punt de vista, el cas de Jaén, ciutat ocupada al final de la guerra, aporta una nova perspectiva. La construcció de l'estat franquista no es recolzà només sobre bases polítiques —desarticulació de partits i de sindicats, creació de noves institucions— sinó que la política econòmica també va tenir un paper determinant. Una política econòmica que al llarg dels anys quaranta afavoriria als grups socials vencedors i, juntament amb la repressió, facilitaria el control i explotació del camperolat.⁵⁸

Pel que fa a Catalunya, sabem com es va anar construint l'estat franquista a partir de 1939 a ciutats com Reus, l'Hospitalet de Llobregat o Sabadell. Més recentment, la publicació de la tesi doctoral de Martí Marín sobre els ajuntaments catalans durant la dictadura permet tenir un coneixement molt més acurat de la construcció del poder local. Per explicar la penetració de les tropes franquistes

⁵⁶ Julián CHAVES, *La represión en la provincia de Cáceres durante la guerra civil (1936-1939)*; Jesús M. PALOMARES, "La guerra civil en Valladolid: notas sobre la represión en la ciudad"; Javier UGARTE, "Represión como instrumento de acción política del "Nuevo Estado" (Álava, 1936-1939)" i M. Jesús SOUTO, *La represión franquista en la provincia de Lugo (1936-1940)*.

⁵⁷ Encarnación BARRANQUERO, *Málaga entre la guerra y la posguerra. El franquismo i Matilde EIROA, Viva Franco. Hambre, racionamiento, Falangismo. Málaga. 1939-1942*.

⁵⁸ Francisco COBO, *La Guerra Civil y la represión franquista en la provincia de Jaén (1936-1950) i Conflicto rural y violencia política. El largo camino hacia la dictadura. Jaén, 1917-1950*.

encara cal referir-se a l'estudi que van elaborar ja fa uns anys Josep M. Solé i Joan Villarroya. En el volum coordinat per Carles Santacana sobre el franquisme al Baix Llobregat s'inclou un extens estudi de Jordi Amigó sobre la retirada republicana i l'ocupació franquista de la comarca els darrers dies de gener de 1939.⁵⁹

Pere Anguera, en el seu article sobre la vida quotidiana a Reus durant la guerra civil comentat en aquesta mateixa introducció, argumentava que les fonts a les que pot recórrer l'historiador són molt riques, si bé disperses i fragmentàries. Per elaborar la nostra recerca hem hagut de plantejar un ús complementari de la informació obtinguda en els diversos fons documentals treballats, així com un tractament imaginatiu dels documents, tal com reivindica Claudio Pavone en el seu treball sobre la guerra civil italiana.⁶⁰

El buidatge de la premsa local que es publicà durant els anys del conflicte s'ha mostrat com una de les millors vies per a copsar la imatge i els diferents discursos oficials que de la guerra es feien mentre aquesta es desenvolupava, així com la pròpia evolució de la guerra i les circumstàncies principals de la vida dels ciutadans. Les principals col·leccions d'aquests diaris es troben repartides entre les hemeroteques de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de Lleida (IEI) i de l'Arxiu Municipal de Lleida (AML), així com al fons de la Secció Guerra Civil de l'Archivo Histórico Nacional de Salamanca (AHN – Sección GC).⁶¹ A partir d'aquests dipòsits hem treballat de manera especial els portaveus oficials de les organitzacions polítiques

⁵⁹ Montserrat DUCH, *Reus sota el primer franquisme 1939-1951*; Carles SANTACANA, *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951*; Martí MARIN CORBERA, "Govern Municipal i actituds polítiques en el Sabadell del franquisme, 1939-1979" i *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*; Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *L'ocupació militar de Catalunya, març 1938-febrer 1939*; Jordi AMIGÓ, "Gener de 1939. Retirada i ocupació versus huida y liberación al Baix Llobregat" dins Carles SANTACANA (ed.), *El franquisme al Baix Llobregat*, p. 43-214. El volum inclou petites monografies sobre diverses localitats de la comarca durant la dictadura (Sant Joan Despí, Gavà, la colònia Güell i Viladecans) a més d'aproximacions sectorials referides a la política de l'habitatge promoguda per l'església, el moviment obrer, les migracions, l'art i els espectacles públics.

⁶⁰ Pere ANGUERA, "Notes per a la història de les actituds i de la vida quotidiana durant la revolució i la guerra" i Claudio PAVONE, *Una guerra civile. Saggio storico sulla moralità nella Resistenza*. Juan García Durán, que va treballar en diversos arxius nordamericans i en va recórrer molts d'altres, va publicar fa uns anys un recull sobre fonts, arxius i museus internacionals que contenen informació sobre la guerra civil espanyola. Vegeu Juan GARCÍA, *La guerra civil española: fuentes (archivos, bibliografía y filmografía)*.

⁶¹ D'entre els treballs publicats sobre l'ús de la premsa per investigar la guerra civil vegeu Jaume BARRULL, "Premsa i Història: Lleida, 1935-1938"; Maria CAMPILLO i Esther CENTELLES, *La premsa a Barcelona, 1936-1939*; DDAA, "Premsa Juvenil y estudiantil durante la Guerra Civil (1936-1939). Caracterización y catalogación" i D. SAIZ "Premsa conservadora en la España sublevada: La Gaceta Regional de Salamanca, el Diario de Burgos y ABC de Sevilla. Un periodismo de apoyo al Alzamiento" dins Julio ARÓSTEGUI (comp.), *Historia y memoria de la guerra civil*, vol. III, p. 227-400 i vol. I, p. 401-417. Sobre la premsa de l'exèrcit republicà vegeu Mirta NÚÑEZ, *La prensa de guerra en la zona republicana durante la guerra civil española (1936-1939)*.

Acracia. Órgano de la CNT-FAI

Entre els exemplars conservats a l'IEI, a l'AML i sobretot a l'AHN – Sección GC s'ha pogut reconstruir una sèrie gairebé completa entre el 28 de juliol de 1936 i el 22 de març de 1938

Combat. Diari de la nit. Órgan de la Joventut Comunista Ibèrica (POUM)

Adelante. Órgano del POUM de Lérida

La Batalla

Una bona col·lecció de *Combat* es troba dipositada a l'AML, mentre que la informació procedent d'*Adelante* (amb l'excepció d'uns pocs números conservats a l'IEI, a l'AML i a l'AHN – Sección GC) i de *La Batalla* ens l'ha facilitada el professor Jaume Barrull.

U.H.P. Órgano del PSUC (Adherido a la Internacional Comunista) y portavoz de la U.G.T.

Formación. Boletín interior del P.S.U.C. Radio Lérida (Internacional Comunista)

La Nostra Generació. Butlletí Mensual de les J.S.U.C.

Butlletí Estudiantil. Órgan de l'Associació d'Estudiants (Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya)

Del portaveu oficial dels comunistes (UHP) hem pogut treballar una sèrie molt completa, si bé a partir del novembre de 1936. La pràctica totalitat dels números compresos entre aquesta data i els primers dies de juliol de 1937 es troben a l'IEI, mentre que a l'AHN – Sección GC hi ha els números publicats entre finals de juliol i finals de març de 1937. Després de l'ocupació de Lleida, el diari continuà publicant-se a Tàrrrega, com a portaveu de la Comarca Segrià-Urgell del partit i del sindicat. A l'AHN – Sección GC es conserva una sèrie incompleta compresa entre el 3 de maig i el 17 de desembre de 1938.

Els escassos números que es conserven de les altres publicacions específiques es troben repartits entre l'AHN – Sección GC i la Causa General.

L'Ideal. Setmanari afiliat a l'Esquerra Republicana de Catalunya

Només hem localitzat exemplars apareguts a partir del dia 14 de maig de 1937 i fins al 19 de març de 1938. Es troben a l'AHN – Sección GC.

També ha estat molt útil la consulta del butlletí del *Centre Sardanistic Lleidatà. Missatger Oficial* (tres números apareguts entre l'octubre de 1936 i el març de 1937, IEI), la diversa premsa militar republicana publicada a la Lleida (es comenta amb més deteniment en l'apartat 5.5.1 d'aquest treball) i un parell de publicacions aragoneses que també s'editaren a la ciutat per circumstàncies de la guerra (*Boletín Oficial del Consejo Regional de Aragón* i *Vanguardia. Órgano del Comité Regional de Aragón del Partido Comunista de España*).

Després de l'ocupació de Lleida i durant els mesos de front les capçaleres de la ciutat van ser *Ruta. Órgano de FET y de las JONS* primer i la *Hoja Informativa Militar del 5º Cuerpo del Ejército de Aragón* després. *Ruta* es va publicar entre els mesos d'abril i juliol de 1938 (hem pogut consultar els números 1 i 4) i seria succeïda per la *Hoja Informativa*, que aparegué fins al mes de desembre (IEI). A partir del dia 20 d'aquell mes, i durant molts anys, el periòdic oficial seria *La Mañana. Diario Nacionalesindicalista de Lérida*.

També han ocupat un espai important les fonts d'origen judicial i repressiu. Per una banda la documentació generada per les institucions encarregades d'exercir el control social (autoritats policiaques, tribunals, etc.) i per una altra els fons creats a través de la incautació practicada per l'exèrcit franquista de documents relacionats amb la República i la guerra, fons que també tenien funció repressiva, ja que eren un magnífic banc de proves inculpatòries per a molts ciutadans. La documentació judicial se'ns mostra com una via molt rica alhora de plantejar estudis de caire social, com ja vam demostrar amb la publicació del llibre sobre la repressió econòmica del franquisme a través de l'actuació a la província de Lleida del Tribunal de Responsabilitats Polítiques.⁶²

A l'Arxiu Històric Provincial de Lleida (AHPL) es troba dipositat part del fons del Govern Civil de Lleida, una documentació que fins fa poc temps no estava a l'abast dels investigadors. Ens han interessat especialment els expedients nominals de la delegació d'Ordre Públic corresponents als anys 1938-1939 (uns 6.000 es refereixen només a l'any 1938) que aporten una informació molt rica i diversa. Així, per exemple, es poden trobar expedients de persones sospitoses de ser d'esquerres, pistes sobre l'actuació de la justícia militar, elements per recrear l'ambient que es vivia a la ciutat en els mesos de front, enfrontaments entre les autoritats, actuacions dels soldats, etc. Tota aquesta informació està referida tant a Lleida ciutat com als pobles de la província, a mesura que anaven essent ocupats per les tropes franquistes. El problema d'aquesta documentació és que encara no està catalogada i que existeixen algunes limitacions per la seva consulta.⁶³

L'Arxiu de l'Audiència Provincial de Lleida (AAPL) conserva tota la documentació relacionada amb l'aplicació de la legislació de responsabilitats polítiques. Començà a aplicar-se el febrer de 1939, però també existeixen uns organismes anteriors, les Comisiones Provinciales de Incautaciones, que ja actuaven des del 1937. Per altra banda, a través d'aquests podem obtenir

⁶² Conxita MIR, Fabià CORRETGE, Judit FARRÉ i Joan SAGUÉS, *Repressió econòmica i franquisme. L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*.

⁶³ L'accés a aquests fons documentals encara no és massa fàcil a Espanya, pel que les aportacions que poden fer-se resulten de força interès. Així ho han explicat també pel cas de Salamanca María Paz CORREDERA, Josefina CUESTA i Asunción SÁEZ, "Archivos, fuentes y metodología para la Historia de Salamanca en el siglo XX: el fondo del Gobierno Civil del Archivo Histórico Provincial" i més detalladament SANZ ALBEROLA, Daniel, *La implantación del franquismo en Alicante. El papel del Gobierno Civil (1939-1946)*.

informació sobre els consells de guerra celebrats en aquesta etapa, informació molt valuosa tenint en compte que els arxius militars encara no estan totalment oberts pels historiadors. El caràcter exhaustiu d'aquesta legislació especial de postguerra aporta molta informació, que cal sempre examinar amb molta cura perquè va ser elaborada pels vencedors amb un component ideològic molt clar, sobre la vida de la ciutat en els anys de la república i la guerra.

El fons documental de l'Archivo Histórico Nacional dipositat a Salamanca (AHN-Sección GC) està format amb documentació i altres materials procedents de totes les regions de l'Espanya republicana, d'arxius diversos i de biblioteques que les tropes franquistes anaven requisant a mesura que avançava l'ocupació. Es creà amb una clara funció repressiva i policíaca, doncs havia d'informar i proporcionar proves documentals a les autoritats i als tribunals sobre qualsevol persona que fos considerada col·laboradora del règim republicà. Hem treballat de manera especial el lligall que amb el nom de *Lleida*, i compostat per 65 lligalls menors, es troba a la Secció Político-Social d'aquest arxiu. Conté diversa informació sobre sindicats, cooperatives, col·lectivitats, exèrcit, tribunals populars, periodistes de guerra, etc. A més de documentació dispersa en altres lligalls. Per altra banda, també hem consultat la part de la secció Político Social de Barcelona que inclou documentació de la Generalitat i que es conserva microfilmada a l'Arxiu Nacional de Catalunya de Sant Cugat del Vallès (ANC). Aquesta documentació ha estat especialment útil en l'elaboració del capítol dedicat als centres penitenciaris.⁶⁴

Aquesta documentació cobria amb més dificultat la informació referida a la presó de Lleida entre l'estiu de 1937 i l'ocupació de la ciutat. El buit va poder ser cobert gràcies a un fet casual. Un altre investigador que estava estudiant l'estructura de la propietat en un poble de la comarca del Segrià va trobar en un arxiu particular dos llibres de registre de la presó que cobrien aquest període. Un membre de la família va estar empresonat durant la guerra i al finalitzar aquesta s'endugué els volums ja que ell havia estat un dels encarregats de mantenir-los al dia.

Un altre arxiu fonamental, i també creat amb una funció repressiva pel Ministeri de Justícia el 1940, és la Causa General (Archivo Histórico Nacional de Madrid). Es va

⁶⁴ Sobre aquest arxiu vegeu M Teresa Díez i altres, *Inventari de la documentació de la Generalitat de Catalunya al Archivo Histórico Nacional Sección Guerra Civil*.

formar amb la recollida d'informació sobre els *delictes* comesos al llarg de la *dominació roja*, per reunir proves que justifiquessin la rebel·lió contra la legalitat republicana, calia demostrar de manera fefaent que s'estava preparant una revolució marxista. D'aquesta manera tenim un fons documental importantíssim sobre l'evolució de la reraguarda republicana a les diverses zones del territori.⁶⁵

Contràriament al que passa amb altres municipis, l'Arxiu Municipal de Lleida (AML) conserva molt poca informació referida als anys de guerra. La documentació més important està constituïda per les actes municipals dels anys 1936 (mesos de més intensa revolució) i 1938 (mesos de front). Anteriorment a aquest treball ningú havia pogut treballar amb les actes de les sessions celebrades per la comissió gestora municipal de 1938 ja que es creien perdudes o amagades. Van ser localitzades pel personal de l'arxiu municipal traspaperades durant el procés de catalogació del fons de l'oficina tècnica municipal. Malauradament les actes de l'any 1937 no es conserven, pel que la informació municipal d'aquest període procedeix bàsicament de la premsa. Tot i això entre la documentació de la Causa General vam trobar una informació que permet suposar que aquest llibre algun dia podria aparèixer. El secretari municipal envià el 1942 un certificat a la Causa General sobre la informació que havia trobat al llibre d'actes referida a l'emissió de moneda per l'ajuntament l'estiu de 1937. El document començava afirmant

*CERTIFICO: Que en los legajos de actas de sesiones del Ayuntamiento de Lérida, que obran en la Secretaría de mi cargo y en la sesión correspondiente al día treinta de junio de mil novecientos treinta y siete, existe el acuerdo consignado en catalán sobre emisión de papel moneda y que traducido al español, resulta del tenor literal que sigue (...)*⁶⁶

També es conserva a l'AML un petit fons del departament de Foment corresponent a l'any 1937. Ofereix informació sobre la municipalització de l'habitatge, les obres a càrrec de l'ajuntament i les destruccions produïdes per la guerra. Es conserven un centenar d'expedients en els quals veïns de la ciutat que tenien el seu habitatge municipalitzat reclamaven una pensió a l'ajuntament, argumentant que vivien de les rendes que els hi produïen les finques.

⁶⁵ Conxita MIR i Francesc PRATS, "La Causa General com a font historiogràfica: la documentació de Lleida i província" i Isidro SÁNCHEZ, Manuel ORTIZ i David RUIZ (coords.), *España Franquista. Causa General y Actitudes Sociales ante la Dictadura*.

⁶⁶ Causa General. Peça 9, llig. 1470 (2), expt. 11 (AHN).

Finalment, el darrer fons important procedeix de l'Arxiu de la Diputació Provincial de Lleida (ADPL) en el que es conserva la documentació de la Comissaria delegada de la Generalitat a Lleida. A més de la informació referida al funcionament de la institució, ens ha servit especialment en les qüestions relacionades amb l'assistència social i els serveis sanitaris en temps de guerra, els refugiats que arribaren a les terres de Lleida, el sempre conflictiu tema dels proveïments i les incautacions.

També cal tenir present la literatura testimonial i memorialística que aporta tant dades objectives, descripció de fets que van ocórrer realment, com la visió que els seus autors tenien d'aquests fets i el seu entorn mentre s'esdevenien o uns anys després. Aquí cal esmentar els llibres de José M. Álvarez Pallás (destacat membre del franquisme local), Francesc Viadiu (diputat solsoní d'ERC i delegat d'Ordre Públic a Lleida durant l'any 1937), Teresa Pàmies (militant comunista), Vicenç Ximenis i Joan Baptista Xuriguera (militants del POUM), Antoni Bergós (advocat republicà que exercí durant la guerra), Josep Lladonosa (mestre i cronista de la ciutat procedent de la Federació de Joves Cristians de Catalunya dels anys trenta), Josep Vallverdú (records infantils dels anys trenta) o un recull de testimonis de perseguits per la repressió republicana, especialment per motius religiosos, publicada per Ramiro Viola.⁶⁷ L'Institut d'Estudis Ilerdencs va organitzar a finals de març de 2001 un Col·loqui titulat *Literatura de la Guerra Civil. Memòria i Ficció* en el que s'analitzà la visió literària de la guerra des dels anys trenta fins a l'actualitat. Entre les ponències presentades, de propera publicació, figura una anàlisi de les novel·les i de les memòries referides a les terres de Lleida realitzada pel professor Jaume Barrull.

En últim terme s'ha d'esmentar el recentment publicat *Diccionari biogràfic del moviment obrer*, coordinat per M. Teresa Martínez i Pelai Pagès, per obtenir més informació sobre les biografies del personal polític d'aquests anys de guerra, en la majoria dels casos molt desconegut.

⁶⁷ José M. ÁLVAREZ PALLÁS, *Lérida bajo la horda. 1934-1936-1938*; Francesc VIADIU, *Delegat d'Ordre Públic a Lleida la Raja*; Tomàs PÀMIES i Teresa PÀMIES, *Testament a Praga*; Vicenç XIMENIS, *Demòcrata i socialista*; Joan Baptista XURIGUERA, *La guerra civil (19 juliol 1936 - 26 gener 1939). La vida d'en Joan Ventura (VI)*; Antoni BERGÓS, *Memòries*; Josep LLADONOSA, *Setanta-cinc anys de records, 1907-1982*; Josep VALLVERDÚ, *Desmudat i les golfes. Un infant als anys trenta*; Ramiro VIOLA (ed.), *Memòries de planes viscudes (1936) o un juliol que ha fet història*.

SIGLES UTILITZADES

Organitzacions polítiques i sindicals

ACR:	Acció Catalana Republicana
BOC:	Bloc Obrer i Camperol
CADCI:	Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria
CEDA:	Confederación Española de Derechas Autónomas
CENU:	Consell de l'Escola Nacional Unificada
CNT:	Confederació Nacional del Treball
ERC:	Esquerra Republicana de Catalunya
FAI:	Federació Anarquista Ibèrica
FET y de las JONS:	Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista
FETE:	Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament
FLO:	Federació Local Obrera
FNEC:	Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya
FOSIG:	Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica
FOUS:	Federació Obrera d'Unitat Sindical
FSAC:	Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya
GEPCI:	Gremis i Entitats de Petits Comerciants i Industrials
JAP:	Juventudes de Acción Popular
JCI:	Joventut Comunista Ibèrica
JL:	Joventuts Llibertàries
JRLI:	Joventut Republicana de Lleida
JSU:	Joventuts Socialistes Unificades
POUM:	Partit Obrer d'Unificació Marxista
SIA:	Socors Internacional Antifeixista
SRI:	Socors Roig Internacional
UdR:	Unió de Rabassaires
UGT:	Unió General del Treball
ULS:	Unió Local de Sindicats
UME:	Unión Militar Española
UP:	Unión Patriótica
USC:	Unió Socialista de Catalunya

Arxius

Fons GC	Fons del Govern Civil (Lleida)
AHPL	Arxiu Històric Provincial de Lleida
AML	Arxiu Municipal de Lleida
AAPL	Arxiu de l'Audiència Provincial de Lleida
ADPL	Arxiu de la Diputació Provincial de Lleida
AHN	Archivo Histórico Nacional (Madrid)
AHN – Sección GC	Archivo Histórico Nacional – Sección Guerra Civil (Salamanca)
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès)
IEI	Institut d'Estudis Ilerdencs

I PART

DE CONSPIRACIONS, REVOLUCIONS, RESISTÈNCIES I SUPERVIVÈNCIES

CAPÍTOL 1

LA VICTÒRIA DE LES OPCIONS ILIBERALS SOBRE EL PROJECTE REFORMISTA REPUBLICÀ

Els anys trenta havien començat amb el tancament d'una etapa dictatorial, el darrer intent fracassat de regenerar la monarquia restauracionista i amb la voluntat de bastir un nou règim, esperançador per a molts, sobre una base social més àmplia. Tanmateix, l'estructura social espanyola dificultaria la consolidació del projecte.

1.1 LA FRAGILITAT DEL PROJECTE DEMOCRÀTIC

El mateix 1936, *La Veu de Catalunya* havia començat a articular la interessada tesi de l'oasi català. Segons aquell argument, la crisi social i política que a partir de l'estiu faria esclatar la guerra i la revolució, no tenia arrels catalanes ans provenia d'Espanya. Des de fa anys, però, historiadors com Pelai Pagès, Ricard Vinyes, Borja de Riquer o Francesc Vilanova s'han encarregat de demostrar el contrari.¹

La construcció d'una imatge idíl·lica de la vida social catalana no era, tanmateix, quelcom nou. Ja els folkloristes dels anys de la Restauració, el discurs dels quals seria tan influent en l'articulació del regionalisme i del catalanisme

¹ Vegeu Pelai PAGÈS, *La Guerra Civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*, Ricard VINYES, *La Catalunya Internacional*; Borja de RIQUER, *L'últim Cambó (1936-1947)* i Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política (1888-1970)*. Per contra, algun autor com Albert Manent continua mantenint la tesi de l'oasi català a l'entendre que el país va viure un interludi de tranquil·litat entre el 16 de febrer i el 19 de juliol de 1936 ("La posició dels intel·lectuals catalans durant la guerra civil" dins *De 1936 a 1975. Estudis sobre la guerra civil i el franquisme*, p. 93-117).

conservador, es van encarregar d'elaborar una concepció mítica del món rural català. El pairalisme on tothom sabia quin lloc li pertocava en l'escala social, on els conflictes no existien i on estaven dipositades les essències de l'ànima catalana

No vos vull parlar d'aquestes o d'aquelles costums; tots n'haureu observat de diferents, però totes boniques i encisadores; (...) haureu, per fi, tots vosaltres notat lo respecte que els fills tenen als pares, los mossos a l'amo, los jornalers a l'hereu, los feligresos al rector, los administrats a l'alcalde, sempre que són dignes d'aquesta reverència i atenció, sempre que, obrant com la llei i la consciència marquen, saben guanyar-se la voluntat dels fills, dels inferiors i dels subordinats. I tots, al contemplar embadalits aqueixes belles costums, aqueixes franques demostracions del poble a on tots sos individus prenen part en les alegries i tristeses de llurs conveïns i conciutadans, vos haurà, com a mi, dolgut que es perden, que minven o quant menys que s'adulteren, gràcies a influències estranyes al nostre esperit, gràcies a la burla amb què se les ridiculitza, gràcies a n'aquest torrent desbordat que se'n diu moda, lo qual tot ho enruna, tot ho desfà per a donar i fer lloc a sos mudables capritxos, a ses extravagàncies, i fins a ses immoralitats moltes vegades.²

(Josep M. Valls i Vicens, 1876-1877)

Per tant, la societat catalana era essencialment ordre, mentre que el desordre era fruit de la presència d'agents externs. Què hauria pensat de Catalunya l'autor d'aquestes paraules si hagués estat viu en els anys trenta, si hagués presenciats els fets de l'estiu de 1936. De fet, la idea de clima pacífic *inventada* pels conservadors catalans seria fins i tot qüestionada en els primers anys de la postguerra per un dels millors exponents del falangisme català, el tarragoní José Maria Fontana

¡Qué trágico despertar, el de Cataluña, en aquel verano y otoño nefastos, del bello sueño del liberalismo pairalista! Allí la "palmaron" lo mismo el cura que de seminarista suscribió bonos del Estat Català en los seminarios de Tarragona, Solsona o Barcelona, que el buen burgués de Acción Catalana; los papás que recomendaban a sus Jordis y Nuris que no es fiquessin en res, que los militantes de una "Acción Católica" a la francesa.³

El marc interpretatiu des del qual partim, exposat en la introducció, invalida necessàriament les posicions pairalistes. Els conflictes socials covats des de feia anys, tot i que emmudits —que no superats— per la repressió generada després dels fets d'octubre de 1934 van començar a aflorar a partir de les eleccions de febrer de 1936, per esclatar violentament amb l'enfonsament de les estructures estatals l'estiu del mateix any.

Francesc Vilanova, en la biografia de Ramon d'Abadal, deixa clar que també la campanya electoral catalana de 1936 va estar marcada per la crispació

² Text citat a Llorenç PRATS, *El mite de la tradició popular*, p. 183-184.

³ José M. FONTANA, *Los catalanes en la guerra de España*, pàg. 80.

dels discursos polítics —possible, entre altres coses, per la supressió de la censura prèvia. Per a les dretes calia culminar el procés de desmuntatge de l'obra reformista iniciat la tardor de 1934, per a les esquerres s'havia de passar comptes per la repressió patida. Una agitada vida política que hagué de conviure amb les múltiples vagues que entre març i juliol van tenir lloc al país —seixanta-vuit a Barcelona, disset a Girona, dotze a Lleida i sis a Tarragona, comptabilitzades per Ricard Vinyes—, amb l'irresolt conflicte rabassaire i amb les tensions sorgides al recuperar la normalitat municipal.

La radicalització dels discursos, juntament a les dificultats del poder per resoldre els conflictes d'una manera regulada, impedié l'estabilitat social

*Potser poques vegades com en aquests mesos s'utilitzen tant els mots "revolució", "guerra civil", "dictadura", "catàstrofe", etc. Hi havia una profunda divisió ideològica i social, que potser no es concretava en esglésies cremades i assassinats diaris de guàrdies civils, però empenyia el país cap a posicions cada vegada més radicalitzades.*⁴

Tot i això, com reconeix Borja de Riquer, Catalunya no vivia un clima de guerra civil similar als anys anteriors a la dictadura de Primo de Rivera, ni hi havia una extremadreta procolpista tan organitzada com en altres punts d'Espanya.⁵

També el professor Jaume Barrull ha destacat la profunda divisió del país, tot negant l'argument de l'oasi català en el cas de les terres de Lleida.⁶ Els primers mesos de 1934 no s'havien caracteritzat per la conflictivitat social, però sí per una dura pugna política. Després dels resultats obtinguts a les eleccions de novembre de 1933, la premsa de dretes atacava l'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) per la seva política esquerrana i ja parlava de conspiracions revolucionàries. Per la seva banda, els diaris de les esquerres, fins i tot els moderats, també anunciaven l'amenaça feixista. Uns i altres creien viure uns moments difícils i decisius pels seus interessos de grup.

Arribats a aquest punt, seria interessant fer un breu recordatori de la relació de forces polítiques de Lleida durant els anys anteriors a la guerra, per poder entendre millor els processos i esdeveniments analitzats en els capítols posteriors, a partir de les investigacions ja realitzades per Jaume Barrull i Conxita Mir.

⁴ Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política (1888-1970)*, pàg. 275.

⁵ Borja de Riquer, *L'últim Cambó*, pàg. 35.

⁶ Jaume BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República. L'evolució social i política republicana també pot resseguir-se a Conxita MIR, Lleida, 1890-1936. Caciquisme polític i lluita electoral.*

El final de la dictadura va permetre la reaparició orgànica del sindicalisme de classe, que ja havia començat a articular-se en els darrers anys del règim primoriverista, a través de la Federació Local Obrera (FLO). Aquesta entitat, adherida a la CNT, suposava també la recuperació de les divisions internes que havien caracteritzat el sindicalisme lleidatà en etapes anteriors: els anarcosindicalistes i els partidaris de la revolució bolxevic i de l'acció política. Els segons eren el sector majoritari en la FLO i a més, en poc temps van tenir una plataforma d'actuació amb la fundació el 1931 del Bloc Obrer i Camperol (BOC).

El BOC va trobar a Lleida un camp adobat per estendre's amb certa facilitat gràcies a l'activa presència de grups que feien activisme cultural i polític procedents del republicanisme radical, a les arrels del Partit Comunista Català i als sectors sindicals ja comentats, tan obrers com camperols —en el nucli fundacional del BOC, i en la direcció posterior, hi ha un grup destacat de pagesos entre els que destaca la figura de Sebastià Garsaball. Alguns dels homes del BOC aniran apareixent en els capítols posteriors a l'ocupar llocs de responsabilitat tant en el partit —el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) a partir de 1935— com en el nou entramat institucional: Joan Farré —secretari provincial del partit—, Sebastià Garsaball, Francesc Aguilar, Josep Buiría, Josep M. Morlans, Pau i Joan Baptista Xuriguera, Josep Rodés o Santiago Palacín, entre d'altres polítics de trajectòria prou coneguda.

Després del congrés de la Confederació Nacional del Treball (CNT) celebrat a Madrid el juny de 1931, en el que es va prohibir als sindicalistes afiliats a algun partit integrar els òrgans de direcció del sindicat, es plantejà de manera més oberta l'enfrontament entre la nova Federació Provincial, que els anarquistes aspiraven a controlar a través d'una important campanya de propaganda cenetista i antibloquista i que comptava amb el reconeixement de la direcció regional catalana, i la FLO. Les tensions van esclatar quan la direcció provincial va expulsar el sindicat lleidatà de la Fusta, dominat pels polítics, seguida d'altres expulsions d'organitzacions que s'hi van solidaritzar.⁷ Finalment, la CNT catalana acordà el 1932 l'expulsió de la FLO de Lleida, a més de les de Girona i de Tarragona pel

⁷ Curiosament, la primera manifestació important del conflicte dins de la UGT durant la guerra fou l'expulsió de la junta del sindicat Mercantil (gener de 1937), una altra organització de tradició poumista com s'explica en el capítol següent.

mateix motiu. El sindicalisme lleidatà quedava dividit en dues tendències i en dues organitzacions: els cenetistes, incorporats al sector faïsta català, i els sindicats controlats per gent del BOC.

Cal afegir que en el terreny del sindicalisme agrari, fonamental en les terres de Lleida, el BOC era majoritari a través de la Unió Provincial Agrària (UPA). El camp lleidatà tenia una llarga tradició associativa gràcies a la important presència del sindicalisme cooperatiu, que facilitaria després l'extensió de la UPA. A més, i a diferència d'altres corrents sindicals i d'altres partits de l'esquerra, la gent del Bloc va saber connectar millor amb els problemes de la pagesia lleidatana a l'optar més per una estratègia possibilista que per una voluntat d'imposar principis ideològics.

Els sindicats expulsats es van organitzar en la Unió Local de Sindicats (ULS), hereva directa de l'extingida FLO. El 1934 comptava amb el sindicat de la Fusta, el de la Metal·lúrgia, el Mercantil —aplegava als bancaris—, el de Barbers, de la Indústria Ferroviària, d'Alimentació, la UPA, de Llum i Força, de Cambrers i Cuiners, de Forners i Pastissers i de la Construcció. Sindicats que a partir del 1936 estarien en l'òrbita de la Federació Obrera d'Unitat Sindical patrocinada pel POUM.

Recollint unes dades elaborades pel professor Jaume Barrull, trobaríem la següent estructura sindical a la ciutat de Lleida de preguerra⁸

GRUPS d'INDÚSTRIES	CNT	UGT	ULS	Altres	Total
Alimentació		70	181		251
Metal·lúrgia			190		190
Química		8	78		86
Construcció	500	53	581	9	1.143
Fusta	70		159		229
Tèxtil		29			29
Arts gràfiques	35		20		55
Transport ferroviari	170	767			937
Altres transports per terra	150	384			534
Comerç			292		292
Hosteleria			161	69	230
Serveis d'higiene			79		79
Banca i oficines		189	40		229
Espectacles públics				133	
Altres	114	26	109		249
Total	1.039	1.526	1.890	211	4.666

⁸ Jaume BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República*, pàg. 168.

Durant la República, al marge de la dualitat CNT-ULS, també havia anat prenent cos en aquestes terres la Unió General de Treballadors (UGT), tradicionalment més feble des que es constituí el 1921 al voltant d'un grup de ferroviaris encapçalats per Josep Soler Rocafull —valencià que continuaria sent el secretari general ugetista durant la guerra, a més d'altres càrrecs en la comissaria delegada de la Generalitat i en l'ajuntament. La primera delegació del Sindicat Nacional Ferroviari de Lleida, adherida a la zona de Saragossa, tenia catorze afiliats —durant una dècada només hi hauria ferroviaris i no seria fins al 1928 que el sindicat lleidatà passà a dependre de l'organització catalana.⁹

El 1931 l'organització socialista prenia més força amb la formació de l'Agrupació Socialista presidida per Gabriel Latasa Aranguren, procedent del sindicat d'oficinistes,¹⁰ que obriria la Casa del Poble al número 5 de l'avinguda de la República, actual rambla Ferran —inicialment el sindicat havia estat al número 8 del carrer Estereria i l'Agrupació al número 2 de la plaça Mossèn Cinto i al cafè España del carrer Major. A partir d'aquest moment s'iniciaria la constitució de sindicats en els sectors professionals inclosos en el quadre anterior. El 1933 la Unió Socialista de Catalunya (USC) s'incorporava a l'Agrupació.

Pel que fa al comunisme ortodox que acabaria desembocant en el Partit Socialista Unificat de Catalunya l'estiu de 1936, cal fer esment a la reduïda actuació lleidatana del Partit Comunista de Catalunya.

El republicanisme, sortint ja del marc de les forces obreres, es mostrà molt actiu a les terres de Lleida des de la caiguda de la Dictadura, recollint una llarga tradició que arrencava de l'època restauracionista i que tenia com a millor exponent Joventut Republicana de Lleida (JRLI). L'entitat fundada el 1901 —en la que apareixen alguns cognoms històrics a la ciutat, com Torres, Pereña o Godàs— estaria sempre molt vinculada a la política municipal, però també a la vida cultural, esportiva i associativa.

⁹ Vegeu "La Unión General de Trabajadores en Lérida. Historia de nuestro movimiento sindical" dins *UHP*, núm. 232, 1/V/37, pàg. 6.

¹⁰ A més de ferroviaris i d'oficinistes, la tercera pota de la UGT a Lleida eren els empleats de banca, entre els que trobem personatges amb protagonisme dins del sindicat i durant la guerra com el futur comissari de la Generalitat Joaquim Vilà, Felip Solé Barri —procedent del CADCI i impulsor de la refundació de la USC lleidatana el 1933— o Josep Solé Cebrià —també dirigent del CADCI.

A les poques setmanes de proclamar-se la República s'organitzà la Federació de Lleida de l'ERC sobre la base de diversos partits i entitats, però sempre dirigida pels homes de JRLI. Com a la resta de Catalunya, seria un partit liberal, petit burgès i reformista i continuaria mantenint l'important protagonisme social, polític i cultural. El caràcter central en l'activitat ciutadana, que sempre havia caracteritzat l'organització republicana, encara faria més cridanera la *desaparició* dels republicans després del 19 de juliol de 1936.¹¹

Les forces de centre més actives foren el Partit Radical, al voltant de les figures dels germans Josep i Salustia Estadella Arnó, i Acció Catalana Republicana (ACR) gràcies a la presència de l'advocat Antoni Bergós Massó. En canvi, la Dreta Liberal Republicana i Unió Democràtica de Catalunya van tenir una escassa representació.

La Lliga Catalana, fonamentalment una maquinària electoral, representava els mateixos interessos conservadors que a la resta del país. Tot i no tenir una participació destacada en la trama civil que participà en la preparació del sollevament de juliol de 1936, els seus homes van ser perseguits a l'esclatar la revolució precisament perquè havien defensat uns concrets interessos de classe. L'exemple més clar d'aquesta situació l'ofereix Joan Rovira Roure, diputat i alcalde de Lleida després dels fets d'octubre, que fou afusellat el 27 d'agost de 1936.¹²

Les formacions que se situaven més a la dreta de la Lliga sí que apareixeran entre els conspiradors, com comprovarem més endavant. Josep Abizanda Puntas, que havia estat un dels signants del manifest fundacional d'Acció Social Popular —organització contrària al nacionalisme català i catòlica, amb un fort component de reacció social i adherida a la CEDA— en va ser un dels directors de la trama civil. També Falange Española, tot i la seva escassa actuació des de l'aparició en l'escena lleidatana el 1935, tindria una activa participació en el sollevament. José M. Fontana explica com en els anys de la República existia a Lleida un grup

¹¹ Una visió aprofundida de la intensa activitat de les organitzacions republicanes lleidatanes a Conxita MIR, "Republicanisme i catalanisme".

¹² L'evolució de la Lliga, i la trajectòria d'alguns dels noms més destacats a Lleida, des de la seva formació fins a la repressió de postguerra a Conxita MIR, "El catalanisme conservador".

falangista autònom dirigit per Pablo Valledor Díaz primer i Francesc Boldú Niubó després.¹³

Però sense dubtes era el carlisme, que havia mantingut una important presència al llarg de la Restauració, la força de dretes més estesa geogràficament i socialment, més estructurada i més combatent, en paraules del professor Jaume Barrull, tot i que no va tenir la capacitat de traduir aquesta força en resultats electorals. La proclamació de la República va renovar les forces dels tradicionalistes car suposava la instauració d'un règim que portava aires reformistes i laics i que obria la porta de les institucions a les forces polítiques de la petita burgesia i de l'esquerra. Mentre que els canvis de 1931 van desorientar les forces de la dreta, els carlins continuaven tenint clar el seu objectiu bàsic: la defensa de la tradició que havien construït.

Una posició que els situava en la intransigència doctrinal i estratègica, però que permetia el manteniment d'un món polític i social més cohesionat al voltant del partit i de les entitats que l'acompanyaven —un actiu Cercle Tradicionalista, la Joventut Tradicionalista, les Margarides, el Requetè, els *Pelayos* i el Socors Blanc.¹⁴

La implicació de tots aquests sectors en la revolta militar, juntament al que havien defensat en els anys anteriors, explica el fet que alguns noms importants dels seus quadres apareguin entre les llistes de la repressió revolucionària. Entre els tradicionalistes podem citar a diversos membres de la destacada família carlina Recasens, Joan i els seus fills Jesús i Lluís, al diputat al parlament espanyol Casimir Sangenis Bertrand, al regidor Lluís Besa Cantarell, al vocal de la Junta Provincial de la Comunió Tradicionalista durant la República Josep Condal Fontova o als germans Baró Bonet —mossèn Miquel i Josep, advocat i regidor proper a Acció Popular. A aquest partit pertanyien el ja esmentat Josep Abizanda i Josep Rovira

¹³ José M. FONTANA, *Los catalanes en la guerra de España*, pàg. 35. La Falange lleidatana, tant l'anterior com la posterior a la guerra, és un tema encara verge per als investigadors, al marge de la Secció Femenina estudiada per Antonieta JARNE, *La Secció Femenina a Lleida*.

¹⁴ Per aprofundir en el carlisme i en l'integrisme lleidatans de la primera meitat de segle vegeu Antonieta JARNE, "La branca femenina del carlisme lleidatà. República, Guerra Civil i Primer Franquisme" i Jaume BARRULL, "Carlismes i integristes: presència institucional i debat ideològic durant el primer terç del segle XX" dins Conxita MIR (ed.), *Actes. Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX*, p. 177-207 i 209-229. Com en el cas de Falange, també les organitzacions carlines locals mereixen alguna monografia específica.

Nebot, regidor.¹⁵ També alguns caps falangistes, com Pablo Valledor Díaz, Francesc Boldú Niubó o José Martínez de San Miguel, formarien part de la llista de primeres víctimes de la revolució de 1936.

Aquesta era la relació de forces existent quan els fets d'octubre de 1934 es van estendre a bona part de les comarques de Lleida. A la capital els homes de l'Aliança Obrera, armats, van aixecar barricades i van fer-se amb el control de la ciutat. Però en cap cas va haver-hi un intent seriós de fer-se amb el poder, ni atacs organitzats contra el registre de la propietat o contra edificis religiosos. A la ciutat de Lleida el domini dels sollevats es va mantenir fins que una acció combinada de l'exèrcit i de la guàrdia civil els va reduir la matinada del dia 7.¹⁶

Com a la resta del país, el clima de repressió generalitzada posterior va servir clarament per marcar posicions i per dificultar la represa de la normalitat. La presó de Lleida es va omplir, tant que les casernes de la Panera i del Castell,¹⁷ van haver "d'acollir" més detinguts. També va arribar la repressió sobre les institucions i les organitzacions polítiques i sindicals. I, també a Lleida, la pagesia va ser la classe més castigada. Els mesos següents van permetre un rearmament polític, moral i tàctic de les dretes. Encara que el procés ja s'havia iniciat després de les eleccions legislatives de 1933 i de les municipals de 1934 quan, segons Conxita Mir, la dreta catòlica, agrarista i tradicionalista estava recuperant la força perduda el 1931.¹⁸

La coartada de la revolta d'octubre va permetre, per exemple, aturar l'aplicació d'un impost municipal que havia de gravar als propietaris urbans. En la mateixa línia, es pot consignar la formació del grup armat Acció Ciutadana el mateix mes d'octubre. Però on aquesta recuperació es manifestà més clarament als ulls dels lleidatans va ser en les celebracions públiques: homenatges a les forces armades i a la guàrdia civil el mes de novembre, campanyes pietoses d'ajut als

¹⁵ La germana de Rovira, Paquita, va ser jutjada pel tribunal popular i condemnada a passar sis mesos de presó i a pagar cinc-cents pessetes de multa. La principal acusació es referia al seu activisme catòlic. La versió de Paquita Rovira sobre el seu pas per la presó a Ramiro VIOLA, *Memòries de planes viscudes (1936)*, p. 29-44.

¹⁶ A més de les obres de caràcter més general, vegeu Jaume BARRULL, "Els Fets d'Octubre a les comarques de Lleida".

¹⁷ *Lo Castell* és el nom popular que la ciutat ha donat a l'antiga catedral romànica de Lleida convertida en caserna militar des dels temps de l'ocupació de Felip V. La trajectòria del monument des del segle XVIII a Frederic VILA, "Desfeta i recuperació de la Seu Vella".

¹⁸ Conxita MIR, *Lleida, 1890-1936: Caciquisme polític i lluita electoral*, pàg. 559.

pobres durant les festes de Nadal, l'arribada del nou bisbe Silvi Huix a començaments de maig de 1935 o les celebracions del Corpus. Com va dir Jaume Barrull, la creu i l'espasa tornaven a servir per plantar cara a l'enemic interior.¹⁹

En aquest context, les eleccions de febrer de 1936 servirien per cohesionar els dos Fronts electorals, el d'Esquerres i el d'Ordre, tot i les evidents divergències internes. En l'acte de campanya més important d'Acció Popular a Lleida, recollit per Conxita Mir, el candidat de la llista del Front d'Ordre José Abizanda Puntas animava els seus electors dient que *el enemigo, cuando ve hombres que dan la cara y el pecho corre a esconderse*. No menys dramàtic era el to d'un article publicat a l'òrgan local d'ERC, *L'Humanitat*, en ocasió de les eleccions de compromissaris del mes d'abril, també recollit per la professora Mir

*Segons qui sigui el nou president serà el futur del règim. Un error en l'elecció del primer, costà a la República rius de sang i dramàtiques jornades de dolor (...). Amb un altre home a la presidència no s'hauria produït la tragèdia d'Astúries ni la sagrada rebel·lió de Catalunya. Traï la Constitució i estigué a punt d'enfonsar la República. Amb resolució heroica, les Corts actuals destituïren el culpable.*²⁰

Després de les eleccions, tal com havien fet les dretes el novembre de 1933 i l'octubre de 1934, les esquerres van entendre que els hi havia arribat el moment de recuperar el seu model de República. Els presos sortiren al carrer, els ajuntaments represaliats foren restituïts i les armes d'Acció Ciutadana recollides — armes que en les jornades de juliol tindrien el seu protagonisme. El discurs i la pràctica política es radicalitzaven. La primavera es caracteritzà per tot un seguit de vagues i de conflictes laborals que, paral·lelament, eren denunciats en la premsa conservadora.²¹

Tot i aquests conflictes socials, la primavera de 1936 no fou especialment violenta a Lleida. Tanmateix, sí es produïren alguns enfrontaments representatius de les tensions que estaven marcant la vida política del país. Segons va denunciar un comerciant de la ciutat el mes d'abril de 1939, un ferroviari ugetista havia

¹⁹ Jaume BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República*, pàg. 416.

²⁰ Conxita MIR, *Lleida, 1890-1936: Caciquisme polític i lluita electoral*, p. 568-569 i 583.

²¹ L'inspector en cap de la comissaria de policia de Lleida va destacar en el seu informe adreçat al fiscal instructor de la Causa General del 1941 com l'*estat caòtic* creat pel Front Popular va donar lloc a diverses vagues. En el que possiblement encerta l'inspector és en la seva valoració d'aquests conflictes que si bé es plantejaven com a reivindicacions laborals també tenien un profund matís polític (Causa General, peça 2, llig. 1468 -1-, expt. 2, p. 80-83).

presumit públicament a la seva botiga d'haver participat en una baralla amb joves propagandistes de la dreta

(...) con varios compañeros suyos habían encontrado en el río a unos jóvenes de los que hacían propaganda de F.E. y a los que les habían quitado en otra ocasión la propaganda que retiraban de Correos, y que les habían dado una gran paliza.

La casualitat va voler que el ferroviari fes els comentaris en presència del pare d'un dels agredits, un suboficial retirat de l'exèrcit, el qual confirmà l'agressió que havien patit els amics del seu fill i l'anterior robatori de propaganda política — de la CEDA segons aquesta versió. El seu fill, Antonio Acebrón Cornes, fou afusellat durant la guerra.²²

1.2 EL TRENCAMENT DE L'ORDRE CONSTITUCIONAL

És prou coneguda la interpretació que la dictadura franquista va donar de les causes de la guerra. Quatre dècades van ser temps suficient per consolidar la interpretació oficial d'un conflicte que va esdevenir el mite d'origen del règim. I d'instruments no en van faltar per difondre'l. En discursos, llibres, pel·lícules o documents judicials es multiplicaven els anarquistes, els comunistes, els separatistes i els maçons —no feien falta massa matisos— protagonitzant la gestació d'una suposada acció revolucionària que amenaçava amb acabar amb tot el que era consubstancial a la veritable tradició espanyola. Davant del perill l'exèrcit espanyol, que encarnava tots els millors valors d'aquesta tradició i que tenia la missió de protegir la pàtria dels enemics externs i interns, va assumir *los poderes legítimos del Estado (...) a partir del 17 de julio de 1936, en cumplimiento de su función constitutiva*.²³

Però el cert és que tot va començar amb el fracàs d'un cop d'estat militar, contra un règim democràticament constituït, encara que feia uns dies que l'ambient

²² Fons del GC (AHPL) expt. 80 llig. 92. Uns mesos abans —octubre de 1938— el pare ja havia denunciat una altra persona, detinguda al front de l'Ebre, per haver participat en les mateixes agressions contra el seu fill —robatori de propaganda i pal·lissa al riu. A més, afegia que tant el noi com la seva germana havien patit diverses amenaces de mort (Fons del GC —AHPL— expt. 19 llig. 39).

²³ Fragment de la sentència del consell de guerra seguit contra un pagès de Mollerussa que va ser membre del comitè de La Riba (Alt Camp), conservada en el seu expedient de Responsabilitats Polítiques (AAPL) i que s'inscriu en la llarga concepció militarista de la societat que ha tingut l'exèrcit espanyol (Manuel BALLBÉ, *Orden público y militarismo en la España constitucional*). Sobre la interpretació de la guerra durant el franquisme vegeu Paloma AGUILAR, *Memoria y olvido de la Guerra Civil española*.

social i polític estava força enrairat a Espanya i, també, a la ciutat de Lleida. Només així poden explicar-se els explosius que esclataren al diari conservador *El Correo* i al local de JRLI el dia següent dels assassinats a Madrid del tinent d'assalt José del Castillo i del líder de Renovación Española José Calvo Sotelo (12 i 13 de juliol).²⁴ Al mateix temps els militars estaven inquiets, els conspiradors civils preparaven la revolta i les forces obreres esperaven vigilants.

La relació dels fets de juliol a la ciutat de Lleida —la sortida dels primers civils armats al carrer, la sublevació de la guarnició i la proclamació de l'estat de guerra, la desaparició de les autoritats republicanes, el fracàs de la revolta i l'esclat del desordre revolucionari— ha estat exposada en diferents publicacions pel professor Jaume Barrull. Algunes obres de caràcter testimonial, fonamentalment el treball de José M. Álvarez Pallás però també les memòries de Vicenç Ximenis, han donat les seves versions d'aquells dies.²⁵

Un militant de les Joventuts Socialistes Unificades, Antonio Font, en mecanografià una visió que, de manera reduïda i partidista, assenyalava els moments principals d'aquells dies

LOS PRIMEROS DIAS DE LA REVOLUCIÓN EN LÉRIDA

Empezó el día 18, cuando los derechistas se echaron a la calle los cuales tenían el propósito de chafar a la República y hacerse ellos los dueños de toda España, a Lérida, los derechistas la tubieron el día 18 por la tarde en pocos momentos, la ciudad sufrió los efectos de los derechistas, pero cual fue nuestra sorpresa al ver al DIA siguiente los soldados fieles a la República con nuestros hermanos Anarquistas, Comunistas y Socialistas, que viendo la traición que querian hacer los derechistas se volvieron contra ellos causandoles algunas bajas.

El dia siguiente o sea el dia 20 empezaron las fuerzas leales, los fusilamientos de los elementos de derechas hoy en dia llamados fascistas, se quemaron las iglesias, se mataron a los curas que vestidos de paisano querian probar si podian escabullirse de la muerte segura que les esperaba, curas venian de todos los pueblos de alrededor vestidos de paisano por los trenes pero muestras heroicas milicias registraban a todo el mundo que pasaban por la estación encontrando a muchos con crucifijos, los cuales eran fusilados en la misma estación, a los pocos momentos venia un coche que se los llevaba al cementerio para darles sepultura, era temible pasar por las calles pues estaba dispuesto a que los disparos de los fusiles de las milicias rojas te tocasen ya que los fusilamientos daban unos toques de pitos para señal de que se apartasen la gente y dar muerte a los viles traidores de la República Española de debajo del manto que Dios les daba iban para hacer caer a la República lo cual no consiguieron ni jamás lo conseguirán, muchos de ellos casi toda la totalidad hoy DIA estan purgando los males que han echo al proletariado Español.

²⁴ Jaume BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República*, pàg. 430.

²⁵ Vegeu Jaume BARRULL, "Els fets de juliol de 1936 a Lleida"; *Les comarques de Lleida durant la Segona República*, p. 430-434; *El Bloc Obrer i Camperol* (Lleida, 1919-1937), p. 90-93; *Violència popular i justícia revolucionària*, p. 19-26 i "La guerra civil", p. 35-42. També hi ha un breu relat dels fets a Mercè BARALLAT, *La repressió a la postguerra civil a Lleida*, p. 17-23. José M. ÁLVAREZ PALLÁS, *Lérida bajo la horda*; Vicenç XIMENIS, *Demócrata i socialista*. Una altra aproximació la fan Vicenç MOREA i Ramon SUÑE, *Quan la guerra Monsó - Lleida. 1936-1939 ... L'exili*.

*Así empezo los primeros dias de la revolución en Lérida del dia 18 de Julio de 1936 en la que despues se convirtió más que todo en una guerra a muerte contra los fascistas Italianos y que durará mientras haya un solo antifascista en pie.
Viva la República.
Viva el Proletariado.*²⁶

Entre els papers de la Causa General es poden analitzar força dades sobre l'organització i el desenvolupament de la revolta, especialment pel que fa a la participació de les forces armades —exèrcit, guàrdia civil, guàrdia d'assalt i carrabiners—, ja que es van incorporar al sumari moltes declaracions dels representants d'aquestes cossos que havien participat, més o menys activament, en els fets —tenint en compte que els principals protagonistes de la revolta van ser executats l'estiu de 1936. La trama civil de l'aixecament, en canvi, no pot resseguir-se amb massa precisió a través d'aquesta documentació.

La font és important perquè en la sublevació el major protagonisme va correspondre a les institucions armades, fonamentalment a l'exèrcit. La guarnició de Lleida la formava el regiment d'infanteria l'Albuera núm. 16, comandat pel coronel Rafael Sanz García —el comandant militar de la plaça—, que tenia com a caserna la militaritzada Seu Vella. Però el cas de Lleida es caracteritza, com va assenyalar Jaume Barrull contra el que tradicionalment venia afirmant una part de la historiografia catalana, pel destacat paper que van tenir els elements civils tant en els preparatius de la conspiració com en la seva consumació. L'advocat Antoni Bergós deixa entendre en les seves memòries que hi havia un grup de civils, companys de professió, que estaven perfectament assabentats del que s'estava preparant. Quan intenta elaborar una llista dels advocats que podrien actuar a la Lleida revolucionària afirma que

*(...) alguns d'ells, que estaven assabentats de l'Alzamiento, s'escapoliren fora de la ciutat, malgrat que aquest en principi reeixí, actitud que elogio sense cap reserva, car, en el fons, no demostraven altra cosa que la poca confiança que tenien en el seu triomf, i el temor que si perdien haurien de donar compte de l'atropell contra la vida civil de l'Estat.*²⁷

²⁶ Fons del GC (AHPL) expt. 35 llig. 38. L'alcalde republicà Antoni Vives Estover dona la versió oficial de l'ajuntament sobre aquests fets en una diligència que explicava els motius pels quals no s'havien pogut celebrar les sessions ordinàries de la comissió de govern previstes per als dies 21 i 28 de juliol. Aquesta versió, però, no aporta cap informació nova, al marge d'afirmar que els serveis burocràtics municipals no s'havien interromput (Llibre d'actes, dia 28 de juliol de 1936 —AML—).

²⁷ Antoni BERGÓS, *Memòries*, pàg. 493.

La implicació a Lleida, però, no era una excepció. També a Tarragona hi havia una considerable trama civil preparada per passar a l'acció un cop els militars s'haguessin aixecat contra la República.²⁸

1.2.1 LA PREPARACIÓ DEL COP

En la introducció d'aquest treball ja s'ha pogut comprovar com el conflicte civil esclatat després de la militarada responia a una crisi social covada durant molt temps. Ara ens fixarem en la mobilització de la coalició reaccionària davant la crisi, accions en les que es pot incloure la conspiració de 1936. Des de la crisi del sistema de la Restauració s'havia anat consolidant una tradició de reaccions armades, tant defensives com preventives, dels sectors conservadors espanyols. Quelcom semblant al que passava a Europa, front les reivindicacions transformadores o revolucionàries de les esquerres. Des de les guàrdies cíviques, pensades fonamentalment per assegurar l'ordre social en moments especialment conflictius i identificant els interessos d'una classe amb els del conjunt de la societat, fins a les milícies polítiques armades que tenien l'aspiració de fer-se amb el control de l'Estat. Una evolució que corre paral·lela a l'aparició de la política de masses i al pas del conservadorisme autoritari del segle XIX a la nova dreta contrarevolucionària de l'època d'entreguerres que en alguns casos adoptaria formes feixistitzants.

Aquesta estratègia, afavorida pel procés de militarització que va viure la política espanyola durant els anys de la República, és la que explica i dona sentit a l'activa participació de grups de civils armats al costat de l'exèrcit durant els dies de la sublevació de juliol. Com ha explicat el professor Julio Aróstegui, durant la dècada dels trenta les ideologies militaristes van ocupar un espai important en l'acció política, alguns partits van organitzar fraccions paramilitars preparades

²⁸ Vegeu Jordi PIQUÉ, *La crisi de la rereguarda*, p. 23-37. Josep M. SOLÉ i Joan VILLARROYA, en canvi, han destacat la poca implicació civil en la xarxa conspirativa tot ressaltant, al meu entendre, la feblesa general de l'extrema dreta catalana. Es tradueix en què el suport econòmic procedia de particulars i no d'organitzacions partidistes de la dreta, en la mala coordinació dels civils implicats i en un exèrcit que menystenia la societat civil entestada en defensar la idea d'oasi en front de la major radicalitat d'altres regions i en creure que el 18 de juliol seria un nou 6 d'octubre (*La repressió a la rereguarda de Catalunya, 1936-1939*, pàg. 58).

sovint per l'acció i capacitades per usar una força física organitzada i legitimada amb arguments polítics, social o ètics diversos. Perquè van ser diferents les tendències que es van veure atretes pel fenomen milicià.²⁹

El bloc social dominant, tot i la sorpresa i el desconcert inicials, aviat començaria a planejar la manera de recuperar la influència perduda en el nou sistema democràtic. La constitució d'un partit com la CEDA seria una de les estratègies —un partit que agrupava diverses tendències de la dreta social i política i que buscà aglutinar al seu voltant un moviment de masses pensat per assolir el poder polític. Ben aviat, des de les esquerres, es va identificar aquest partit amb un perill per la República. I a l'associació hi va contribuir de manera important el to verbal del discurs polític de les Joventuts d'Acció Popular (JAP), immerses en la paramilitarització de la política espanyola, tot i recórrer més a la violència en la paraula que en la pràctica. Després de la decepció que suposà no guanyar les eleccions del 1936, la JAP va anar perdent força —no podia actuar sense el suport del govern, no eren partidaris de formar milícies pròpies car consideraven la qüestió de l'ordre com una tasca reservada a l'exèrcit— pel que els seus membres més inquiets es van inclinar cap a la Falange i el tradicionalisme. Un dels autors que més atenció ha dedicat a la militarització de la vida política espanyola dels anys trenta, Eduardo González Calleja, ha explicat molt bé com aquests dos sectors de la dreta van participar activament en la preparació d'un clima favorable a la insurrecció contra la República, en contacte directe amb els militars.³⁰

Els dies previs al cop diverses personalitats i col·lectius de la dreta local com Josep Abizanda Puntas, el tradicionalista Joan Recasens, el comandant excedent Lluís Josa de Gomar —designat comissari de la Generalitat després dels fets d'octubre—, així com el petit nucli falangista existent estaven assabentades del que es preparava —un dels enllaços fou el marquès de Navarres, Manuel Álvarez

²⁹ Julio ARÓSTEGUI, "La militarización de la política durante la II República".

³⁰ Un estudi aprofundit de la reacció conservadora davant del perill revolucionari a Eduardo GONZÁLEZ i Fernando del REY, *La defensa armada contra la revolución*. Per seguir l'estratègia militarista, conspirativa i insurreccional de la JAP, Falange i els tradicionalistes vegeu José BAEZ, "Movilización juvenil y radicalización verbalista: la Juventud de Acción Popular"; Eduardo GONZÁLEZ, "Camisas de fuerza: fascismo y paramilitarización"; Eduardo GONZÁLEZ, "Paramilitarización y violencia política a l'Espanya del primer terç de segle: el requetè tradicionalista (1900-1936)" i Eduardo GONZÁLEZ i Julio ARÓSTEGUI, "La tradición recuperada: el requetè carlista y la insurrección". L'estratègia violenta dels carlins des de les darreres dècades del segle XIX fins a la guerra civil com a forma d'oposar-se a l'estat a Jordi CANAL, "La violencia carlista tras el tiempo de las carlistadas: nuevas formas para un viejo movimiento" dins Santos JULIA (dir.), *Violencia política en la España del siglo XX*, p. 25-66.

de Toledo, membre de l'aparell de propaganda de la CEDA.³¹ Bona part de l'oficialitat de l'exèrcit destinada a Lleida també estava més o menys compromesa amb la conspiració, tot i que la majoria dels testimonis aportats a la Causa General no són massa concrets —tenien notícies que alguna cosa havia de passar, circulaven rumors, etc.

Els professors Solé Sabaté i Villarroya han explicat com el centre de la revolta a Catalunya era a la guarnició de Barcelona.³² La junta divisionària de la Unión Militar Española estava connectada directament amb la capital dels conspiradors a Pamplona. La junta representava a tots els regiments, serveis i cossos de seguretat de la guarnició barcelonina i de la resta de guarnicions de la Quarta Regió Militar (Lleida, Tarragona, Girona, la Seu d'Urgell, Mataró, Figueres i Manresa —sembla que la seva presència entre la guàrdia d'assalt i la guàrdia civil era menor que a l'exèrcit). A més, els *interessos* dels militars *lleidatans* estaven representats en la junta de la UME per la presència del capità lleidatà del cos jurídic militar Jesús Martínez Lage —membre d'una coneguda família local que fou destacat a Barcelona durant l'època republicana.³³

En aquesta línia, el capità Joaquín Mora Gaya, que se sumà a l'alçament des de la seva posició de tinent del regiment, va declarar a la Causa General que abans de la revolta no tenia coneixement que s'estigués preparant res. Això sí, compartia la idea generalitzada entre els seus companys que era necessària una sublevació militar per posar ordre al país.³⁴

Altres oficials, en canvi, parlen explícitament de reunions al llarg del juliol de 1936 per conspirar o, en tot cas, per informar-se de la revolta que s'estava organitzant. El capità Emilio Llaser Gómez afirma, sense precisar noms, que caps de Barcelona i d'altres regions militars anaven a Lleida per entrevistar-se amb el

³¹ Jaume BARRULL, *El Bloc Obrer i Camperol*, pàg. 90.

³² Josep M. SOLÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*.

³³ El delegat de la UME a la Quarta Regió era el capità d'artilleria Luis López Varela. La junta estava presidida pel tinent coronel retirat Francisco Isarre Bescós (José M. FONTANA, *Los catalanes en la guerra de España*, p. 40-41). En un informe que la policia de Barcelona adreçà al govern de la Generalitat sobre les activitats conspiratives de l'exèrcit a Barcelona apareix Martínez Lage, aleshores tinent, com un dels oficials a vigilar. El text apareix reproduït a Manuel BENAVIDES, *Guerra y revolución en Cataluña*, p. 406-408.

³⁴ Declaració de Joaquín Mora Gaya: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN). La història personal d'aquest oficial ha estat reproduïda repetidament en les versions dels vencedors de la guerra, ja que Mora Gaya va formar part dels grup d'oficials executats al Camp de Mart la nit del 15 de juliol, però només quedà malferit i va poder escapar i salvar la vida (vegeu José M. ÁLVAREZ PALLÁS, *Lérida bajo la horda*, p. 34).

coronel i amb alguns oficials del regiment partidaris d'aixecar-se contra el govern en cas de necessitat. També confirma que la gran majoria de l'oficialitat era partidària del sollevament.³⁵

El comandant major Andrés Ynvernón Vila fou més concret a l'explicar que havia mantingut diverses reunions, durant el mes de juliol, amb el capità del govern militar Manuel Martínez García, gràcies a les quals va poder assabentar-se de tot.³⁶ Segons ell, a Lleida es remorejava que el coronel Rafael Sanz feia viatges a Pamplona, en els quals no podia ser acompanyat pel seu ajudant, el capità Manuel Martínez. Aquest era nebot del general Martínez Anido i les autoritats republicanes suposaven que tenia idees favorables a la sublevació. Per aquest motiu estava sotmès a vigilància i la seva correspondència era intervinguda. De la mateixa manera, el tinent coronel Gregorio Villa Tolosa, que aleshores era el comandant el Centre de Mobilització i Reserva, considera que el capità ajudant Ramiro Martínez i el capità Manuel Martínez, juntament amb el coronel del regiment, eren els organitzadors de la revolta a Lleida. També afirma que, tot i no saber-se res oficialment, hi havia a la guarnició moltes converses i comentaris favorables a la necessitat de la sublevació.³⁷

Altres indicis que aporta el comandant Andrés Ynvernón són les visites que des de Barcelona realitzava el capità Martínez Lage. La presència de jutges militars al Centre de Mobilització els hi permetia organitzar reunions nocturnes en les quals Ynvernón informava Martínez Lage de l'esperit que regnava a la guarnició. Diu que Martínez portava llistes i documents en els que anotava tant als addictes a la *causa* com al Front Popular, *y tenía marcado interés en la organización de la UME*.³⁸ En el seu estudi sobre la guerra civil a Tarragona, Jordi Piqué també

³⁵ Declaració de Emilio Llaser Gómez: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

³⁶ Declaració de Andrés Ynvernón Vila: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN). A l'esclatar la guerra no formava part del regiment, però sí que estava destinat a Lleida com a capità del Centre de Mobilització i Reserva número 8.

³⁷ Declaració de Gregorio Villa Tolosa: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

³⁸ L'advocat Luis de Andrés Morera y Galicia, també afirmà que coneixia amb anterioritat la preparació de la revolta pels seus contactes amb caps i oficials de la guarnició de Lleida. Així mateix, diu haver ajudat al tinent de la guàrdia civil a aconseguir un cotxe per desplaçar-se a Saragossa on mantenia reunions conspiratives. Declara des de Saragossa l'1 de novembre de 1938, Causa General, peça principal, llig. 1460 (1), expt. 1 (AHN). L'advocat, a més de secretari del sometent, era un dels introductors a Espanya de l'Entente Internacional contra el Comunisme —contra la III Internacional seria més correcte. Aquesta institució intentava coordinar a nivell europeu la defensa dels interessos burgesos front el perill bolxevic. Una anàlisi de l'Entente, tant en la seva dimensió internacional, com en la seva implantació espanyola a

atribueix a Martínez Lage la missió de connectar als militars conspiradors destinats a Tarragona amb la resta de sediciosos catalans.³⁹

Els revoltats tenien previst designar com alcalde al tradicionalista Joan Recasens, recuperar al comandant Luis Josa de Gomar com a comissari de la Generalitat, situar en la delegació d'Ordre Públic al també aleshores comandant Gregorio Villa Tolosa i reinstaurar la figura del governador civil —serà una de les primeres conseqüències posteriors a la derogació de l'Estatut de Catalunya a principis de març de 1938— en la persona del capità Jesús Martínez Lage. En el cas de Barcelona, com a tot arreu, les principals persones escollides per ocupar aquests càrrecs eren militars —en actiu o retirats—, el que dóna una significació especial que per a l'alcaldia de Lleida es pensés en un civil —i que fos un tradicionalista.⁴⁰

1.2.2 DE LA INICIATIVA CIVIL A LA INTERVENCIÓ DE LES FORCES ARMADES EN LA REVOLTA

Però tot i aquests moviments, els primers en sortir amb armes al carrer el dia 18, van ser uns grups de civils —cal suposar que amb el suport, o la complicitat, de les autoritats militars— que no trobaren cap fre des de les autoritats republicanes i policiaques locals. Eren majoritàriament joves, de dretes, i alguns estaven afiliats a les formacions que donaren suport a l'alçament a nivell general —carlins, falangistes o les Joventuts d'Acció Popular.⁴¹ Segurament, com ha apuntat Jaume Barrull, la seva missió era provocar una reacció de l'obrerisme que justificqués una intervenció posterior de l'exèrcit per restaurar l'ordre. A l'apèndix

Eduardo GONZÁLEZ i Fernando del REY, *La defensa armada contra la revolución*, p. 42-53 i 221-234, on es confirma el paper de Morera.

³⁹ Jordi PIQUÉ, *La crisi de la rereguarda*, pàg. 28.

⁴⁰ Declaració de José Sol Vallespi (10/XI/38): Causa General, peça principal, llig. 1460 (1), expt. 1 (AHN). El càrrec per a Martínez Lage apareix citat a Josep M. SOLÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, pàg. 59, a partir del testimoni també presentat a la Causa General per un militar destinat a Barcelona. Les noves autoritats previstes per a Barcelona a p. 147-148.

⁴¹ Posteriorment, aquesta participació juvenil en els moviments de la dreta radical serà criticada amb ironia per la premsa revolucionària. Des d'*Acracia* es dirà que part del feixisme lleidatà s'origina en *la juventud amiga ostentosa de la juerga y del vino*. Sense les festes nocturnes, continua, el conglomerat feixista s'hagués mantingut igual, però no en expansió. Amb to burleta conclou que a tota la joventut masculina del món li agrada fer festes i reunir-se amb noies, però que les celebracions dels feixistes tenien un cert to d'anormalitat perquè només hi participaven homes (*Acracia*, núm. 119, 11/12/36, pàg. 1).

número 1 apareix la llista de gairebé un centenar de persones civils que, d'una manera o d'una altra, van tenir alguna participació en la insurrecció.

El mateix Jaume Barrull esmenta quatre punts de la ciutat com a centres de l'acció d'aquests civils revoltats. Els domicilis particulars de dos destacats membres de la CEDA —Josep Abizanda Puntas i Manuel La Rosa— i els locals de Falange i la CEDA. Tot i que Falange no tenia seu fixa en aquells moments, documentació de postguerra assenyala que en un local de Simon Clavera Armenteros al carrer Tallada *vivió Falange antes del Movimiento*.⁴²

La direcció falangista local estava empresonada des del dia 13 perquè al domicili del seu cap Francisco Boldú s'havien trobat armes, i també ho estava un altre grup procedent de l'Espluga Calva (Garrigues),⁴³ pel que en un primer moment actuà com a capitost José Martínez de San Miguel Falcó, professor de ciències en un institut madrileny que passava les vacances a Lleida, d'on era fill.

Quan aquests dies de juliol eren avaluats en la immediata postguerra, sovint es responsabilitzava del fracàs de la revolta a la passivitat dels militars. Però també es cert, com ha destacat el professor Jaume Barrull, que la primera acció dels civils que sortiren amb armes al carrer no va trobar cap resposta decidida des de les forces d'ordre públic i ni des de les autoritats locals —Hermenegild Cle era el delegat d'Ordre Públic. La desaparició de l'estat començava d'hora.⁴⁴ Diferent seria l'actitud dels nous responsables de la ciutat un cop sufocada la revolta. Bona part d'aquests civils pagarien la seva participació amb la vida, amb el que després de la guerra esdevindrien màrtirs de la causa vencedora.

Algun d'ells, però, va tenir millor sort, com els menors d'edat a qui el tribunal popular no va poder condemnar a mort. A finals de gener de 1939 l'alcalde Valentín Martín Aguado signava el següent informe sobre l'actuació del falangista José Abadías Pedrol, perquè el governador civil pogués estendre-li un certificat de bona conducta.⁴⁵

⁴² Fons del GC (AHPL) expt. 81 llig. 34. Es tracta d'un informe polític elaborat el 1938 per avaluar la idoneïtat de Clavera com a membre de la comissió gestora municipal (qüestió abordada en la segona part del treball).

⁴³ Els falangistes d'aquesta localitat garriguenca no depenien de l'organització provincial lleidatana, sinó de Tarragona (José M. FONTANA, *Los catalanes en la guerra de España*, pàg. 68).

⁴⁴ Jaume BARRULL, *Violència popular i justícia revolucionària*, p. 21-22.

⁴⁵ Fons del GC (AHPL) expt. 59 llig. 70. Posteriorment Abadías va ser voluntari a la División Azul i el 1948 ingressà a la presó provincial, encara que no consta el motiu a l'expedient d'Ordre Públic.

(...) resulta, que el día 19 de Julio de 1936, salió con armas a la calle, formando parte del grupo de Falangistas que con la fuerza de esta Capital, tomaron parte en el Glorioso Movimiento Nacional, siendo por ello después, o sea al día siguiente, encarcelado por los rojos y juzgados por estos, fué condenado a muerte e indultado por no haber cumplido los 18 años, siendo después destinado a un campo de concentración y a efectuar trabajos de fortificación hasta que con motivo de la liberación de Gerona pudo conseguir evadirse y regresar a esta Capital, debiendo hacer constar además que el día 2 de Octubre de 1936, fue fusilado su padre y tres tíos suyos por las hordas rojas, por haber tomado parte activa en el Movimiento.- Es persona de buena conducta y antecedentes y por lo expuesto y además por pertenecer dicho individuo a Falange Española Tradicionalista desde el mes de Diciembre de 1935 se le considera muy adicto al Glorioso Movimiento Nacional Sindicalista.

Tot plegat, serveix per confirmar la tesi de la destacada participació civil en la revolta de Lleida. Tanmateix, i com ja hem indicat, el pes dels fets va recaure en l'exèrcit.

El tinent Joaquín Mora Gaya estava de vacances a Osca quan l'exèrcit s'alçà a Àfrica.⁴⁶ La nit del dia 18 es va presentar a Lleida i va trobar-se amb tot el regiment aquarterat per ordre del coronel des de les set el vespre. Els oficials comentaven el sollevament en petits grups i es mostraven partidaris de recolzar-lo. La mateixa nit rebien l'ordre del coronel perquè el segon batalló del regiment, del qual ell en formava part, estigués preparat per sortir al carrer al primer avis —recordem que en aquell moment els civils ja havien fet acte de presència al carrer.

El matí del dia 19 el cap d'aquell batalló, el comandant Mariano Verdiguier Pinedo, va reunir els capitans per donar-los-hi instruccions sobre els punts que hauria d'ocupar cadascú. Mora va veure la còpia mecanografiada lliurada al seu capità, en la qual es deia que calia

(...) desarmar a la guardia de asalto, cachear a toda persona que circulase por la calle y en caso de llevar armas serían detenidas, desarme de policía, prohibir la circulación de toda clase de vehículos incluso bicicletas, todos los cuales serían detenidos, ocupación de los edificios públicos y puntos estratégicos de la ciudad.

Després d'una arenga del coronel sobre la necessitat de complir amb el deure per acabar amb el caos que regnava a Espanya, el batalló s'organitzà i sortí al carrer.

Els civils no havien ocupat cap edifici públic, perquè aquesta tasca estava reservada als militars i als guàrdies civils que proclamaren l'estat de guerra aquell mateix matí. En poc temps, i només amb la baixa d'un civil, van controlar diversos punts estratègics entre els que estaven la Paeria, la Comissaria de la Generalitat

⁴⁶ Declaració de Joaquín Mora Gaya: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

—actual seu de la Diputació—, l'emissora de EAJ 42 Ràdio Lleida, l'estació del ferrocarril, la presó i l'edifici de telèfons, correus i telègrafs. A més es reforçaren les guàrdies al pont i a les carreteres d'accés a la ciutat.

Un oficial de Telègrafs explica que va ser el capità Jaume Farré Mateu⁴⁷ l'encarregat d'ocupar l'edifici i d'establir els serveis de vigilància a l'interior i a l'exterior del mateix. El capità també va ser qui, inicialment, s'encarregà de censurar els telegrams, encara que posteriorment es destacà a un soldat per fer aquesta tasca. El servei, segons aquest testimoni, va continuar amb normalitat els dies 19 i 20 pel que fa al personal, encara que les comunicacions amb Madrid i Barcelona estaven tallades. Al fracassar la revolta, el telègraf va continuar funcionant normalment.⁴⁸

La versió que l'agost de 1936 donaren els treballadors al diari *Acracia* sobre els mateixos fets és força diferent. Segons ells, el dia 19 van estar comunicats amb Barcelona pel que sabien el que allà estava passant. El dia 20 van anar a treballar per continuar informats, però a dos quarts de nou del matí l'exèrcit va ocupar el local, amb l'argument que estava defensant la República. Van obligar als treballadors, després d'escorcollar-los, a mantenir el servei. Aquests expliquen que feien veure que enviaven telegrams normals, però que en realitat estaven informant dels fets de Lleida a Madrid, a Barcelona i als pobles veïns.⁴⁹

Un altre dels edificis ocupats va ser la Comissaria de la Generalitat. El tinent Mora, que hi va prendre part, explica com els policies i els guàrdies d'assalt que la custodiaven van ser fàcilment desarmats. L'únic incident que remarca és el ja conegut tiroteig entre el paisà que des d'un balcó cridà *Muera España*. Es va produir després de llegir el ban que proclamava l'estat de guerra i es va tancar amb alguns soldats ferits i amb l'autor del crit mort. Per evitar més aldarulls, a partir d'aquell moment la companyia encarregada d'anar llegint el ban va anar precedida per guàrdies de seguretat armats. Però no hi van haver més problemes similars.

Un cop proclamat l'estat de guerra, els paisans que van pujar a la caserna foren armats i van formar esquadres per patrullar els carrers. El mateix es va fer

⁴⁷ És el mateix capità d'infanteria que havia encapçalat les forces militars encarregades de reduir als revoltats i ocupants del Palau de la Diputació (comissaria de la Generalitat) l'octubre de 1934.

⁴⁸ Declaració de Fermín Pérez Andaluz: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN).

⁴⁹ Segurament hi deu haver un error de dates en la redacció de la nota al diari. Hauria de referir-se als dies 18 i 19 (*Acracia*, núm. 26, 27/VIII/36, pàg. 4).

amb els presos de Falange, i d'altres formacions dretanes, alliberats de la presó per l'exèrcit en aquells moments. L'alcalde de 1938, el capità Valentín Martín, declararia en el sumari de la Causa General que ell va pujar al Castell per instruir militarment aquells falangistes.⁵⁰

L'exèrcit, però, no fou l'únic en solleva-se. El tinent coronel de la guàrdia civil, Acacio Sandoval Asensio, també va concentrar tots els seus homes a la comandància el dia 18.⁵¹ Durant la nit va reunir per separat als oficials⁵² i als guàrdies i classes en dos dormitoris per explicar-los-hi que havia esclatat una revolta militar, no política, *per salvar Espanya del caos del Front Popular*. Segons testimonis incorporats a la Causa General el comandant els hi preguntà si tots hi estaven d'acord i la resposta va ser, segons aquests testimonis, unànimement favorable. Dues camionetes encapçalades pel tinent José Sánchez Zamora van sortir al carrer, juntament amb els d'infanteria.

Un cop la ciutat va ser controlada, Sandoval ordenà la clausura dels locals dels sindicats i dels partits polítics, sense disposar, però, cap detenció.⁵³ També es comunicà a totes les comandàncies de la província que havien de posar-se a les ordres de les autoritats militars. Segons alguns testimonis, el cotxe de Sandoval va sortir cap a la Seu d'Urgell amb una ordre per escrit perquè es proclamés l'estat de guerra a la capital de l'Alt Urgell. Els guàrdies també estaven autoritzats per armar a civils de confiança, en cas de necessitat, per ajudar a mantenir l'ordre.⁵⁴

De la mateixa manera, la comandància de carrabiners es va sumar a la revolta el dia 19. Estava integrada pel tinent coronel Enrique Bosch Grassi —en situació de disponible—, el comandant José del Álamo Troya, el tinent Agustín

⁵⁰ Declaració de Valentín Martín Aguado: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN).

⁵¹ Segons un informe estadístic adreçat per l'ajuntament de Lleida a la Comissaria de la Generalitat el 1932 a la caserna de la guàrdia civil lleidatana hi havia cinquanta-sis homes (Caixa B-618 expt. 9922 —ADPL—).

⁵² Hi assistiren el comandant Vicente Garchitorena Rigau, els capitans Eladio Lucas Mata i Francisco Poyato Castañeda i els tinents José Sánchez Zamora, Federico Cacán Cuesta i Gregorio Tomé Lacaustra (Garchitorena, Poyato i Sánchez van ser executats durant l'estiu).

⁵³ En aquest punt els revoltats de Lleida no van seguir el pla dissenyat per la cúpula militar de la conspiració. Moltes vegades s'han repetit les consignes del general Mola, des de Navarra, en les quals demanava explícitament detencions, afusellaments i la creació d'un clima de terror per controlar de manera més efectiva les poblacions. Especialment la instrucció reservada núm. 1 on ordenava la reducció dels enemics organitzats, l'empresonament dels líders de les forces polítiques de cada localitat i càstigs exemplars per evitar motins i vagues (Josep M. SOLÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la rereguarda de Catalunya, 1936-1939*, p. 148-149).

⁵⁴ Testimonis dels guàrdies civils Mariano Samitier Bafaluy, Gabriel Camoins Dalmau, Leoncio Bares de Miguel i Gregorio Tomé Lacaustra. Peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN). Cal destacar que els guàrdies civils donen sempre la mateixa versió, gairebé paraula per paraula.

González, els sergents Andrés Barba del Barrio i Saturnino Prado i catorze o quinze carrabiners. Però segons un integrant de la plantilla i la vídua d'un comandant de l'exèrcit, el tinent coronel va canviar de bàndol el dia 20, al presentar-se a la comandància amb dos milicians lluint un braçalet vermell i prohibint que es disparés contra els que en portessin un d'igual perquè era el distintiu dels *soldados del pueblo*. Un cop vençuda la sublevació, els carrabiners van mantenir-se aquarterats a la seva comandància fins que el dia 25 van ser destinats a Camarasa i a la Seu d'Urgell.⁵⁵

Pel que fa als guàrdies d'assalt, encapçalats pel socialista tinent Montoro, van ser desarmats i retinguts a la comissaria de la Generalitat al no inspirar confiança als revoltats, fins que van poder afegir-se al moviment que controlà la revolta.

1.2.3 REACCIÓ DE L'ESQUERRA OBRERA I RESISTÈNCIA DELS SOLLEVATS

Davant de l'acció dels insurrectes, les organitzacions obreres van reaccionar concentrant-se al marge esquerre del riu —als Magraners i al Recorrido— i formant un comitè de vaga que declarà la vaga general per al dia 20. Segons José M. Álvarez Pallás, el comitè estava integrat per representants de les tres tendències polítiques i sindicals més importants a la ciutat. Josep Rodés Bley, Joan Farré Gassó i Sebastià Garsaball Falcó en representació del POUM. Els socialistes de la UGT tenien a Joaquim Vilà Claramunt, a Ribes —probablement Llorenç Ribes Sánchez, futur regidor—, a Pach —podria ser Josep Pac Roselló, també regidor durant la guerra en representació del PSUC— i a Torres —potser es tracta de Josep Torres Solé, antic militant del Bloc Obrer i Camperol que s'incorporaria a l'ajuntament de Lleida com a regidor del PSUC el gener de 1938. I finalment, Álvarez cita als membres de la CNT César Broto Villegas, Justiniano Villaverde Campos, Pons i Martínez —no hem pogut identificar als dos darrers. Álvarez Pallás explica que en les reunions mantingudes per aquest comitè a casa de

⁵⁵ Declaració de Juan Piñero Miarnau: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN). Segons un informe estadístic adreçat per l'ajuntament de Lleida a la Comissaria de la Generalitat el 1932 a la caserna de carrabiners lleidatana hi havia vint-i-tres homes (Caixa B-618 expt. 9922 —ADPL—).

Rodés es van repartir els primers càrrecs institucionals que dirigirien la ciutat un cop dominada la insurrecció.⁵⁶

La reacció de les forces obreres, juntament amb la posició cada cop més feble dels revoltats, va servir per donar el tomb a la situació. Els vaguistes, que desenvoluparen una important activitat propagandista, es feien amb el control dels carrers i cada cop eren més els soldats que s'hi afegien abandonant les armes.

Però l'activitat al carrer contrària als sediciosos ja havia començat el mateix 18 de juliol. Segons agents d'Ordre Públic de 1938, aquella mateixa nit es van fer mitings i arengues revolucionàries a la terrassa del cafè Montmartre. Hi haurien participat moltes persones que demanaven l'execució de tots els dretans de la ciutat i proposaven la creació de comitès de veïns per fer purgues a cada carrer.⁵⁷

En mig d'aquest clima van arribar a Lleida des d'altres punts de la província grups de persones per defensar la República. Així ho van fer, per exemple, joves de Bellvís en un parell de camions, tal i com ho relata Vicenç Ximenis en les seves memòries. Quan la situació va ser controlada per les forces obreres, i al comprovar que no podrien obtenir armes, optaren per retornar a la seva localitat d'origen, que organitzarien segons la nova situació revolucionària.⁵⁸

La derrota dels revoltats era imminent, pel que la seva resistència va ser escassa. La guarnició aquarterada escoltava des del castell algun tiroteig, mentre els seus companys perdien ràpidament el control de la ciutat. Només els que s'havien fet forts a l'ajuntament van poder resistir una mica més. La tarda del dia 19 havien començat a circular rumors amenaçadors. Es parlava ja del fracàs de l'alçament a Barcelona i s'afegia que una columna de guàrdies d'assalt avançava cap a Lleida. La secció de metralladores, de la qual formava part el tinent Mora, va traslladar-se a l'ajuntament. Allà van muntar les armes a finestres i balcons per poder batre amb el seu foc el pont de la carretera de Barcelona. Com a mesura de seguretat van tallar-lo tota la nit amb un camió que van deixar travessat. Els rumors, però, no es van confirmar.⁵⁹

⁵⁶ José M. ÁLVAREZ PALLAS, *Lérida bajo la horda*, pàg. 25.

⁵⁷ Fons del GC (AHPL) expt. 47 llig. 8.

⁵⁸ Vegeu Vicenç XIMENIS CARULLA, *Demòcrata i socialista*, p. 63-68.

⁵⁹ Declaració de Joaquín Mora Gaya: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

A la matinada van pensar que la situació ja estava controlada, però segons Mora, el tinent coronel Martínez Vallespí es va presentar per sorpresa a l'ajuntament informant que el coronel Rafael Sanz havia marxat de la ciutat per assumptes urgents i que ell es feia càrrec del regiment i de la plaça a partir d'aquell moment. El tinent coronel era partidari de la República i tenia idees catalanistes, pel que havia estat sotmès a arrest domiciliari.

Sembla que el capità que comandava la companyia aquarterada a l'ajuntament no se'n va refiar, però el cap del batalló li va confirmar telefònicament les instruccions de Martínez Vallespí. La comunicació amb el govern militar no va ser possible. Poc després Martínez Vallespí ordenà que la meitat dels soldats que estaven a l'ajuntament es traslladessin amb fusells i mosquetons a un edifici de la veïna plaça de la Constitució (Sant Joan) per poder obrir foc creuat sobre el pont. Així van fer-ho una trentena de soldats comandats per un sergent designat pel mateix Martínez. A l'allunyar-se uns quaranta o cinquanta metres de l'edifici, sempre seguint la versió de Mora, des dels porxos i carrers propers van sortir gran nombre de civils que desarmaren els soldats, la majoria dels quals, van fer causa comú amb ells.

Al mateix temps, podien sentir-se trets procedents de diferents punts de la ciutat, però des de l'ajuntament no sabien qui disparava ni contra qui ho feia. També estaven començant a circular camions amb soldats i civils. Aquests cada cop eren més nombrosos al carrer i es mostraven més *insolents*. Per a Mora això era la prova evident del fracàs del moviment, *la mayoría de la tropa había hecho causa común con el paisanaje*. Per la seva banda, l'oficialitat havia estat desbordada i no se la veia circular per enlloc.

Davant de tal situació els oficials i la tropa que estaven a l'ajuntament van decidir tancar-se a l'edifici i resistir, ja que no tenien prou forces com per sortir a l'exterior. A més, els rumors continuaven estenent-se. Ara deien que podien arribar reforços des de Saragossa o d'Osca.

La nit del dia 20 al 21, uns tres-cents civils armats van presentar-se a les portes de l'ajuntament encapçalats pel sergent Barrachina, del mateix regiment d'infanteria revoltat. Mora creia que prèviament s'havia posat d'acord amb un altre sergent que estava amb les tropes de l'interior de l'edifici, Enric Crous Vidal —un

dels principals representants del grup de la revista *Art*, el més important corrent avantguardista de la Lleida dels anys trenta. Amb l'ajut d'alguns soldats, Crous va intentar desarmar als oficials amb violència, al mateix temps que els civils avançaven cap a l'edifici. Un escrit posterior del mateix artista, quan ja era tinent, ens confirma la seva participació en aquests fets. El febrer de 1938 adreçava una carta al ministre de defensa, recolzada per les organitzacions antifeixistes i per les autoritats locals, per sol·licitar l'ascens a capità.⁶⁰ Com a mèrits militars explicava que

Este Oficial, entonces Sargento, en el día 21 de Julio de 1936 logró reducir y desarmar en la Casa Ayuntamiento de Lérida, a tres Tenientes y dos Capitanes que aún se mantenían en actitud rebelde, originándose por tal motivo un vivo tiroteo que pudo dominar el referido Teniente con su firme decisión serena y decidida, haciéndose cargo acto seguido de la fuerza allí destacada, que la componían, una Compañía de fusileros, una Sección de ametralladoras y la Guardia Urbana de la localidad; presenciando todo lo anterior el Alcalde Popular de la ciudad Dn. ANTONIO VIVES ESTOVER, junto con varios consejeros municipales.

Es va produir un breu però intens tiroteig després que els oficials ordenessin disparar des de les finestres, fins que algú, seguint el relat de Mora, va obrir la porta per permetre l'entrada dels civils. La reacció dels soldats va ser aturar el foc i unir-se als civils —aprofitant-se de la foscor diu Mora. Els oficials van ser reduïts i traslladats a cops de culata a la presó. La majoria serien afusellats cinc dies després.⁶¹

Les armes instal·lades a l'ajuntament van ser posteriorment recuperades per les noves institucions revolucionàries. El regidor de la primera comissió gestora municipal franquista Diego Abizanda Puntas va denunciar el març de 1939 un veí de la rambla Ferran perquè

(...) en la noche del 20 al 21 de julio de 1936, y desde los locales del Banco Hispano Americano, de esta Plaza (l'oficina estava a la mateixa plaça de la Paeria), vio el declarante junto con el Apoderado Dn. Luis Besa Cantarell (carlí afusellat l'estiu de 1936), donde estaban escondidos, como el anteriormente mencionado en compañía del Sargento Crous capitaneaban una turba de soldados y paisanos la cual entró en el edificio del Ayuntamiento de esta capital de donde salieron al poco tiempo con varias Ametralladoras las cuales

⁶⁰ Carpeta 63. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC) Sobre l'avantguarda local i la trajectòria artística d'Enric Crous vegeu Valeri MALLOL, *La revista "Art" de Lleida*. En la mateixa carta esmentada, Crous explica que durant la dictadura de Primo de Rivera era caporal de l'exèrcit i que fou detingut mentre participava en una reunió clandestina portant l'uniforme militar. També presenta com a mèrits la seva implicació en la revista *Art* i haver organitzat les primeres sessions de cinema soviètic al cinema Rambla.

⁶¹ Segons testimonis recollits a la peça principal de la Causa General, d'entre els oficials executats com a represàlia per haver-se revoltat van ser detinguts a l'ajuntament els capitans Antonio Gómez Martí i Julio Mejón Carrasco i el tinent Horacio Gutiérrez Urrea.

*cargaron en un Ómnibus y capitaneados por el repetido (denunciat) salió, con dirección desconocida.*⁶²

Un altre punt de resistència va ser el terrat de la Casa Cros a l'Avinguda de la República (rambla de Ferran) on falangistes i requetès van intentar mantenir la posició que els hi havien encomanat.

De fet, el control de l'exèrcit sobre els edificis públics ocupats havia estat més teòric que real en alguns casos. Un ferroviari afecte a la *causa* declara el novembre de 1938 que el mateix 18 de juliol es presentà a les autoritats militars per incorporar-se al seu lloc de treball.⁶³ Els revoltats hi havien instal·lat metralladores però, tot i que l'edifici estava controlat militarment, els treballadors d'esquerres de les oficines anaven arribant armats, ja que ningú els escorcollava ni detenia. L'estació, segons aquesta declaració, va quedar abandonada tot el dia.

La denúncia que pateix un altre ferroviari l'any 1939 per la seva participació en els fets revolucionaris posteriors (activitat sindical, portar armes i demanar l'execució de feixistes, dretans y de todos los que huelan a cera) ens serveix per conèixer millor l'actuació dels militars aquells dies de sublevació.⁶⁴

El denunciat estava a l'estació en el moment que les tropes es rendien i quan va arribar-hi

(...) una multitud de personas a apoderarse de nuevo de la estación, entre las que conocí solamente a un tal T. B., guarda jurado de ferrocarriles, que dirigiéndose al dicente le dijo gritando como los demás: "Quítale la pistola a ese Capitán, que no es de confianza" (refiriéndose a un capitán que mandaba la Compañía de soldados que allí estaba), y sin que este oficial hiciera resistencia alguna le quitó la funda de la pistola el arma que previamente le pidió.

A continuació explica que la majoria dels soldats al saber que havien estat llicenciats abandonaren els seus fusells,

(...) uno de los cuales le hicieron coger los dirigentes para que hiciera guardia en la estación e impedir que se acercara nadie. Que a la hora de comer se fué a su casa con el fusil y después de comer se dirigió a la Casa del Pueblo donde lo entregó.

⁶² Fons del GC (AHPL) expt. 87 llig. 90. El denunciat, tot i que declarà que aquella nit estava treballant a les comportes de Lleida i que només coneixia a Crous per la seva fama d'artista, va quedar a disposició de l'auditor de guerra.

⁶³ Declaració de Francisco Pastor Barros: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

⁶⁴ Fons del GC (AHPL) expt. 94 llig. 102. Abans d'aquesta denúncia, el mateix ferroviari ja n'havia patit una altra (per portar armes i per participar en la incautació de finques) la setmana anterior. Aquella denúncia li suposà una multa de 100 pessetes del governador civil, per la segona fou ingressat a la presó a disposició de l'auditoria de guerra. Segons José Maria Fontana l'alferes Montoro, d'Assalt, encapçalà les forces que es feren amb el control de l'estació (*Los catalanes en la guerra de España*, pàg. 69).

La revolta, tot i que on va tenir més ressò fou a Lleida, no va limitar els seus efectes als veïns de la capital provincial. De la mateixa manera que hem assenyalat com veïns de Bellvís es van desplaçar a Lleida per posar-se del costat de la República, naturals d'altres poblacions també van tenir protagonisme als carrers de la ciutat. El gruix més important correspon al grup de falangistes de l'Espluga Calva —un mínim de vint-i-quatre persones— que foren alliberats de la presó de Lleida al fer-se els revoltats amb el control de la situació. També hi va acudir un grup de tradicionalistes de Juncosa de les Garrigues amb la intenció de donar suport armat als sollevats.⁶⁵

Pel que fa a altres localitats lleidatanes, es poden ressenyar els casos de Llardecans i de Torregrossa. Un dels enfrontaments armats més importants va tenir lloc a Llardecans —una localitat que administrativament s'inclou a la comarca del Segrià, però que agrònomament forma part de les Garrigues—, on grups de tradicionalistes i d'Acció Ciutadana es van fer amb el control del poble el dia 20. L'endemà van ser reduïts, després de produir-se un tiroteig —els revoltats es van fer forts a les cases Bertel i Marxantó—, per representants de les forces obreres i republicanes locals que van rebre el suport de milicians arribats de Lleida. Una vintena de revoltats van ser conduïts a la capital, empresonats i sotmesos al tribunal popular que dictà set penes de mort i altres de diversa gravetat.⁶⁶

⁶⁵ Jaume BARRULL assenyalava aquesta localitat garriguenca com un dels nuclis importants del carlisme provincial (*Les comarques de Lleida durant la Segona República*, pàg. 187). També hem localitzat el cas d'un veí de Bellvís, un d'Almacelles i un altre de les Borges que van sortir de la presó per participar en el cop militar.

⁶⁶ Un breu comentari sobre els esdeveniments de Llardecans a Josep M. SOLÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la reraguarda de Catalunya*, vol 1, pàg. 38 (on són presentats com una excepció a la norma de l'escassa implicació de civils en la revolta armada a Catalunya). La premsa anarquista va interpretar els fets com la continuació d'una llarga tradició d'enfrontaments locals entre carlins i liberals (*Acràcia*, núm. 55, 30/IX/36, pàg. 4). La violència relacionada amb el sollevament i, de fet, amb les tensions que de manera més o menys larvada es vivien al poble no es limiten als dies de juliol. Com a represàlia per aquests fets van ser executats al cementiri de Lleida el 15 de novembre Josep Mateu Sentís (pagès, FJC), Francesc Mateu Sentís (fuster, CEDA), Joan González Teixidó (pagès, Acció Ciutadana), Joan Montagut Esquerda (pagès, CEDA, alcalde), Lluís Masip González (pagès, Falange), Josep Bonastra Moya (xofer, Acció Ciutadana) i Antoni Mateu Montagut (pagès). Altres veïns de Llardecans executats a Lleida van ser mossèn Francesc Mateu Masip (mort en una de les saques de la presó de Lleida, el 25 d'agost) i el carlí Josep Mateu Mòdol (executat el 6 de desembre per ordre del tribunal popular). Altres veïns de Llardecans que van passar pel tribunal popular van ser Pompeu Bonastre Moya (condemnat a 5 anys de presó i confiscació dels béns el 19 de gener de 1937), Juan Cebrià Oliveras (20 anys), Laureano Prim Cornadó (10 anys), Ramon Cornadó Mateu (5 anys), Ramon Mateu Cornadó (2 anys), Ramon Prim Esquerda (1 any), José Rodríguez Morcillo (1 any) i Francisco Beá Sanclement (llibertat), tots ells jutjats el dia 12 de març de 1937. Un d'aquests veïns apareix denunciat en un article d'*Acràcia* com a emboscador, feixista, especulador i representant del manteniment de les divisions al poble la primavera de 1937 (Josep el de las Costas, "Llardecans. Un camión que trae cola" dins *Acràcia*, núm. 415, 23/XI/37, pàg. 3).

En el cas de Torregrossa (les Garrigues)⁶⁷, tot un grup de veïns van ser detinguts al casal de les dretes del poble el dia 21 on estaven concentrats i en possessió d'armes, el que indica que tenien coneixement de la conspiració i s'havien preparat per participar-hi —el 3 d'agost foren traslladats a Lleida, el dia 21 de setembre jutjats pel tribunal popular i executats al cementiri l'endemà.⁶⁸

També cal destacar la relació existent entre la ciutat de Lleida i algunes localitats veïnes de la província d'Osca amb les que es manté una llarga relació econòmica, cultural i política. Aquesta relació és molt important durant la guerra com podem comprovar en diferents capítols d'aquest treball al convertir-se Lleida en la ciutat de la rereguarda més propera al front aragonès. A Lleida, ciutat de pas de les columnes catalanes que es dirigien al front, hi arribaran ferits i refugiats, però també cereals imprescindibles per satisfer les necessitats de guerra.

En poblacions com Binèfar o Tamarit falangistes armats i guàrdies civils van sortir al carrer i ocuparen edificis estratègics per sumar-se a la revolta. En ambdós casos va ser necessària l'arribada de forces de Lleida per reduir als sollevats. A Tamarit van ser executats immediatament, mentre que a Binèfar van ser detingudes una vintena de persones, posteriorment traslladades, jutjades i executades a Lleida.⁶⁹

⁶⁷ En aquest treball farem sempre referència a la divisió comarcal de 1936 —actualment Torregrossa forma part del Pla d'Urgell.

⁶⁸ Com a resultes d'aquestes detencions, i d'altres que es produïren en dies successius foren executats Jaume Aldomà Riera, Jaume Aldomà Vidal, Ramon Aldomà Vidal, Casimir Campmajó Balcells, Antoni Capell Balafà, Josep Fabregat Brufau, Jaume Garriga Cortada, Antoni Llovera Boneu, Francesc Not Corberó, Pere Puig Capell i Llorenç Solsona Capell (Causa General, peça principal, llig. 1460 -1-, expt. 1 i llig. 1460 -2-, expt. 4; peça 5, llig. 1476 -2-, expt. 60). Les importants conseqüències repressives que tots aquests fets van tenir durant la guerra i la postguerra a Conxita Mir, *Vivir es sobreviure*, p. 251-274.

⁶⁹ CNT, *Realizaciones revolucionarias y estructuras colectivistas de la comarca de Monzón*, p. 14-15. Segons la informació recollida a la peça principal de la Causa General, les persones detingudes a Binèfar i executades a Lleida van ser: Ramiro Altaba Royo (estudiant) —executat l'1 de setembre de 1936—, José Limiñana Sanz, Manuel Ibars Montanuy, Mariano Ibars Gombau —executats el 9 de setembre de 1936—, Mariano Ibáñez Verdosa (mestre), Felipe Puy Abenosa (paleta), Luis Gasca Alfranca, Francisco Mata Capdevila, Ramon Roy Ibars (empleat), Prudencio Salillas Sesé (pagès), Ramón Torres Zarroca (comerç), José Tornos Joven (pagès), Lorenzo Culleré Fabregat (pagès), Luis Tomás Riverola (industrial), Luis Tomás Vigo (tècnic industrial), José Nadal Badía —executats el 12 de setembre de 1936—, Manuel Espada Sorribas, Joaquín Penella Novel, Francisco Raluy Grau (mecànic), Francisco Raluy Coll —executats el 15 de setembre de 1936—, Benito Coll Estruga, Domingo Arasanz Pueyo, José Marco Burgues (pagès) i Joaquín Lacort Muraz (comerç) —executats el 27 de novembre de 1936.

1.2.4 LA REVOLTA FRACASSADA I LA PORTA A LA REVOLUCIÓ

La conseqüència més immediata del fracàs dels revoltats va ser la seva detenció. El capità Emilio Llaser estava a primeres hores del dia 20 al balcó de Pilatos, a les muralles del castell, on hi havia quatre metralladores de la seva companyia.⁷⁰ Des de les vuit del matí se sentia activitat per la ciutat, crits, xiulets d'ordre, tocs d'alto el foc i algun tiroteig, provocats per grups de civils. Aquests s'estaven barrejant amb les forces armades, arribant fins i tot a diluir-les. Com els hi passava als ocupants de l'ajuntament, des de la Seu Vella no podien saber què estava motivant uns aldarulls que es van mantenir aproximadament fins a les onze del matí.

Aleshores va ser quan soldats que estaven abandonant les seves posicions als carrers de la ciutat entraren a la caserna

(...) en actitud descompuesta, blasfemando y con los fusiles cargados en actitud de disparar proferían frases injuriosas contra sus superiores y contra los paisanos que había en el Cuartel los que se habían sumado a la Gloriosa empresa del Ejército.

Llaser explica que els soldats estaven *influenciados por elementos marxistas que los halagaban con engaños y fines perversos* pel que els intents dels oficials per fer-los-hi veure que tot allò era *por el bien de España* van tenir poc èxit. El desconcert es va imposar al quarter, fent impossible mantenir l'ordre ni controlar la força que hi havia, ja que els soldats que estaven aquarterats van fer causa comuna amb els que havien arribat del carrer —ja fos per por o per afinitat d'idees, afegia l'oficial.

Ja de nit es va presentar un grup format pel tinent coronel Martínez Vallespi, el sergent José Barrachina, el comandant Gil Otero i tres civils. Després d'un interrogatori, uns quants oficials van ser expulsats i separats de l'exèrcit. Els van traslladar en una camioneta als seus domicilis escortats per guàrdies d'assalt i sindicalistes *extremistas*. Aquests, que no van ser executats, haurien de presentar-se diàriament davant del Comitè de Salut Pública.

⁷⁰ Declaració de Emilio Llaser Gómez: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN). La importància estratègica d'aquest mirador per controlar la ciutat ja s'havia fet evident l'octubre de 1934. Les metralladores podien batre l'avinguda de la República, la comissaria de la Generalitat i l'estació del ferrocarril.

Una versió similar donen el tinent coronel Gregorio Villa, quan explica que entre les vuit i les nou del matí del dia 20

(...) se produjo el desbordamiento, los soldados entregaban las armas a las turbas fraternizando con ellas, las calles se llenaron rápidamente de una multitud iracunda y el Teniente Coronel Vallespi fué aclamado por parte de turbas desmanteladas. El desbordamiento fué una explosión pues se pasó rápidamente de la calma a la anarquía más absoluta.⁷¹

i el capità Manuel Boix Forradellas:

El día 20 próximamente al mediodía, empezó a subir al Cuartel la fuerza que el día anterior había prestado servicios en la Capital, pero no en forma ordenada y con sus mandos, sino por grupos sueltos mezclados con paisanos en actitud descompuesta y dando gritos subversivos, habiendo hecho la guardia del principal (la Seu Vella o castillo principal) causa común con ellos, por lo que pudieron entrar en el Cuartel, también un grupo de Oficiales que había en el interior, trató de persuadirlos de que dejaran el armamento en sus Unidades, consiguiéndolo, pues querían a todo trance que detuvieran a un grupo de Falangistas que desde el primer momento subieron al Cuartel, donde se los armó prestando algunos servicios, como el de conducir el rancho a las fuerzas que se encontraban fuera del mismo. En vista de ello hubo de conducir a estos Falangistas al mando del Comandante Gil Otero y custodiados, por soldados a la Cárcel.

A partir de este momento desapareció todo control de mando y disciplina, campando los soldados por sus respetos, constituyendo un Comité de Sargentos y paisanos.

Al conjunt de capitals catalanes els militars sollevats van ser detinguts un cop fracassada la seva temptativa i empresonats a l'espera del corresponent judici o consell de guerra. A alguns aquest tràmit els hi semblava una gentilesa innecessària. No podien concebre que quan al país ja s'havien establert uns fronts de combat, a la rereguarda es mantinguessin empresonats deu generals enemics i responsables de la guerra. La pregunta era què s'espera per afusellar-los?

No volem consells de guerra ni consells familiars. Quan els milicians han vençut un combat, quan entrin en un poble no poden perdre el temps. No han pas d'anar al combat carregats de llibres de lleis, paper sellat i plomes estilogràfiques. Fora ridícul imaginar-se un combatent, en plena batalla, amb el llibre obert i cercant, amb preocupació, quin és i quin no és l'article que salva o condemna al que està disparant en contra seu i que si es distreu massa el matarà irremissiblement. Quan els combatents entrin en un poble mataran —perquè la nova llei, la llei revolucionària ho exigeix— a aquells que trobin amb armes contra seu, als que els han embarcat a la lluita i alliberaran, amb una abraçada càlida, a tots els que, com nosaltres, tenen fam i set de justícia. El demés, és riure's de la revolució. És escarnir-la. I això no serà mai a Lleida.⁷²

El mateix dia que el redactor de *Combat* escrivia aquesta reflexió, se celebrava a Barcelona, al vaixell *Uruguay*, el primer consell de guerra contra els principals responsables de la revolta, encapçalats pel general Goded. I el dia 23 un

⁷¹ Declaració de Gregorio Villa Tolosa: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

⁷² *Combat*, núm. 15, 12/VIII/36, pàg. 1.

segon judici militar. Tot i que el resultat d'aquests processos fou la pena de mort, els dies 29 i 30 d'agost i 1 de setembre es van produir saques davant del temor que els següents judicis fossin més benèvols. El dia 2 de setembre entrava en funcionament un tribunal popular especial per jutjar als militars implicats i els judicis s'allargaren fins als primers mesos de 1937. També a Girona, a Tarragona i a altres localitats catalanes foren processats els que s'alçaren contra l'ordre constitucional.⁷³

Els militars de la guarnició de Lleida van tenir un tractament diferent, similar al reivindicat en l'esmentat article de *Combat*. Ja el mateix dia 20 de juliol, després de les detencions, es van produir les primeres morts. El coronel Sanz fou afusellat al castell de Gardeny i el capità ajudant del regiment, Ramiro Martínez es va suïcidar. Quatre dies després, la nit del 24 al 25 de juliol, vint-i-nou oficials van ser trets de la presó i executats al Camp Escolar. I en dates posteriors encara moriren més militars.

No tots els militars que havien sortit als carrers de Lleida varen ser detinguts, com és el cas de dos alferes del regiment. Un d'ells va participar en la proclamació de l'estat de guerra, però un cop fracassat el sollevament passà a prestar serveis burocràtics. Va estar a Lleida, després d'un pas administratiu pel front d'Azaila (Terol), fins a l'ocupació. Passà a Surp i després es presentà a Sort al ser ocupada la localitat pallaresa.

La sort inicial va canviar amb el final de la guerra, quan la seva trajectòria va ser *mereixedora* d'un consell de guerra. Fou considerat d'esquerres i amic dels *separatistes rojos* de Lleida, motiu pel qual, segons les autoritats judicials militars, va poder ascendir primer al grau de tinent i després al de capità. També se l'acusà de formar part d'un comitè *que causó vejaciones a los presos y sus familias*. Tot plegat, una condemna de divuit anys de reclusió temporal a la presó de Saragossa i pèrdua del lloc de treball.

L'altre tampoc va ser detingut quan *al sublevarse el día 19 la tropa capitaneada por varios paisanos* (els soldats que desobeïen als seus caps revoltats), *desarmaron en la Sala de Banderas a todos los Jefes y Oficiales, siendo conducidos a la cárcel, a excepción del Alférez procesado*. Va poder anar-se'n cap a casa seva fins

⁷³ J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA, *La repressió a la rereguarda de Catalunya, 1936-1939*, p. 149-168.

que un cop restablecida la calma fue designado instructor en Lérida hasta primeros de febrero de 1937. Després de desenvolupar altres ocupacions de tipus militar es va passar al bàndol franquista el març de 1938. Potser per això només li van correspondre sis mesos i un dia de presó correccional i després cinc-centes pessetes de multa imposades pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques.⁷⁴

Tampoc els civils que s'havien sumat a la sublevació van córrer millor sort. Foren detinguts i posteriorment la majoria serien executats per ordre del tribunal popular. A través d'un parell dels intents de venjança i d'ajustament de comptes de la postguerra, podem conèixer millor què va passar amb aquests civils. El germà d'un dels participants en la revolta va denunciar un veí, militant de JRLI, el febrer de 1939. L'acusava d'haver identificat al revoltat davant dels milicians, motiu pel qual posteriorment seria jutjat i afusellat.⁷⁵ El republicà, després de ser detingut, declarà

Que sobre las tres horas del día 25 o 26 de Julio de dicho año (1936) o sea la madrugada en que fueron asesinados en las faldas de Gardeny un grupo de militares de la Guarnición, se encontraba el declarante en su domicilio levantado (...) en estado de excitación y nerviosismo producido por la noticia reciente de dichos fusilamientos entre los que figuraban un sobrino suyo, decidió salir un poco a la calle para despejarse

Aleshores va cridar-lo el seu veí, un noi que havia sortir amb armes al carrer per demanar-li ajut ja que bona part de la família estava detinguda —el pare d'aquest noi també seria afusellat—

(...) le hizo subir a su casa y le pidió si podía ocultarlo en su piso pues temía que le mataran las turbas incontroladas como lo hacían con otros aquellos días, y que le contestó que comprendiera el peligro a que se exponía en aquellos momentos si lo ocultaba en su casa, puesto que había salido con armas a la calle al sublevarse las tropas; aconsejándole que se escondiera o huyera, y entonces dijo que él se entregaría o iría a la cárcel si supiera que no le iban a matar por el camino, (...)

Per evitar que caigués en mans dels incontrolats, el republicà assegurava que acudí a la Generalitat perquè agents d'assalt anessin a detenir-lo —en capítols posteriors comprovarem que la seu de la comissaria de la Generalitat va ser ocupada pel comitè popular. Quan ho van fer, el jove es va acomiadar *del dicente estrechándole la mano y agradeciéndole su gestión*. Per aquesta col·laboració en la detenció del noi que s'havia sumat a la sublevació, i per ser considerat *entusiasta*

⁷⁴ Les còpies de les sentències militars es troben als corresponents expedients per responsabilitats polítiques (AAPL).

⁷⁵ Fons del GC (AHPL) expt. 66 llig. 80. El germà denunciant declara que ell també havia pujat al Castell el 19 de juliol. Declaració de José Prieto Vidal: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN).

causa roja, un consell de guerra l'acusà d'auxili a la rebel·lió i el condemnà a dotze anys i un dia de reclusió temporal.⁷⁶

Un cas similar es va produir el gener de 1939 quan una noia va comparèixer a la secció d'Investigació de la delegació d'Ordre Públic per relatar la persecució que patí el seu germà Pere Calvet Miralles als inicis de la revolució.⁷⁷

Que al iniciarse el Glorioso Alzamiento Nacional, un hermano suyo llamado Pedro, de dieciocho años de edad, falangista, se unió con armas a las tropas de la guarnición que declararon el estado de guerra en la Plaza, y al fracasar en ella el Movimiento, fue a ocultarse en su casa para ver de librarse de la sañuda persecución de que se les hacía objeto,

El dia 20 de juliol, una patrulla formada per un sergent i tres civils, dos d'ells veïns del seu carrer, van escorcollar el domicili *sin que lograran encontrar a su hermano, a pesar de hallarse oculto bajo una cama*. Per evitar més perills va intentar fugir fora de la ciutat, però el van veure dos veïns

(...) los cuales poco después al pasar unos milicianos hablaron con estos, según vieron la declarante, su madre, otra hermana y una prima, que observaban la calle ya con temor de que les sucediera algo, notando como después tomaban tales milicianos la misma dirección que había llevado su hermano;

L'intent de fugida no era fàcil, perquè uns altres milicians ja havien anat a buscar-lo a una fonda d'Agramunt on havia treballat. Aleshores, un d'aquells veïns se'l va trobar al carrer i

(...) le paró para decirle que lo buscaban, en cuyo mismo momento llegaron los dos milicianos antes aludidos, que lo detuvieron, y como estos no lo conocían, es de suponer lógicamente que el hecho de pararle y hablarle era para señalar a los milicianos quien era el que habían delatado. Que después de decirle que lo llevaban a la Generalidad (donde estaba la checa), lo mataron los milicianos por el camino, o sea al llegar a la Banqueta frente al Hotel Sol.

Segons la germana, el veí

(...) siguió sin duda a los milicianos y presencié el crimen, puesto que al llegar a su casa, ya le dijo a su esposa, (...): "ya han matado a ese chico". Frase ésta que oyó Doña M. P. desde la ventana de su casa. La esposa del A. (denunciado), preguntó entonces "¿por qué lo habéis matado", respondiendo el marido "Tú calla, que era un fascista".

El veí, després de ser detingut, confirmà a grans trets la versió anterior, però negà haver denunciat al noi. Només va avisar-lo perquè el buscaven. La dona del detingut va insistir en la mateixa versió

⁷⁶ En l'informe policíac incorporat a l'expedient de responsabilitats polítiques s'indica una dada curiosa. La família Prieto tenia un deute de 65 mil pessetes amb el denunciado per la venda d'un casa (el pare Benito Prieto Rodríguez, també afusellat, era registrador de la propietat).

⁷⁷ Fons del GC (AHPL) expt. 31 llig. 61 i expt. 65 llig. 71.

(...) su marido le dijo que al pasar por frente al Seminario unos chicos dijeron que el Calvet aunque tenía un lazo rojo en la solapa era el fascista que el día del Movimiento llevaba un fusil, y que entonces un grupo de milicianos lo habían detenido. También le dijo que había pasado por allí una chica que era prima del Calvet y que él le había dicho lo que había pasado para que se lo dijera a su madre para que supiera que lo habían detenido. Que al llegar la joven sobrina y contarle a su tía lo que había dicho el marido de la que declara, la madre del detenido mandó llamarlo y entonces fué a su casa y le volvió a contar a la madre del Calvet lo que había pasado con la detención de su hijo. Que por la tarde volvió su marido y le dijo a la declarante "ya han matado al chico ese de ahí junto", y que ella le dijo "¿y porque lo habrán matado?".

El detingut va quedar ingressat en la presó provincial a disposició de l'auditor de guerra. Per l'expedient de responsabilitats polítiques sabem que el 1941 la seva dona tenia un negoci a Alfarràs i que era vídua.

Tot i aquests fets, des del diari *Acracia* es demanava que la repressió fos justa. El familiar d'un d'aquests civils detinguts al Castell, Jaume Solsona Cardona, es presentà al periòdic per demanar clemència a la redacció. El familiar argumentava que el noi era un menor, tenia catorze anys, i que va ser conduït al Castell sense coneixement de causa. La redacció del diari explicà que no podia fer res, al marge de demanar al Comitè de Salut Pública que actués en justícia. I acaben dient *Justicia, sí; pero sin caer en la revancha*.⁷⁸

Bona part de les declaracions conservades a la Causa General expliquen el fracàs de la revolta a partir de l'actitud poc decidida del comandament militar, especialment es critica la posició tímida del coronel Sanz, mentre va durar la sublevació. La resta de causes més repetides són la poca participació civil, el fracàs a la resta del país i la *traició* d'alguns oficials. El tinent de la guàrdia civil Gregorio Tomé Lacaustra ofereix una bona sistematització d'aquests motius.⁷⁹

Entén que va ser fonamental que les places més properes a Lleida —com la Seu d'Urgell, Barbastro o Tarragona— no se sumessin al *Movimiento* i que aquest no triomfés a Barcelona. Però també destaca que, al marge d'un grup de joves falangistes, els elements civils de Lleida no es van oferir a les forces armades per cooperar amb la revolta. Critica que els dretans es quedessin a casa esperant la consolidació del cop, ja que existien força armes curtes i llargues que ningú es va

⁷⁸ *Acracia*, núm. 12, 8/VIII/36, pàg. 2

⁷⁹ Declaració de Gregorio Tomé Lacaustra: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN). José M. Fontana també responsabilitza a la guarnició del fracàs de la revolta. Acusa la poca decisió del coronel que no va donar prou protagonisme als civils, no va ordenar detencions i preferiren rendir-se en assabentar-se de les notícies de Barcelona en lloc de lluitar fins al final (*Los catalanes en la guerra de España*, pàg. 69-70).

oferir a usar. Finalment destaca el desànim del coronel Sanz massa influït pel tinent coronel Martínez Vallespí —el defineix com esquerrà, maçó i amb gran ascendent sobre els obrers— que va assumir el comandament.

El tinent Mora creu que Martínez Vallespí no va despertar desconfiances perquè durant tot el dia 20 es va dedicar a recórrer amb molt entusiasme, en una camioneta i acompanyat d'un falangista, els punts controlats per la força militar i perquè col·laborà en la distribució de menjar i d'ànims entre la tropa.⁸⁰

Seguint amb el mateix argument, Torné explica que tot i que Martínez Vallespí es va fer inicialment amb el control de la població, va ser ràpidament superat per les forces obreres que havien acudit de tota la província (cita el cas del pla d'Urgell). Això va donar pas a l'inici de l'organització revolucionària, de la repressió i de la violència dels primers dies.

El coronel d'infanteria retirat Juan Perelló Sacristán declara que dies abans de l'esclat de la guerra va tenir una entrevista amb el coronel Sanz, a qui li va fer veure la situació tan *desagradable* que es notava a la ciutat, especialment després de la mort de José Calvo Sotelo. Segons explica, li va parlar de la necessitat de vigilar, i fins i tot de detenir, alguns oficials esquerranistes —cita, entre d'altres, al tinent coronel Josep Martínez Vallespí, al comandant Antonio Gil Otero, al sergent Santiago González, a l'oficial tercer d'oficines militars Jaime Monclús i al comandant Pérez Salas. El coronel li va respondre que ja els coneixia i que tot estava controlat. Com a agreujant afegeix que

*(...) durante el dominio de las Tropas Nacionales no se tomaron medidas de protección más que las referidas anteriormente (distribución tropas a les carreteres i edificis públics), sin que se llevaran a cabo detenciones de elementos izquierdistas, incautaciones de los centros u organizaciones del frente popular ni otras medidas elementales en aquellos momentos de tanta gravedad.*⁸¹

Tot i aquesta afirmació, sembla que el tinent coronel Martínez Vallespí va ser sotmès a arrest domiciliari al començar la revolta i que aconseguí escapar-se per fer front als sollevats. El tinent coronel Gregorio Villa Tolosa, afirma el 1941 que els únics oficials destacats contraris a la revolta eren el tinent coronel Martínez Vallespí, el comandant major Gil Otero i el capità Rodríguez Bosmediano. Però,

⁸⁰ Declaració de Joaquín Mora Gaya: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

⁸¹ Declaració de Juan Perelló Sacristán: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN). El fill del declarant, Juan Perelló de Ascó, era caporal de l'exèrcit i va ser executat per sentència del Tribunal Popular a l'haver participat en la sublevació.

per contra, diu que cap d'ells, era capaç d'oposar-se personalment al *movimiento*, pel que al començament s'hi van adherir sense cap protesta.⁸²

El capità Manuel Boix Forradellas nega que el coronel hagués arrestat a Martínez Vallespí i a Gil Otero. Declara que els va veure a tots dos a la Sala de Banderes amb el coronel escoltant la ràdio el dia 19. Ell creu que els dos oficials, aprofitant la seva situació al castell, van saber anul·lar al coronel en les seves funcions des del matí, fent-se amb el control del regiment.⁸³ Lligant amb aquesta idea, un dels civils que havien pujat al Castell explica que Martínez i el coronel Sanz van estar estudiant la rendició des de la nit del diumenge a la comandància militar.⁸⁴

Passats uns dies els medis de comunicació van apressar-se a dir que s'havia recuperat la normalitat poc després de ser derrotada la revolta. *Combat* no dubtava afirmar a començaments d'agost que els departaments de la Generalitat funcionaven segons el seu ritme habitual i que els comitès populars començaven a complir amb les missions que tenien assignades. Per tot plegat, concloïa, els carrers de la ciutat estaven prenent un altre aspecte

*I que el carrer sigui apacible, vol dir que la tranquil·litat i seguretat dels ciutadans, es va, cada dia refermant.*⁸⁵

Però el cert és que l'ensulsiada militar va generar una violenta reacció popular que, com veurem més endavant, va prendre un fort caràcter antireligiós. El buit de poder després de la rendició dels militars i de la inhibició de les autoritats republicanes va donar lloc a que la societat, ara en guerra, assagés una nova forma d'organització política i social.

La vaga convocada el dia 20 es va perllongar al llarg de dues setmanes. L'assemblea general de juntes directives, un organisme que aplegava els representants de les organitzacions sindicals de la ciutat durant les primeres setmanes revolucionàries, discutí el dia 23 la conveniència de mantenir la convocatòria.⁸⁶ Uns creien que alguns sectors podien ja retornar al treball —com la

⁸² Declaració de Gregorio Villa Tolosa: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

⁸³ Declaració de Manuel Boix Forradellas: Causa General, peça 2, llig. 1468 (2), expt. 1 (AHN).

⁸⁴ Declaració de José Prieto Vidal: Causa General, peça 2, llig. 1468 (1), expt. 2 (AHN).

⁸⁵ *Combat*, núm. 10, 5/VIII/36, pàg. 2.

⁸⁶ L'acta d'aquesta reunió apareix reproduïda a *Acracia*, núm. 4 i 5, 30/VII/36, pàg. 2 i 31/VII/36, pàg. 1. L'assemblea també va discutir aquell dia sobre la forma com s'havia d'organitzar la distribució dels

circulació d'algun ferrocarril, els pagesos, la neteja pública o l'alimentació— però sota el control de les noves institucions rectores del canvi social que s'estava produint. D'altres temien que el retorn a la normalitat podia fer creure a les forces republicanes i burgeses que es recuperava l'estatus anterior al 18 de juliol. Finalment s'aprovà la primera opció, encarregant al comitè popular de decidir qui havia de tornar a la feina. En assemblees de diversos sindicats pertanyents a la ULS —Oficis Diversos, Barbers i Perruquers, Fusta o Metal·lúrgia— s'acordà que els treballadors cobressin la setmanada corresponent als dies que haguessin estat aturats i la formació de comitès perquè resolguessin els conflictes plantejats en cada ram. Els primers dies d'agost tots els sectors anirien incorporant-se a la seva feina.⁸⁷

La derrota dels conspiradors i la presa del poder per les forces obreres van servir per cobrir les jornades de juliol amb una aurèola d'heroisme revolucionari, van esdevenir el mite fundacional de la revolució per a les forces polítiques i sindicals més compromeses amb el projecte de transformació radical de la societat. Representaven el primer pas de la lluita i la primera demostració que les forces obreres podien derrotar els que consideraven com a representants de la reacció.

Per commemorar aquella data *Acracia* va publicar un número especial de setze pàgines el 19 de juliol de 1937, que volia ser alhora un balanç dels èxits de la revolució i una crida a l'optimisme davant dels canvis que encara calia afrontar.⁸⁸ En realitat, però, els impulsors de la celebració estaven pensant més en el moment

aliments (incautacions, expropiacions, creació de cooperatives de consum) i una comissió, o comitè, de proveïments sense arribar a acords definitius.

⁸⁷ *Combat*, núm. 2, 26/VII/36, pàg. 2. El diari del POUM celebrava que amb el retorn al treball les secretaries dels sindicats es buidessin de públic per continuar sent simples oficines administratives (núm. 10, 5/VIII/36, pàg. 2).

⁸⁸ En aquest número apareixen articles de caire institucional (del Comitè Nacional de la CNT, del Comitè Intercomarcal de la FAI, del Comitè Intercomarcal de Sindicats Únics de la Zona VIII, del Secretariat del Comitè Regional de les Joventuts Llibertàries (JL) de Catalunya i del Comitè Peninsular de la FAI, a més d'homenatges als més destacats líders revolucionaris, Durruti i Ascaso). I d'altres en els que s'avaluaven els resultats de la revolució, bàsicament des d'una òptica local (un balanç de l'actuació de les JL a Lleida, Mariano Cardona Rossell escrivia sobre el binomi guerra i revolució, Justiniano Villaverde sobre la missió de l'exèrcit en la guerra i futura pau, Francesc Caballol explicava que la revolució era una necessitat bèl·lica, Alfonso Martínez Rizo reflexionava sobre la capacitat tècnica del proletariat, Francisco Alaiz reivindicava els valors populars i antipolítics, Fabian Moro relatava la situació política a la Noguera, José Tapia presentava la nova educació, Jaume Morell com s'havien organitzat els treballadors del ram de la construcció, Juan P. Fàbregas parlava de la creació del front econòmic, Félix Martí Ibáñez del problema sexual i de la joventut revolucionària, l'alcalde Félix Lorenzo Páramo s'encarregava de resumir quins havien de ser els propòsits del municipi i Miguel París comentava el funcionament del transport de guerra). A més, l'editorial titulada "¡¡Rememorando!!" celebrava l'esperit heroic de juliol (*Acracia*, núm. 307, 19/VII/37).

present que en els dies de la fracassada revolta militar, ja que el context polític havia canviat molt en un any de rereguarda. El revolucionarisme, i això serà un dels temes centrals en les pàgines posteriors, estava retrocedint a tota Catalunya, pel que el record havia de servir per estimular la necessitat de seguir lluitant. Per altra banda, el diari dels anarquistes s'havia quedat sol en la reivindicació d'aquell projecte, ja que l'hora del POUM havia passat.

Un exemple dels nous aires va ser l'absència de celebracions públiques el juliol de 1937. El comitè pro Exèrcit Popular Regular, una entitat que poc tenia a veure amb l'esperit fundacional de la revolució, havia previst la celebració d'una desfilada militar des de la Rambla d'Aragó fins al parc Eliseu Reclús (els Camps Elisis) on es realitzaria una concentració cívica amb discursos de Pere Quílez (Front de Joventuts), Tort (Estat Català), Josep Pac (UGT) i Miquel París (CNT). Però dos dies abans de la commemoració es publicava una ordre de la delegació general d'Ordre Públic de Catalunya suspentent totes les manifestacions convocades pel 19 de juliol de 1937 i prohibint fer cap comentari a la premsa i a la ràdio sobre la suspensió.⁸⁹

⁸⁹ *Acracia*, núm. 305, 16/VII/37, pàg. 2 i núm. 306, 17/VII/37, pàg. 2. Juliol de 1936 no fou l'única festivitat revolucionària durant la guerra. La història social i política espanyola dels anys trenta es prestava a més commemoracions que havien de servir per donar més cos al discurs revolucionari. La premsa anarquista no s'oblidà de les repercussions a Catalunya, València i Andalusia de la crida a la insurrecció general realitzada per la FAI el 8 de gener de 1933, mentre que la pràctica totalitat dels dirigents de la UGT i del PSUC locals van dedicar articles a la revolució d'octubre de 1934 (*Acracia*, núm. 143, 8/I/37, pàg. 1 i *UHP*, núm. 367, 6/X/37, p. 1-2, 6-8). Però no eren els revolucionaris els únics en organitzar actes d'aquesta mena. *Acracia* va qüestionar que els republicans commemoressin el 14 d'abril, perquè ho sentien com un atac a la revolució i una reivindicació de l'estat republicà, burgès i reformista ("Editorial. Los tricolores en acción" dins *Acracia*, núm. 226, 15/IV/37, pàg. 1).

CAPÍTOL 2

LA NOVA ORDENACIÓ DEL PODER LOCAL I LES RELACIONS ENTRE LES FORCES OBRERES DE LA REREGUARDA: COL·LABORACIÓ, ENFRONTAMENTS I COEXISTÈNCIA

El causant immediat de la guerra, i per tant de la revolució, fou el fracàs de la coalició reaccionària en el seu intent de bastir un alternativa de govern en el conjunt de l'estat. Tanmateix, el que sí aconseguiren de manera involuntària a bona part del territori espanyol, va ser la crisi de la legalitat republicana, ja que la reacció dels grups polítics i dels sectors socials que es van fer amb el control de la situació el 19 de juliol donà lloc a un important daltabaix institucional.

El primer pas fou atacar tot el que representava aquella coalició. Va ser apartada dels centres de decisió, els seus béns requisats i les persones i les creences perseguides. La contrapartida de les accions repressives fou l'intent d'articular un nou model de societat i d'individu capaç de superar les injustícies i les desigualtats que havien marcat la història anterior. Però els canvis encara anirien més enllà. El fracàs de la conspiració no va tenir com a conseqüència l'exclusiva derrota i depuració d'aquells que s'hi havien manifestat compromesos, o que els considerats representants del poble haguessin decidit que ho estaven. També va donar lloc a la pràctica desaparició de les institucions de poder local republicanes i atorgà un protagonisme destacat als partits obrers i als sindicats que pretengueren organitzar la societat segons els seus principis.

Combat no trigà gens a criticar el que considerava una actitud poc valenta d'algunes personalitats d'ERC. Per exemple acusà al diputat Francesc de Paula Gené

Aixalà de passar-se a França només produir-se l'aixecament militar, tot i que realment no es va exiliar fins el final de la guerra, ja que durant el conflicte va ser fiscal al Tribunal de Cassació de Catalunya, traslladant-se a viure a Barcelona. I l'alcalde Antoni Vives Estover (ERC) era qüestionat per no deixar-se veure prou pels carrers. Els cotxes amb les inicials d'ERC, afirmaven irònicament, només es multiplicarien amb l'arribada dels primers èxits militars —la recuperació de Saragossa es preveia immediata l'estiu de 1936. En el mateix to, s'oferia una recompensa a qui localitzés les joventuts dels republicans. Partint d'aquests arguments, el dirigent del POUM Francesc Aguilar tenia ben clar quin havia estat el mèrit de cadascú en el domini de la revolta militar

*(...) el fracaso del fascismo en Lérida se debe exclusivamente a los obreros. A nadie más que a ellos. Ningún elemento de la Esquerra ni de otro sector republicano no se ha visto por ninguna parte. Y hoy, en Lérida, todo el poder político está en manos de la clase trabajadora.*¹

Però no es tractava només que els republicans haguessin incomplert amb les seves responsabilitats o que, en un moment de crisi, mostressin covardia sinó que els poumistes entenien que la seva oportunitat històrica ja havia passat. Els burgesos no van saber defensar la república democràtica el 1873. El 1936 el motor de la transformació seria el proletariat i la meta la Unió Ibèrica de Repúbliques Socialistes.²

Passat un any, quan la relació de forces havia canviat molt a Lleida i al conjunt de Catalunya, els republicans se sentiren amb forces per criticar aquella interpretació recordant el paper de personalitats com Lluís Companys o Josep M. España. Fins i tot, l'estiu de 1937 estaven en condicions de qüestionar públicament el protagonisme de les organitzacions revolucionàries en la derrota dels sollevats

No podrem oblidar mai aquell minut en que, a Lleida, a les nou del matí del dilluns, dia 19, a la Plaça de la Paeria, el tinent coronel Martínez Vallespir, baixava d'un auto i, adreçant-se a l'Ajuntament, el restituïa a l'autoritat legítima. Ell, el bon lleidatà, l'home pundonorós, el liberal i el catalanista de cor, junt amb altres militars tan pundonorosos, havia tornat pels furs de la legalitat, empresonant els caps de la sublevació, i reintegrat a la causa de la llibertat les forces militars que els facciosos, amb enganyys, havien sublevat. Fins aquell moment, a Lleida no havia passat res, absolutament res que signifiqués resistència, llevat d'alguns visques a la República que se sentiren mentre el piquet de tropa llegia el ban proclamant l'estat de guerra. Fins aleshores, d'aqueixa mena de valents a que es volen referir certes campanyes, no s'en

¹ *Combat*, núm. 2, 27/VII/36, pàg. 1 i *La Batalla*, 6/VIII/36.

² "Editorial. Els republicans històrics no es resignen a morir" dins *Combat*, núm. 35, 4/IX/36, pàg. 1.

*havia vist ni un. Després, sí. Després, quan ja la tronada havia passat, com els cargols després de l'aiguat, sortiren.*³

Més enllà de les interpretacions partidistes i interessades, el cert és que a Catalunya es va produir una fallida institucional i una atomització del poder polític per la manera com va acabar la revolta militar. La profunda transformació experimentada pels òrgans de poder local, que va donar pas a la constitució de comitès antifeixistes a la pràctica totalitat de poblacions catalanes, ha ocupat de manera creixent l'atenció dels estudiosos des dels treballs pioners de Josep Eduard Adsuar sobre el Comitè Central de Milícies Antifeixistes o les reflexions teòriques de Pierre Broué i d'Albert Girona.⁴

L'historiador francès Pierre Broué és un dels primers en sistematitzar les característiques generals del nou poder local, a partir de l'anàlisi comparativa de les etapes inicials de les revolucions russa, alemanya i espanyola. En els tres casos les aspiracions de les masses populars es van canalitzar a través d'uns òrgans propis controlats per partits obrers i sindicats, en un context d'aguda crisi de l'estat —no provocada inicialment per l'assalt de les forces populars. Aquests comitès assumiren un poder global, superior als tres poders liberals clàssics, i s'organitzaren de manera piramidal —la base més revolucionària i el vèrtex, que no era de caràcter nacional, amb un personal polític més professionalitzat. Paral·lelament es mantenia el govern anterior, però afeblit i amb els poders limitats, sense capacitat per disputar el poder als nous òrgans. Els comitès espanyols —amb menor protagonisme de soldats— no sorgiren per fer front a l'estat, sinó per substituir-lo en la lluita contra un exèrcit sol·levat que no donava signes de descomposició. De fet, segons Broué l'organització revolucionària contenia les bases per retornar a un estat burgès reformat.

Albert Girona apunta que la primera raó de ser dels comitès fou la defensa de la República, però que després hagueren d'omplir, de manera espontània i accelerada, el buit de poder que es plantejà en bona part de l'Espanya republicana

³ "Editorial. Covards i valents" dins *L'Ideal*, núm. 76, 6/VIII/37, pàg. 1.

⁴ Josep Eduard ADSUAR, "El Comitè Central de Milícies Antifeixistes"; Pierre BROUÉ, "Los órganos de poder revolucionario: ensayo metodológico" dins Pierre BROUÉ, Ronald FRASER i Pierre VILAR, *Metodología histórica de la guerra y de la revolución españolas*, p. 21- 42 i Albert GIRONA, "Algunes reflexions a l'entorn dels comitès-govern de la guerra civil espanyola (1936-1937)". Per a Francesc Bonamusa els comitès foren una a resposta revolucionària, ingènua, espontània i voluntarista al cop militar sense plantejar-se objectius estratègics a llarg termini. Normalment els seus membres desconeixien el funcionament de l'estat i en no pocs casos actuaven per resoldre greuges històrics locals ["Institucions de la Generalitat i comitès" dins Francesc BONAMUSA (ed.), *La guerra civil*, p. 9-31].

—dues funcions impulsades inicialment per les forces obreres en la majoria dels casos. Per aquest motiu, creu que l'atabalament i la transitorietat en són dues característiques definitòries. Tot i això els comitès van ser capaços d'assumir múltiples funcions executives, de convertir-se en petits governs encarregats de gestionar la vida de l'entorn immediat —des de les primeres funcions associades a qüestions militars fins la posterior actuació en l'economia, la cultura, la justícia, els proveïments, etc.

Fins al punt que en diverses regions espanyoles es van organitzar veritables poders autònoms, als que en casos com el català calia afegir el pes de la qüestió nacional. El trencament territorial de l'acció de govern no va ser una característica exclusiva de les zones on hi havia plantejat un plet nacional, ni tan sols de les regions amb majoria anarquista on podien imposar la seva concepció federal del poder —com el Consell d'Aragó. També queda clar, tot i la seva naturalesa diferent, el grau d'autonomia d'una institució com la Junta de Defensa de Madrid respecte altres organismes d'abast territorial més ampli.⁵

Tot plegat donava una gran varietat local d'orientacions polítiques —que condicionarien la profunditat de les transformacions revolucionàries i les relacions amb les antigues autoritats de l'estat i amb els partits burgesos. Progressivament l'evolució de la guerra i les derrotes militars anirien imposant un procés de centralització.

Per a l'historiador andalús Antonio Nadal, el daltabaix institucional i els comitès eren la culminació d'una llarga tradició política espanyola iniciada el 1808 i mantinguda al llarg del segle XIX. Defineix els comitès com la manifestació més important de la revolució espanyola al constituir una alternativa a l'estat democràtic formal, malgrat la descoordinació nacional, les divisions en les concepcions, la seva curta vida i la immaduresa de la revolució.⁶

Des de la guerra de la Independència les crisis de l'estat s'havien combatut amb juntes locals i regionals, comitès en la denominació de 1936, que tractaven de suplir el buit de poder central des de la proximitat. L'historiador alemany Walter Bernecker també reivindica la continuïtat entre la tradició juntista vuitcentista, que originà la

⁵ Sobre el Consell d'Aragó vegeu Julián CASANOVA, *Anarquismo y revolución en la sociedad aragonesa i De la calle al frente*, p. 193-196. Sobre el cas madrileny Julio ARÓSTEGUI i Jesús A. MARTÍNEZ, "La Junta de Defensa de Madrid, ¿poder autónomo?" dins *La Junta de Defensa de Madrid*, p. 101-122.

⁶ Antonio NADAL, "Los comités malagueños" dins Octavio RUIZ-MANJÓN i Octavio GÓMEZ, *Los nuevos historiadores ante la Guerra Civil española*, vol. 2, p. 141-152.

guerra popular revolucionària, i l'espectacular proliferació de comitès durant l'estiu de 1936.⁷

Tots dos relacionen aquesta estratègia amb la naturalesa de l'estat espanyol contemporani, incapaç de superar el seu allunyament d'una societat en la que estava poc arrelat el feble sistema de partits polítics i en la qual, en el segle XX, els sindicats prendrien el protagonisme als partits com a principals agents de la vida política. Detecten tot un seguit de continuïtats formals —presa del poder des de la inexperiència en la tasca de govern, organitzacions obreres/populars que armen al poble, enfrontaments amb l'exèrcit professional i poders autònoms— que apareixen quan l'estat es mostrava incapaç de donar una solució a les aspiracions de les classes populars i d'una part de la petita burgesia en un context de crisi.

Segons Bernecker la diferència és que mentre les juntes del segle XIX només aspiraven a canviar de govern, o de règim en alguns casos, els classistes comitès de 1936 no tenien la voluntat de conquerir el poder polític, sinó de reemplaçar l'estat per organismes de la societat. L'estat era sentit com l'òrgan executor de les classes dominants i, per tant, dirigit contra els interessos de bona part d'aquesta societat. Estat i societat es percebien com dos elements clarament diferenciats. Les masses, representades pels comitès i superant als partits polítics, plantejaven una lluita per superar la democràcia burgesa i aprofitaren la dissolució de les institucions de govern per ocupar el seu lloc.

Al llarg del segle XIX les juntes urbanes, com organismes de lluita contra l'estat, el govern i la classe dirigent, teòricament havien d'omplir un buit de poder i canalitzar les demandes populars, però en la pràctica el seu interclassisme va afavorir el domini dels sectors socials més moderats o antirevolucionaris. Els comitès de 1936 també es van veure afectats per conflictes interns. Bernecker creu que el seu final s'accelerà quan la CNT, trencant el seu tradicional apoliticisme, va prestar-se a col·laborar amb els partits, va designar els seus representants des de la direcció sense consultar a les bases i participà en el govern.

L'espontaneïtat del moviment, la improvisació, la manca de direcció central i el manteniment de la influència d'unes poderoses organitzacions obreres impedí la construcció d'una estructura política alternativa des de baix i frenà la democràcia

⁷ Walter L. BERNECKER, "Juntas Populares y Comités Revolucionarios en los siglos XIX y XX".

directa. La revolució des de dalt va anar substituint la revolució des de baix, sense el suport eficaç de les masses i recolzada per un reconstruït aparell estatal. Es perdia empena revolucionària per cedir el pas a una situació d'ordre deixant la revolució inacabada. Bernecker conclou afirmant que tant al segle XIX com al XX els poders locals revolucionaris acabaren renunciant a la realització més completa dels seus ideals renovadors. Mai la fracció més revolucionària aconseguí imposar les seves conviccions i assolir les seves metes.

L'atomització del poder polític també va tenir conseqüències en l'organització de l'espai. Per a Oriol Nel·lo el col·lapse de l'estat i l'aparició dels comitès provocaren una important fragmentació del poder polític sobre el territori i una mutació radical en l'organització del govern local. No es va produir exclusivament una renovació institucional, sinó també una nova ordenació del territori. Canviava així la naturalesa del poder, la base de la seva legitimitat i el seu abast territorial. Quan els comitès van endegar el procés de jerarquització assenyalat per Broué, ho feren sobre la base d'una nova estructura territorial a Catalunya, les comarques i les vegueries. A continuació fou la Generalitat qui va començar a utilitzar-la per a la seva administració.⁸

La coordinació territorial de les noves institucions de poder local es va emprendre a finals d'estiu amb un plantejament que marginava les fronteres provincials en benefici del mapa comarcal de Catalunya. Des de començaments d'agost de 1936, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes impulsà la creació de comitès comarcals que servissin per coordinar les funcions assumides per la multitud de comitès locals que s'havien anat creant, i que encara calia crear, a partir dels treballs de la ponència encarregada per la Generalitat d'elaborar un projecte de divisió comarcal. Una Comissió de Milícies Comarcals s'havia d'encarregar de vetllar per aquesta coordinació i d'impulsar la creació de nous comitès locals. També el Consell d'Economia de Catalunya, el Consell de l'Escola Nova Unificada i, finalment, la Generalitat van adoptar l'ordenació comarcal.⁹

⁸ Oriol NEL·LO, "El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la revolució (juliol-desembre de 1936)" dins DDAA, *La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939)*, p. 119-134.

⁹ Sobre l'elaboració del mapa comarcal de Catalunya vegeu Oriol NEL·LO i Enric LLUCH, "Estudi Preliminar" i Pau VILA, *La divisió territorial de Catalunya. L'elaboració del mapa comarcal es va realitzar durant la República, gràcies a les competències que l'estatut de 1932 atorgava a la Generalitat en matèria*

2.1 LLEIDA LA ROJA: LA CIUTAT I ELS COMITÈS

La ciutat de Lleida, com la majoria de poblacions catalanes, va començar ben d'hora a organitzar la societat a partir d'un comitè local del qual en dependrien un grapat més per poder regir els diferents àmbits de la vida ciutadana —de proveïments, de transports, agrari, d'ensenyament, militar, d'investigació, municipal i un tribunal popular.¹⁰ Unes institucions de les quals es conserven pocs testimonis documentals, per la seva pròpia naturalesa i per l'evolució de la guerra i dels anys posteriors, el que dificulta seriosament la tasca de reconstruir-hi l'activitat.

La multiplicació d'aquests organismes de nova planta seria interpretada inicialment com una evidència de la capacitat creadora de la revolució. L'eufòria de les primeres setmanes es veia reforçada per la facilitat amb què les velles estructures estatals eren reemplaçades per unes instàncies sota control obrer. Però a la llarga anirien apareixent obstacles que dificultaven la normalització de la rereguarda. En paraules de Julián Casanova, més que una multiplicació de poders es va produir una confusió de poders de diferent origen, naturalesa i objectius. Els interessos i els plantejaments, referint-se a la rereguarda aragonesa, de comitès locals, comitès de les columnes i comitès de les col·lectivitats no sempre eren coincidents.¹¹

La proliferació de comitès despertava els recels de molts revolucionaris a mesura que augmentava la burocràcia. La redacció d'*Acracia* assegurava que

Hay en Lérida un centenar de Comités entre políticos, obreristas y específicos. ¡Cien comités! Cuando han de pasar todos los problemas por cien comités -repartidos entre ellos los problemas, claro está, y algunos por todos ellos- es muy difícil que puedan resolverse bien.

En altres casos no hi havia coordinació entre les autoritats de localitats diferents. La direcció catalana de la CNT lamentava que les delegacions arribades a Barcelona amb passis segellats pels comitès revolucionaris de les poblacions

d'organització territorial del país. La divisió comarcal va ser finalment sancionada el 27 d'agost de 1936 pel govern català.

¹⁰ Un organigrama del poder revolucionari lleidatà a Jaume BARRULL, *El Bloc Obrer i Camperol*, p. 97.

¹¹ Vegeu Julián CASANOVA, *Anarquismo y revolución en la sociedad rural aragonesa*.

d'origen, fossin aturades a les barricades de la capital si no tenien una autorització explícita dels comitès de Barcelona.¹²

Els problemes d'organització s'havien de superar en el marc de la xarxa comarcal. A mitjans de setembre es va convocar una reunió a la delegació d'Ordre Públic de Lleida per constituir el comitè del Segrià, destinat a coordinar els comitès locals de la comarca.¹³ La reunió fou presidida pel comissari d'Ordre Públic, Josep Rodés, i assistiren el comissari accidental de la Generalitat a Lleida, Josep Solé, dos membres del Comitè Popular de Lleida, un representant del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, Giménez, un altre de la Comissió de Milícies Comarcals, Valdeperas, i delegats de trenta-tres pobles de la regió.¹⁴

Els representants de Barcelona informaren que la potestat de legalitzar els comitès —n'hi havia uns vuit-cents a Catalunya— la continuaria tenint el Comitè Central, però que la còpia de l'acta de constitució es podria enviar a través del nou comitè comarcal. També asseguraven que aquest no restaria autonomia als comitès locals, sinó que els posarien en un contacte fraternal i agilitarien la resolució dels conflictes.

El secretariat del comitè comarcal del Segrià tindria la seva seu a la ciutat de Lleida, des d'on estaria en constant comunicació amb Barcelona per traslladar-hi les suggerències dels pobles. Sobre aquest comitè ens queda el mateix dubte que plantejava Oriol Nel·lo per les terres de Girona. L'escàs rastre documental que ha deixat a la premsa local no aclareix si es tractava realment d'un nou comitè o si era el comitè del cap de comarca el que havia d'assumir aquesta funció. Nel·lo s'inclinava per la segona opció donada la tendència d'aquells a assumir funcions supralocals. I el comitè de Lleida no en va ser cap excepció

Una representación de este Comité se trasladó al pueblo de Maldá (l'Urgell), para organizar el Comité Popular, quedando constituido con arreglo a las normas generales que preside la constitución de las mismas.¹⁵

¹² *Acracia*, núm. 126, 19/XII/36, pàg. 1 i núm. 17, 14/VIII/36, pàg. 1.

¹³ *Acracia*, núm. 43, 16/IX/36, pàg. 2 i *Combat*, núm. 43, 14/IX/36, pàg. 2.

¹⁴ Almenar, Alguair, Almacelles, Vilanova del Segrià, Roselló, Torre-serona, Benavent de Lleida, Torrefarrera, Vilanova d'Alpicat, Alcoletge, Vilanova de la Barca, Fondarella, Sidamon, Mollerussa, Bell-lloc, Miralcamp, Albatàrrec, Montoliu de Lleida, Artesa de Lleida, Sudanel, Torres de Segre, Aspa, Aitona, Seròs, Sarroca, Massalcoreig, Granja d'Escarp, Maials, Llardecans, Almatret, Torrebesses, Palau d'Anglesola i Golmés.

¹⁵ *Acracia*, núm. 42, 15/IX/36, pàg. 3. També va mantenir una entrevista amb els pagesos de Gimènells (*Combat*, núm. 41, 11/IX/36, pàg. 2).

Un altre exemple va ser la dissolució de la junta del Canal d'Urgell, definida pels pousmistes com *grandes propietarios de tierra y caciques*. El Canal quedà sota el control dels treballadors, afiliats al sindicat de Llum i Força i els comitès populars de les diverses poblacions afectades es feren càrrec del cànon de rec.¹⁶

De tota manera, no hi hagué massa temps per consolidar la xarxa administrativa perquè la Generalitat dissoldria tots els comitès, locals i comarcals, el mes d'octubre.

2.1.1 EL COMITÈ POPULAR I L'ASSEMBLEA GENERAL DE JUNTES DIRECTIVES

Fins la tardor de 1936, el primer entramat institucional de la ciutat estava presidit per una assemblea general de les juntes directives de totes les formacions sindicals i polítiques obreres de Lleida —UGT, PSUC, CNT, FAI, ULS i POUM. Com a òrgan de govern emanat d'aquesta assemblea, amb la missió de controlar o coordinar la tasca desenvolupada per la resta de comitès de la ciutat, es constituí el comitè popular, o de salut pública, integrat per les organitzacions sindicals en representació igualitària.¹⁷

Fruit de l'acceleració del primer moment, existeix certa confusió entre les dues denominacions d'aquest comitè. Álvarez Pallás, per exemple, cita a Sebastià Garsaball (POUM), a Torres (UGT, havia format part del primer comitè de vaga) i a Jaume Escalé Trillo (CNT) com a membres del comitè de Salut Pública. I a José Pena, a Enrique Segura, a Pablo Pérez i a Miguel París (CNT) com a integrants del

¹⁶ *La Batalla*, 6/VIII/36 i *Combat*, núm. 27, 26/VIII/36, pàg. 2. Vegeu també sobre la qüestió del Canal, que havia estat un dels primers problemes assumits per la UPA, Sebastià GARSABALL, "Problemas campesinos. Un asunto trascendental. El canal de Urgel" dins *Adelante*, núm. 14, 16/II/37, pàg. 1 (es plantejava que la revolució no havia pogut resoldre el problema del nové i proposava la nacionalització del Canal i que els empleats esdevinguessin uns nous accionistes). Les tesis de Garsaball van ser rebatudes per R. ORIOL, "Problemas de la revolución. Un asunto trascendental y un problema. Canal de Urgel" dins *Acracia*, núm. 178, 18/II/37, pàg. 1 i per Pere BOLDÚ, "El canal de Urgel, es un problema campesino" dins *Acracia*, núm. 212, 30/III/37, pàg. 2.

¹⁷ La denominació de comitè de salut pública també es va donar a l'òrgan de poder local de transició que es va constituir després de conèixer-se el resultat de les eleccions municipals de l'abril de 1931. Curiosament, en aquella ocasió estava format per representants de les formacions republicanes de la ciutat (JRLI, Estat Català, Partit Catalanista Republicà, Dreta Liberal Republicana i Partit Republicà Radical). Vegeu Jaume BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República*, p. 238-239. Pel que fa als comitès de 1936, Albert Girona creu que la voluntat generalitzada de tenir representants de tots els partits i sindicats és un tret distintiu dels comitès espanyols a diferència dels soviets russos on la representació corresponia als treballadors i no a les organitzacions ("Algunes reflexions a l'entorn dels comitès-govern de la guerra civil espanyola", pàg. 36).

comitè popular. La persona escollida per encapçalar-lo va ser l'històric militant del POUM i del sindicalisme agrari lleidatà Sebastià Garsaball.¹⁸

Les institucions d'origen republicà també canviarien les seves direccions. La comissaria delegada de la Generalitat a Lleida va quedar en mans de Joaquim Vilà Claramunt, en representació de la UGT, i la comissaria delegada d'Ordre Públic fou assignada a Josep Rodés Bley, destacat membre del POUM. A partir del mes de setembre l'esgotat ajuntament republicà va ser substituït per un comitè municipal presidit pel cenetista Félix Lorenzo Páramo. Aquest ferroviari valencià ja havia tingut una activa participació en temps de la República, tant en tasques sindicals —delegat al Ple Regional de Sindicats Únics de Catalunya el 1933— com en l'acció directa —fou detingut amb altres companys després de participar el mateix any en l'assalt de la caserna de la Panera de Lleida. A més de participar intensament en la política municipal, continuà amb les tasques de l'organització anarquista durant la guerra, destaca la fundació d'un Ateneu Llibertari que ell mateix havia reivindicat abans de la revolució, i en l'exili. El 1945 participà en el congrés de Federacions Locals de la CNT celebrat a París, concretament en la ponència que analitzà l'actuació política del moviment llibertari durant la guerra.¹⁹

Les comissaries de la Generalitat i d'Ordre Públic i el comitè popular depenien del comitè popular, de manera que la dualitat de poders durant l'estiu es resol·lia sempre de manera favorable al comitè. Aquesta transformació institucional, més la fesomia revolucionària i proletària que havia adoptat el paisatge urbà de la ciutat, van merèixer un extens reportatge a *La Batalla* —diari barceloní del POUM— on es lloava que Lleida hagués quedat en mans de la classe treballadora, convertint-se en un exemple a imitar²⁰

La ciudad de Lérida ofrece un magnífico aspecto revolucionario. Salta a la vista la gran abundancia del color rojo. Está en todas partes: en las múltiples banderas que se agitan, en todos los balcones y ventanas, en los coches y en los rótulos que cuelgan por doquier y también en el pecho de todos los ciudadanos. Es verdad. Todos los leridanos, sin excepción, llevan un brazalete rojo o un pañuelo, o cuando menos una cinta de ese color. Hemos conocido personas que están muy lejos de ser militantes marxistas, pero hoy llevan la cinta

¹⁸ José M. ÁLVAREZ PALLÁS, *Lérida bajo la horda*, pàg. 29. Segons l'expedient de Responsabilitats Polítiques de Pablo Moro Sancho, aquest cenetista també formà part del comitè popular (AAPL). Una breu biografia de Sebastià Garsaball a Jaume BARRULL, *El Bloc Obrer i Camperol*, pàg. 68.

¹⁹ En la ponència del congrés parisenc també trobem al lleidatà Jacint Borràs, un altre històric del sindicalisme lleidatà. Havia estat delegat al congrés de la CNT celebrat a Madrid el 1931 en representació del sector anarquista del sindicalisme lleidatà i primer secretari del comitè provincial del sindicat (*Elementos para la comprensión correcta de 40 años de exilio confederal y libertario*, 1978).

²⁰ *La Batalla*, 6/VIII/36.

roja en el pecho la guardia urbana, los militares, los de Asalto, también. Todo esto forma una decoración simpática que se impone por la fuerza del color y de su significación. (...)

Esta es la Lérida de hoy, la roja, la del proletariado. El poder político en manos de la clase trabajadora. Es un ejemplo a seguir.

Los anarquistas, socialistas y comunistas viven en completa armonía; forman, entre todos, los Comités directores y hay por doquier, en sus actos y decisiones, un alto espíritu de clase y de mutua comprensión.

Malauradament per la vida política de la rereguarda, l'harmonia només estava en els diaris.

El comitè popular tenia la seva seu, juntament amb l'assemblea general de juntes directives, que realitzava les seves sessions a partir de les onze de la nit,²¹ la comissaria de la Generalitat i la comissaria d'Ordre Públic, al palau de la diputació. Aquesta concentració donava a l'edifici una intensa activitat i una constant presència de milicians, *polítics* i ciutadans que entraven i sortien. Per a *La Batalla* aquesta bullicia era una demostració de la vitalitat de la revolució

Hemos visitado la Generalidad. El Palacio de la calle del Carmen se halla constantemente atiborrado de gente. Las largas colas se eternizan y parece que no se van nunca a terminar. La vida de todo Lérida pasa por aquellas oficinas. Vienen los comerciantes a regular el movimiento de las mercancías de sus establecimientos; vienen los que buscan sellar papeles en el Comité de Salud Pública; los que visitan al Comisario de Orden Público. Un vocerío inmenso se levanta por doquier. Los que conocíamos aquel edificio de antes, no lo recordamos para nada. Todo, allí, es nuevo. El pueblo trabajador que acude y los que disponen de los servicios.

*Ante este espectáculo de Lérida, la roja, nos sentimos llevados de un entusiasmo auténtico, proletario.*²²

Ben diferent és la imatge que Antoni Bergós va donar del mateix lloc

*L'endemà, anàrem a la Comissaria de la Generalitat, on estava instal·lat el Comitè de Salut Pública, en l'escatença de ser un dijous entre els deu primers dies del mes (agost 1936). L'antic edifici de la Diputació era com un rusc de gent entrant i sortint de la casa, franquejant la porta pseudo-vigilada per uns milicians munts de fusell, malfargats i, això sí, ben beguts, perquè a la vorera hi tenien una bóta de fusta de gran mida, l'aixeta de la qual s'obria amb molta sovintesa, segurament perquè el vi animés a estimar més l'improvisat ofici de custodis de tot el que en aquell edifici s'anava coent. El fet que nosaltres tres anàvem relativament ben vestits (els advocats Bergós, Francesc Giné i Ignacio M. Inza), devia desvetllar sospites als esparracats que seien per allí, cridaven i jeien, i ens retingueren a la porta.*²³

²¹ En algunes ocasions l'assemblea general de juntes directives va realitzar reunions públiques en altres llocs per tractar qüestions d'especial interès. Així, el 27 de juliol se'n va celebrar una a la plaça de toros per informar a la població de dues qüestions centrals que presentaven algunes anomalies: la distribució dels proveïments i el control de l'armament (*Acracia*, núm. 2, 28/VII/36, pàg. 2).

²² *La Batalla*, 6/VIII/36.

²³ Antoni BERGÓS, *Memòries*, pàg. 497.

A través de les notícies publicades a la premsa podem comprovar quins foren els principals camps d'actuació del comitè popular:²⁴

- La distribució dels proveïments per part de les organitzacions obreres. Havia de suposar, teòricament, un repartiment més just i igualitari dels productes de primera necessitat
- Control de l'armament de la població, de manera que totes les armes requisades per qualsevol organització havien de ser remeses al comitè. Aquest les distribuïria equitativament per mantenir i fomentar les milícies antifeixistes²⁵ —és aquest comitè qui autoritza, per exemple, a les milícies d'Estat Català
- Regulació de les detencions i dels escorcolls i marginació dels *indesitjables*. Garsaball, en nom del comitè, condemnava enèrgicament les accions dels incontrolats que no pertanyien a cap organització obrera. Al diari barceloní *La Batalla* va declarar que

*Lleva a cabo, este Comité, una gran obra de saneamiento de maleantes y un control estrecho sobre la gente dudosa. (...) Se lamenta Garsaball de que en las columnas que Barcelona ha enviado para vencer a Zaragoza, se hayan mezclado elementos de la chusma en gran número, especialmente en la primera. Gran número de almacenes de Lérida fueron saqueados por elementos turbios llegando a sembrar el pánico. Afortunadamente, se ha hecho una depuración de los profesionales del robo y maleantes, aislándolos de los obreros que luchan generosamente contra el fascismo provocador. Actualmente, todo está en marcha bajo el absoluto dominio de los Comités responsables.*²⁶

- Rebaixa del preu de la llum —els consumidors que mensualment consumissin més de trenta quilovats estarien exempts de pagar-ne quinze. Mesura criticada pel POUM ja que marginava als consumidors més pobres que no arribaven al consum mínim. I rebaixa del preu dels lloguers —un 50% pels que paguessin menys de dues-centes pessetes mensuals i un 25% als que tinguessin un lloguer entre les dues-centes i les tres-centes pessetes.
- Intervenció en la vida econòmica de la ciutat a través de la imposició de les col·lectivititzacions. Ordena, per exemple, la confiscació de tots els tallers de carrosseria perquè els patrons no estaven en condicions de mantenir als seus treballadors

Tot i que les discrepàncies més greus encara tardarien unes setmanes en manifestar-se, el mateix estiu de 1936 es van plantejar les primeres crítiques a la manera com estava funcionant la revolució i, més concretament, el comitè popular. Els redactors d'*Acracia* consideraven que aquest organisme estava començant a perdre l'orientació correcta allunyant-se dels autèntics postulats revolucionaris. La seva havia de ser una missió orientadora i ordenadora de la producció i del consum. Però, en canvi, s'havia anat decantant cap al *empoltronamiento y falta de*

²⁴ *Combat*, núm. 2, 27/VII/36, pàg. 2; núm. 10, 5/VIII/36, pàg. 2; núm. 15, 12/VIII/36, pàg. 2; núm. 27, 26/VIII/36, pàg. 2; núm. 32, 1/IX/36, pàg. 2; *Acracia*, núm. 2, 28/VII/36, pàg. 2.

²⁵ En un primer moment, que les organitzacions obreres poguessin mantenir el control sobre les seves armes era una qüestió central per als revolucionaris que ho veïen com l'única manera d'assegurar la continuïtat de les conquestes assolides ("Editorial. Obrers! Pagesos! Milicians! Soldats! No entregueu les armes" dins *Combat*, núm. 28, 27/VIII/36, pàg. 1).

²⁶ *La Batalla*, 6/VIII/36.

orientación constructiva. Usant un to prou amenaçador, l'editorial declarava que no tornaria a adreçar-se al comitè. En properes ocasions *nos dirigiremos al pueblo solamente*.

El principal problema denunciat al diari era la primacia de les posicions partidistes sobre les necessitats del poble. A Lleida funcionaven tres tallers de sastreria i tres cuines comunals, una per cada tendència política de la revolució. Per contra, l'editorial defensava una direcció i una coordinació tècniques dels serveis per evitar la fragmentació d'esforços, sense negar a les organitzacions sindicals la capacitat per controlar-los i influir-hi. L'agost de 1936 ja es preveïen les tensions que sorgirien a mesura que s'allargués la guerra, l'agudització de les divisions quan la supervivència s'endurís

(...) mientras haya víveres y vestidos en abundancia "tuti li mundi contenti", pero en cuanto escaseen, cada fracción querrá abastecerse y se armará la de dios es cristo.

També es denunciava la dificultat de trencar definitivament amb alguns procediments tradicionals. Es mantenien les pretèrites relacions de dependència perquè les noves institucions continuaven retribuïnt als seus empleats amb un salari, no sempre equitatiu amb de la feina de tothom, i es mantenia un esgotador treball burocràtic. Tot plegat suposava una pèrdua de la relació directa amb el poble, que havia de concretar-se, segons aquesta òptica política, en més assemblees populars i més comitès de barriada. I assegurar-se pel futur amb una escolarització generalitzada dels nens i una educació pedagògica moderna

El deber de todos es llevar a efecto una obra social constructiva y hasta estos momentos no se ha llevado a cabo ni en la cantidad infima de un pelo de conejo, la más insignificante renovación de orden social revolucionario.

L'editorialista lamentava que després de tants anys estudiant i teoritzant sobre la manera més justa d'organitzar una societat i mentre els homes morien al front de combat —la divisió entre el front i la rereguarda serà una altra de les polèmiques centrals— els revolucionaris estaven (...) *empoltronados cobardemente en los sillones de nuestras secretarías, esperando el maná*.²⁷

Per superar els problemes de funcionament, la revolució tenia projectes d'institucionalitzar-se. Amb aquest objectiu, una ponència de la que en formaven part Luis García-Lago (PSUC) i Josep Buiría (POUM), elaborà un document a

²⁷ "Editorial. Constructivas" dins *Acracia*, núm. 15, 12/VIII/36, pàg. 1.

finals de setembre en el que s'intentaven definir les funcions del comitè popular.²⁸

El primer pas era fixar definitivament el seu nom, pel que s'escollí el de *comitè popular antifeixista* i s'eliminà la denominació de comitè de salut pública.²⁹

Després calia aclarir la seva naturalesa

(...) es el rector máximo de la vida política y económica de Lérida. La función del Comité Popular es una función de gobierno. Debe estar asentado sobre principios fundamentales de organización y coordinados estos entre si de tal forma que permitan su mejor desenvolvimiento y el desarrollo de las tareas que las necesidades plantean.

El principal objectiu havia de ser coordinar i millorar el funcionament dels diferents serveis desenvolupats pels diversos comitès que funcionaven acceptablement a la ciutat, segons el criteri de la ponència. Abans, però, era necessari perfeccionar el propi comitè popular ampliant el rendiment dels seus membres i responsabilitzant-los individualment i col·lectivament en la gestió realitzada.

El ple del comitè hauria d'estar constituït per dotze persones —dos representants per cadascuna de les sis organitzacions *que vienen participando*— i s'organitzaria en nou departaments, que assumirien les funcions dels diversos comitès existents. Al capdavant de cada departament hi hauria un membre del comitè popular i els tres restants formarien la comissió permanent, encarregada del despatx diari, de resoldre els assumptes arribats al comitè, de fer complir els acords del ple i de realitzar el treball burocràtic. El ple es reuniria setmanalment, però tant la comissió permanent com els caps de departament podien sol·licitar la celebració de reunions extraordinàries. El ple també hauria de posar-se d'acord amb les organitzacions per disposar el repartiment de departaments.

²⁸ Carpeta 58. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC). Es tracta d'una versió encara no definitiva d'un document de treball en el que hi han notes manuscrites als marges i paràgrafs tatxats. La primera de les notes manuscrites diu *Coordinacion con el Comité Central de Milicias?*, el que podria representar la voluntat de discutir la forma de col·laborar amb la institució revolucionària de Barcelona.

²⁹ La duplictat de noms va crear alguna confusió, i especialment després de la guerra quan la tasca repressora de les autoritats franquistes no es preocupava de definir amb claredat militàncies o responsabilitats polítiques passades. La primavera de 1941 el Jutjat Militar número 2 de Lleida sol·licità a la secretaria d'Ordre Públic els noms i les dades de les persones que van comparèixer o que van tenir a Lleida alguna relació amb el *Comité de Salud Pública que actuó en la ciudad durante la dominación marxista* —la informació es volia incloure en la instrucció del procediment ordinari número 516-5381. El funcionari encarregat de recopilar la informació devia desconèixer molt la història política local perquè va confondre el comitè amb el tribunal popular i presentà una breu relació de persones jutjades per aquell òrgan de la justícia revolucionària (Fons del GC —AHPL— expt. 19 llig. 251).

Els nou departaments serien³⁰

- Guerra. Encarregat de l'organització de la defensa militar de la ciutat y *el mantenimiento del orden revolucionario*. Organitzar milícies auxiliars, serveis de control, guàrdies, vigilància, etc.
- Sanitat. Responsable de dirigir la política sanitària (hospitals, clíniques, cases de socors, etc.), de controlar els nivells d'higiene del poble, a més de vigilar la salubritat i les condicions dels aliments.
- Proveïments. Havia de ser el departament de major volum donada la varietat dels serveis a assumir. Es proposava l'organització en quatre seccions principals, que serien la d'allotjament, la de cuina comunal, la de requisicions i la d'intercanvis.
- Transports. S'encarregaria de gestionar tot el transport, tant el general, com el local i el provincial. Procuraria tenir el material i els vehicles en les millors condicions possibles, pel que seria responsabilitat seva organitzar un bon servei de reparacions. També tindria el parc mòbil al servei de la resta de departaments.
- Agrari. El seu àmbit d'actuació serien els problemes del camp, el que incloïa les condicions de vida dels camperols i l'orientació de la vida agrària segons les necessitats de cada moment.
- Justícia. Li correspondria el control del tribunal popular i de la justícia municipal quan aquesta s'organitzés. Es tracta del departament que la ponència defineix amb menys claredat —*se ocupará de la aplicación de todas las tareas que el orden revolucionario determine en la órbita de su función*—
- Comissaria de la Generalitat. El comitè popular deixava així clara la seva voluntat de controlar les institucions republicanes, tot i tenir en compte que no es tractava d'un departament com els altres ja que *sabemos que esta Comisaría es un instrumento de la Generalidad de Cataluña y en consecuencia del propio Estado. Pero como quiera que el Comité Popular Antifascista es en ejercicio por accidentes de la revolución el que dirige la vida política y económica de Lérida la Comisaría de la Generalidad por identificación con la misión del propio Comité Popular es asimismo instrumento de aplicación de la política que el Comité Popular realiza*.
- Comissaria d'Ordre Públic. Es tracta d'una situació similar a l'anterior. En aquest cas l'objectiu seria el control de les forces de policia i de seguretat, així com els serveis d'investigació.
- Hisenda. Tindria una missió financera en relació amb les necessitats econòmiques, tributàries i pressupostàries que la vida de Lleida determinés. Dintre de l'organigrama del departament hi hauria una secció de Banca —una primera versió el contemplava com un altre departament hereu de la comissaria de Banca lligada a la comissaria de la Generalitat— encarregada dels serveis de crèdit i del control econòmic.

Cal notar que no apareix un departament encarregat d'assumir les funcions de l'ajuntament, tot i que des del dia 9 de setembre funcionava un comitè municipal imposat per l'assemblea general de juntes directives. Com comprovarem més endavant l'ajuntament acabaria tenint unes importants atribucions, a partir de la dissolució dels comitès locals.

Segons el projecte que estem comentant, cada cap de departament hauria d'encarregar-se de presentar al ple una nova ponència en la qual es definirien les línies de funcionament de cada un. Aquests reglaments havien de servir per a

³⁰ Una altra nota manuscrita en el document de la ponència deia al costat de la relació *Y Enseñanza?*

(...) perfeccionar, transformar o ratificar si así procede el desenvolvimiento de los distintos Comités que hasta ahora vienen funcionando, y que son realmente, la base de nuestra organización económica.

Tanmateix, tots aquests projectes de reorganització es van quedar en no res amb l'ordre de dissolució dels comitès dictada pel govern de la Generalitat de Catalunya. El panorama polític de la rereguarda catalana va començar a canviar de manera important a partir de la constitució del nou govern el 29 de setembre en el que acordaren participar totes les forces antifeixistes del país (POUM, ERC, CNT, PSUC, UdR, ARC i el tinent coronel Díaz Sandino com a independent). Les organitzacions revolucionàries renunciaven a les institucions de poder local creades al llarg de l'estiu. Renúncia confirmada amb l'ordre de dissolució dels comitès locals (12 d'octubre) que serien substituïts per uns nous ajuntaments amb els que es traslladava a l'escala local la composició política del govern de la Generalitat.³¹

Els canvis també van arribar a Lleida però, tot i que el 22 d'octubre ja es va constituir el nou consistori municipal, van ser necessàries dues visites de membres del govern de la Generalitat en quinze dies per acabar de convèncer les organitzacions obreres lleidatanes. El 30 de setembre va fer una entrada espectacular a Lleida una comitiva formada per representants de totes les tendències polítiques, acompanyada de quinze cotxes, de motoristes de l'escorta del govern i de motoristes de Lleida. Amb el president del consell Josep Tarradellas (ERC) venien els consellers de Justícia (Andreu Nin, POUM), de Serveis Públics (Joan Comorera, PSUC) i de Proveïments (Joan J. Domènech, CNT). A més també en formaven part el president de l'Audiència, Joan Pons (un republicà del Comitè Central de Milícies Antifeixistes), un representant del comitè d'Indústries de Guerra anomenat Martín i el comissari de la Generalitat a Tarragona Lluís Mestres, perquè aquesta comitiva també visitaria la capital mediterrània. Després d'un discurs de Tarradellas i d'una entrevista amb el comitè popular, la premsa local afirmava que aquest es va mostrar disposat a col·laborar amb la resta de Catalunya i que se sentia representat pel govern.³²

³¹ La unitat antifeixista del govern és saludada amb optimisme per *Combat* que l'entén com un pas endavant en la possibilitat de vèncer el feixisme ("Editorial. El consell de la Generalitat" dins núm. 55, 28/IX/36, pàg. 1).

³² *Combat*, núm. 57, 30/IX/36, pàg. 2 i *Acràcia*, núm. 56, 1/X/36, p. 2-3. La visita a Tarragona, també amb l'objectiu de buscar el suport del comitè antifeixista local, a Jordi Piqué, *La crisi de la rereguarda*, p. 48-49.

A mitjans d'octubre encara es viuria una altra visita de membres del govern. En aquesta ocasió la representació va ser menys nombrosa, exclusivament d'ERC i menys festiva, però l'encapçalava el president Lluís Companys. A més d'altres diputats republicans també en formava part el conseller de Cultura Ventura Gassol. La comitiva presidencial va ser rebuda per l'alcalde Félix Lorenzo, el comissari d'Ordre Públic Josep Rodés, el comissari de la Generalitat en funcions Josep Solé i el comandant Enric Pérez Farrás entre d'altres personalitats.³³

2.1.2 LA COMISSARIA DELEGADA DE LA GENERALITAT A LLEIDA

A l'esclatar la guerra el comissari de la Generalitat a Lleida era el republicà Domènec Carrové Viola, exalcalde de Balaguer i adjunt a un comissari anterior Pere Valdeoriola Andreu també republicà.³⁴ Com ja hem apuntat anteriorment, les transformacions revolucionàries van suposar que la comissaria delegada es convertís inicialment en un organisme més dependent del comitè popular. A finals de juliol s'hi va situar al capdavant l'uguetista i treballador de banca Joaquim Vilà Claramunt, mantenint-se en el càrrec gairebé durant tota la guerra. Tot i això, seguint l'habitual estratègia de sancionar fets consumats, no va ser confirmat pel govern de la Generalitat fins el dia 2 d'octubre de 1936.³⁵

Els germans de Joaquim Vilà, inscrits com ell en el comunisme lleidatà, també van ocupar càrrecs destacats vinculats a la Generalitat. Aureli havia militat a JRLl abans de la guerra i estava afiliat al sindicat ugetista de banca. Per aquest motiu va ser nomenat delegat de la comissaria de Banca de Lleida —un organisme molt vinculat a la comissaria de la Generalitat, com comprovarem en un capítol posterior— i també fou membre del comitè de control a l'oficina del Banc

³³ *Combat*, núm. 70, 16/X/36, pàg. 2 i *Acràcia*, núm. 70, 17/X/36, p. 2-3.

³⁴ Algunes dades biogràfiques dels comissaris republicans a Conxita MIR, Fabià CORRETGE, Judit FARRÉ i Joan SAGÜES, *Repressió econòmica i franquisme*, p. 233-238.

³⁵ *Acràcia*, núm. 58, 3/X/36, pàg. 3. Problemes de salut van fer que Josep Soler Rocafull (UGT) el substituís diverses ocasions en el càrrec. La CNT va plantejar alguna protesta al si del comitè d'enllaç UGT-CNT perquè considerava que Soler no tenia la preparació adequada. Aprofitant aquesta disconformitat, els anarquistes també intentaren exercir algun control sobre la comissaria des del comitè d'enllaç per evitar actuacions que ells consideraven partidistes —qüestions relacionades amb les nòmines o amb els tallers col·lectius, per exemple, sobre els que la Comissaria tenia jurisdicció— (Actes de les reunions del comitè d'enllaç dels dies 6 de novembre i 30 de desembre de 1936. Carpeta 58. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

d'Espanya. Sembla que el setembre de 1938 estava empleat a la sucursal lleidatana del Banc d'Aragó. També va ocupar el càrrec de director de Mines de la província de Lleida. Per altra banda Enric Vilà va ser designat delegat del govern de la Generalitat a la Vall d'Aran i delegat de Carbons a la província.³⁶

El treballadors a les dependències de la Generalitat a Lleida, i per tant els antics funcionaris de la diputació, es van afiliar majoritàriament a la UGT. Així ho explica un d'ells en l'expedient per responsabilitats polítiques que se l'instruí l'any 1940 després que fos denunciat per una anciana veïna. Sembla que tots els funcionaris es van afiliar a la central socialista després de decidir-ho en un assemblea celebrada a Barcelona on es va discutir a quin dels dos sindicats afiliar-se. Afirmava que ell no hi va assistir per no compartir el procés que s'estava seguint.³⁷

A començaments de 1937 es plantegen més clarament problemes econòmics a la ciutat i, per tant, també a les institucions que la regien. La comissaria de la Generalitat lamentava que el govern català no li atorgués amb regularitat els diners necessaris per fer front a les importants despeses que havia d'assumir —entre cinc i sis milions de pessetes mensuals, segons declarà Joaquim

³⁶ Les designacions al capdavant dels departaments de Mines i de Carbons a *L'ideal*, núm. 76, 6/VIII/37, pàg. 3. Tota la família Vilà va ser investigada i represaliada per les autoritats franquistes, especialment Joaquim. El 1940 Falange va presentar contra ell una llarga denúncia al Tribunal de Responsabilitats Polítiques on era acusat per la seva militància socialista i pels seus càrrecs polítics (afegeix el comissariat polític d'una divisió *roja* i la secretaria general del comitè provincial del PSUC). A més l'inculpen per haver comès activitats econòmiques irregulars beneficiant-se del seu càrrec de comissari de la Generalitat i tenir una vida sexual desordenada. També fou expedientat el seu pare, Josep Vilà Bertran, acusat fonamentalment de la relació familiar amb Joaquim, tot i que també havia tingut una militància política coneguda, a JRLI (Conxita MIR, Fabià CORRETGE, Judit FARRÉ i Joan SAGUÉS, *Repressió econòmica i franquisme*, p. 268-269). Per altra banda, la delegació d'Ordre Públic franquista també va investigar Joaquim Vilà, els seus germans —Aureli, Enric i Josepa— i els seus pares —Josep Vilà i Josepa Claramunt Pujol. Curiosament els pares i la germana vivien a Navarra el 1938, cosa que estranya a les autoritats lleidatanes que demanaren el seu trasllat a la Catalunya ocupada. El delegat d'Ordre Públic navarrès no hi accedí perquè estaven sota la seva autoritat. A començaments dels anys quaranta Aureli i Joaquim s'havien establert a Panamà i Enric a Buenos Aires (Fons del GC —AHPL— expt. 60, 62, 64, 67, 68 i 69 llig. 13). A Joaquim se li perd la pista a Mèxic.

³⁷ Expedient a l'AAPL. La veïna l'acusava d'un passat polític esquerrà —llarga militància a JRLI des de començaments de segle, campanya a favor del Front Popular— i de col·laborar en els òrgans de premsa republicans *La Jornada* i *L'ideal*. Acusacions confirmades en els informes de les autoritats locals incorporats en la instrucció de l'expedient. L'inculpat, per contra, atribuï la denúncia a velles enemistats entre veïns. També havia estat depurat per la diputació el 1939 (socialista, ateu i col·laborador a la premsa de JRLI). El Tribunal de Responsabilitats Polítiques el va considerar responsable de militància i propagandista del Front Popular, pel que l'imposà una multa de 1.000 pessetes i cinc anys d'inhabilitació per a càrrecs públics i sindicals.

Vilà a la premsa, per fer front al pagament de nòmines i als serveis afectes a la comissaria.³⁸

Les despeses la Generalitat a Lleida s'havien incrementat força pels efectes de la guerra i per les transformacions socials i polítiques introduïdes en la rereguarda. S'havia d'assumir l'arribada de refugiats, les nòmines dels tallers col·lectius i l'increment del nombre d'empleats en els centres d'assistència social a l'eliminar el personal religiós. A més existien projectes de noves obres, com la construcció d'un institut de segon ensenyament que un projecte de l'arquitecte Florensa valorava en dos milions de pessetes.³⁹

Però també havien aparegut noves *necessitats* polítiques. En una de les múltiples polèmiques que van mantenir els diversos medis de comunicació lleidatans, *L'Ideal* que sempre proclamava la independència econòmica dels republicans, acusava el diari dels comunistes de pagar al personal i part de la

³⁸ Entre la documentació dels fons de la Diputació es poden consultar diversos expedients sobre el personal de la Comissaria: contractacions, vacances, salaris, depuracions, etc. Vegeu Caixa A- 531 expt. 1343; caixa A-611 expt. 1419, expt. 1423, expt. 1424; caixa B-225 expt. 8256; caixa C-274 expt. 11255, expt. 11256, expt. 11259 (ADPL). I expedients sobre despeses corrents i de manteniment dels edificis dependents de la Generalitat a Caixa B-309 expt. 8504, caixa B-310 expt. 8512; caixa C-274 expt. 11257 (ADPL). Per intentar incrementar les seves fonts d'ingressos la conselleria de Treball i d'Obres Públiques de la Generalitat va decretar el 18 de juny de 1937 la supressió de les vacances pagades. Les empreses no col·lectivitzades haurien d'ingressar a la Caixa de Dipòsits i Consignacions de la Generalitat, a les diferents comissaries delegades o a la Caixa d'Estalvis de la Generalitat l'import del salari corresponent als dies de vacances. Hem localitzat còpies de les consignacions de dues empreses lleidatanes. Un comerç del carrer Major ingressà el mes de juliol 303'60 pessetes corresponents a vuit dies de vacances de quatre treballadors i el Banc de Bilbao 736'25 pessetes pels 7 dies dels cinc empleats de l'oficina el febrer de 1938 (Caixa B-660 expt. 10129 —ADPL—). El delegat de Treball de la Generalitat a Lleida recordava a les organitzacions sindicals la necessitat de complir amb les disposicions legals sobre les vacances (*Es un poco vergonzoso tener que hablar de estos problemas, pero ya que se hace preciso, porque no todos se dan cuenta del ineludible deber de ajustar nuestra vida al ritmo de la guerra*). Les faltes serien sancionades amb multes i els infractors posats a disposició del tribunal popular en qualitat de desafectes al règim (*Acracia*, núm. 299, 9/VII/37, pàg. 2).

³⁹ Entre els papers dipositats a l'arxiu de Salamanca es conserven algunes de les nòmines assumides per la Generalitat. A les seixanta-tres persones empleades en el Consell Provincial de Proveïments els hi corresponien 4.396'40 pessetes en la primera setmana de desembre de 1936, als cent treballadors d'una cuina comunal 5.763 pessetes i 10.101'70 als obrers destinats a les obres que s'havien de realitzar al Castell Principal, al castell de Gardeny i a la carretera de Gardeny. També hi ha una llista de dos-cents dinou milicians de la CNT destinats al front per fer fortificacions que percebien 20 pessetes (sumant un total de 39.700 entre els mesos d'octubre i novembre de 1936). Carpets 55 i 57. Sección Política Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC). La Federació Local de Sindicats Únics elevà una protesta a la comissaria el 22 de gener de 1937 perquè la Comissaria de Lleida estava començant a retallar les nòmines de l'organització que la Generalitat pagava —entenien que, en canvi, els funcionaris de la Generalitat cobraven uns sous alts. La CNT reivindicava la necessitat per l'organització de mantenir unes nòmines que no es podien restringir (Carpeta 54. Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

maquinària amb subvencions de la Comissaria. I afegia que les reformes realitzades en l'edifici confiscat per UGT tenien el mateix origen institucional.⁴⁰

La situació arriba al punt que Vilà amenaçà en alguna ocasió amb la dimissió si el govern no reconsiderava la seva posició.⁴¹ El comissari demanava partides pressupostàries extraordinàries i una atenció especial a la ciutat per la seva proximitat al front aragonès —instal·lació d'Intendències de Sanitat i de Guerra, limitar la sortida de queviures de les comarques de Ponent en direcció al front o a Barcelona.

Finalment el comissari Joaquim Vilà va ser cessat el febrer de 1938, acomiadant-se dels seus col·laboradors el dia 19. El comissari es declarà especialment satisfet de la tasca desenvolupada en el terreny de l'assistència social —ho desenvolupem en un capítol posterior—, la construcció d'una nova realitat institucional i el proveïment de les forces que anaven cap al front. Per altra banda, era menys realista a l'afirmar que la seva havia estat una etapa de col·laboració i convivència entre totes les forces antifeixistes. Segons *UHP* Vilà ja havia presentat la dimissió a començaments de desembre per complir amb les seves obligacions militars, però el president Companys li demanà que es mantingués al càrrec fins que nomenés al seu substitut. Una visió ben diferent dona Viadiu sobre el final de Vilà al front de la comissaria. Cal destacar que el solsoní ofereix una imatge pejorativa del comissari, a qui acusa de tenir una actuació partidista, de corrupció i fins i tot el ridiculitza descrivint actituds efeminades. Viadiu relaciona el final del càrrec amb el trasllat poc clar a França d'uns camions d'oli i, finalment, l'acusa de traïdor al passar-se a França un cop Lleida va ser ocupada. Joaquim Vilà, però, va romandre a la ciutat fins la seva ocupació total. Segons Luis M. Mezquida s'instal·là en un xalet que la família Estadella tenia a la Bordeta, part de la ciutat que va romandre en poder dels republicans després de l'abril de 1938.⁴²

Joaquim Vilà va ser substituït en el càrrec pel metge republicà, i alcalde de Tremp, Josep Sastre Torroella. La seva estada a Lleida, però, resultà força breu ja

⁴⁰ "Resposta a U.H.P." dins *L'Ideal*, núm. 82, 17/IX/37, p. 1-2. En un altre número ja es proposava el final d'aquesta mena de suports econòmics, després de recordar l'important pes que representava per a la Generalitat la socialització de la ràdio a Catalunya (núm. 74, 23/VII/37, pàg. 1).

⁴¹ *Acràcia*, núm. 156, 23/II/37, pàg. 1 i núm. 175, 15/II/37, pàg. 2.

⁴² *Acràcia*, núm. 490, 19/II/38, pàg. 4; *UHP*, núm. 482, 19/II/38, pàg. 3 i núm. 421, 8/XII/37, pàg. 3. Francesc VIADIU, *Delegat d'Ordre Públic a "Lleida la roja"*, p. 191-196 i 202-203. Luis M. MEZQUIDA, *La Batalla del Segre*, pàg. 38.

que a primers d'abril la ciutat seria ocupada per les tropes franquistes. La comissaria, com la resta d'organismes oficials —l'audiència, la delegació d'ordre públic, la comandància de l'Exèrcit de l'Est, etc.—, s'instal·laren a Solsona.⁴³

2.1.3 DEL COL·LAPSE DE L'AJUNTAMENT REPUBLICÀ AL COMITÈ MUNICIPAL

El Municipio Libre es una de las instituciones más naturales de la sociedad.

La nova situació política creada per la guerra va transformar d'una manera important l'organització municipal que era especialment estimada pels anarquistes. El seu projecte de municipi apareix exposat en un article d'*Acracia* adreçat al comitè municipal, del que està extreta l'afirmació anterior.⁴⁴ El municipi havia de ser l'encarregat de gestionar tots els recursos i el patrimoni de la població

En el término municipal hay campos, hay acequias, hay talleres, fuentes de materias primas, edificios públicos, bibliotecas, institutos docentes, clínicas, almacenes de semillas y abonos, aparatos de transporte, central eléctrica, etc. etc. Todo esto no pertenece ni a compañías, ni a sociedades anónimas, ni a capitalistas particulares. Pertenecen a la colectividad, al pueblo y a su órgano representativo, el municipio.

De la mateixa manera que els treballadors s'organitzaven per dirigir l'economia, l'ensenyament o la distribució de matèries, era responsabilitat seva dotar-se d'un òrgan de poder municipal

El consejo municipal es un órgano genuinamente popular, emanado del seno de las asambleas generales, en las que tienen voz y voto todos los productores. Su misión es servir de receptáculo de todas las actividades de la vida económica y política y de todas las iniciativas.

Tots els municipis escollirien els seus representants a partir dels consells locals de producció que haurien estat formats a partir dels sindicats de cada ram.

⁴³ Una biografia de Josep Sastre a *L'ideal*, núm. 105, 26/II/38, p. 1-2 i un resum partidista de la seva actuació a Tremp durant la guerra a *L'ideal*, núm. 89, 5/XI/37, pàg. 3. Una explicació més aprofundida de la seva trajectòria al capdavant del republicanisme local —fou elegit president de Joventut Republicana Federal l'abril de 1931— i de les institucions locals —alcalde des del 1934 i durant la guerra— a Francesc PRATS, *La ciutat de Tremp durant la Segona República i la Guerra Civil*. Com a secretari particular de Sastre en la Comissaria va ser designat el també republicà Pere Bosch Areny —regidor a l'ajuntament de Lleida durant la guerra.

⁴⁴ “¿Qué es el municipio libre?” dins *Acracia*, núm. 50, 24/IX/36, pàg. 4. La posició teòrica anarquista sobre el municipi pot completar-se amb la conferència de l'alcalde Félix Lorenzo Páramo dictada a Ràdio Lleida “La libertad municipal anulada, y el federalismo de la revolución en peligro” dins *Acracia*, núm. 161, 29/I/37, pàg. 4 i núm. 162, 30/I/37 p. 4 i 1. El text fa referència a l'estancament de la revolució a través dels retalls soferts per la independència municipal. L'alcalde posa com a exemple de llibertats municipals les reconegudes per la Carta Poble de 1149.

El Consejo Municipal es aquí la genuina expresión democrática, directa y competente de la vida municipal. Sus miembros no son honorarios, sino que deben su cargo a una competencia personal reforzada por la competencia permanente que representa estar en contacto con los órganos que emanan de las fuentes puras de la producción, del consumo, del transporte, obteniéndose así una asesoría completa y sin fraudulencia posible.

La mateixa estructura serviria per coordinar els municipis en unes federacions comarcals, provincials o regionals, i encara en un consell nacional de municipis lliures. En qualsevol d'aquestes instàncies, el marge d'actuació de les institucions seria limitat, ja que per resoldre assumptes imprevistos seria preceptiva la consulta a les bases

(...) el individuo es libre dentro del Municipio, éste dentro de la Federación comarcal o regional y la Regional dentro de la Confederación, sin más sujeción que las mútuas transacciones que impone todo pacto de solidaridad o asociación de esfuerzos.

Un municipi lliure seria, per tant, una col·lectivitat de productors i de consumidors, on cadascú produiria *según sus fuerzas y aptitudes* i consumiria *según sus necesidades*. El protagonisme que la CNT va tenir al llarg de tota la guerra en el govern local no va servir perquè la realitat de l'ajuntament de Lleida s'assemblés al model descrit.

Al llarg del mes d'agost de 1936, tot i que el poder real estava en mans de les noves institucions revolucionàries, es va mantenir l'ajuntament republicà només format pels regidors que havien estat elegits el 1934 en la candidatura del Front d'Esquerrers. Els representants de la llista conservadora Concentració Lleidatana havien estat exclosos per un decret de la conselleria de Governació de la Generalitat del 22 de juliol. La premsa revolucionària va interpretar aquesta mesura com un primer pas en el control popular dels ajuntaments.⁴⁵

En les escasses reunions del consell de govern celebrades al llarg d'aquell mes l'activitat fou més aviat escassa.⁴⁶ El dia 4, després de manifestar la seva adhesió als governs de la Generalitat i de la República, sense fer esment als comitès, i de lamentar el cop militar, apostava per una política encaminada a la recuperació de la normalitat ciutadana. Amb aquesta intenció es dedicaren a les qüestions habituals d'una sessió ordinària —aprovació de factures, nomenaments,

⁴⁵ *Combat*, núm. 1, 25/VII/36, pàg. 2.

⁴⁶ El dia 11 d'agost s'hagués hagut de celebrar la sessió mensual ordinària del ple municipal, però l'alcalde la suspengué *per haver-se declarat a Lleida compresa dintre de la zona de Guerra* (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 11 d'agost de 1936 —AML—).

subhasta d'unes obres, etc. L'única mesura excepcional fou l'anul·lació dels permisos i de les vacances de tots els funcionaris, que estaven així obligats a reincorporar-se al seu lloc de treball —només quedaven al marge els que formessin part de les milícies ciutadanes.⁴⁷ En aplicació d'aquest acord van ser expulsats per desafecció a la República Francesc Piñol Codina —administrador del cementiri— i Josep Aragonés Pifarré —metge del Dispensari i de la Casa de Socors— una setmana després.⁴⁸

La situació es va mantenir fins que l'assemblea general de juntes directives decidí reemplaçar l'ajuntament constitucional per un comitè municipal. El dia 9 de setembre el comitè popular va comunicar oficialment els *canvis* al ple consistorial —que fou convocat sense esperar que l'alcalde Antoni Vives Estover i el primer conseller Ramon Cervera Piñol retornessin de Barcelona on estaven gestionant afers municipals. Tot i això, la convocatòria no adoptà pas un to despectiu

Per ordre d'aquest Comitè Popular, s'espera merèixer de Vostè (l'alcalde), disposi lo necessari per a que de les 16 a les 17 hores del dia d'avui, es reuneixi a la Casa Consistorial, tota la Corporació, al objecte de posar en coneixement de la mateixa, disposicions que els moments revolucionaris han aconsellat prendre. Esperant ésser atesos per Vostè, el saluda revolucionàriament.⁴⁹

Joaquim Vilà encapçalava la comitiva portadora del text —tenia els segells del comitè popular, de la comissaria de la Generalitat i de la comissaria d'Ordre Públic— que estava formada per les sis persones que havien de prendre possessió de l'ajuntament, dues per cadascun dels sindicats. El regidor republicà Juli Barberà Castellà, encarregat de fer la cessió de poders, va intentar ajornar la presa de possessió fins que retornés l'alcalde, però l'acte quedà consumat aquella mateixa tarda. El nou comitè municipal quedava integrat per⁵⁰

Félix Lorenzo Páramo	CNT	Delegat (funcions d'alcalde)
Gabriel Latasa Aranguren	UGT	Cap del departament d'Economia
Josep Ribes Biosca	CNT	Cap del departament de Construcció
Baptista Xuriguera Parramona	ULS	Cap del departament de Cultura
Balbí Izquierdo Toran	UGT	Cap del departament de Règim Interior
Enric Bosch Areny	ULS	Cap del departament de Proveïments

⁴⁷ Acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 4 d'agost de 1936 (AML).

⁴⁸ Acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 11 d'agost de 1936 (AML).

⁴⁹ Acta de la sessió municipal (sessió plenària) corresponent al dia 9 de setembre de 1936 (AML).

⁵⁰ Acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 10 de setembre de 1936 (AML). Segons *Acràcia* es tractava d'imposar un nou concepte de l'administració pública, sense el pes de la burocràcia i sense protocol, com pertocava a una acció revolucionària (núm. 38, 10/IX/36, pàg. 4).

Balbí Izquierdo era un botiguer de Lleida amb una llarga trajectòria política iniciada en el Centre Republicà Federal Socialista, una escissió de JRLI, que es perllongà a partir del 1933 com a primer secretari de la USC lleidatana. Al llarg de la guerra va figurar en la direcció en diverses institucions en representació de la UGT i del PSUC. Per altra banda, en apartats posteriors trobarem a tres germans Bosch Areny ocupant llocs de responsabilitat en l'ajuntament en representació d'organitzacions polítiques diferents. El pounista Enric només formà part del primer comitè municipal, però en consistoris posteriors apareix el suquista Àngel, responsable de la secretaria militar del partit, i el republicà Pere que tenia diversos càrrecs orgànics dins d'ERC.⁵¹

El mateix Juli Barberà, amb el secretari municipal Enric Corbella que es va mantenir en el càrrec que ocupava des del 1902 pràcticament durant tota la guerra, va mostrar als membres del comitè municipal les dependències de l'edifici de la Paeria.⁵² A més del secretari Corbella, sabem que tres dels cinc caps de negociat de la Paeria van continuar en els seus càrrecs durant la revolució tot i tenir ideologies conservadores. Es tracta del cap de governació José M. Álvarez Pallás, del cap d'Hisenda Just Pons Bringué i del cap de Foment Juli Plana Roca. Aquest explicà després de la guerra que s'afilià a ERC durant la República per mantenir-se més còmodament en l'ajuntament, tot i que fou escollit regidor el 1931 per la Lliga Regionalista —ocupà la plaça poc temps al guanyar posteriorment la de jutge municipal. La seva relació amb l'alcaldia també tenia arrels familiars ja que era gendre de Josep Pujol Cercós, alcalde de Lleida després dels fets d'Octubre. Fou el seu secretari particular, arribant a representar-lo actes públics com la proclamació de Miss Lleida al teatre dels Camps Elisis.

Just Pons explica que diverses persones de dretes van escriure les seves experiències durant la guerra, però que aquests testimonis, el seu entre ells, es van perdre després de l'evacuació de la ciutat el 1938. De l'activitat d'Álvarez Pallás a l'ajuntament de guerra en sabem poca cosa ja que no li dedica massa atenció en el seu llibre. Tot i això assegura que s'hi va mantenir un nucli de funcionaris

⁵¹ Un cas similar seria el dels germans Broto Villegas. César era un dirigent provincial de la CNT i Santiago provenia de la construcció del PSUC, partit en el que continuà militant en els anys quaranta quan es relacionava amb el maquis (Antonieta JARNE, *L'oposició al franquisme a Lleida*, pàg. 79).

⁵² *Combat*, núm. 39, 9/IX/36, pàg. 3.

clarament partidari de la victòria dels rebels. Aquest fet pot tenir dues lectures. O bé que alguns infiltrats van poder conservar llocs de responsabilitat, o bé que la revolució no va eliminar dels seus càrrecs a personal qualificat.⁵³

La primera seu del comitè municipal no va ser la tradicional de l'ajuntament, sinó que va ocupar diverses dependències de l'edifici de la Generalitat. Primer a la planta baixa i després al primer pis, d'on desplaçà als comitès de Transports i de Banca donades les creixents necessitats d'espai de les funcions municipals. En aquell moment la Paeria estaven ocupada pel tribunal popular i pel comitè d'investigació popular creats el mes d'agost.⁵⁴

L'11 de setembre es publicava el primer ban municipal en el qual s'oferia Lleida com exemple revolucionari a la resta de municipis espanyols

Sin que decir tiene que, al representar a las organizaciones revolucionarias de Lérida, el Comité Municipal considérase el receptor de las vibraciones transformadoras de los trabajadores de esta Ciudad, las que procuraremos excitar y encauzar adecuadamente hacia el terreno práctico, al objeto de que sean los hechos, los que sirvan de punto de referencia para el resto de las localidades de Iberia. Y, en este sentido, procuraremos emular, sin intenciones de eclipsar a nadie, a los municipios que habiendo anulado a la reacción fascista hayan sabido situarse ya en terreno más avanzado que los trabajadores leridanos.

*Confiamos en el apoyo desinteresado del pueblo de Lérida en general, al que nos dirigimos, a fin de poder llevar a término la obra que nos hemos propuesto realizar.*⁵⁵

Un dels objectius del nou comitè fou recuperar la confiança de l'opinió pública en la gestió municipal, perduda en part després del cop militar. Segons Baptista Xuriguera, això s'aconseguiria atorgant a l'ajuntament major llibertat d'acció, sense obviar la necessària col·laboració amb la resta de comitès. El mateix argument era defensat a *Combat* per a qui només un consell municipal obrer podria superar el divorci que havia existit entre l'ajuntament republicà i el poble.⁵⁶

El periòdic *La Batalla* continuava prestant una atenció especial a les transformacions revolucionàries que tenien lloc a Lleida i dedicà una sèrie de notes

⁵³ La trajectòria de Juli Plana pot seguir-se al fons del GC (AHPL) expt. 11 llig. 82, la de Just Pons a Ramiro VIOLA, *Memòries de planes viscudes, 1936*, p. 167-197 i la referència de José M. ÁLVAREZ, *Lérida bajo la horda*, pàg. 55. Una visió de les relacions del secretari Corbella amb els diferents ajuntaments pot veure's en l'entrevista del seu fill, Ernest Corbella Albiñana, alcalde de Lleida entre 1976 i 1979 a Josep VARELA, *Converses amb sis alcaldes de Lleida*.

⁵⁴ *Acracia*, núm. 47, 20/IX/36, pàg. 3 i núm. 67, 14/X/36, pàg. 6. A finals de setembre el comitè municipal inicià contactes amb els comitès de banca i d'investigació i amb el tribunal popular per trobar una seu (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 29 de setembre de 1936 —AML—). Dies després, representants del tribunal popular gestionaven davant del comitè popular una nova ubicació perquè el comitè municipal pogués instal·lar-se a la Paeria (*Acracia*, núm. 60, 6/X/36, p. 3).

⁵⁵ *Acracia*, núm. 40, 12/IX/36, pàg. 4.

⁵⁶ Acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 15 de setembre de 1936 (AML) i "Editorial: El Consell Municipal Obrer de Lleida" dins *Combat*, núm. 40, 10/IX/36, pàg. 1.

i d'articles al comitè municipal. En un d'ells se sistematitzen les principals mesures endegades per la nova administració i alguns dels projectes previstos⁵⁷

- transformació completa de l'alberg dels pobres i organització del refugi per a passavolants (vegeu el capítol dedicat a l'assistència social)
- anul·lació del pagament dels cupons i de les amortitzacions de títols per tot l'any 1936⁵⁸
- matriculació escolar per a tots els nens de Lleida i adequació d'edificis per funcions educatives
- dissolució de l'Escola Municipal de Música i creació d'una altra que fos l'*honra de Lleida*
- anul·lació de l'impost del vi⁵⁹
- anul·lació de l'arbitri sobre els llogaters
- suspensió de l'arbitri sobre nova implantació d'obres d'insuficient alçada⁶⁰
- construcció de camins necessaris a l'horta⁶¹
- anul·lació de les retencions de caràcter judicial que pesaven sobre els empleats⁶²

⁵⁷ "En el camino de la revolución. Las tareas del comité municipal de Lérida" dins *La Batalla*, 10/X/36. Una mesura important impulsada per aquest comitè que no apareix en la relació, és la municipalització dels teatres i dels cinemes (qüestió que es desenvolupa en un capítol posterior). També es va plantejar un reglament de l'escorxador (Actes de les sessions municipals —comissió de govern— corresponents als dies 25 de setembre i 6 d'octubre de 1936 —AML—).

⁵⁸ El comitè municipal va decidir deixar de pagar crèdits per destinar els diners a necessitats considerades en aquell moment més urgents (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 15 de setembre de 1936 —AML—).

⁵⁹ La supressió dels arbitris sobre el vi corrent de taula obligava als venedors a rebaixar deu cèntims per litre el preu anterior a la *subversió feixista* (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 18 de setembre de 1936 —AML—). En aplicació d'aquest acord, quatre dies després ja s'imposaven les primeres multes per defraudació en l'arbitri de vins: 2 pessetes a Raimunda Sanahuja Alberti, 3'20 pessetes a Enric Almacelles Guiu i a Josep Palau Pascual i 150 pessetes a la firma Lluís Vidal Elcarte i germans (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 22 de setembre de 1936 —AML—). Un any després, la comissió municipal de Finances —integrada únicament per la CNT i el PSUC— presentà al ple municipal un projecte per reintroduir un impost sobre el vi. Les minories d'ERC i d'UdR s'oposaren recordant la impopularitat dels impostors indirectes i la determinació adoptada pel primer comitè revolucionari. El nou impost no va ser aprovat (*L'ideal*, núm. 76, 6/VIII/37, pàg. 4). Per a l'alcalde Lorenzo Páramo els arbitris extraordinaris, que en el cas del vi es podien fixar en funció de la graduació, eren necessaris per anivellar el pressupost. Però tot i els arguments de l'alcalde una part important de sindicats de la CNT es van mostrar contraris al nous impostos pel seu caràcter impopular, perquè generarien un augment del personal municipal per cobrar-los i perquè podien generar corrupció (Acta de la reunió de la Federació Local de Sindicats Únics celebrada el 12 de juliol de 1937 a carpeta 65. Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN—Sección GC—).

⁶⁰ L'anul·lació de l'arbitri de l'inquilinat en el segon semestre de l'any 1936 tenia la funció de complementar la rebaixa de lloguers decretada pel govern de la Generalitat. La suspensió de l'arbitri de nova implantació sobre propietats urbanes d'insuficient alçada pretenia estimular la construcció (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 18 de setembre de 1936 —AML—).

⁶¹ Tot i que la qüestió de la reforma dels camins de l'horta va ser plantejada pel primer comitè municipal en col·laboració amb el comitè agrari, fou el segon ajuntament qui l'abordà decididament a l'elaborar una exhaustiva normativa per la construcció i conservació dels camins (Actes de les sessions municipals —comissió de govern i sessió plenària— corresponents als dies 18 de setembre i 4 i 18 de novembre de 1936 —AML—). A finals de desembre de 1937 el ple va constituir la comissió de Camins de l'Horta. La presidia l'alcalde, el regidor d'agricultura i proveïments n'era el sots-president i l'integraven representants pagesos del Sindicat Agrícola Cooperatiu, de la UdR, de la CNT i de la UGT, els quals podien recórrer a la col·laboració del personal tècnic municipal. La seva tasca havia de ser l'elaboració d'estudis i d'informes sobre la construcció i conservació de camins (*Acracia*, núm. 437, 20/XII/37, pàg. 2).

⁶² L'acord suposava que els empleats municipals cobressin tot el seu jornal íntegre anul·lant les retencions. Com a contrapartida també es van suprimir les subvencions i les gratificacions atorgades als treballadors al marge dels sous i dels quinquennis previstos (Actes de les sessions municipals —comissió de govern— corresponents als dies 15 i 18 de setembre de 1936 —AML—).

- suspensió de les gratificacions dels empleats municipals. Estudi d'un nou escalafó de sous

En aquest darrer sentit, els components del comitè municipal van acordar en la primera reunió refusar la retribució que tenien assignada en el pressupost municipal ingressant els diners estalviats en la caixa municipal. Aquesta concepció avançada del servei públic queda un tant atenuada quan, en una altra sessió, acordaren fixar el sou mensual dels empleats municipals en tres-centes pessetes per als homes i en cent vuitanta per a les dones.⁶³

Un altre tasca empresa ben aviat pel comitè municipal, com a la resta de poblacions catalanes, va ser la substitució dels noms d'alguns carrers de la ciutat.⁶⁴

Noms juliol 1936	Noves designacions
mercat de Sant Lluís	mercat del Segre
plaça de la Constitució	plaça de la Revolució
carrer del Carme	carrer Carles Marx
carrer Magdalena	carrer Salvador Seguí
carrer de Sant Antoni	carrer Primer de Maig
carrer Cardenal Remolins	carrer de Francesc Layret
jardins dels Camps Elisis	parc d'Eliseu Reclús

Més enllà de canvis formals i de mesures de contingut polític, el comitè municipal va haver de fer front a dos dels principals problemes amb els que hauria de lluitar la nova administració local. Per una banda la duplicitat de funcions entre els diferents organismes creats per la revolució —amb els consegüents conflictes competencials i la pèrdua d'eficàcia en la gestió— i, per una altra, la dificultat de donar una ocupació a totes les persones arribades a Lleida pels efectes de la guerra.

El comitè popular havia creat a començaments d'agost una Borsa de Treball i un comitè de la Construcció (UGT-CNT) destinats a acabar amb l'atur, ja fos mantenint les obres en curs —alguns constructors havien hagut de fugir o havien estat detinguts per ser considerats desafectes—, ja fos endegant-ne noves. El comitè havia de projectar, controlar i dirigir les obres, alhora que s'encarregava dels edificis requisats als considerats feixistes, de cobrar els lloguers i de distribuir

⁶³ Actes de les sessions municipals (comissió de govern) corresponents als dies 10 de setembre i 13 d'octubre de 1936 (AML).

⁶⁴ Actes de les sessions municipals (comissió de govern) corresponents als dies 18, 22 i 25 de setembre de 1936 (AML). A la premsa es va publicar una nota convocant als ciutadans de Lleida perquè presentessin els canvis que creguessin més oportuns (*Acràcia*, núm. 43, 16/IX/36, pàg. 3).

les vivendes vacants. La Borsa de Treball procurava una feina als veïns de Lleida que ho sol·licitessin —enviant-los a les obres que designés el comitè segons la seva especialitat— i confeccionava les nòmines d'aquests treballadors i d'alguns tallers col·lectius. Ni la Borsa ni el comitè podien donar feina als oficis *que trabajan diseminados y sin ningún control*.

Però un cop constituït el comitè municipal apareix una altra instància política destinada a resoldre els mateixos problemes. El departament municipal de la Construcció es trobava sense funcions, tot i tenir un personal tècnic i administratiu adequat. *Acracia*, per exemple, entenia que els organismes creats pel comitè popular havien de desaparèixer a l'estar l'ajuntament sota control obrer, per evitar la divisió i eliminar despeses.

El delegat de la Borsa de Treball, Ramon Vilafranca, després de reconèixer que l'organisme que representava havia esdevingut una càrrega insuportable per les organitzacions obreres de la ciutat —parla d'uns dos mil obrers inscrits a finals de l'estiu—, proposava com a solució *preventiva i revolucionària* la formació d'una columna de sis-cents homes —encapçalada per paletes— destinada a fer fortificacions i trinxeres al front.⁶⁵

A més de la saturació i de les dificultats administratives i econòmiques, es plantejaren també problemes polítics. Els pòmistes, que no participaven en la gestió de la Borsa ni tenien un protagonisme especial en el comitè de la Construcció —ja s'havien incorporat a la UGT—, acusaven a socialistes i anarquistes de buscar només l'interès partidista, de pensar fonamentalment en engrandir les seves respectives organitzacions sindicals, deixant en un segon terme els grans objectius polítics.⁶⁶

La decisió final del comitè popular no seria la proposada per Vilafranca, sinó una altra més radical. Va optar per dissoldre la Borsa i el comitè de la Construcció, a partir del dia 12 d'octubre, en benefici de la delegació municipal, la qual assumiria la realització de les obres. A més el municipi organitzaria una Oficina de Col·locació Obrera, servei que ja havia funcionat anteriorment, per

⁶⁵ Ramon VILAFRANCA, "Hay que aligerar un peso insoportable" dins *Acracia*, núm. 53, 27/IX/36, pàg. 4 i núm. 54, 29/IX/36, pàg. 4.

⁶⁶ Posició defensada en una sèrie de tres articles titulada "Problemes de la revolució. Sugerències del moment" dins *Combat*, núm. 56, 29/IX/36, pàg. 4; núm. 58, 1/X/36, pàg. 4 i núm. 59, 2/X/36, pàg. 2.

assumir les tasques de la Borsa anterior —més endavant entrarem en els diversos conflictes creats al voltant d'aquesta Oficina. Cal notar que encara en aquelles dates era el comitè popular l'encarregat de plantejar els problemes i de donar-los-hi una solució política o administrativa, limitant-se el comitè municipal a acatar-la — l'única objecció posada pel comitè municipal va ser la sol·licitud d'un préstec a la Generalitat per poder absorbir la nova tasca.⁶⁷

2.2 LA REVOLUCIÓ QUE PRETÉN INSTITUCIONALITZAR-SE

Passat l'estiu la Generalitat endegaria una reorganització del poder polític local sobre dos eixos bàsics: la dissolució dels comitès locals i comarcals i la constitució de nous ajuntaments en els que s'imposaria per decret la mateixa relació de forces que hi havia al govern català des del 26 de setembre. També desapareixerien les delegacions territorials del CENU, del Consell d'Economia i es crearien delegacions comarcals de les conselleries de la Generalitat.⁶⁸

2.2.1 EL FINAL DELS COMITÈS I L'AJUNTAMENT REGULAT PER LA GENERALITAT

En aplicació del decret de la conselleria de Seguretat Interior del 9 d'octubre, el comitè municipal de Lleida, com la resta de comitès catalans, fou dissolt i substituït per un ajuntament format per trenta-tres regidors com corresponia als municipis que superaven els 20.000 habitants. El 23 d'octubre van prendre possessió els nou consellers que li pertocaven a ERC, els nou de la CNT, els sis del PSUC i els tres del POUM, d'ACR i de la UdR, seguint la proporció

⁶⁷ *Acracia*, núm. 67, 14/X/36, pàg. 3 i acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 13 d'octubre de 1936 (AML). Tarradellas confirmà a l'alcalde Lorenzo en una entrevista mantinguda a Barcelona el mes de desembre la tramesa de 100.000 pessetes. En aquella mateixa reunió es manifestaren unes relacions no gaire bones entre l'ajuntament i la comissaria de la Generalitat a Lleida. Sembla que Joaquim Vilà havia comunicat al govern català alguna discrepància amb el govern municipal, el que molestà a Lorenzo per no haver formulat les queixes directament a la corporació local (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 18 de desembre de 1936 —AML—).

⁶⁸ Oriol NEL·LÓ, "El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la revolució (juliol-desembre de 1936)" i Pere CORNELLÀ ROCA, "La constitució dels ajuntaments a la comarca del Gironès durant la guerra civil" dins DDAA, *La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939)*, p. 119-134 i 135-187.

indicada pel decret. La transposició als municipis de la relació de forces del govern català, independentment de la realitat política local, generaria diversos problemes en moltes localitats que no van poder legalitzar els seus consistoris o que van organitzar precipitadament seccions de partits que no tenien tradició local.⁶⁹

Joventut Republicana de Lleida - ERC	Confederació Nacional del Treball	Partit Socialista Unificat de Catalunya
Pere Bosch Areny Ramon Cervera Pinyol Amadeu Delshams Roqueta Joaquim Enrech Sampietro Pere Farrús Alandí Ramon Fíguls Duran Leopold Morant Albert Octavi Perenya Reixachs Joan Torné Vallverdú	Santos Campos Velasco Francesc Carballol Costa Francesc Estaún López Adolfo Justes Salinas Antonio Latorre Cándido Fèlix Lorenzo Páramo Jaume Morell Garrofé Francesc Tomàs Facundo Justiniano Villaverde Campos	Josep Alcobé Biosca Manuel Argilés Domínguez Àngel Bosch Areny Balbí Izquierdo Torán Felip Solé Barri Julià Vilasetrú Teixidó
Unió de Rabassaires	Acció Catalana Republicana	Partit Obrer d'Unificació Marxista
Manuel Ballespí Pinyol Miquel Figueres Monturiol Sebastià Valls Bacardí	Jesús Comes Carafí Antoni Pujol Bonet Jacint Tous Lladó	Francesc Aguilar Boixadera Josep Buiria Rogel Baptista Xuriguera Parramona

A diferència del comitè municipal anterior, la presa de possessió d'aquest ajuntament no va estar presidida pel comissari de la Generalitat sinó pel jutge municipal Josep M. Duplà, una disposició més del decret, qui donà lectura de la llei municipal catalana. Un cop constituït, el ple de l'ajuntament quedà presidit pel conseller de més edat, Miquel Figueres, i es procedí a l'elecció d'alcalde. Novament fou elegit Félix Lorenzo Páramo amb els vots favorables de la CNT i del PSUC (divuit) i els vots en blanc de JRL i ACR (dotze). Els tres consellers del POUM es van votar entre ells, dos vots per a Josep Buiria i un per a Francesc Aguilar.

A continuació s'obrí un debat en el que els regidors havien de decidir si acataven o no la llei municipal catalana, la mateixa que els havia posat en el càrrec que ocupaven, especialment el punt que feia referència a la formació d'una comissió de govern. Després de vèncer la resistència de la CNT, que es mostrava contrària a l'existència d'una comissió amb poders executius —tot el poder havia

⁶⁹ Un parell de mesos després els pousistes valorarien la dissolució dels comitès locals i la seva substitució per uns ajuntaments dissenyats a imatge del govern de la Generalitat, com la primera derrota de la revolució (R. Ictus, "Consignes contrarevolucionàries. Tot el poder a la Generalitat" dins *Combat*, núm. 139, 5/1/37, pàg. 4).

de ser per al ple—, s'aprovà que quedés composada per deu conselleries més l'alcalde. Un cop d'acord en aquest punt, apareixia un nou escull en el debat, la possibilitat que les forces considerades burgeses per la majoria (ERC, ACR i UdR) poguessin formar-ne part. L'única posició contrària fou la del POUM, mentre que la resta acceptava una relació de forces similar a la del govern de la Generalitat.

Combat havia saludat amb satisfacció l'anunci dels nous ajuntaments catalans després de l'ordre de dissolució dels comitès. Aquests

*(...) foren els salvaguardadors del nou ordre. Avui, que vivim en el moment d'organitzar sòlidament la revolució, d'assegurar fermament la nova vida, no poden donar ja cap utilitat.*⁷⁰

Fins i tot, amenaçava amb accions del tribunal popular contra els facciosos que no complissin amb els decrets del govern de la Generalitat —definites com encertats. El suport al govern s'entenia com la millor manera de demostrar la força i la unitat de la rereguarda. Ara bé, abans de la presa de posició de l'ajuntament de Lleida, ja anunciaven que la relació de forces decretada resultava injusta per al POUM, especialment a poblacions com Lleida.

Podrem acceptar aquest decret com un reconeixement a la necessitat de no presentar conflictes en l'hora present, però manifestem ben clarament que a Lleida —i igual que a Lleida a dotzenes d'altres pobles de Catalunya— aquesta disposició ens resta forces i ens priva d'un dret que ningú no ens pot negar.

Editorials posteriors tornarien a insistir en els mateixos arguments, lamentant especialment el protagonisme que les forces considerades burgeses adquirien a la política municipal. ERC no podia recuperar el protagonisme republicà després del seu paper en els fets de juliol i ACR era restes de la Lliga que no representaven res. Tot i les protestes, la presència d'aquests partits en el ple municipal era *inevitable*, pel que l'estratègia definida pel POUM —després de celebrar una assemblea de militants el dia 18 d'octubre— va ser oposar-se a que ocupessin cap lloc de responsabilitat.⁷¹

Els poumistes no aconseguiren estructurar un front obrer que reivindicqués la seva posició i quedaren en una posició minoritària, pel que van optar per mantenir-se al marge de la comissió. Els republicans també van apostar per

⁷⁰ "Editorial. Els dos darrers decrets de la Generalitat" dins *Combat*, núm. 66, 12/X/36, pàg. 1.

⁷¹ La impossibilitat de fer compatibles els interessos de classes socials diferents, i oposades, a "La J.C.I. organització de classe de la joventut treballadora" dins *Combat*, núm. 67, 13/X/36, pàg. 4; "Editorial. El nou ajuntament de Lleida" dins núm. 72, 19/X/36, pàg. 1 i "Editorial. Més sobre el nostre ajuntament" dins núm. 73, 20/X/36, pàg. 1.

autoexcloure's si no hi havia unitat entre totes les forces obreres. D'aquesta manera la comissió de govern restà exclusivament conformada per representants de la CNT i del PSUC. L'agitada vida política de l'ajuntament i les contínues crisis municipals quedaven ja anunciades de bon principi.

Les tres organitzacions obreres van mantenir unes reunions prèvies en les que es mostraren incapaces d'arribar a cap acord. El POUM havia acceptat la representació paritària del comitè municipal, tot i creure que hi sortien perdent, però es negava a votar una comissió de govern on seria minoria i on els republicans hi poguessin estar presents.⁷² Per a la CNT l'actitud del POUM era més pròpia de *la política municipal de antigua usanza* i recordava anteriors aliances electorals entre el POUM i les forces republicanes burgeses.⁷³ Li preocupava l'obstruccionsisme dels comunistes que entenien com un *pataleo* perquè la Generalitat no els hi concedia a Lleida la representació que ells creien adequada.

(...) Además, el decreto a que nos venimos refiriendo se halla sancionado por los representantes centrales del P.O.U.M. y en razón marxista no hay más remedio que acatar la disciplina.⁷⁴

Les posicions oposades van donar lloc a que els trenta-tres consellers de l'ajuntament de Lleida repartissin les seves funcions en els deu departaments municipals com indica el quadre següent

Alcalde	
Félix Lorenzo Páramo (CNT) Presideix el comitè municipal (comissió de govern) integrat pels consellers que encapçalaven cadascun dels departaments	
Economía	Governació
President: Francesc Estaún López (CNT) ⁷⁵ Vocals: Ramon Cervera (ERC), Jacint Tous (ACR) i Josep Buiría (POUM) Assumptes: Pressupostos, arbitris i impostos, recaptació, emprèstits, transferències de crèdits, ingressos i despeses, subvencions, propietats i drets municipals, administració de les vivendes i dels edificis confiscats	President: Àngel Bosch Areny (PSUC) Vocals: Francesc Tomàs (CNT) i Joan Torné (ERC) Assumptes: Enllumenat públic, festes populars, lleves, padró de veïns, vigilància i seguretat, estadística, bombers, confiscació d'edificis i vivendes, personal

⁷² "Editorial. La primera sessió del nou ajuntament" dins *Combat*, núm. 77, 24/X/36, p. 1-2 i 4 i núm. 78, 26/X/36, pàg. 2.

⁷³ Les aliances entre ERC i POUM a la ciutat de Lleida es redueixen a la incorporació de León Luengo Muñoz en la llista del Front d'Esquerrres de Catalunya a les eleccions de compromissaris de l'abril de 1936 (Conxita Mir, *Lleida (1890-1936)*, pàg. 584.

⁷⁴ "Editorial. El municipio de Lérida" dins *Acracia*, núm. 24/X/36, pàg. 1.

⁷⁵ Estaún era un treballador de la companyia telefònica a Lleida. També formà part del comitè d'empresa.

Proveïments President: Balbí Izquierdo Toran (PSUC) Vocals: Miquel Figueres (UdR) i Francesc Carballol (CNT) Assumptes: Magatzems municipals, escorxador, mercats, repòs, compres	Agricultura President: Felip Solé Barri (PSUC) Vocals: Ramon Figuls (ERC) i Sebastià Valls (UdR) Assumptes: Conservació de les finques rústiques municipals, camins i cabaneres, plagues del camp, fires, jova
Assistència Social President: Antonio Latorre Cándido (CNT) Vocals: Pere Farrús (ERC) i Manuel Ballespí (UdR) Assumptes: Beneficència, bagatges i allotjaments, dispensari i casa de socors, asils, mendicants i ganduls, padró de pobres, distribució de les vivendes confiscades	Cultura President: Adolfo Justes Salinas (CNT) Vocals: Leopold Morant (ERC) i Jesús Comes (ACR) Assumptes: Teatres i cinemes, exposicions, instrucció pública, escola de música, museus, banda municipal, biblioteques
Higiene i Sanitat President: Josep Alcobé Biosca (PSUC) Vocals: Octavi Pereña (ERC) i Santos Campos (CNT) Assumptes: Neteja de la població, proveïment d'aigües, rentadors, sanitat, cementiris, laboratori, substàncies alimentàries	Transport President: Julià Vilasestrú Teixidó (PSUC) Vocals: Joaquim Enrech (ERC) i Antoni Pujol (ACR) Assumptes: Circulació per la via pública
Treball President: Justiniano Villaverde Campos (CNT) Vocals: Baptista Xuriguera (POUM) i Pere Bosc (ERC) Assumptes: Oficina de Col·locació Obrera, conflictes i incidències en el treball, rendiment del treball	Urbanització i Obres President: Jaume Morell Garrofé Vocals: Amadeu Delshams (ERC) i Francesc Aguilar (POUM) Assumptes: Obres públiques i particulars; construcció i reparació d'edificis; obertura, alineació, conservació i ornat de carrers; places, passeigs i jardins; fontaneria; clavegueres; tallers municipals; instal·lacions elèctriques i industrials; conservació de les finques municipals; contractes d'obres

Finalment s'acordà realitzar reunions mensuals del plenari —per controlar a la comissió permanent, assegurar el debat polític i mantenir la participació de les minories no representades a la comissió— i que el municipi de Lleida s'acollís al règim de Carta Municipal, que seria redactada per una comissió amb representació de totes les minories.⁷⁶ El dia 6 de novembre l'alcalde Lorenzo Páramo

⁷⁶ La presa de possessió del nou ajuntament de Lleida a l'acta de la sessió municipal (sessió plenària) corresponent als dies 23 i 24 d'octubre de 1936 (AML). La sessió es va realitzar amb presència de públic que manifestava el seu acord o desacord amb les opinions manifestades pels consellers en els debats. La conformació definitiva dels membres i les funcions de cada departament s'acordà en reunions posteriors. Així com el procediment que havien de seguir els departaments per presentar mocions al ple i s'acceptaren els articles de la llei municipal que fixaven les qüestions que eren competència del ple i les que corresponien a la comissió (actes de les sessions municipals —comissió de govern— corresponents als dies

comunicava a la direcció general d'Administració Local de la Generalitat de Catalunya la composició de l'ajuntament que s'havia format a Lleida, així com l'acord sobre la Carta Municipal.⁷⁷

La configuració inicial del plenari patiria diversos canvis al llarg de la primera meitat de l'any 1937, especialment motivades per les mobilitzacions. Tal com va respondre el director general d'Administració Local al comissari d'Ordre Públic Rodés, les organitzacions polítiques i sindicals estaven capacitades per substituir als seus representants en les corporacions municipals sense necessitat de donar explicacions a cap altra instància de poder o administrativa.⁷⁸

CNT

Nous Regidors

Agustí Villas Carrasqué (6 de gener)
Jaume Escalé Trillo (3 de març)
Jesús Alonso Ramos (3 de març)
Amadeu Vila Segura

Regidors substituïts

Antonio Latorre Cándido⁷⁹
Santos Campos Velasco
Justiniano Villaverde Campos
Adolfo Justes Salinas

PSUC

Nous Regidors

Llorenç Ribes Sánchez (4 de febrer)
Jordi Soler Rocafull (4 de febrer)
Josep Pac Roselló

Regidors substituïts

Josep Alcobé Biosca
Manuel Argilés Domínguez
Julià Vilasetrú Teixidó

En el ple extraordinari celebrat el dia 3 de març de 1937 també es va reestructurar l'organització departamental de l'ajuntament, que quedaria organitzada en cinc noves conselleries: d'economia i transports, d'habitatge i obres, de governació, sanitat i assistència social, de proveïments i agricultura, de cultura i de treball.⁸⁰ L'ordre dels regidors per substituir a l'alcalde en cas d'absència d'aquest seria el següent

27 d'octubre i 4 de novembre de 1936 —AML—). Altres qüestions de funcionament aprovades feien referència al dret de les minories a ser informades de l'ordre del dia d'un ple amb quaranta-vuit hores d'antelació i que les actes d'aquestes sessions fossin signades per tots els consellers assistents i no per un representant de cada partit per fer constar la responsabilitat individual de cada conseller (acta de la sessió municipal —sessió plenària— corresponent al dia 9 de desembre de 1936 —AML—).

⁷⁷ Llig. 302/3, núm. 47 i núm. 48. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC).

⁷⁸ Resposta de l'administració catalana del 3 de novembre de 1936 a unes preguntes trameses per carta des de Lleida el 30 d'octubre (Llig. 302/3, núm. 45 i núm. 46. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya —ANC—). El comissari Rodés també havia plantejat altres dubtes a la Generalitat. En algunes poblacions, al constituir-se els nous ajuntaments, no existien encara totes les organitzacions polítiques que tenien dret a formar-ne part. La possibilitat que aquestes designessin nous representants hauria de ser consultada en cada cas a la direcció general d'Administració Local.

⁷⁹ Antonio Latorre, sindicalista d'origen madrileny, fou traslladat a Barcelona per problemes d'indisciplina.

⁸⁰ *Acracia*, núm. 190, 4/III/37, pàg. 2.

Balbí Izquierdo Torán	PSUC	conseller primer
Jaume Morell Garrofé	CNT	conseller segon
Felip Solé Barri	PSUC	conseller tercer
Agustí Villas Carrasqué	CNT	conseller quart
Llorenç Ribes Sánchez	PSUC	conseller cinquè
Adolfo Justes Salinas	CNT	conseller sisè

Els objectius inicials de l'equip de govern van ser presentats en un parlament de l'alcalde durant la sessió plenària del mes de novembre. La declaració de Lorenzo Páramo afirmava ser la voluntat de la CNT i del PSUC, organitzacions definides com els *comportadors de l'esperit revolucionari del poble*, i tractava aspectes ideològics de caràcter general com el desig de recuperar la llibertat municipal i d'aprofitar els canvis polítics per aconseguir l'alliberament definitiu de l'home

(...) el comitè permanent ha de procurar ésser el receptacle de les vibracions transformadores, revolucionàries, per a acoplar esforços i intel·ligències i fonent voluntats, com orientar els impulsos i els seus efectes vers la major eficàcia o rendiment pràctic.

I també anunciava propostes més concretes, especialment referides a l'afluència dels refugiats. Aquest problema hauria de servir per impulsar la resolució definitiva de la manca d'habitatges dignes —construcció d'edificis que després de la guerra serviren per descongestionar els barris menys higiènics de la ciutat— i per donar una ocupació a la població aturada. El principal obstacle amb el que s'havia de topar el projecte, com reconeixia el mateix Lorenzo, era la pèssima situació financera de l'ajuntament. Per fer-hi front presentava la municipalització de la propietat urbana que, alhora, donaria una sortida política i ètica al tema de la propietat privada. Posteriorment es municipalitzarien tots els serveis públics. Finalment, s'assegurava el respecte al pacte polític que havien aconseguit totes les organitzacions catalanes.⁸¹

2.2.1.1 Projectes i problemes municipals

El programa de Félix Lorenzo, tot i ser ben rebut per la resta de grups perquè anunciava les intencions de l'equip de govern, no va impedir una

⁸¹ Acta de la sessió municipal (sessió plenària) corresponent al dia 4 de novembre de 1936 (AML).

confrontació gens pacífica entre les diverses concepcions de la gestió municipal, plantejades clarament en les discussions al voltant del projecte de Carta Municipal. Per altra banda, l'ajuntament també hagué de fer front a problemes no ideològics com la manca de recursos, encara que el context afavorís la seva politització immediata.

La comissió encarregada d'elaborar el projecte de Carta Municipal no pogué completar la feina. En la sessió plenària del mes de desembre els consellers que la integraven —com a mínim Joan Baptista Xuriguera, Jesús Comes i Julià Vilasetrú— van fer constar, a requeriments del ple que demanava una intensificació dels treballs, que cap altra ciutat, ni Barcelona, tenia la feina més avançada que Lleida i que tots els punts s'acordaven per unanimitat.⁸²

Es conserva un esborrany del preàmbul de la Carta, sense data però publicat per *Acracia* a finals de novembre,⁸³ que respon en gran mesura a la concepció municipal dels anarquistes anteriorment esbossada. El municipi, federat amb altres que s'organitzessin de manera similar, havia de ser absolutament autònom respecte les qüestions locals

Lérida tiene perfecto derecho a desenvolverse de acuerdo con sus características, necesidades y posibilidades, y este derecho, que reputamos natural, debemos defenderlo como base elemental de libertad, entendiendo por tal el mantenimiento de la reciprocidad en el respeto.

A continuació es definia el municipi com

(...) la agrupación básica de nuestra sociedad, es la primera o más reducida de las colectividades humanas que acopla, cohesiona, coordina y resume, con marcada tendencia u orientación a la armonía, los deseos, esfuerzos y necesidades del conjunto de múltiples y variados aspectos de la vida, motivo por el cual es el único plenamente indicado y autorizado para resolver definitivamente en cuestiones de trabajo y producción, transporte, distribución y consumo, cultura, sanidad, higiene, asistencia social, urbanización, seguridad interior, etc. Y competen a la federación de agrupaciones interesadas las de relación, comunicaciones, abastos, riegos, defensa federal, así como todas aquellas actividades y servicios de interés interlocal.

Segons el preàmbul, que preveia una carta amb la flexibilitat necessària per adaptar-se als canvis que crearien la guerra i la revolució, les qüestions d'interès general es resoldrien en assemblees populars i les decisions del consell municipal

⁸² Acta de la sessió municipal (sessió plenària) corresponent al dia 10 de desembre de 1936 (AML).

⁸³ "Puntos de vista de la C.N.T. sobre la carta municipal de Lérida" dins *Acracia*, núm. 101, 22/XI/36, pàg. 2.

sempre acatarien els acords adoptats. També es buscava millorar l'eficàcia de la gestió municipal reduint al màxim els tràmits burocràtics.⁸⁴

Tot i que no es van arribar a discutir més documents que aquest preàmbul, va ser suficient per fer aflorar les divergències sobre el paper de l'estat i la independència municipal existents entre les dues forces polítiques que integraven la comissió de govern.⁸⁵ El ple va tenir constància oficial de l'existència del preàmbul en la sessió ordinària del mes de gener i va ser convocat a un debat extraordinari el dia 11.⁸⁶ Aquesta sessió resultaria molt important en la vida política local ja que els grups municipals hi van abordar dos temes tan polèmics com la municipalització de l'habitatge —comentada en un altre capítol— i l'aprovació del preàmbul de la Carta.⁸⁷

La municipalització havia caldejat força les discussions deixant al ple dividit en dos sectors: per una banda anarquistes i pumistes i per una altra republicans i suquistes. A continuació es passà a la lectura del preàmbul, que segons les manifestacions de Xuriguera i de Villaverde era el fruit de dos mesos de negociacions, i Balbí Izquierdo, portaveu del PSUC, hi presentà una esmena a la totalitat. La resta de minories, fins i tot ERC que havia rebut el suport del socialistes en la paralització de la municipalització de la propietat urbana en la discussió anterior, es mostraren indignades.

La minoria socialista argumentava que l'elaboració d'una carta municipal era una tasca massa complexa com per ser abordada en un context de guerra. N'hi havia prou amb pactar una sèrie de principis que posteriorment serien la base del document definitiu. La majoria d'aquests principis eren difícilment compatibles amb les tesis programàtiques d'anarquistes i pumistes⁸⁸

- Defensa de l'autonomia en l'administració, però coordinació econòmica, política i social amb els governs català i de la república

⁸⁴ Carpeta 58. Sección Política Social Llérida. Serie S (AHN-Sección GC).

⁸⁵ "Paso de caracol..." dins *Acracia*, núm. 146, 12/V/37, pàg. 1 i "La carta municipal. Se ve el foro entre bambalinas" dins *Acracia*, núm. 148, 14/V/37, pàg. 1.

⁸⁶ El resum de l'acta del plenari ordinari de gener a *Acracia*, núm. 142, 7/I/37, p. 1-2.

⁸⁷ El resum de l'acta del plenari extraordinari a *Combat*, núm. 145, 12/V/37, p. 1, 4 i 2. Valoracions crítiques amb el resultat de la sessió a "Editorial. El trist paper del PSUC a l'ajuntament" dins *Combat*, núm. 147, 14/V/37, pàg. 1 i Francesc CARBALLÓ, "La posición del Partido Socialista Unificado en el Ayuntamiento" dins *Acracia*, núm. 149, 15/V/37, pàg. 1; núm. 151, 18/V/37, pàg. 2 i núm. 155, 22/V/37, pàg. 1.

⁸⁸ *UHP*, núm. 99. 26/XI/36, pàg. 4.

- Supressió de la propietat privada de la terra, donant-la en usdefruit als que la treballin. Però manteniment dels conreus familiars, ja que les col·lectivitzacions havien de respondre sempre a la lliure determinació dels camperols
- Municipalització de la propietat urbana amb excepció de la petita propietat
- Municipalització dels serveis públics de caràcter local
- Control de la indústria i del comerç d'acord amb les normes que s'establissin. Organització de la vida cooperativa
- Creació d'un programa d'assegurances socials que no entrés en conflicte amb els ja existents a nivell nacional. Donar un mitjà de vida als afectats per altres punts d'aquesta declaració
- Creació de serveis d'assistència social per barris: nurseries, protecció a la vellesa, a la invalidesa, als orfes. Organització de la vida esportiva (piscines, camps d'esports, etc.)
- L'aspiració fiscal havia de ser la supressió total dels impostos. Mentre això no fos possible, supressió progressiva dels arbitris
- Millorar la cultura popular a través de l'ensenyament

Després de tot un seguit d'aldarulls i d'imprecacions, només el PSUC va votar l'esmena d'Izquierdo. El preàmbul va quedar així aprovat amb el suport de les altres minories.

La sortida inesperada dels socialistes, i especialment la intervenció de Balbí Izquierdo, mereixeria dures crítiques de les files pumistes i anarquistes durant uns dies. El portaveu fou qualificat de ridícul

(...) torpe actuación del "pobre Balbino" al que parece le dan las cuestiones para que las defienda sin que ni siquiera las haya leído.

I es denunciava l'obstruccionsisme que representava presentar mocions d'última hora sense haver estat negociades i al marge del consens general

Venir a obstruir la labor municipal quan cal posar tots els esforços per accelerar-la és fer feina contrarevolucionària a la qual ja hi estan acostumats els homes grisos del pa amb suc.

A més sembla que Izquierdo es va contradir amb arguments defensats en sessions anteriors. Quan la UGT es resistí, en una altra ocasió, a respectar un impost de guerra aprovat per l'ajuntament, la minoria del PSUC afirmà que ells no representaven al sindicat socialista. Mentre que en el debat sobre la carta el portaveu defensà justament el contrari.

Els comunistes es van defensar de les crítiques argumentant que el centre de la polèmica no era la revolució ni la col·laboració amb la burgesia, sinó la necessitat de centrar els esforços en la guerra i no dispersar-los en experiments polítics. Si la realitat s'observava des d'aquesta òptica, el preàmbul resultava

confús, amb objectius poc clars. Per altra banda, reivindicaven el dret de cada organització a defensar la seva concepció del Municipi

*(...) mientras perdemos el tiempo en discusiones, a veces estériles cuando se desvían y se hacen pesadas, el enemigo suele sorprendernos demasiado ocupados en el trabajo de retaguardia con un poco de desgana en los serios problemas que la guerra nos tiene planteados de una manera bien apremiante.*⁸⁹

Més enllà dels enfrontaments polítics que dificultarien seriosament la possibilitat d'afrontar una eficaç gestió municipal, el principal problema d'aquests mesos fou el mateix que marcava tots els ajuntaments de guerra —tant en l'època republicana com després de l'ocupació franquista: la manca de recursos. Amb aquesta preocupació es va convocar una sessió plenària el dia 28 de novembre on la comissió de govern, amb la col·laboració de la comissió d'economia, presentà un projecte de modificacions al pressupost municipal vigent.⁹⁰

A partir del mes de juliol el govern municipal s'havia vist obligat a assumir noves funcions fruit de les necessitats de la guerra. Ben aviat havien començat a arribar refugiats, especialment des del front aragonès —segons la comissió de govern a finals de novembre ja havien arribat unes dotze mil persones a les quals l'ajuntament facilitava habitatge i atenció benèfica. I també s'havia multiplicat la presència a la ciutat de treballadors en atur, un altre col·lectiu que, com ja hem apuntat, estava rebent l'atenció de l'ajuntament. S'intentava donar-los-hi feina en el sector de la construcció a través de l'Oficina de Col·locació Obrera, en el moment del debat eren uns mil cinc-cents els inscrits, però el municipi no rebia cap ajut per fer front a aquestes despeses. Una part important d'aquests treballadors havien estat ocupats per la Generalitat en les obres de defensa, però a finals de novembre estaven gairebé finalitzades.

A les noves necessitats calia afegir-hi una preocupant retallada dels ingressos municipals. Per una banda la política tributària havia experimentat importants transformacions al ser suprimides algunes exaccions considerades injustes per les noves autoritats abans de resoldre el nou model econòmic que es volia implantar. Per una altra, un nombre considerable de propietaris —de contribuents destacats— estaven absents, els havien declarat facciosos i fins i tot

⁸⁹ UHP, núm. 142, 15/IV/37, pàg. 2 i núm. 144, 18/IV/37, pàg. 2.

⁹⁰ L'increment de despeses dels ajuntaments catalans durant la guerra i les mesures legals per afrontar-les a Josep M. BRICALL, *Política econòmica de la Generalitat*, vol. II, p. 146-160.

alguns havien estat executats. Finalment, el context bèl·lic havia limitat molt les subvencions que l'ajuntament percebia de les administracions central i autonòmica —la quantitat de diners no ingressats per aquest concepte i la que es preveia que no es cobraria es xifrava en 1.496.642'10 pessetes.

Tot plegat va obligar al govern municipal a articular un seguit de mesures extraordinàries, permeses per l'autorització de la Generalitat a modificar els pressupostos vigents. Donat que només es podien basar en recursos propis, l'idea era crear uns impostos extraordinaris de guerra sobre el comerç i la propietat urbana

- La recaptació total dels lloguers de totes les finques urbanes dels mesos de novembre i de desembre en el terme municipal de Lleida seria lliurada a l'ajuntament. Els propietaris que depenguessin dels lloguers per sobreviure serien indemnitzats amb un màxim de tres-centes pessetes mensuals.
L'incompliment d'aquestes disposicions havia de suposar la consideració de desafecció al règim i la requisició dels béns que serien posats a disposició de l'ajuntament
- Als comerciants i als industrials de la ciutat se'ls imposaria una contribució especial de guerra a satisfer d'un sol cop. Les contribucions es classificaven en sis categories —una discrecional de mil fins a cinc mil pessetes i cinc categories més fixes: sis-centes, tres-centes, dues-centes, cent i cinquanta pessetes. La classificació que hauria de ser elaborada per una comissió presidida pel conseller d'economia i integrada per representants de totes les minories municipals⁹¹
- Un impost de guerra gravaria a tots els treballadors que cobressin més de tres-centes pessetes mensuals durant els mesos de desembre de 1936 i gener de 1937—l'exacció variaria entre el 50% i el 100% de l'excés en funció del nombre de membres de la unitat familiar—
- Reclamar 600.000 pessetes a la Generalitat per fer front als problemes dels refugiats i de l'atur —segons l'ajuntament, en altres ciutats catalanes aquests conceptes eren assumits per la Generalitat—

Les minories presents en l'ajuntament donaren un vot de confiança a la comissió de govern, amb l'única discrepància introduïda per ERC i ACR segons la qual sempre hauria de ser el tribunal popular l'encarregat de fixar les sancions oportunes als que incomplissin les normes un cop fixades i no pas cap altra instància de poder. La posició de la CNT era, en canvi, mantenir la confiscació dels béns independentment dels criteris que adoptessin els tribunals.⁹²

⁹¹ Posteriorment l'alcalde afegiria que si els comerciants incrementaven el preu de les mercaderies per pal·liar els efectes de l'impost de guerra serien sancionats (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 —AML—).

⁹² Acta de la sessió municipal (sessió plenària extraordinària) corresponent al dia 28 de novembre de 1936 (AML). El ple dels sindicats de la UGT celebrat a la Casa del Poble el 8 de gener va acceptar els impostos especials i extraordinaris sobre els salaris —amb l'oposició d'alguns sindicats que consideraven injust gravar només una part dels treballadors—, però també s'acordà traslladar una consulta a la

Un mes després del debat l'aplicació de les mesures projectades per l'administració local no havia estat completament satisfeta. L'alcalde manifestà el seu malestar perquè en diversos casos els treballadors havien cobrat el seu sou íntegre

*(...) i entén que hi ha una forta atmosfera contra aqueix tribut extraordinari i fins s'afirma que la Generalitat ha publicat un Decret deixant sense efecte l'acord municipal.*⁹³

Pel que fa a la qüestió dels lloguers dels habitatges, el regidor d'economia Francesc Estaún apuntà que no tots els propietaris del municipi els havien ingressat a la caixa municipal. Els representants comunistes a la comissió de govern mostraven un suport menys entusiasta a les mesures adoptades, a diferència dels anarquistes que només contemplaven la possibilitat d'exercir la voluntat de l'ajuntament al marge de les consideracions que es poguessin apuntar des de Barcelona. Izquierdo demanava una autorització del govern català i Vilasetrú arribà a confessar que

(...) per descuït s'oblidà ell de comunicar als seus companys de minoria l'haver-se afegit al Pressupost extraordinari com a ingrés de descompte dels sous dels empleats.

En la sessió plenària del mes de gener Félix Lorenzo va denunciar que algunes minories intentaven desprestigiar l'impost sobre els salaris, arribant al punt de no acudir a les reunions de la comissió d'Economia per no haver d'informar després a les seves organitzacions. A més, l'alcalde tornà a negar que la Generalitat hagués anul·lat la disposició municipal.⁹⁴

Qüestions impositives al marge, l'ajuntament tenia la facultat de fixar els sous de diversos col·lectius, començant pel dels mateixos regidors. El mes de novembre el fixaren en tres mil sis-cents pessetes anuals —en la línia de les deu diàries que percebien la majoria d'obers i de milicians—, sempre que no tinguessin cap altre sou. La mesura tindria caràcter retroactiu, amb aplicació des de la presa de possessió del càrrec. L'única discrepància a l'acord la manifestà el representant

Generalitat —a través d'en Vilà— per assegurar-se que el municipi tenia capacitat per adoptar una mesura d'aquelles característiques (UHP, núm. 137, 9/V/37, pàg. 2).

⁹³ Acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 23 de desembre de 1936 (AML). Els regidors no acaben de posar-se d'acord sobre l'existència o no d'aquest decret, tot i que sembla imposar-se el criteri que no existia perquè la Generalitat no s'havia adreçat a ells en cap sentit sobre aquella norma.

⁹⁴ El resum de l'acta a *Acracia*, núm. 142, 7/V/37, p. 1-2.

republicà Cervera que es mostrà disconforme amb la quantitat assenyalada, ja que alguns obrers percebién jornals més elevats.⁹⁵

A finals d'any, la recerca per part de l'ajuntament de recursos atípics obriria un front de tensions amb la Generalitat. Entre les runes del Palau Episcopal, incendiat i enderrocat seguint l'estratègia anticlerical violenta que adoptà la revolució, els obrers encarregats de les tasques de desenrunament van trobar una caixa amb valors de l'estat —títols de deute intern i extern i valors estrangers— valorats en més de cinc milions i mig de pessetes nominals. Els treballadors formaven part de les brigades municipals, pel que la troballa fou dipositada a l'ajuntament.⁹⁶

La primera repercussió a la premsa van ser les habituals crítiques contra l'avarícia secular de l'església i dels seus representants —en aquest sentit s'acusa especialment al bisbe Josep Miralles— front el seu discurs oficial de pobresa i d'austeritat

*El pare Huix, darrer posseïdor del capital trobat ahir, entre les escombraries de la que fou senyorial residència seva, contemplarà compungidament des de "l'altre món" les millores i beneficis que l'Ajuntament Popular de Lleida sabrà obtenir per les masses laborioses amb la quantitat que ell i els seus predecessors servaven avarament. (el bisbe Huix havia mort afusellat el mes d'agost)*⁹⁷

⁹⁵ Actes de la sessions municipals (comissió de govern i sessió plenària) corresponent als dies 3 i 4 de novembre i 2 de desembre de 1936 (AML). Amb escasses excepcions els sous fixats per la conselleria de treball d'aquest ajuntament superaven les 70 pessetes setmanals: els paletes i els obrers de la construcció que treballassin a través de l'Oficina de Col·locació Obrera, amb una jornada mitja de 48 hores setmanals, —excepció feta dels menors de 18 anys que percebién 50 pessetes—; els empleats del Servei Municipalitzat de Teatres i Cinemes o els mestres municipals (Actes de les sessions municipals —comissió de govern— corresponents als dies 3, 10, 18 i 25 de novembre i 9 de desembre de 1936 —AML—). Les jubilacions dels empleats municipals es van fixar en 1.200 pessetes (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 22 de setembre de 1936 —AML—). Una excepció la constituïria la plaça d'arquitecte municipal a la que s'assignaren sis mil pessetes (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 18 de novembre de 1936 —AML—). Tanmateix, cal recordar la diferència sexual en els salaris apuntada anteriorment. Una encarregada dels urinaris del parc Eliseu Reclus cobrava 6 pessetes diàries per una jornada de set hores (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 18 de desembre de 1936 —AML—).

El ple municipal del 23 de setembre de 1937 va aprovar un increment del 10% dels salaris dels empleats municipals que cobressin menys de 6.000 pessetes anuals. L'acord va topar amb l'oposició de la CNT que no considerava correcte un increment que afectés només a una part dels empleats (*L'ideal*, núm. 84, 1/X/37, p. 2-3).

⁹⁶ *Acràcia*, núm. 123, 16/XII/36, pàg. 2 i *UHP*, núm. 116, 16/XII/36, pàg. 2. Aquesta qüestió dels tresors, o suposats tresors, trobats a les seus episcopals era un dels mites recurrents entre la premsa revolucionària. Vegeu la llista de milions de pessetes suposadament trobats als bisbes de Girona, Vic i Lleó i acompanyada d'una fotografia de Pius XI (*Combat*, núm. 9, 4/VIII/36, pàg. 1). La permanència del mite es pot comprovar en una escena de la pel·lícula *Libertarias* de Vicente Aranda (1996) on després d'assaltar el palau del bisbe en una petita ciutat interior —imatge de Vic— el poble compta els diners trobats.

⁹⁷ *Combat*, núm. 123, 17/XII/36, pàg. 2. Sobre el tema veure també l'extens reportatge —amb fotografies incloses— de KLEIN, "Los tesoros de Barba Azul" dins *Acràcia*, núm. 126, 19/XII/36, pàg. 4 (el nom de Barba Azul es reserva a l'article per a monsenyor Josep Miralles). L'article recull tots els tòpics del discurs anticlerical popular (connivència amb el capital i l'exèrcit, acumulació de diners, pràctiques sexuals

Però no és aquesta qüestió dels tòpics anticlericals la que volem destacar ara, sinó el conflicte institucional que es plantejà al voltant d'aquests cobejats valors. Immediatament després de la troballa la comissió de govern acordà la venda de tot el material procedent de l'enderroc per ingressar l'import en la caixa municipal.⁹⁸ El problema sorgí quan la comissaria de la Generalitat reclamà els títols impedit a l'ajuntament la seva pignoració —més de tres milions de pessetes.⁹⁹

L'afer, i els greuges que va comportar, es perllongaren en el temps. En una reunió convocada a mitjans del mes de març a l'alcaldia per abordar amb les organitzacions obreres el problema dels desocupats, Félix Lorenzo assenyala els frens posats per la Generalitat a la monetització dels valors com una dificultat bàsica alhora de resoldre aquest problema econòmic municipal. Ni tan sols el milió de pessetes que, a compte del *tesor*, s'aconseguí de la conselleria d'Hisenda de la Generalitat tranquil·litza els ànims.¹⁰⁰ Finalment, en la sessió del ple municipal del dia 5 d'agost de 1937 s'informava als regidors que els valors havien estat definitivament remesos a la Caixa de Reparacions de la Generalitat de Catalunya.¹⁰¹

Una revolució encapçalada per organitzacions obreres i sindicals, en la que els valors socials màxims els representava el treballador i que pretenia proletaritzar la societat —des dels aspectes formals fins a la manera d'organitzar als seus individus—, necessàriament havia de tenir el treball com una preocupació primordial.¹⁰² Els primers missatges llençats sobre aquesta qüestió plantegen un futur optimista en el qual, gràcies a les transformacions revolucionàries, s'acabaria amb un dels problemes seculars d'Espanya, i de tot el món capitalista, l'atur i la pobresa. Però perquè aquest èxit fos possible era necessari complir amb un requisit fonamental. La societat havia d'eliminar del seu si als ganduls, als que pretenien

desordenades, capellans trabucaires, etc.) i comenta que històricament —des de l'època de Godoy— Lleida havia estat una bona destinació per als clergues per la seva corrupció eclesial.

⁹⁸ Acta de la sessió municipal (comissió de govern) corresponent al dia 18 de desembre de 1936 (AML).

⁹⁹ El conflicte institucional es planteja en la sessió del ple municipal del mes de gener de 1937 (resum de l'acta a *Acracia*, núm. 142, 7/V/37, p. 1-2).

¹⁰⁰ *Acracia*, núm. 199, 15/III/37, pàg. 1.

¹⁰¹ *L'Ideal*, núm. 76, 6/VIII/37, pàg. 4.

¹⁰² Vegeu, per exemple, el número especial d'*Acracia* dedicat a la celebració del Primer de Maig de 1937 (núm. 240, 1/V/37).

continuar vivint sense treballar i aprofitant-se de l'esforç de la resta. El treball era un dret, però també havia de ser un deure sagrat

Existe en Lérida un número tal de personas sin dedicarse a ningún trabajo, que horroriza el pensarlo, y la mayoría son aquellos que jamás han hecho otra cosa que ir tirando (...)

*En Lérida nos conocemos todos sobradamente, y por esta circunstancia podría lograrse rápidamente una estadística de todos los que a nada se dedican, y acto seguido podrían muy bien ser empleados en lo que las circunstancias obligaran o las necesidades impusieran, bien fuese en un trabajo o en otro, el caso fuera ponerlos en activo. Con ello se lograría dos objetivos primordiales: el uno: reivindicarles de la inmoraleza de no producir, y el otro, el de dar un provecho, coaccionándolos moralmente a que sintiesen la necesidad del trabajo que dignifica al ser humano.*¹⁰³

Aquesta voluntat política de donar una ocupació a tothom esdevindria un dels principals maldecaps del govern local de la ciutat, com ja apuntàvem més amunt. L'Oficina de Col·locació Obrera patia un grau de congestió difícilment assumible per l'ajuntament, especialment per l'arribada important a Lleida de pagesos del terme municipal i de les comarques que intentaven buscar feina en un altre sector —suposava pel municipi unes despeses que giraven al voltant de les 400.000 pessetes al mes entre jornals i material. Per intentar fer front a aquest problema l'alcalde convocà diverses reunions a l'ajuntament amb els representants de les organitzacions sindicals.

La primera va tenir lloc a finals de gener de 1937 i comptà amb l'assistència d'Enric Tortosa i de Francesc Porcar en representació de la CNT, de Josep Arias en nom de la UGT i de Manel Ballespí per la UdR.¹⁰⁴ Tots ells van coincidir amb la diagnosi de Félix Lorenzo. Per una banda, l'ajuntament necessitava reduir despeses i, per una altra, les tasques agrícoles estaven quedant abandonades mentre que les obres d'urbanització de la ciutat —on podia ser empleat l'excedent de mà d'obra— no resultaven tan urgents com la feina del camp. Les organitzacions sindicals es van comprometre a conscienciar els camperols afiliats que retornessin a les seves localitats d'origen, mentre que l'ajuntament estudiaria els casos de les persones que, sense causa justificada, es mantenien allunyades de les seves ocupacions

¹⁰³ "Editorial: Remachando" dins *Acracia*, núm. 37, 9/IX/36, pàg. 1. Sobre el mateix tema vegeu també a la mateixa publicació "La revolución y el trabajo", núm. 15, 12/VIII/36, pàg. 1; núm. 16, 13/VIII/36, pàg. 1 i núm. 27, 28/VIII/36, pàg. 1.

¹⁰⁴ *Acracia*, núm. 153, 20/I/37, pàg. 2 i *Combat*, núm. 152, 20/I/37, pàg. 2.

habituals. Els més reticents —considerats a partir d'aquell moment sabotejadors de l'economia— serien sancionats amb la retirada dels jornals.¹⁰⁵

Les mesures van resultar ineficaces perquè el 15 de març l'alcalde convocava una nova reunió més àmplia. En aquella ocasió acudiren la Federació Local de Sindicats Únics, els sindicats de camperols i de la construcció de la CNT, el comitè local de la UGT, els sindicats de treballadors de la terra i de l'edificació socialistes i la Unió de Rabassaires. Félix Lorenzo, amb l'assentiment dels Rabassaires, tornava a plantejar la necessitat de descongestionar la ciutat i de desviar al camp l'excedent de treballadors ja que, segons els anarquistes, la superfície conreada en el darrer any s'havia reduït en un 30%. Però entre anarquistes i socialistes es plantejaven altres problemes polítics paral·lels, especialment els relacionats amb la manera com calia explotar la terra.

Mentre els primers reivindicaven les col·lectivitzacions i l'esperit revolucionari i unitari del primer comitè popular, tot denunciant que alguns camperols tenien al seu càrrec més terres de les que podien treballar eficaçment, els segons defensaven el respecte per al treball individual. On sí hi havia coincidència era entre els dos sindicats de la construcció que es queixaven d'haver de donar feina a treballadors poc qualificats. Es parla d'un excedent de mà d'obra al sector que oscil·lava entre els nou-cents i els mil treballadors.¹⁰⁶

Finalment es pactà un acord segons el qual les organitzacions es comprometien a retornar els camperols —treballadors a càrrec de l'ajuntament i refugiats— a les tasques agrícoles en terres col·lectivitzades, a canvi d'uns crèdits municipals per cada treballador que acceptés abandonar la ciutat. Els diners, que procedien del préstec d'un milió de pessetes concedit per la Generalitat al municipi en compensació dels valors del palau Episcopal, serien atorgats i gestionats per les centrals sindicals.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Sebastià Garsaball també defensava la necessitat de centrar els esforços en el camp. La ciutat havia intentat solucionar els problemes d'atur amb obres públiques, el que acabà descapitalitzant el camp i arruïnant la caixa municipal. La solució era invertir en el camp ("El paro forzoso en el campo" dins *Adelante*, núm. 2, 2/II/37, pàg. 4).

¹⁰⁶ *Acracia*, núm. 199, 15/III/37, p. 1-2.

¹⁰⁷ Prèviament la Federació Local de Sindicats Únics havia discutit en una reunió celebrada l'11 de març com gestionarien aquests diners. Es van mostrar partidaris d'incorporar part de l'excedent de mà d'obra a la col·lectivitat camperola anarquista *Adelante* —sempre que els nous col·lectivistes acceptessin el seu règim intern— i els hi assignarien un sou de 10 pessetes setmanals. A més, pensaven que aquesta estratègia podia forçar a la UGT a tornar-se partidària de les col·lectivitzacions. Alguns sindicats presents al

En una reunió posterior l'ajuntament es va comprometre a donar als sindicats 2.500 pessetes per cada treballador que s'incorporés al camp —cinc-centes serien pagades d'entrada i la resta a mesura que les organitzacions les necessitessin. El procés seria controlat per l'ajuntament a través dels informes periòdics sobre l'estat dels conreus d'una comissió tècnica —integrada per socialistes i anarquistes— per assegurar la correcta utilització dels préstecs. El vint-i-cinc per cent dels diners es retornarien al llarg de 1937, el trenta-cinc per cent el 1938 i la resta el 1939.¹⁰⁸ Aquesta decisió permetria dissoldre a finals d'abril l'Oficina de Col·locació Obrera i resoldre en bona mesura el problema de la congestió de la ciutat, tot i que no la presència d'indigents.¹⁰⁹

Per altra banda, la solució adoptada suposava crear nous problemes en altres instàncies. La col·lectivitat camperola Adelante, gestionada per la CNT en diverses finques del terme de Lleida i comentada en el capítol següent, es va trobar que, de sobte, s'incorporaven a la seva *plantilla* una sèrie de persones que no compartien de bon grat els ideals col·lectivistes, ni coneixien la forma de treball. Una part dels treballadors procedents de l'Oficina de Col·locació Obrera no rendia adequadament o argumentava suposades malalties per no incorporar-se a la feina. Amb la sospita que altres organitzacions haguessin enviat talps per fer fracassar la col·lectivitat, s'acordà controlar més acuradament el treball dels col·lectivistes, facultar a l'assemblea per fer acomiadaments i realitzar controls mèdics.¹¹⁰

Un cop més les noves institucions només aconseguien traslladar, o aplaçar, els problemes quan intentaven donar-los-hi una solució definitiva i les suspicàcies entre partits i sindicats condicionaven les estratègies i la presa de decisions. El dirigent agrari Santiago Palacín es mostrà molt crític amb la política laboral de les

ple van demanar que una part del milió de pessetes també es destinés a les despeses de material dels tallers col·lectius (els sous, en aquest cas, anaven a càrrec de la Generalitat). I el sindicat de la Construcció plantejà el recurrent tema de l'increment salarial que generaria diverses polèmiques a la ciutat. A la reunió, però, s'imposà la tesi anarquista oficial de reivindicar el salari familiar (Carpeta 2. Sección Política Social Lérida. Serie S—AHN-Sección GC—).

¹⁰⁸ *Acracia*, núm. 203, 19/III/37, pàg. 2 i *Combat*, núm. 41, 19/III/37, pàg. 2. Algunes veus es van apressar a recordar que, tot i que aquest programa era de necessària aplicació, la situació econòmica de l'ajuntament seria més còmoda si la Generalitat li hagués permès disposar dels valors trobats al Palau Episcopal (*Acracia*, núm. 202, 18/III/37, pàg. 2).

¹⁰⁹ Al llarg de 1937 apareixen comentaris a la premsa sobre aquest fracàs de la revolució: el manteniment a Lleida de passavolants sense feina i de captaires —*formas indecorosas de vida*— (*Acracia*, núm. 271, 1/VI/37, pàg. 2 i núm. 319, 2/VIII/37, pàg. 2).

¹¹⁰ Acta de la reunió celebrada el dia 13 d'abril de 1937 (Carpeta 3. Sección Política Social Lérida. Serie S—AHN-Sección GC—).

noves autoritats que només donava solucions eficaces a curt termini sense resoldre els problemes de fons

*No hay plan de trabajo positivo; no hay disciplina de trabajo y no se trabaja. Pero se pagan diariamente miles de pesetas.*¹¹¹

2.2.2 LES FORCES OBRERES A LLEIDA

Com a conseqüència de la proletarització de la societat, del protagonisme guanyat pels sindicats en la direcció de la política i de l'economia, diversos sectors que no s'havien organitzat anteriorment, o en els que no havien tingut presència les centrals sindicals més importants, van veure's obligats a sindicar-se. La CNT féu crides públiques per introduir-se entre els treballadors de l'hostaleria (cambrers, cuiners, ajudants de cuina, etc.) als que considerava sindicalment desorientats i entre els del ram de la pell perquè podien organitzar col·lectivament el treball. Va formar el sindicat Únic Mercantil, sector que a Lleida havia estat tradicionalment controlat pel sindicalisme proper al BOC, i el dels carrossers en una assemblea de patrons i treballadors que va votar per la incorporació a la CNT front la possibilitat de formar part de la ULS. En capítols posteriors comentarem la formació d'una nova secció del sindicat Únic de Professions Liberals que aplegava a professors i a estudiants i del sindicat Únic de Forces Armades.

Els comunistes també dedicaren esforços al proselitisme. El sindicat de la Metal·lúrgia de la ULS convocà tots els electricistes de Lleida a una reunió en la Casa del Poble perquè discutissin el seu ingrés a la ULS o a la UGT. Dins d'aquesta central també es poden trobar alguns exemples de sectors professionals poc habituals, com els metges que estudiem en el capítol dedicat a la sanitat durant la guerra, o la constitució del Col·legi Oficial d'Agents Associats d'Assegurances, filial de la Asociación Nacional de Agentes de Seguros adherida a la UGT.¹¹²

¹¹¹ Santiago PALACÍN, "Un problema grave que hay que afrontar. Para ser dirigentes hay que saber dirigir" dins *Adelante*, núm. 43, 25/III/37, pàg. 4. El mateix problema de la concentració de camperols a la ciutat era denunciada per J. TEIXIDÓ POLO, "Problemas urgentes: obreros???? al campo" dins *Adelante*, núm. 47, 26/III/37, pàg. 4.

¹¹² Acracia, núm. 26, 27/VIII/36, pàg. 3; núm. 27, 28/VIII/36, pàg. 2; núm. 31, 2/IX/36, pàg. 4 i núm. 53, 27/IX/36, pàg. 3. Els sindicats que desitgessin ingressar en l'organització confederal només havien d'aprovar el reglament de la CNT en una assemblea. L'assemblea d'electricistes a *Combat*, núm. 24, 22/VIII/36, pàg. 2. El primer comitè directiu de l'associació d'agents d'assegurances va quedar integrat per

Les majors competències adquirides pels sindicats els obligaren a modificar les seves estructures i a adoptar nous organigrames. El 5 de novembre de 1936 un ple dels Sindicats Únics de Lleida va decidir, amb algunes discrepàncies, organitzar una federació local per coordinar als sindicats confederals de la ciutat —fins aleshores funcionava un comitè local fusionat al provincial. El comitè de la Federació Local va quedar constituït de manera provisional, i definitiva a partir del dia 17, per Francesc Porcar Granell com a secretari, Domingo com a comptador i Santos Campos Velasco en el càrrec de tresorer. Campos també era regidor i secretari del sindicat ferroviari de la CNT, sector on els ugetistes eren clarament majoritaris a Lleida.¹¹³

Aquesta organització de la CNT a Lleida patirà alguns canvis al llarg de la guerra fruit del canviant escenari polític i bèl·lic. Una assemblea d'afiliats celebrada el 15 de juny de 1937 al cinema Catalunya va sofisticar l'organització de la central sindical amb la creació d'un seguit de comissions assessores del secretariat local, que ja no podia gestionar tots els temes de la seva incumbència.¹¹⁴ Les cinc noves seccions del secretariat, amb els seus respectius responsables que havien de ser afiliats amb anterioritat al 19 de juliol, serien:

- Política i propaganda, integrada pel secretari i el tresorer de la federació local. Encarregada de vetllar per l'orientació política i ideològica dels sindicats i d'afrontar les relacions i els conflictes amb les institucions, com les crisis municipals
- Economia i estadística, encapçalada per Jordà, que ja s'encarregava de qüestions similars en l'organització anterior. Realitzava estudis sobre la situació econòmica i demogràfica de Lleida i anàlisis de les necessitats de les indústries locals, del funcionament de la municipalització de l'habitatge, etc.
- Organització, dirigida per Cuspinera. Control de les relacions entre els sindicats, entre els afiliats i amb altres organitzacions
- Col·lectivitats, encapçalada per Ramon Viana. Supervisió del funcionament i de les necessitats de les col·lectivitats
- Transports. Vetllar pel parc mòbil dels sindicats i de les col·lectivitats, així com de les relacions amb les delegacions de transports de guerra i de serveis públics

Jaime Capmany (president), Manuel Farré (secretari), Pedro Bosch (tresorer), Ramon Guix i Francisco Fregola (vocals) (*UHP*, núm. 43, 21/X/36, pàg. 2).

¹¹³ César Broto Villegas —del comitè provincial—, Aguilar —del sindicat Mercantil— i Prenafeta van formar la ponència que elaborà els estatuts de la Federació Local, aprovats el dia 17 del mateix mes de novembre (*Acracia*, núm. 87, 6/XI/36, pàg. 1 i 4; núm. 88, 7/XI/36, pàg. 1 i 3; núm. 97, 18/XI/36, pàg. 1-2 i núm. 98, 19/XI/36, pàg. 4).

¹¹⁴ *Acracia*, núm. 280, 17/VI/37, pàg. 4 i 2.

Una altra secció, independent de les cinc anteriors, s'encarregaria de controlar l'orientació del diari *Acracia* i la formarien representants del secretariat d'organització dels sindicats i el director del diari, Manuel Magro Merodio.

La Federació Local fou dissolta en un ple comarcal del Segrià convocat el 13 de febrer de 1938. Quan quedaven menys de dos mesos per l'ocupació, el sindicat pretenia revitalitzar la seva organització a Lleida al considerar que les decisions de la direcció regional la limitaven massa

*Lérida, con las decisiones adoptadas en su Pleno, se ha hallado a sí misma. Lérida está orgullosa de pertenecer a la C.N.T. y la C.N.T. debe sentirse orgullosa a su vez, de contar en sus filas con esta Lérida, inquieta, rebelde y estudiosa.*¹¹⁵

El comitè de la Federació Local seria substituït per un comitè permanent de la Comarcal, amb el que hi hauria un únic comitè al Segrià. Es buscava una major agilitat en el funcionament i una organització més assumible pels ingressos que tenien els sindicats. El secretariat del nou comitè permanent estaria integrat per:

Luis Capell	secretari general
Santos Campos Velasco	sots-secretari i comptador
Francisco Porcar Granell	secretari de propaganda
Daniel Orille	secretari de la comissió jurídica i de relacions camperoles

Tots aquests canvis també indiquen que les organitzacions polítiques i sindicals van modificar les seves estructures tradicionals per adequar-les a la nova divisió territorial de Catalunya. Al començament, però, encara funcionaven les demarcacions territorials tradicionals, com ho demostra la celebració d'un ple provincial de la CNT el 4 d'agost de 1936.¹¹⁶

Tanmateix, la vida d'aquest comitè provincial no superaria l'any 1936, car un ple de sindicats i de comarcals acordà la seva desaparició i la creació d'un comitè intercomarcal de zona —corresponent a la regió vuitena del nou mapa comarcal— el 20 de desembre. Les organitzacions comarcals i els sindicats de recent creació assistents al ple es mostraren en general favorables a la continuïtat

¹¹⁵ *Acracia*, núm. 487, 16/II/38, pàg. 2-3 i 8. Les dificultats pròpies del moment queden evidenciades en les lamentacions del secretari comarcal —Sirio del Solar— a l'inici del ple per algunes absències motivades per la manca de medis de transport. Només havien pogut assistir delegats de nou col·lectivitats de les trenta existents a la província i vint-i-quatre dels setanta-quatre sindicats.

¹¹⁶ Els principals acords adoptats per aquell ple responien a les necessitats polítiques de l'estiu de 1936: conservar totes les armes de les que es disposava per defensar a la Confederació, requisar la maquinària agrícola i les fàbriques abandonades per propietaris *facciosos*, formar cooperatives i comunes que concentrassin la producció dels pobles per poder fer intercanvis i impulsar la constitució de comitès revolucionaris en tots els pobles (*Acracia*, núm. 10, 6/VIII/36, pàg. 2 i núm. 11, 7/VIII/36, pàg. 2).

del provincial —Borges Blanques, Bellpuig, Llardecans, Albatàrrec, Vallbona Llibertada (Vallbona de les Monges), Albesa, Ciutadilla, Transports, la Federació Local, Relacions Camperoles i Arts Gràfiques. Per contra es manifestaren partidaris de la dissolució els més veterans, anteriors al moviment revolucionari —Mercantil, Ferroviaris, Telèfons, Construcció, Pradell, Massalcoreig, Balaguer, Aitona, Gimènells, Torrefarrera i comarcal de la Segarra.

Es tractava simplement d'una opció de caràcter organitzatiu, donat que el manteniment del comitè provincial no estava obligat per cap norma confederal. Uns opinaven que era necessari per assegurar la vinculació d'alguns sindicats locals a l'organització, mentre que altres asseguraven que aquesta tasca la podien realitzar uns nous comitès de relacions intercomarcals. El problema era que alguns pobles no estaven lligats a cap comitè comarcal, com els aranesos on no existia cap estructura intermèdia.

Finalment s'aprovà la dissolució a canvi de la creació d'un comitè de zona, o de relacions comarcals, que assumís les funcions de l'anterior i que pogués resoldre els problemes que plantejava la intervenció de la CNT en organismes oficials. El comitè quedaria format pel secretariat permanent, amb residència a Lleida i integrat pel secretari general (César Broto Villegas), el tresorer (Ramon Pons Antoñico) i el comptador (Josep Ribes Biosca). Tots tres formaven part del comitè provincial, del que el mateix Broto n'era el secretari. A més cada comarca elegiria posteriorment els seus delegats al comitè.¹¹⁷

Pel que fa a les terres de Lleida, calia completar l'organització confederal amb la creació d'un comitè comarcal del Segrià. Tanmateix, la majoria dels sindicats van creure convenient no crear-ne de nous per evitar un excessiu increment de la burocràcia. El secretariat del comitè de zona, en coordinació amb la federació local i el comitè de relacions camperoles, assumiria també la representació de la comarca i s'encarregaria de convocar als delegats dels pobles quan s'haguessin de celebrar plens del Segrià. Pel que fa a qüestions orgàniques el

¹¹⁷ *Acràcia*, núm. 127, 21/XII/36, p. 1-2 i núm. 128, 22/XII/36, pàg. 1

comitè intercomarcal s'ocuparia de tots els sindicats de la vegueria i la federació local dels de Lleida.¹¹⁸

César Broto va abandonar el càrrec al ser mobilitzat la primavera de 1937, car l'organització havia acordat complir amb les obligacions militars dels seus membres. El seu substitut seria Jaume Escalé Trillo.¹¹⁹ El següent en ocupar el càrrec va ser Sirio del Solar —designat per l'organització catalana— que, fins a les victòries militars de l'exèrcit franquista al nord d'Espanya, havia estat secretari general del comitè comarcal de la Montaña (Santander).¹²⁰

Pel que fa al nombre d'afiliats que aplegava tot aquest entramat organitzatiu a la ciutat de Lleida, podem fer alguna aproximació a partir de diferents informacions. Una d'elles és un informe que la Federació Local adreçà el juliol de 1937 a les juntes de tots els sindicats únics per repartir les despeses corrents que generava l'edifici dels Sindicats al número 33 del carrer 1r de Maig, antic convent dels pares Mercedaris del carrer Sant Antoni.

Sindicats	Número d'afiliats	Sindicats	Número d'afiliats
Construcció	1.600	Metal·lúrgia ¹²¹	150
Camperols ¹²²	500	Transport	150
Vestir	400	Espectacles Públics ¹²³	81
Sanitat	350	Arts Gràfiques	50
Alimentació ¹²⁴	300	Productes Químics	50
Distribució	200	Llum i Força ¹²⁵	50

¹¹⁸ Acta del ple comarcal del Segrià celebrat el dia 27 de desembre de 1936 (*Acracia*, núm. 133, 28/XII/36, pàg. 1) i acta de la reunió de la Federació Local celebrada l'1 de febrer de 1937 (Carpeta 2. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

¹¹⁹ Acta del ple intercomarcal celebrat el dia 11 d'abril de 1937 (*Acracia*, núm. 223, 12/IV/37, pàg. 1 i 4). Escalé (nascut a Arboc, les Garrigues, el 1905) també formà part del comitè popular, de l'ajuntament, del tribunal popular i de la directiva de l'Ateneu Llibertari. L'abril de 1940 fou executat en aplicació de la sentència dictada per un consell de guerra.

¹²⁰ *Acracia*, núm. 394, 29/X/37, pàg. 7 i 8.

¹²¹ A finals de 1936 el sindicat únic Metal·lúrgic tenia 102 afiliats, entre ells 14 treballadors del sindicat Confederal de Lampistes que en depenia. En aquells moments la junta estava integrada per José Baqué, Miguel González, Ramón Guardia, José Jové, Guillermo Blanco, Francisco Mayoral, José Segura, Policarpo Ybáñez i Jesus Alonso (Carpeta 54. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

¹²² A partir d'informacions aparegudes a *¡¡Campo!!*, portaveu del Comitè Regional de Camperols, Andreu MAYAYO xifra en 495 els afiliats al sindicat de Lleida durant 1937 (*De pagesos a ciutadans*, p. 269).

¹²³ El sindicat únic de la Indústria de l'Espectacle va celebrar un ple comarcal a Lleida el 6 de febrer de 1938. Hi van assistir 27 delegats de 15 localitats que representaven a 792 associats, 300 d'ells de la ciutat de Lleida (Carpeta 14. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

¹²⁴ El gener de 1937 el secretari del Ram de l'Alimentació (CNT) comunicava a la Federació Local els oficis que agrupava el seu sindicat: 70 cambrers, 50 carnisers, 18 fariners, 8 licoristes, 36 de conserves, 18 escorxadors, 14 vaquers, 16 lleters, 7 fideuers i *varios mas que no me acuerdo*. En aquells moments la junta l'integraven Manuel Muñoz (president), José Gómez (secretari), Pedro Mor (tresorer) i Pedro Guisado (comptador i secretari de vaquers). Carpeta 54. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

¹²⁵ El sindicat únic regional de Llum i Força de Catalunya. Federació d'Indústries d'Aigua. Gas i Electricitat. Secció de Lleida havia incrementat en 17 persones la seva llista d'afiliats respecte el mes de desembre de 1936. La junta del sindicat estava integrada per Magí Cònsul (president), Facundo Pilsa (sots-

Sindicats	Número d'afiliats	Sindicats	Número d'afiliats
Telèfons	165	Comunicacions	45
Fusta	160		

Quinze sindicats que sumaven un total de 4.251 afiliats. La Federació va establir la quota de 15 cèntims setmanals per afiliat, el que suposaria uns ingressos de 637'65 pessetes a la setmana. A més calia afegir el suport de dos sindicats més que tenien la seva seu fora del local general¹²⁶

Sindicats	Número d'afiliats
Professions Liberals	190
Indústria ferroviària ¹²⁷	300

Aquests contribuïrien amb 5 cèntims setmanals, amb el que els ingressos per aquesta aportació a la Federació arribarien a les 662'15 pessetes. Amb aquesta quantitat tindria la garantia suficient per assumir les despeses habituals de l'edifici.¹²⁸

Pel que fa al nombre d'afiliats als sindicats adherits a la UGT, la primera xifra que trobem ens la proporciona la mateixa central. Segons fonts de

president), Sebastià Busquets (secretari), Mariano Nabal (tresorer), Ermenegildo Monpeat i Joan Roigé (vocals). Carpeta 54. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

¹²⁶ Altres sindicats que no apareixen en aquesta llista, però dels que tenim constància de la seva existència són l'Únic Mercantil, que el desembre de 1936 tenia 324 associats. La junta administrativa del sindicat la presidia Manuel Ferraz i comptava amb Hermes Perdix (sots-president), Rafael Iñiguez (secretari), José Aguila (tresorer), Manuel Ferraz, fill del president, (comptador) i Martín López (bibliotecari). El sindicat tenia la col·lectivitat La Téxtil Leridana, on treballaven 25 persones (Carpeta 54. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—). I el Sindicat Petrolífer Regional (Secció Lleida) CNT-FNIP-AIT, que només comptava amb 7 afiliats. La junta estava formada per Manuel Gómez (delegat), Juan Ballester (delegat suplent) i Emilio Serra (secretari). Carpetes 9 i 54. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

¹²⁷ A diferència dels anteriors, la subsecció de Lleida de la Federació Nacional de la Indústria Ferroviària —que tenia la seva seu al número 6 de la plaça Noguerola, un edifici confiscat— va perdre socis en els primera meitat de l'any 1937 (el desembre de 1936 en tenia 342). A finals d'aquest any la junta estava integrada per Miguel Paris (president), Juan Terés (sots-president), Pablo Hernández (secretari), Jesús Lapeña (sots-secretari), Juan Braviz (comptador), Luis Juliá (tresorer), Isidro Martínez, Segismundo Carrasquet, Esteban Gómez, José Arnaiz i Antonio Gombau (vocals). Carpeta 54. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

¹²⁸ Les despeses estaven referides al sou del secretari, de mecanògrafes, telèfon, llum i material de secretaria

Despeses del local dels sindicats		Despeses de la Federació Local	
Concepte	Pessetes setmanals	Concepte	Pessetes setmanals
1 vigilant	90	1 secretari	90
2 dones neteja	100	plus de desplaçament	25
llum	100	mecanògrafa	50
despeses diverses	25	diferència de Tortosa	25
		telèfon	10
		despeses diverses	25

Les 540 pessetes de despeses fixes setmanals del Local permetrien a la Federació disposar d'un líquid de 122'15 pessetes a la setmana (Carpeta 65. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

l'organització regional, al començar l'any 1937 la UGT tenia 475.000 afiliats a Catalunya, dels quals 9.000 corresponien a la ciutat de Lleida.¹²⁹

Una altra aproximació al nombre d'afiliats ugetistes, i dels sindicats de la CNT, l'aporta una informació periodística. Sembla que després de constituir-se la Caixa Immobiliària Municipal, la CNT lamentà la majoria de representats que se li havia atorgat a la UGT en nom de la proporcionalitat. Els socialistes van afirmar que tenien catorze mil afiliats a la ciutat de Lleida i aleshores es plantejà una mena de debat entre *Acracia* i *UHP* per demostrar la validesa d'aquelles dades. Finalment, el diari de la CNT presentà una relació del nombre d'afiliats que tenia cada central. Tot i afirmar que les dades recollides eren aproximades, es pot intuir la versemblança de les xifres ja que reconeixia la superioritat de l'afiliació a l'UGT

Sindicats	Afiliats UGT	Afiliats CNT
Ferroviaris	1.260	355
Construcció	1.000	1.600
Forces armades	180	180
Espectacles públics	70	82
Serveis públics	15	42
Distribució	100	150
Metal·lúrgics	350	167
Fusta i decoració	1.000	1.038
Alimentació	400	300
Camperols	430	450
Vestir	1.700	250
Arts Gràfiques	50	50
Telefons	60	90
Mestres i professions liberals	600	200
Llum i força	50	60
Totals	7.265	5.014

La diferència a favor de la UGT era evident, però es quedava curta perquè *Acracia* reconeixia que no havien pogut contrastar l'afiliació de tot un seguit de sindicats on els socialistes eren clarament majoria. En dos casos, a més, es tractava de sindicats amb un nombre important de treballadors: el de Sanitat —on, segons *Acracia*, s'imposava un *proselitisme descarat i forçat* des de llocs oficials que controlaven els centres sanitaris—¹³⁰ i el Mercantil —amb un nombre important

¹²⁹ *UHP*, núm. 135, 7/V/37, pàg. 1.

¹³⁰ *L'ideal* va denunciar que els afiliats al sindicat d'Assistència Social i Sanitat de la UGT estaven rebent pressions per afiliar-se al PSUC des de persones que deien actuar en nom del comissari Joaquim Vilà. El comissari anuncià investigacions car desconeixia aquestes suposades pressions (núm. 82, 17/IX/37, pàg. 4 i núm. 83, 24/IX/37, pàg. 2). En una reunió del comitè d'enllaç, el dirigent de la CNT César Broto va denunciar que afiliats a la UGT en l'hospital de Catalunya pressionaven a cenetistes perquè canviessin de

d'afiliats procedents de la ULS, com també passava en els d'Arts Gràfiques, de la Metal·lúrgia, de la Fusta i del Vestir.¹³¹ Els altres eren sindicats menors pel seu volum, com el d'advocats, de funcionaris o d'antics propietaris i patrons.¹³² L'article calculava que els afiliats a aquests sindicats podrien arribar als dos mil, amb el que gairebé doblarien als cenetistes però quedant-se lluny, segons aquestes apreciacions, dels suposats catorze mil afiliats.¹³³

La xifra es continuava defensant en l'informe que el Comitè Local de la UGT presentà al ple de les juntes directives dels seus sindicats el 24 d'agost de 1937, mentre que s'assignaven als cenetistes menys de cinc mil carnets.¹³⁴ L'organització valorava molt positivament aquests números car reconeixien que una tendència minoritària abans de la guerra s'havia convertit, tant a Lleida com al conjunt de Catalunya, en un moviment de masses amb una influència decisiva. La majoria dels afiliats a la ciutat, segons aquest informe, eren treballadors manuals (65%), mentre que els treballadors d'oficina representaven el 22% i un 13% les professions liberals. El sindicat no marginava cap sector professional, però el comitè local destacava que la UGT també era una organització de classe contra el que assenyalaven els seus rivals quan la definien com amb una associació de la petita burgesia.

El Comitè Local del sindicat socialista havia realitzat per pobles i comarques de Lleida una tasca d'orientació política i organitzativa —creació de sindicats d'indústria i constitució de federacions locals— per superar les estructures creades apressadament en molts llocs l'estiu de 1936 i normalitzar els organigrames locals en consonància amb l'organització estatal. Tot i això, la Federació Local no tenia aprovats els seus estatuts

sindicat (Acta de la reunió del comitè d'enllaç del 30 de desembre de 1936. Carpeta 58. Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

¹³¹ El sindicat del tèxtil de la UGT procedia de la fusió de la central sindical de l'Agulla (UGT) i de la secció del Vestir del sindicat Mercantil (ULS). L'assemblea de fusió d'ambdós sindicats va anar acompanyada d'acusacions mútues d'irregularitats en la convocatòria i en el funcionament de l'assemblea (*Combat*, núm. 101, 21/XI/36, p. 4 i 2).

¹³² Tant en el cas dels advocats com en el d'alguns col·lectius de funcionaris, els de la Generalitat per exemple, la sindicació a l'UGT fou una decisió col·lectiva i adoptada perquè la sindicació era obligatòria. Quelcom semblant es podria dir de GEPCI, entitat que aplegava a petits comerciants i industrials adherida a l'UGT. L'ingrés d'aquesta organització al sindicat socialista va despertar algunes crítiques des del POUM i des de la CNT quan, com comentarem més endavant, fos expulsada de la UGT la direcció del sindicat Mercantil, procedent de la ULS (A "Paradojas revolucionarias" dins *Adelante*, núm. 76, 29/IV/37, pàg. 1 s'ataca la GEPCI acusant-la de ser simplement un gremi comercial que recollia als membres de l'anterior Cambra de Comerç). Sobre la decisió dels advocats vegeu Antoni Bergós, *Memòries*, p. 496-499.

¹³³ *Acracia*, núm. 330, 14/VIII/37, pàg. 2 i núm. 331, 16/VIII/37, pàg. 2.

¹³⁴ *Unió General de Treballadors. Federació Local de Lleida. Informe del Comitè Local davant el ple de Juntes Directives celebrat el 24 d'agost del 1937* (imprès a la impremta Sol de Lleida i conservat al Llegat Areny de l'IEI). En aquells moments el secretari general del Comitè Local era Josep Soler Rocafull i el secretari d'organització Josep Pac Roselló.

perquè l'organització catalana encara no havia emès el seu dictamen sobre els comitès locals i comarcals.

Aquesta mancança no els hi representava cap problema greu perquè s'adoptaven els reglaments provisionals aprovats pel Comitè Regional i el sindicat local sempre feia pública la seva identificació amb el secretariat de Catalunya.

La nostra Organització en cap aspecte no pot considerar-se com l'organització de Lleida, sinó com la U.G.T. en un pla nacional.

Així mateix, manifestaven el seu recolzament als governs de la Generalitat i de la República. Aquestes dues idees eren presentades com l'única manera de garantir el principal objectiu que tenien marcat, la guerra, alhora que els hi permetria consolidar a la llarga els èxits revolucionaris. La conseqüència d'aquesta actitud foren, en paraules de l'informe, molts sacrificis, especialment a Barcelona on centenars de companys havien mort pel sectarisme, la barbàrie i els incontrolats. Tanmateix, veien el futur esperançador perquè el nou panorama polític posterior als fets de Maig era més favorable per aconseguir la victòria —els comunistes justificaven la intervenció del govern de la República en matèria d'ordre públic.

Inicialment l'administració de la Casa del Poble funcionava gràcies a les contribucions dels afiliats i a les subvencions de la Generalitat, però totes dues partides havien desaparegut al llarg de l'any 1937. El comitè esperava recuperar les aportacions dels afiliats quan milloressin les condicions de vida dels treballadors. Els seus ingressos es reduïen als lloguers de les secretaries, un input que acabaria desapareixent per injust i insuficient quan els sindicats poguessin assumir les despeses de les seves oficines, i de l'explotació del cafè.¹³⁵

La Federació Local estava instal·lada, com la resta de secretaries dels sindicats de la UGT, a l'edifici del col·legi de la Sagrada Família —casa espaiosa *que caigué a les nostres mans* després del 19 de juliol. Inicialment les dependències de la nova seu es

¹³⁵ La gestió del cafè de la Casa del Poble ocupa un espai propi dins de l'informe del comitè local perquè havia estat una preocupació important alhora d'organitzar la nova seu de la central sindical. Sembla que el local ja s'havia quedat petit i que hi havia projectes per instal·lar un quiosc a l'estiu. Però el problema principal, com en altres àmbits de la vida ciutadana, estava sent l'increment dels preus tot i que l'administració havia decidit mantenir el del cafè (*la pèrdua es veu compensada pels ingressos nets d'altres articles i per la satisfacció de servir bé als companys*). Aquesta mena d'ingressos els havien tingut en compte totes les organitzacions. La ULS decidí a començaments de la guerra que tots els adherits i els milicians haurien de pagar les consumicions realitzades al cafè del seu local (*Combat*, núm. 10, 5/VIII/36, pàg. 2). I la Federació Local de Sindicats Únics també dedicà una espai en les seves reunions a la instal·lació d'un cafè en l'antic local dels pares Mercedaris (Carpeta 63. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

van destinar a serveis diversos, com el proveïment del front, cuines i menjadors, dormitoris i tallers, però l'estiu de 1937 només s'hi realitzaven tasques estrictament sindicals. Aquestes múltiples utilitats van fer necessàries moltes obres de reforma a l'interior de l'edifici —i encara faltava construir una sala d'actes prou gran per les reunions dels sindicats més nombrosos.¹³⁶

La identificació entre la UGT i el PSUC és evident durant tota la guerra. Per exemple en alguna de les discussions obertes entre els grups municipals, i que reproduïm al llarg d'aquest treball, es plantegen confusions sobre el col·lectiu que representava la minoria comunista, si era el sindicat, el partit o a tots dos. En la següent relació dels responsables dels diversos sectors professionals en el secretariat sindical del PSUC trobem també alguns dels dirigents de la UGT¹³⁷

Agulla Joaquín Farré Adolf Llorens José Sorolla	Banca Juan Prenafeta Norberto Neach Francisco Clota	Ferroviaris Jonás Toribio José Casaña Luciano Val	FOSIG ¹³⁸ Josep Barberà Ramon Bosch Pedro Basset
Metal·lúrgies Ignasi Argemí Venancio Lago José Graells	Oficines i Despatxos ¹³⁹ Jesús Sauret Celestino Gabín Juan Costa	Oficis Varis Francisco Cornejo Balbí Izquierdo Tomás Pena	Sanitat Casimiro Vila José Domingo Bernardino Huguet
Transport Llorenç Ribas Ramon Guiu José Vitales	Arts Gràfiques ¹⁴⁰ José Vidal Baldmero Corderroure Manuel Piñas	Correus	Electricistes Juli Eras Rovira Ramon Torrens Carmelo Nieto

¹³⁶ El Comitè Local de la UGT, per invitació del PSUC, havia participat en la instal·lació d'una casa de repòs a Espot (Pallars Sobirà) pels militants procedents del front. Tanmateix, s'havia convertit en una residència per a famílies al quedar suspesos els permisos al front i les vacances d'estiu a la rereguarda.

¹³⁷ Relació de l'1 de juny de 1937 (Carpeta 58, Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—). El Partit havia d'actuar sobre les masses i intentar influir en tots els aspectes de la seva activitat. Per tant no s'havia de limitar al camp sindical, sinó influir en organitzacions i entitats d'ajuda, culturals, esportives, benèfiques, etc. Els militants havien d'implicar-se en el major nombre possible d'entitats per introduir-hi la línia política del partit ("L'actuació dels militants a les organitzacions de masses" dins *Formació*, núm. 2, X/37, pàg. 4).

¹³⁸ Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica (FOSIG)

¹³⁹ Al Llogat Areny (IEI) es pot localitzar un exemplar del reglament de règim intern de la Unió d'Empleats d'Oficines i Despatxos (adscrita a la Federació Nacional d'Empleats d'Oficines d'Espanya) aprovat per una assemblea general ordinària el 24 d'abril de 1937. En aplicació del contemplat en aquest reglament, es va elegir la junta directiva del sindicat en una assemblea general extraordinària el setembre de 1937: Pere Roselló Barrubés (secretari general), Josep Fransi Cristòfol (secretari d'organització), Mateu Soler Guiu (secretari de propaganda), Llibertat Piferrer Pujol (secretari administratiu), Àngel Castelló Domènec (secretari d'economia), Jaume Bonet Ceroós (secretari de cultura), Jaume Pons Torres (secretari sindical), Joan Serra Roure (secretari de treball) i Josep Royo Guasch (secretari femení) (sic). *L'Ideal*, núm. 83, 24/IX/37, pàg. 3 i *UHP*, núm. 351, 17/IX/37, pàg. 3.

¹⁴⁰ L'1 d'agost de 1937 el sindicat de l'Art d'Imprimir de la UGT elegia la seva junta directiva. Formada per Manuel Piñas (president), Baldomero Corderroure (secretari), Manuel Pallerols (vocal 1r), Àngel Gracia (vocal 2n), Antonio Melé (vocal 3r) i Jaime Giménez (delegat de la Litografia). *UHP*, núm. 311, 2/VIII/37, pàg. 3.

Edificació Santiago Broto José Amorós Francisco Solé	Mercantil Antonio Viñas José Bellostas Alejandro Roselló	Fusta Francisco Fernández Miguel Bota Valentin Esteve	FETE ¹⁴¹ Antonio Llaquet Antonio Vigatá Maria Florensa
Arts Blanques José Roca Àngel Prats Salvador Gili	Funcionaris Generalitat ¹⁴² Juan Mazarico Pepita Gasa Luis Sanmartin	Petrolis José Olesti Ramon Dejuan Quintiliano Pardo	Treballadors Terra Evarist Masip Miquel Aresté Ramon Monfa
Empleats Municipi ¹⁴³ Francisco Masó Julio Gilart Juan Garcia	FNEC ¹⁴⁴ Sergio Garcia José Ticó Amado Pascual	Pell José Oro José Grant Juan Escalona	Vigilants Mariano Torrentó José Virgili Juan Bara
Telègrafs Luis Cuartero Antonio Iglesias Manuel Blanco	Vaquers Agustí Cirera Francisco Balp Ferran Robert		

El primer dirigent del partit representant de la línia marcada per la III Internacional arribà a Lleida a començaments d'agost de 1936. Es tracta de Lluís García-Lago, un cantàbric que portava molts anys vivint a Barcelona, que ja havia estat secretari general de la Federació Nacional de Banca i Borsa de la UGT a Madrid i que entrà en el PSUC procedent de la Federació Catalana del PSOE.¹⁴⁵ Com ell mateix declarà, la direcció del partit l'envià a Lleida perquè hi dirigís l'organització en mig del clima d'eufòria revolucionària que ja ha quedat descrit. En aquest sentit, un dels primers objectius, coincidint amb els estrictament partidistes, fou posar Lleida sota la jurisdicció del govern català

De fet, fou la gent del PSUC qui va incidir més en aquesta reconversió. La gent de l'Esquerra Republicana va desaparèixer com a col·lectiu (...) Voldria assenyalar que la primera visita del President Companys a Lleida, mesos després del 19 de juliol, fou possible perquè la gent del PSUC va assegurar la seva entrada a la ciutat i, naturalment, la seva presència al Palau de la Generalitat.

¹⁴¹ Federació Espanyola de Treballadors d'Ensenyament (FETE)

¹⁴² Junta directiva de l'Associació de Funcionaris de la Generalitat de Catalunya. UGT. Delegació de Lleida en l'assemblea ordinària del 30 de maig de 1937: Ramon Villeró (president, afiliat destacat d'ERC i regidor durant la guerra en representació d'aquest partit), Antoni Virgili (secretari general) i Francesc Salud (tresorer). A l'assemblea també es van llegir circulars de Barcelona demanant l'expulsió de militants del POUM i partidaris dels fets sediciosos. A la delegació de Lleida aquestes disposicions afectarien a Josep Comabella i a Santiago Palacín. (*L'ideal*, núm. 67, 4/VI/37, pàg. 3).

¹⁴³ El 4 de març de 1937 s'havia constituït l'Associació de Treballadors Municipals de Lleida i comarques (UGT), inicialment presidida per Ricard Vila i amb Miquel Sol com a secretari. Un exemplar del reglament de l'Associació es conserva al Llogat Areny (IEI).

¹⁴⁴ Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC)

¹⁴⁵ Una visió resumida de l'arribada de García-Lago i dels primers passos de la revolució a Lleida des de l'òptica dels comunistes a Ferran MASCARELL, "Conversa amb Lluís García-Lago".

Quelcom similar explica Manuel Benavides quan apunta que el PSUC envià García-Lago a una ciutat bàsica per controlar el front aragonès

*(...) para que dirigiera la difícil pelea de someter las comarcas leridanas al orden legal. Fue una labor ardua, con un objetivo inmediato: batir al POUM dentro de su propia fortaleza.*¹⁴⁶

Com no podia ser d'altra manera, el PSUC local seguí les directrius pròpies del centralisme democràtic i de la Internacional. Es complia la direcció vertical en la presa de decisions, des del comitè central fins a les bases, passat pels comitès comarcal i de radi. Tota una estructura organitzativa que la direcció s'esforçà perquè fos coneguda per les bases, perquè s'acostumessin a agrupar-se en cèl·lules i en fraccions sindicals. No es pot oblidar que la disciplina orgànica era un dels elements més reivindicats en les publicacions del partit

Dentro del Partido, todo. Al margen del Partido, nada. (...) El tipo de militante que plantea los problemas del Partido al margen de la organización, en las mesas del café o en la tertulia, es un tipo de militante que nosotros necesitamos extirpar.

La disciplina és revolucionària, de manera que

*Quien se sitúa al margen de ella, se sitúa frente a los intereses de la revolución, y, por lo tanto, degenera en contrarrevolucionario y perturbador.*¹⁴⁷

La diferència organitzativa en el cas de Lleida, respecte a localitats més poderoses demogràficament radicava en què només hi havia un comitè de radi que també feia les funcions de comitè local. En el seu secretariat confluen totes les responsabilitats del partit a la ciutat.¹⁴⁸

A més d'UHP, que era l'òrgan d'expressió del PSUC i de la UGT però que s'adreçava a tota la ciutat, el partit també tenia a Lleida el butlletí *Formación* per als seus militants. La publicació apareix com un instrument intern perquè el partit pogués expressar *muestras inquietudes más puramente íntimas y orgánicas* i, com el seu nom indica,

(...) que plantee de una manera regular las debilidades orgánicas, las desviaciones políticas, los errores en que podemos incurrir en el curso de nuestro desenvolvimiento con la finalidad de constituir un instrumento crítico permanente al servicio de la perfección del Partido. (...) FORMACION expresa una necesidad pero también una situación. Que nuestro Partido, el Radio de Lérida, se dota de los elementos de trabajo y de estudio que la organización y la situación misma exigen.

¹⁴⁶ Manuel D. BENAVIDES, *Guerra y revolución en Cataluña*, pàg. 347.

¹⁴⁷ "Qué es nuestra disciplina" dins *Formación*, núm. 1, 15/VIII/37, pàg. 3. Sobre el mateix tema "La disciplina en la práctica" dins *Formación*, núm. 2, IX-X, 1937, pàg. 5.

¹⁴⁸ UHP, núm. 44, 22/IX/36, pàg. 2.

El PSUC, *al que viene lo más consciente y selecto de la clase obrera y de los campesinos*, havia de ser un instrument de direcció de la revolució i d'orientació de les masses, *escuela constante de militantes* en els ideals del partit aplicats a la teoria i a la pràctica

Tratándose de un Partido joven como el nuestro, desde el punto de vista orgánico, se producen desviaciones o deficiencias que son indispensables de corregir. Un Partido revolucionario, de masas, un Partido dirigente, ha de ser, monolítico, homogéneo, definitivo en su potencia orgánica.

Les cèl·lules del radi de Lleida havien d'estudiar i discutir el butlletí en les seves reunions periòdiques per plantejar els problemes teòrics i pràctics que afectaven al partit i a la classe treballadora —s'identifiquen ambdós conceptes—, a la guerra i la revolució.¹⁴⁹ Les editorials es queixaven repetidament perquè aquesta tasca no es realitzava amb regularitat en les cèl·lules o perquè queien en un excessiu burocratisme que impedia la necessària aplicació pràctica de les discussions per consolidar la influència del PSUC entre els ciutadans

*Hi ha cèl·lules que treballen normalment, que es reuneixen un cop cada setmana, que discuteixen el material i l'orientació que els proporciona el Comitè Local i que tot això ho fan bé. Però es realitza d'una manera burocràtica, en el si d'una Secretaria sense que el treball que es discuteix i les orientacions en torn a les quals es canvien impressions, s'apliquin com els correspon. Com a màxim queda una acta perfectament estesa i una bona discussió política, però les decisions no surten del paper estès damunt de la taula, no s'apliquen projectant l'influència de la nostra orientació política a les masses i el que és pitjor, no es comprova en la reunió vinent com cada militant ha respost dels acords anteriors i com els ha aplicat.*¹⁵⁰

La primera junta directiva del radi de Lleida del PSUC que hem localitzat, i que es correspon al 19 de juny de 1937, és la següent¹⁵¹

Luis P. García Lago	secretari general
Antoni López Segú	secretari d'organització
Josep Pac Roselló	secretari sindical
Àngel Bosch Areny	secretari militar
Rafael Aleñar Ribas	secretari d'agitació, propaganda i cultura
Josep Quílez Royo	secretari agrari
Manuel Argilés Fernández	secretari administratiu
Manuel Culebra Muñoz ¹⁵²	secretari de premsa
Palmira Pijoan Querol	secretariat femení

¹⁴⁹ "Editorial. Lo que presenta *Formación*" dins *Formación*, núm. 1, 15/VIII/37, pàg. 2 i "Editorial. *Formació i l'educació del militant*" dins *Formació*, núm. 2, IX-X, 1937, pàg. 2.

¹⁵⁰ "Un perill. La burocratització del Partit" dins *Formació*, núm. 2, setembre-octubre 1937, pàg. 3.

¹⁵¹ Carpeta 65. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

¹⁵² Manuel Culebra, nascut a La Carolina (Jaén) el 1905, va ser destinat a Lleida el 1935 pel ministeri d'Agricultura. En els anys de guerra seria un actiu propagandista en les pàgines de la premsa de les joventuts socialistes, a través de diversos fullatons i en els anys quaranta continuà formant part del PSUC des de la clandestinitat (Antonieta JARNE, *L'oposició al franquisme a Lleida*, pàg. 82).

A finals d'agost el comitè local es reorganitzà amb la incorporació de noves persones. La secretaria de premsa quedava integrada en la d'agitació d'Aleñar, però Culebra hi continuà formant part com a director d'*UHP*. També hi entraren Joaquim Vilà —com a comissari de la Generalitat—, Josep Soler Rocafull —secretari general de la UGT— i Llorenç Ribes —cap de la minoria municipal comunista.

Un dels suports més importants que va rebre el PSUC de Lleida des de la direcció nacional es va produir a principis de 1938 quan el Comitè Central hi va celebrar una sessió plenària. Es tractava de simbolitzar la unitat entre el front i la rereguarda quan encara era viva l'eufòria provocada per l'ocupació de Terol. En aquell moment, segons el secretari d'organització el PSUC tenia mil set-cents militants a Lleida, cinc-cents dels quals estaven incorporats a les diverses unitats de l'Exèrcit Popular.¹⁵³

L'aplicació de les resolucions del Comitè Central s'aprovaren en la conferència local del partit celebrada al cinema Rambla entre els dies 2 i 3 de febrer.¹⁵⁴ La conferència va aprovar l'informe de la secretaria militar presentat per Àngel Bosch, el de la secció femenina defensat per Avelina Pijoan i l'informe polític del secretari general. La intervenció de García-Lago no era més que una repetició dels principals punts que Comorera havia defensat en el ple del Comitè Central: valor de Terol, unitat entre els objectius militars i els revolucionaris tot i els problemes patits per algunes conquestes revolucionàries, unitat de les forces polítiques i sindicals, valoració positiva de la *convivència* dels governs espanyol i català, reconèixer la personalitat de Catalunya però lluitant al costat de la resta de pobles hispànics —s'inclou el rebuig al separatisme i al centralisme insensible—, centrar els màxims esforços en el problema dels proveïments i posposar per un altre moment polític les eleccions democràtiques per elegir els ajuntaments i el parlament catalans. No cal dir que l'informe de García-Lago, i per tant de Comorera, va ser aprovat per unanimitat.

Però el que resulta ara més interessant són les qüestions organitzatives abordades en la conferència que, curiosament, són les que menys atenció van rebre en l'àmplia cobertura que *UHP* va donar a l'acte. García-Lago va recordar la

¹⁵³ *UHP*, núm. 449, 10/I/38, pàg. 1 i 8; núm. 465, 29/I/38, pàg. 8 i 7.

¹⁵⁴ *UHP*, núm. 469, 3/II/38, p. 8, 7 i 3; núm. 470, 4/II/38, p. 8, 7 i núm. 471, 5/II/38, pàg. 8. El 6 de febrer encara es va celebrar una conferència comarcal del Segrià amb la mateixa finalitat d'examinar les resolucions del ple del Comitè Central (*UHP*, núm. 471, 7/II/38, p. 2-3).

història del PSUC a Lleida que va néixer marcada pel cantonalisme que caracteritzava la política local en els primers mesos de guerra —així acostumaven a definir els republicans i els comunistes la independència amb la que actuava el poder local revolucionari respecte el govern de Barcelona. Seguint aquest criteri, el PSUC havia estat la formació política que millor hauria representat l'esperit de la guerra en fomentar la unitat política, la reconstrucció de la vida econòmica i les tasques militars. El mateix s'afirmava de la UGT, que havia esdevingut la central majoritària i que havia estat capaç de resoldre el seu plet intern al vèncer el *trotskisme*.

Per la seva banda, l'informe d'organització presentat per Antonio López Segú explicava la procedència professional dels mil set-cents militants del partit. Un 70% eren treballadors manuals, un 25% empleats, un 3'5% camperols i un 1'5% petits comerciants. Per tant, —com hem comprovat que feia la UGT l'estiu anterior— es negaven les habituals acusacions dels rivals polítics i sindicals que associaven el PSUC amb la petita burgesia —presenta una base obrera encara més important que la d'UGT en l'informe anteriorment analitzat.

Finalment, la conferència elegí la nova direcció local del partit

Lluís García Lago	secretari general
Antonio López Segú	secretari d'organització
Rafael Aleñar	secretari d'agitació, propaganda i masses
Llorenç Ribas	secretari sindical
Manuel Argilés	secretari administratiu
Avelina Pijoan Querol	secretària femenina
Manuel Culebra	secretari de premsa

Després de l'ocupació de Lleida les direccions del PSUC i de la UGT es van instal·lar a Tàrraga —la reorganització d'ambdues formacions pot seguir-se a través de *UHP* que també inicià una nova etapa a la capital de l'Urgell. Tant el partit com el sindicat van articular dos comitès comarcals Segrià-Urgell per adaptar-se millor a la nova realitat política i militar de Catalunya¹⁵⁵

¹⁵⁵ *UHP*, núm. 19, 27/V/38 i núm. 37, 9/VII/38.

UGT		PSUC	
Josep Soler Rocafull	secretari general	Joan Sasplugas	secretari general
Josep Boncompte	secretari de control	Josep Soler Rocafull	secretari de relacions
Josep Quílez Royo	secretari d'organització	Aleix Caubet	secretari d'organització
Esteve Marsifach	s. agitació i propaganda	Carme Roure	s. agitació i propaganda
Josep Sans	secretari serveis socials	Josep Quílez Royo	secretari sindical
Joan Pons	secretari de finances	Francesc Vime	secretari de masses
		Aurèlia Pijoan Querol	secretària femenina
		Ramon Messeguer	secretari agrari
		Pere Calzada	secretari de finances

Lluís García-Lago no va acabar la guerra a les terres de Lleida. Durant l'estiu va ser reclamat pel secretariat general a Barcelona per participar de la direcció nacional del PSUC. La seva marxa va anar acompanyada del to personalista propi d'aquestes organitzacions

El dirigent del nostre Partit a Lleida, l'home a quin nom es vincula la història del P.S.U. i el desenvolupament de l'activitat de la població màrtir de cara a la guerra, el que com altres camarades de direcció del Partit i de la U.G.T. es mantingué allí, fins al darrer moment, requerit per exigències superiors, ens deixa.

Tan fortament lligats estem a ell, som tots nosaltres, U.H.P. mateix, tan cosa seva, en tant García-Lago és l'encarnació del Partit al qual serveix i per al qual pensa en expressió íntima del sentiment del poble, que ens trobem cohibits en la nostra nota de salutació i no de comiat, puix que sempre subsistirà entre nosaltres, animant-nos (...)

Tots hem rendit al camarada Lago la nostra consideració i el nostre reconeixement. El Front Popular, la Junta de Defensa Passiva, la FESAC, els camperols de les nostres comarques, han tingut en ell un paladí incansable i un orientador desinteressat i apte. Al saludar-lo estem convençuts de que expressem el sentiment viu i calorós de Tàrraga i dels pobles de les nostres comarques, en nom dels quals li trametem la nostra identificació més profunda i la decisió més ferma de continuar pel camí que ell sabé inspirar tan formidablement.

Tot i la seva marxa, García-Lago encara mantindrà alguna col·laboració amb UHP i també participà en un acte de la UGT a Tàrraga en representació de la direcció catalana del sindicat el 9 de novembre —acompanyava a Rafel Vidiella i a Josep Moix, president i sots-president del sindicat.¹⁵⁶

La tercera tendència obrerista present a la ciutat és la representada pel POUM, amb una llarga tradició a les terres de Lleida procedent de l'activitat del Bloc Obrer i Camperol. Aquesta opció comunista heterodoxa és la que fins ara ha estat més estudiada a nivell local, gràcies a la monografia elaborada pel professor Jaume Barrull.¹⁵⁷ En aquest treball ens referirem bàsicament a les relacions, generalment conflictives, del POUM amb la resta de forces polítiques i sindicals.

Pel que fa a l'organització interna del partit, ens aporta algunes pistes la nòmina del POUM corresponent a la setmana del 7 al 13 de desembre de 1936 que

¹⁵⁶ UHP, núm. 38, 13/VII/38, núm. 46, de 6/VIII/38 i núm. 73, 10/XI/37.

¹⁵⁷ Jaume BARRULL, *El Bloc Obrer i Camperol (Lleida, 1919-1937)*.

arribava a les 41.738 pessetes pagades per la Generalitat.¹⁵⁸ La nòmina contemplava les següents partides —les xifres es corresponen a pessetes setmanals—

Categories	Salariis individuals	Totals Categoria
4 persones del Comitè Provincial	70	1.442
Joan Farré		
Sebastià Garsaball		
Josep Buiría		
Jesús Estarán		
36 persones de la Impremta <i>Combat</i>		2.216
Administració	70	
Francesc González		
Francesc Ariño		
Redacció	70	
Angel Llac		
Ricard Barqué		
Antoni Bonet		
Baldomer Porta		
Joan Roure		
Jaume Trepas		
Pau Xuriguera		
25 persones impremta	entre 24 i 80	
2 persones tancament	70	
15 persones de diferents serveis		1.162
Valentí López (comitè militar POUM)	70	
Joan Oncins (comitè militar POUM)	70	
Josep Farré (comitè militar POUM)	70	
Roseta Miarnau (comitè militar POUM)	42	
Maties Alonso (comitè militar Castell)	70	
Marcia Mena (comitè militar Castell)	70	
Antoni Ubieto (comitè FETE)	70	
Salvador Salvado (comitè Raimat)	70	
Carmel Piñol (oficina pagament salaris)	70	
Francesc Aguilar (consell d'economia)	70	
Josep Pena (Ordre Públic)	70	
Josep Daniel	70	
Francesc Sentis	70	
Vicent Sanxer (telegrafista, 2 setmanes)	140	
Antoni Farré (instructor de milícies, 2 setmanes)	140	
150 milicians de la guarnició de Lleida	70	10.500
277 persones del taller col·lectiu de sastreria (bàsicament dones, sous diversos)		8.419
40 xofers		
(un en cobra 12 i un altre 15)	70	2.687
10 empleats del garatge		
(un només en cobra 15)	70	645
31 persones de Proveliments del POUM	70	2.170
43 persones del servei de neteja (algun home, la majoria cobren 42 pessetes)		2.016

¹⁵⁸ Carpeta 57. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

Categories	Salaris individuals	Totals Categoria
8 persones de la Litografia Socialitzada (sous diversos)		335
40 sabaters i guarnicioners (sous diversos)		2.190
17 empleats Taller Col·lectiu del Moble nº 1 (sous diversos)		886
20 empleats Taller Col·lectiu de Fusteria del Seminari (sous diversos)		1.041
15 pintors	70	910
10 paletes i peons	70	700
9 empleats al Taller Col·lectiu de Tapissers (sous diversos)		471
15 persones per la Conservació i Vigilància de la Caserna POUM (2 setmanes cadascú)		2.100
5 enllaços (2 setmanes cadascú)	70	700
Enric Estruch		
Jaume Badia		
Baptista Aguilà		
Manel Ballespi		
Salvador Mor		
10 milicians del front hospitalitzats (2 setmanes)	70	1.400
6 metralladores del Castell	70	420
7 morts	70	490

A primers de gener de 1937 el POUM celebrava un ple intercomarcal en el que es presentava com a *primer partit de les nostres terres* —l'agost de l'any anterior n'havia celebrat un altre, aleshores amb el nom de ple provincial. Segons la premsa del partit, els delegats assistents al ple eren els representants d'una setantena de pobles i de set mil militants. Les conclusions finals del ple queden reflectides en els següents punts que expressen el nucli del programa del POUM¹⁵⁹

- Aprovació de la línia política del partit —l'únic que ha impulsat realment la revolució— i condemna de l'estratègia del PSUC —nefasta, reformista, acordada amb la petita burgesia. Compromís en fer avançar la revolució
- Socialització de tota la propietat agrària, a través dels sindicats agrícoles. La terra socialitzada seria redistribuïda entre els camperols segons les seves necessitats —els petits propietaris podrien mantenir la terra que conreassin ells mateixos en ús de fruit—
Els únics intermediaris entre els productors i els consumidors serien els sindicats i les cooperatives, que també fomentarien l'explotació col·lectiva de la terra, prestant tot el suport econòmic, tècnic i formatiu necessari
- Els sindicats havien de ser els organismes responsables de la producció
- Cada secció sindical organitzaria el seu grup de Joventut Comunista Ibèrica (JCI), que intensificaria la propaganda realitzada entre els joves
- Celebrar una conferència militar del partit i estructurar grups de defensa
- Propagar els nuclis de Socors Roig del POUM, mobilitzant especialment a les dones

¹⁵⁹ *Combat*, núm. 138, 4/1/37, p. 1 i 4 i *La Batalla*, 7/1/37.

- Adaptar-se a la nova divisió territorial del país i al creixement del nombre de militants i de seccions amb la creació de nou comarcals, amb els seus respectius comitès i sectors. La seu del comitè intercomarcal estaria a la ciutat de Lleida

Recuperant les qüestions d'abast general, cal assenyalar que el creixement de la base social de totes les organitzacions sindicals, provocat en bona mesura per les noves formes que havia adoptat la societat i per la decretada sindicació obligatòria a partir de l'agost de 1936, els hi originà un problema polític i organitzatiu. La massiva incorporació de moltes persones que no compartien els idearis i programes de les organitzacions que els acollien o que, fins i tot, n'eren interiorment contràries.

Combat es mostrà especialment batallador amb aquest problema perquè no compartia la imposició de la sindicació a tots els treballadors. Per ells era més important la qualitat revolucionària que no pas la quantitat. Criticà, per exemple, que l'edifici de JRLI lluis una bandera vermella amb les inicials UHP *que, amb la seva ombra, va enfosquint la visió de la senyera republicana i catalana*. Especialment creien necessari que els nous anarquistes, socialistes o comunistes, que potser en el passat havien adoptat una posició passiva, no formessin part dels quadres sindicals. Per aquest motiu era necessari endegar un procés depurador dins de la CNT i de la UGT, decisió que van acordar ambdues centrals sindicals en la primera reunió del comitè d'enllaç que articularien el mes de novembre.¹⁶⁰

Però aquesta seria una més de les qüestions que van quedar pendents. Un any després de les primeres veus d'alarma, continuaven vigents les formes tradicionals de promoció social, completament al marge de l'ètica revolucionària ideal

Hay tío mandanga, que en la vida se ha purgado el alma, ni una sola vez. Que lleva sobre sí la suciedad de su espíritu desde que nació, pero a pesar de ser éticamente un cochinitillo, ha sabido colocarse y esto es lo esencial en la vida, saberse colocar, saberse situar, saberse filtrar en los Sindicatos, en los partidos, sacar tajada, como sacaba en los buenos tiempos de las vacas gordas y de las espigas lozanas.

¹⁶⁰ "Allò que s'afirma i no es nega" dins *Combat*, núm. 24, 22/VIII/36, pàg. 4; Eduard PUJOL, "Neteja social interna" dins núm. 58, 1/X/36, pàg. 4; Eduard PUJOL, "Hem de sostenir la puresa de les organitzacions obreres" dins núm. 74, 21/X/36, pàg. 4 i "Editorial. La depuració dels sindicats" dins núm. 96, 16/XI/36, pàg. 1. La resta d'organitzacions també polemitzen sobre aquesta qüestió. Vegeu "Urge la depuración de las organizaciones obreras" dins *UHP*, núm. 148, 22/I/37, pàg. 1 i "La depuración del Partido" dins *Formación*, núm. 1, 15/VIII/37, pàg. 6 on es defensa la disciplina revolucionària i l'eliminació implacable dels enemics interiors. També sorgiren alguns pronunciaments partidaris d'aplicar aquesta vigilància a les institucions polítiques, des dels comitès locals fins als aparells de l'estat (Camilo BOLDÚ, "Los órganos de la revolución deben estar en manos de los verdaderos revolucionarios" dins *Acracia*, núm. 112, 3/XII/36, pàg. 1).

Que hay que pasar el cepillo por el lomo de alguna bestia enguantada y engreída y limpiarle el pelillo que desentona la limpieza de su terno impecable y nuevo; vaya, pues, se hace y nada más. Que hay que adular algún pobre diablo y analfabeto metido o encumbrado en las altas esferas, por obra y gracia de su audacia, de su atrevimiento y de su ignorancia; pues se hace y nada más.

Y si hay necesidad de arrastrarse y perder la vertical de la dignidad humana, pues se arrastra aunque en la curvatura de su arrastre, lleve consigo todos los atributos de su nombre.

Eso sí, hoy son los más revolucionarios, los mejores republicanos, los más afectos al régimen —anda, como que hoy ellos conceden patentes de acceso a los otros que se arrastran lo mismo que ellos para conseguir lo que les conviene para sus manejos particulares

Y no les habléis de la UGT o de la CNT. Son los muy ladinos los primeros que llevan sobre las solapas de sus chaquetas las insignias flamantes de estas dos sindicales o las banderitas de cualquier partido político de los del frente antifascista, metiéndole por las narices a ti y tal vez mirándote de reojo, porque siendo iconoclasta eres enemigo de esas cosas y de tantas otras parecidas.

Y de esta canallocracia está formada la quinta columna, los espías, los soplones, los traidores, los alcahuetes, toda esa gentuza que vive y triunfa a nuestro lado y que se regodea creyéndose unos papanatas y teniendo la seguridad de que nos engañan. A mi no. Yo los conozco, yo les señalaría con el índice, yo les mandaría a la cárcel y a otros los llevaría a los campos de concentración, con insignias, carnets y todo ese lastre de que se han provisto para pasar gato por liebre.

*No hemos depurado, no depuramos. Les dejamos campar, mandar y ordenar. Son los amos. ¿Y nosotros? Nosotros los eternos bobalicones.*¹⁶¹

L'òrgan anarcosindicalista creia que la presència de cacics i de partidaris de la reacció infiltrats en les organitzacions obreres era més important a les zones rurals. Si inicialment molts s'havien sindicat com a mesura de protecció personal, el nou context polític els hi estava permetent recuperar posicions de poder. I no es tractava d'una denúncia partidista, perquè asseguraven que aquests personatges havien organitzat la CNT a les localitats on els treballadors eren majoritàriament socialistes i a l'inrevés.¹⁶²

2.2.2.1 De les proclames d'unitat d'acció al plantejament obert de les discrepàncies

L'eufòria revolucionària de l'estiu de 1936 anava acompanyada de crides a la unitat d'acció entre les forces obreres perquè superessin els sectarismes partidistes i d'actes conjunts entre les centrals sindicals, com el míting de la CNT i de la UGT celebrat a la plaça de toros el 23 d'agost.¹⁶³

¹⁶¹ "Depuración" dins *Acracia*, núm. 374, 7/X/37, pàg. 4.

¹⁶² "Errores de nuestra revolución" dins *Acracia*, núm. 189, 3/III/37, pàg. 1.

¹⁶³ *Combat*, núm. 1, 25/VII/36, pàg. 2 i núm. 24, 22/VIII/36, pàg. 2.

Però recordem que a les dues centrals sindicals catalanes, calia afegir la presència d'onze sindicats influïts políticament pel POUM que s'agrupaven sota les sigles de la ULS: cuiners i cambrers, obrers i peons de l'ajuntament, metal·lúrgia, fusta, barbers, construcció, oficis diversos, mercantil, art d'imprimir, transport i alimentació. Des d'abans de la guerra aquests sindicats rebien pressions de la UGT i de la CNT perquè s'integressin en les seves organitzacions. El professor Jaume Barrull ha explicat com l'ingrés final de la ULS en la central socialista va suposar la pèrdua de l'autonomia sindical del POUM —contrari a la sindicació obligatòria— i una clara manifestació de l'aïllament polític dels poumistes a les terres de Lleida.¹⁶⁴ Per exemple, un acord de la l'assemblea general de juntes directives va suposar que la representació específica de la ULS desaparegués de tots els comitès.¹⁶⁵

A finals d'agost el comitè executiu de la ULS proclamava la voluntat d'enfortir la Federació Obrera d'Unitat Sindical, es manifestava contrari a la sindicació massiva i descontrolada i partidari d'arribar a una sola central sindical. Però també reclamà per la seva organització la capacitat de decidir a quin sindicat ingressar per sobre de les pressions que reconeixia rebre. Finalment, una reunió de les juntes directives de la ULS acordà adherir-se globalment a la UGT el 2 de setembre, decisió que posteriorment va rebre el suport de les assemblees celebrades per tots els sindicats. Aquests asseguraven abandonar les velles sigles dels sindicats autònoms en benefici de la classe treballadora i de la unitat de l'energia revolucionària, superant els interessos partidistes. I manifestaven que el desitjable seria la convergència final de la CNT i la UGT.

La comissió de la ULS integrada per Francesc Aguilar, Robert González i Francesc González va ser l'encarregada de mantenir les negociacions amb el sindicat socialista. No foren gaire fàcils, ja que el comitè local de la UGT no acceptava la comissió i preferia reunions amb totes les juntes directives. Finalment, la reunió va tenir lloc el 15 de setembre, data a partir de la qual es van començar a estendre els carnets per als nous afiliats a l'UGT i a escollir les noves juntes directives. La de la Fusta, per exemple, va quedar integrada per¹⁶⁶

¹⁶⁴ Jaume BARRULL, *El Bloc Obrer i Camperol*, pàg. 102.

¹⁶⁵ *Acràcia*, núm. 64, 10/X/37, pàg. 3.

¹⁶⁶ *Combat*, núm. 28, 27/VIII/36, pàg. 4; núm. 33, 2/IX/36, pàg. 4; núm. 34, 3/IX/36, pàg. 2; núm. 35, 4/IX/36, pàg. 2; núm. 37, 7/IX/36, pàg. 2; núm. 39, 9/IX/36, pàg. 2; núm. 40, 10/IX/36, pàg. 2; núm. 45, 16/IX/36, pàg. 2; núm. 59, 2/X/36, pàg. 2 i núm. 64, 9/X/36, pàg. 2. Andreu Nin defensava l'estratègia de la

Francesc Aguilar	president
Pere Segués	sots-president
Joan Cascarra	secretari
Miquel Puértolas	sots-secretari
Francesc Fernández	tresorer
Josep Tello	comptador
Miquel Gallardo	vocal
Paulí Gili	vocal
Benjamí Peralta	vocal
Josep Artal	vocal
Agustí Bonet	vocal

En canvi, el projecte d'unificar les dues centrals sindicals no obtenir cap fruit, tot i les demandes d'algunes veus especialment des de l'òrbita socialista.¹⁶⁷ Les organitzacions locals no qüestionaven la possibilitat de realitzar alguns actes polítics i propagandístics conjunts —el ja comentat míting conjunt a la plaça de toros a finals d'agost o una assemblea unitària dels treballadors de la construcció el 3 de setembre al teatre del parc Eliseu Reclús—, però deixant ben clara la independència de cada central.¹⁶⁸

Tanmateix, sí que es van assajar alguns intents de col·laboració, com el comitè d'enllaç entre la CNT i la UGT —amb la participació de les seves

FOUS perquè beneficiaria la idea d'articular una sola central sindical —cosa que la FOUS no era—, els mantindria lligats a les lluites pròpies de la classe treballadora un cop aquesta s'havia polaritzat al voltant de la UGT i de la CNT un cop esclatada la guerra i aniria desplaçant els reformistes del si de la UGT (Andreu Nin, "El problema sindical ¿Por qué los sindicatos de la FOUS ingresan en la UGT?" dins *Combat*, núm. 52, 24/IX/36, pàg. 4)

¹⁶⁷ Des del POUM es feren diverses proclames per avançar en aquest sentit ("Editorial. Per una sola central sindical" dins *Combat*, núm. 159, 28/I/37, pàg. 1; Francesc AGUILAR, "Es imprescindible unificar el movimiento obrero" dins *Adelante*, núm. 18, 20/II/37, pàg. 2 i 4; Miquel TUFET dins *Adelante*, núm. 40, 18/III/37, pàg. 4). En canvi la CNT no creia oportú aprofundir en el debat plantejat després de la decisió de la ULS perquè encara no consideraven possible la unificació sindical a Catalunya ("Alrededor de un manifiesto. La F.O.U.S. y el momento revolucionario" dins *Acracia*, núm. 33, 4/IX/36, pàg. 4). Després dels fets de Maig, quan la UGT emprèn la depuració interna de persones procedents del POUM, els anarcosindicalistes van tornar a reivindicar la col·laboració institucional de manera decidida ("Editorial. Todo por la inmediata unión UGT-CNT", "Nuestra consigna ¡Los sindicatos!", "No habrá más paz que la paz de las dos sindicales" i "La arteria de la revolución es el sindicato" dins *Acracia*, núm. 257, 21/V/37, p. 1 i 2; "Editorial: contra el enemigo: unión UGT-CNT" dins *Acracia*, núm. 286, 24/VII/37, pàg. 1).

¹⁶⁸ L'històric dirigent de l'anarquisme local Jacint Borrás va voler aclarir aquesta diferència després del míting a la plaça de braus. La col·laboració era possible però no una fusió per la divergència de procediments i d'objectius. Els treballadors havien de poder triar entre l'organització que respongués millor als seus ideals (Jacinto BORRÁS, "Algo que quedó por decir. La U.G.T. y la C.N.T. no son una misma cosa" dins *Acracia*, núm. 29, 30/VIII/36, p. 1). Posteriorment s'inicià la publicació d'una sèrie d'articles que insistien en les diferències històriques, des del segle XIX fins al moment present, entre la UGT i la CNT, sense trencar amb les bases de col·laboració ja establertes: "Contra el confusionismo. Posición histórica e ideológica de la Confederación Nacional del Trabajo y la Unión General de Trabajadores" dins *Acracia*, núm. 31, 2/IX/36, pàg. 1; núm. 32, 3/IX/36, pàg. 1; núm. 33, 4/IX/36, pàg. 1; núm. 34, 5/IX/36, pàg. 1; núm. 35, 6/IX/36, pàg. 1; núm. 37, 9/IX/36, pàg. 1; núm. 39, 11/IX/36, pg. 4; núm. 40, 12/IX/36, pg. 4; núm. 43, 16/IX/36, pg. 4 i núm. 44, 17/IX/36, pg. 1. Tampoc va ser possible consolidar un pacte entre les JSU i les Joventuts Llibertàries locals per la posició menys flexible de les segones, que s'havien constituït el mes de setembre de 1936 (*UHP*, núm. 104, 2/XII/36, pàg. 1 i núm. 113, 12/XII/36, pàg. 1; *Acracia*, núm. 49, 23/IX/36, pàg. 1; núm. 116, 8/XII/36, pàg. 1; núm. 208, 25/III/37, pàg. 4; núm. 329, 13/VIII/37, p. 4 i 2).

respectives formacions polítiques—, tot i que van topar amb múltiples problemes d'entesa i de confiança. El 22 d'octubre del 1936 les principals forces obreres de Catalunya arribaven a un pacte de quinze punts signat per Antoni Sesé i Rafael Vidiella (UGT), Felipe García (PSUC), Manel Escorza i Dionisio Eroles (CNT) i Pedro Herrera (FAI). Les bases de l'acord van ser

- acatar les decisions del govern de la Generalitat
- col·lectivització dels medis de producció, especialment de tot el que fos necessari pels interessos de la guerra. Les petites indústries només serien col·lectivitzades en cas de propietaris *facciosos* o per necessitats de la guerra —en aquest darrer cas amb indemnitzacions. També s'indemnitzarien les confiscacions de béns estrangers
- afavorir la municipalització de la propietat urbana, amb l'excepció de la petita propietat
- comandament militar únic per afavorir l'èxit militar i recolzament de l'exèrcit popular
- regular la producció en funció de les necessitats del consum en temps de guerra
- control del govern sobre el comerç exterior
- comercialització de productes agraris a través dels sindicats agrícoles. Els petits propietaris agrícoles podrien mantenir les explotacions individuals
- afavorir les cooperatives de consumidors, sense acabar amb el petit comerç
- nacionalització de la banca sota el control del govern
- control obrer de la indústria privada, sense coaccionar la petita indústria
- política fiscal i financera de la Generalitat dissenyada per afrontar el principal objectiu de guanyar la guerra
- suport a l'Escola Nova Unificada
- col·laborar amb el govern de la República si hi formaven part les organitzacions obreres
- llibertat de sindicació i acció comuna per suprimir les coaccions
- acabar amb les accions dels incontrolats que podien impossibilitar la realització del pacte

El comitè local de la UGT es manifestà partidari d'articular immediatament el pacte a Lleida, però el periòdic *Acracia* el considerava negatiu. Pels anarquistes lleidatans s'havia desvaloritzat la revolució i el projecte de reconstrucció social que creien estar impulsant des que la conspiració militar fracassà —més endavant comprovarem com les organitzacions lleidatanes no van actuar conjuntament en les col·lectivitats agràries o com la municipalització de l'habitatge crearia múltiples enfrontaments. En front d'aquestes limitacions, es lamentava especialment que les direccions regionals d'ambdues organitzacions haguessin defensat en excés les estructures estatals.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Reproducció del pacte a "Las organizaciones obreras y políticas de Cataluña rubrican un pacto que estructura y afianza el triunfo de la revolución y de la guerra en España" dins *Acracia*, núm. 76, 24/X/36, p.

Todo cuanto pueda hacer un gobierno en agricultura, lo harán superiormente los agricultores en sus consejos de relaciones; en industria y comercio, en sus comisiones o comités de industriales y distribuidores y así sucesivamente, en todos los órdenes de la vida en común.

Lo contrario es negar una obra creadora al creador de todo: al trabajo mismo.

Però tot i les oposicions, la Federació Local de la CNT acordà en un ple de sindicats celebrat al cinema Victòria el 5 de novembre, aplicar localment el pacte amb la UGT. Per sobre de les discrepàncies, s'acabaren imposant veus com les de Francesc Tomàs que advocaren per acceptar un mal menor que podria acabar amb els enfrontaments que dividien a socialistes i a anarquistes. Tanmateix cada localitat tenia facultats per introduir modificacions al pacte, pel que Lorenzo Páramo va demanar que es radicalitzés a Lleida adoptant una definició restrictiva de petit propietari. I Josep Ribes plantejà el tema de la depuració dels nouvinguts a les organitzacions.¹⁷⁰

Finalment, va ser el 6 de novembre quan es constituí a Lleida el comitè d'enllaç entre les cúpules de les centrals sindicals socialista i anarquista, amb la representació de les formacions polítiques corresponents.¹⁷¹ A la reunió constitutiva del comitè, celebrada a la seu del partit comunista, hi van assistir Félix Lorenzo Páramo, Jaume Escalé Trillo i Miquel París en nom de la CNT-FAI i Queraltó, Lluís García Lago i Josep Arias Bringola per la UGT i el PSUC.

Un nou míting a la plaça de toros —*allí donde el salvajismo humano tiene su máxima expresión*— serví per exposar als lleidatans el pacte assolit tant a Catalunya com a Lleida. Els oradors, que posaren l'èmfasi en la unitat com a millor arma per assolir la victòria, van ser Jacint Borràs (CNT), Bertran (UGT), Jaume R.

1 i 3. El diari lleidatà exposa la seva opinió sobre l'acord a nivell català en dues editorials al núm. 77, 25/X/36, pàg. 1 i núm. 78, 27/X/36, pàg. 1. Per a les Joventuts Llibertàries haver acceptat el pacte fou el primer pas enrere de la revolució en benefici de la política i de l'estat (J. PEIRATS, "Un límite que no debe ser rebasado" i "Editorial. La manifestación" dins *Acracia*, núm. 190, 4/III/37, pàg. 1). Julián Casanova ha assenyalat com a la Conferència de Premsa Confederal i Anarquista celebrada a Barcelona el 28 de març de 1937, amb l'assistència de representants de quaranta diaris, *Acracia* va ser una de les tres organitzacions que es negaren a acceptar disciplinadament la unitat d'acció i criticaren la posició pactista de la direcció sindical —els altres dos diaris eren de l'Hospitalet de Llobregat i de València— (*De la calle al frente*, pàg. 186). El POUM també considerà que l'única finalitat del pacte era enfortir el govern de la Generalitat. Una organització revolucionària només podia donar recolzament a un govern burgès de manera conjuntural i no definitiva. La burgesia del segle XX havia perdut el caràcter revolucionari d'altres èpoques històriques (Alfred BALLESTÉ, "El POUM en la lluita present" dins *Combat*, núm. 78, 26/X/36, pàg. 1).

¹⁷⁰ *Acracia*, núm. 87, 6/XI/36, pàg. 1 i 4 i núm. 88, 7/XI/36, pàg. 1 i 3.

¹⁷¹ Hem localitzat les actes de les reunions mantingudes per aquest comitè entre la data de la seva constitució i el 30 de desembre de 1936 (Carpeta 58. Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

Magrinyà (FAI) i Rafael Vidiella (PSUC). Després del triomf, seria el poble l'encarregat de decidir quins havien de ser els principis a seguir.¹⁷²

De la mateixa manera que les organitzacions de Lleida havien seguit les passes de les de Barcelona, el comitè d'enllaç local va establir com un dels seus objectius l'extensió de l'acord entre les comarques del ponent català. Per aquest motiu dirigents de les quatre organitzacions van dedicar-se a participar en mítings per les capitals comarcals.¹⁷³ A més es considerava el pacte com *un instrumento de insuperable valia* per superar la deficient preparació política que històricament havia manifestat el camp lleidatà, com el català en general.

Deficiència sobre la que alguns explicaven els conflictes oberts en moltes localitats lleidatanes i que perpetuaven els enfrontaments que tradicionalment existien a cada poble. Aquesta interpretació era defensada per UHP, portaveu del comunisme ortodox que, històricament, no havia vist en els camperols uns agents de transformació social importants. Explicació que no té en compte la llarga tradició del sindicalisme agrari lleidatà lligat al Bloc Obrer i Camperol, ni serveix per explicar el fracàs del comitè d'enllaç a Lleida o els mateixos fets de Maig a Barcelona.¹⁷⁴

Per altra banda, els que més confiança havien dipositat en el pacte —els comunistes— pensaven que, a la llarga, el comitè d'enllaç serviria per assolir un objectiu impossible a finals de 1936 —i de fet al llarg de tota la guerra—, la unificació sindical. Els acords locals ajudarien a resoldre els conflictes de manera pacífica, progressivament se superarien les desconfiances mútues i, finalment, s'arribaria a la unitat orgànica.¹⁷⁵

Tanmateix, la història no voldria donar la raó a aquestes aspiracions. Si l'esperit del comitè era enfortir la coordinació entre les dues organitzacions, resulta difícil d'entendre les dificultats plantejades en les primeres reunions per acordar la

¹⁷² "Gran mitin de conjunto" dins, núm. 90, 10/XI/36, pàg. 1 i 4. El POUM va voler destacar que el pacte era l'expressió d'un front únic, però no d'un front total, com ho demostrava el fet que al míting haguessin assistit treballadors que llueïen les sigles del seu partit (*Combat*, núm. 91, 10/XI/36, pàg. 1).

¹⁷³ El 29 de novembre es van celebrar mítings conjunts a Tremp i a Balaguer amb l'assistència d'Àngel Gutiérrez (UGT), Mariano Oriol (CNT), Julián Vilasetrú (PSUC) i Jacinto Borrás (FAI), i a Cervera i a Tàrraga on els oradors van ser Jaume Escalé (CNT), Rafael Aleñar (UGT), Francesc Tomàs (FAI) i Lluís García-Lago (PSUC). Amb un any de retard s'organitzaria a la capital de l'Urgell el comitè d'enllaç ("En Tàrraga se crea un comitè de enlace entre la CNT y la UGT" dins UHP, núm. 367, 6/X/37, pàg. 6).

¹⁷⁴ "La unidad de acción, localmente" dins UHP, núm. 102, 30/XI/36, pàg. 1.

¹⁷⁵ "Hacia la unidad orgànica" dins UHP, núm. 122, 23/XII/36, pàg. 1.

manera de difondre el manifest constitucional per la ciutat o per elaborar un calendari de conferències a les capitals comarcals. Tampoc serviria per estendre territorialment la pau institucional, car els problemes comarcals estan en la base del trencament del pacte.

En la nova societat que, teòricament, s'estava construint a la rereguarda catalana, les organitzacions obreres no havien de ser només unes associacions per defensar els interessos professionals i laborals dels treballadors. Els sindicats serien l'eix rector de la col·lectivitat. Per tant, al comitè d'enllaç es discutiren qüestions que superaven clarament els àmbits organitzatius dels partits i sindicats que en formaven part. Una de les conseqüències evidents d'aquesta manera d'actuar fou la confusió entre les activitats pròpies de les institucions i la vida de les organitzacions, la confusió entre els diversos àmbits de decisió —un dels primers acords adoptats en la sessió fundacional del comitè va ser celebrar reunions ordinàries setmanals a l'ajuntament.

Evidentment, el comitè abordà qüestions relatives a la vida de les organitzacions, com la depuració interna o la disputa entre elles pel control dels edificis requisats al començament de la revolució. Però també es van preocupar de la vida econòmica de la ciutat —discutint la possibilitat d'unificar els tallers col·lectius de fusteria i metal·lúrgic que cada central sindical tenia—, de controlar les activitats de les institucions locals —s'ocuparen de la gestió de l'ajuntament, del delegat d'ordre públic i del comissari de la Generalitat— o de política laboral —un tema molt present en les reunions del comitè van ser les reivindicacions dels treballadors de la construcció que aspiraven a un increment salarial¹⁷⁶, també van

¹⁷⁶ La política salarial no era pas una qüestió menor en aquells moments. Segons Antoni Castells la concepció de com s'havia de retribuir el treball és un dels temes centrals que diferenciava els programes anarquistes i comunistes. Per als primers, defensors de la col·lectivització, tots els treballadors havien de tenir el mateix salari independentment del tipus de treball realitzat i del grau d'especialització. A més s'havia de lluitar pel salari familiar —quantia en funció del nombre de persones que depenien del treballador. Aquest salari era quelcom transitori, ja que s'acabaria quan els diners desapareguessin definitivament. Per als marxistes, en canvi, la retribució estava en funció de la qualitat i quantitat del treball. Dues opcions que, en definitiva, responien a diferents concepcions de l'individu: subjecte que ha de cobrir unes necessitats per a uns i productor de béns per als altres (Antoni CASTELLS, *El proceso estatizador en la experiencia colectivista catalana*, p. 18-24). Pel que fa concretament als treballadors de la construcció de Lleida, una ponència econòmica de l'Assemblea de Junes Directives dels sindicats, els hi havia assignat un jornal inferior al marcat per la Generalitat (decret del 27 de juliol de 1936 que incrementava en un 15% els salaris inferiors a les sis mil pessetes anuals). El salari de la construcció es convertí en un tema especialment polèmic perquè els sindicats del sector van acordar de manera unilateral un increment sense consultar prèviament a les seves organitzacions i al marge del que passava en altres sectors professionals de la ciutat —qüestió especialment delicada en la CNT per la concepció salarial que acabem d'explicar. Els

augmentar la jornada de quaranta hores setmanals fixant-la en quaranta-vuit i disposaren que els comerços obrissin els dissabtes per la tarda.¹⁷⁷ Tot plegat, com s'indicava anteriorment, va generar alguna duplictat de funcions —com els acords adoptats en matèria de proveïments quan ja s'havien organitzat unes altres institucions per gestionar aquesta matèria, i en les que també estaven representades les mateixes organitzacions polítiques.

El document més important, d'entre els que queda constància, aprovat pel comitè va ser un text presentat pel PSUC sobre la direcció que els sindicats havien d'exercir sobre la societat¹⁷⁸

Dada la actual situación del país, se hace imprescindible canalizar la actividad de todos cara a la guerra. Fundamentalmente tienen una responsabilidad superior en los acontecimientos que se suceden las organizaciones que integrando este Comité de Enlace constituyen la piedra fundamental del nuevo orden que se gesta.

Els sindicats haurien de vigilar que tots els seus afiliats —*con la excepción de aquellos compañeros que retenga la organización*— estiguessin allistats, en compliment de les ordres de mobilització de la Conselleria de Defensa, tot i que la responsabilitat última per no complir aquestes normes correspondria als afiliats i no a les organitzacions. També es responsabilitzaven de fomentar la instrucció militar i d'organitzar equips de fortificació a les ordres de l'autoritat militar competent. Amb aquest objectiu, s'organitzaria el treball voluntari fora de l'horari laboral i en dies festius.¹⁷⁹

Un altre punt contemplava les normes per aplicar l'acord que fixava la jornada de quaranta-vuit hores setmanals.

debats van prendre un caire diferent quan l'alça dels preus de les subsistències es féu més important (*Combat*, núm. 88, 6/XI/36, pàg. 2; *Acracia*, núm. 201, 17/III/37, pàg. 1; núm. 208, 25/III/37, pàg. 2; núm. 273, 9/VI/37, pàg. 2). El comitè d'enllaç també fou l'encarregat de fixar el salari de 10 pessetes diàries pels membres del tribunal popular.

¹⁷⁷ La jornada de quaranta hores setmanals fou decretada per la Generalitat el 24 de juliol de 1936.

¹⁷⁸ Acta de la reunió mantinguda per aquest comitè el 17 de desembre de 1936 (Carpeta 58. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

¹⁷⁹ La proposta inicial del PSUC no parlava de control de la mobilització per part dels sindicats, sinó de militarització dels sindicats. Aquesta terminologia va topar amb la radical oposició de la CNT que, en un ple local, no acceptava convertir els sindicats en una caixa de reclutes. Els comunistes, en canvi, no van tenir cap problema ideològic en aquest sentit, ans al contrari. En els primers mesos de 1937, acompanyant la campanya de suport a l'exèrcit republicà, el PSUC organitzà la campanya "Mobilització de 10.000 militants del Partit per a l'Exèrcit Popular Regular", que rebé una gran atenció a les pàgines d'*UHP*. Només entre els dies 10 i 20 de març s'hi van inscriure un mínim de 281 persones a la ciutat de Lleida (Carpeta 61. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—. En les carpetes 64 i 58 hi ha milers de fitxes de militants comunistes integrants de l'exèrcit en les que es valorava la seva trajectòria política i militar).

- Les empreses de luxe, o de productes no imprescindibles, que mantinguessin a l'antic patró al capdavant del negoci, podrien mantenir les quaranta hores. Les hores restants es dedicarien al treball voluntari
- En les indústries necessàries per la guerra es podrien fer les hores extraordinàries que estimés oportú la direcció sense límits
- Aquestes hores no es pagarien quan es tractés d'una indústria estrictament de guerra i hagués estat col·lectivitzada
- Només es pagarien les hores quan els beneficis de l'empresa corresponguessin íntegrament a uns patrons particulars o quan els beneficis d'indústries col·lectivitzades excedissin el marge establert pel fons de reserva
- Desaparició de la setmana anglesa en el comerç, la producció de guerra i la indústria alimentària (en aquest darrer sector es doblarien els torns de treball si era necessari per poder incrementar la producció)

Donat que el treball havia de ser un dels valors fonamentals de la societat, consideraven necessari que l'ajuntament introduís una targeta de treball perquè les famílies poguessin adquirir-ne una altra de consum

No hay porque razonar la necesidad de que todo el mundo trabaje. Ha llegado la hora de poner en práctica ese principio elemental.

Però malgrat les reunions, els discursos i els documents que apel·laven a la col·laboració, s'acabaren imposant les discrepàncies existents entre ambdues centrals de manera que el comitè d'enllaç es trencà. Els confederals acusaven els socialistes de portar a terme campanyes obstruccionistes: propaganda contrària a les col·lectivitzacions en molts pobles de les terres de Lleida, defensa d'interessos polítics i del sistema democràtic i burgès, recolzament a la intervenció de les forces armades al servei de l'estat per resoldre els enfrontaments que es produïen en camps i ciutats. Per altra banda, ells mateixos reconeixien que no havien pogut assumir alguns punts d'acord inicials —milicians del front d'Aragó que no acceptaven la militarització ni l'aplicació del codi de justícia militar sentit com un retorn a l'antiga disciplina quartelària.¹⁸⁰

Un exemple d'aquestes tensions s'havia plantejat al Palau d'Anglesola (el Segrià, en la comarca del Pla d'Urgell segons l'actual ordenació territorial) al voltant de la col·lectivització de terres impulsada/imposada, segons la versió, per la CNT —força minoritària a la localitat en front de la UGT— i de les subvencions

¹⁸⁰ Vegeu el resum del ple de sindicats i de comarcals celebrat el dia 20 de desembre de 1936 (*Acràcia*, núm. 128, 22/XII/36, pàg. 1), de l'assemblea conjunta de la Federació Local de sindicats i del Comitè Intercomarcal del 31 de gener de 1937 (*Acràcia*, núm. 163, 1/II/37, pàg. 1 i núm. 164, 2/II/37, pàg. 1) i del míting convocat pel comitè intercomarcal el 21 de març (*Acràcia*, núm. 205, 22/III/37, pàg. 1). Per al POUM el comitè d'enllaç havia fracassat perquè hi dominaven els interessos polítics sobre la construcció d'una aliança obrera on hi poguessin entrar totes les tendències (*Adelante*, núm. 14, 16/II/37, pàg. 4).

que l'ajuntament de la localitat havia de fer efectives a la col·lectivitat. Amb la intervenció del comitè d'enllaç lleidatà s'acordà que l'ajuntament seria l'àrbitre de la situació. Tots els camperols col·lectivistes haurien de ser voluntaris i només podrien conrear la terra que l'ajuntament els hi cedís. Si posteriorment es comprovava que les terres assignades no eren prou bones la col·lectivitat rebria unes compensacions. D'entrada es va pactar una subvenció municipal de tretze mil pessetes.

Totes les forces van signar el pacte, però alhora d'aplicar-lo la CNT va intentar portar-lo a la pràctica d'una manera maximalista. Tots els béns confiscats per l'ajuntament havien de ser per al benefici de la col·lectivitat. Davant de les diferents posicions mantingudes pels veïns, la central anarquista hi va enviar milicians el desembre de 1936 per fer front als que consideraven conservadors. Tot i les reunions mantingudes al poble i a la Comissaria de la Generalitat i les repetides discussions al si del comitè d'enllaç els fets van desembocar en un enfrontament violent i amb la mort d'un ugetista de Palau d'Anglesola el 9 de febrer de 1937.¹⁸¹

Després dels fets del Palau, el comitè d'enllaç va quedar trencat. Sembla que el Comitè Local de la UGT va adreçar un comunicat a la central anarcosindicalista per refer les relacions però la resposta publicada a *Acracia* deixava poc espai per la reconciliació institucional.¹⁸² Per altra banda, les relacions

¹⁸¹ Actes de les reunions del comitè d'enllaç celebrades els dies 16, 17 i 30 de desembre de 1936. Sobre aquests esdeveniments vegeu UHP, núm. 146, 20/IV/37, pàg. 2 i núm. 165, 11/II/37, pàg. 1. Un reportatge publicat a *Acracia* sobre la col·lectivitat a finals de 1937, mutilat per la censura de guerra gairebé en un cinquanta per cent, reconeixia que eren minoria els veïns del Palau que en formaven part ("Entre campesinos. La Colectividad de Palau de Anglesola" dins *Acracia*, núm. 434, 16/XII/37, p. 3 i 6). Josep M. Solé i Joan Villarroja inclouen aquests incidents entre el que anomenen "els altres fets de Maig" que s'estengueren per tot el país (*La repressió a la rereguarda catalana*, vol I, pàg. 208). La tensió coincidia en el temps amb el més sagnants fets de la Fatarella, que van tenir un significat similar (Andreu MAYAYO, *De pagesos a ciutadans*, p. 166-167). El comitè també va haver d'afrontar tensions entre anarquistes i socialistes i entre diferents institucions a Tremp, Alguairó, Guimerà, Almenar i Sarriena. Fruit d'aquesta influència supracomarcals també s'estudiaren propostes per defensar la Val d'Aran en previsió d'un possible atac feixista des de França. En les qüestions d'ordre públic, el POUM responsabilitzà el comitè d'enllaç de no haver estat capaç d'evitar uns enfrontaments de carrer relacionats amb les disputes al Sindicat Mercantil ("Obriu els ulls! Fem respectar l'ordre revolucionari" dins *Combat*, núm. 137, 2/IV/37, pàg. 4).

¹⁸² Després de recordar que des del 19 de juliol i l'època del comitè popular només la CNT havia treballat realment per la col·laboració i per la unitat d'acció i que els pactes sempre havien estat frenats pel centralisme dels comunistes que depenien massa de les decisions de Barcelona, es mostren partidaris de recuperar el comitè d'enllaç si servia per dirigir la revolució. El pacte havia fracassat perquè havia arribat des de Barcelona sense representar les diferents realitats locals i perquè només patia per abordar una política cortès i diplomàtica preocupada de resoldre qüestions molt menors (Federació Intercomarcals del Treball - CNT i de la Federació Intercomarcals de Grups Anarquistes - FAL, "Contestando a la Unión General de Trabajadores y al Partido Socialista Unificado. Los comités de enlace como mito y como realidad" dins *Acracia*, núm. 183, 24/II/37, pàg. 1).

cada cop més tenses entre les diferents opcions polítiques la primavera de 1937 van impossibilitar la celebració conjunta del primer de maig.

2.3 ENFRONTAMENTS A LA REREGUARDA: EL RESSÒ DE MAIG A LLEIDA

Totes les formacions es confessaven partidàries de la unitat i de la col·laboració, es va constituir un comitè d'enllaç, però anarquistes, pousmistes i comunistes no cessaren d'entrecreuar-se acusacions des del mateix estiu de 1936. Protagonitzaren moltes polèmiques en les que utilitzaven un llenguatge molt dur i ofensiu que intentava ser irònic. Un seguiment exhaustiu dels articles apareguts a la premsa local ocuparia moltes pàgines i no suposaria cap aportació nova al coneixement del *debat polític* propi de tota la rereguarda catalana. Els suquistes acusaven al POUM de trotskisme, interpretant-ho com una tendència divisiva dins del moviment obrer, i de copiar el mateix llenguatge antisoviètic dels líders de l'Europa feixista.¹⁸³ Per als pousmistes, el PSUC i la UGT eren un cau de burgesos, reformistes i contrarevolucionaris que només actuava al servei de Moscou, tot afegint que ells eren els autèntics representants de l'esperit de la revolució russa.¹⁸⁴ Per la seva banda, la CNT també reivindicava el contingut revolucionari de la guerra, amb el que s'enfrontava al PSUC, però també s'oposava a la utilització partidista de la lluita al front i a la rereguarda, amb el que se situava en front dels

¹⁸³ Vegeu "Combat, el kikiriki i el harakiri" dins *UHP*, núm. 105, 3/XII/36, pàg. 2; "Misèria y servidumbre del trotskismo catalán" dins *UHP*, núm. 144, 18/I/37, pàg. 1; "La minoria del PSU aprofiteja una nueva provocación de la representación del POUM para denunciar su carácter contrarrevolucionario y derrotista" dins *UHP*, núm. 183, 4/III/37, pàg. 2 i "Provocadores y derrotistas. En Lérida, como en Moscú" dins *UHP*, núm. 185, 6/III/37, pàg. 1.

¹⁸⁴ "Editorial. Actitud covarda" dins *Combat*, núm. 91, 10/XI/36, pàg. 1; "Editorial. L'única preocupació del PSU" dins *Combat*, núm. 109, 1/XII/36, pàg. 1; "Editorial. El PSU ha perdut els estreps" dins *Combat*, núm. 110, 2/XII/36, pàg. 1; "Editorial. Els companys del POUM som els millors amics de la URSS" dins *Combat*, núm. 112, 4/XII/36, pàg. 1; Sebastià GARSABALL, "Qui som nosaltres i qui són ells" dins *Combat*, núm. 113, 5/XII/36, pàg. 2; "Editorial. Les organitzacions revolucionàries" dins *Combat*, núm. 118, 11/XII/36, pàg. 1; "Editorial. Incompetència? Falta de sentit de responsabilitat?" dins *Combat*, núm. 126, 21/XII/36, pàg. 1; Joan FARRÉ, "Contra els difamadors. Només insulta qui pot, no pas qui vol" dins *Combat*, núm. 126, 21/XII/36, pàg. 4 i "Editorial. Quan es perden els estreps ..." dins *Combat*, núm. 128, 23/XII/36, pàg. 2. En una ocasió reaccionen acusant al secretari general del PSUC de Lleida, Lluís García-Lago, de ser l'únic trotskista infiltrat a Lleida ("Un descobriment" dins *Combat*, núm. 157, 26/I/37, pàg. 4). El POUM també criticà l'actitud que adoptava la CNT en les disputes entre els dos partits. Tot i reconèixer que els enfrontaments no eren positius no comparteixen les crítiques paternalistes i reclamen el dret a defensar-se ("Ho exigeix la nostra lluita. La crítica paternalista" dins *Combat*, núm. 99, 19/XI/36, pàg. 1).

dos partits polítics, i es defensava de les acusacions que rebia de fomentar el desordre i el terror a la rereguarda.¹⁸⁵

2.3.1 DEFINITIU ENRRARIMENT DE LES RELACIONS ENTRE LES FORCES POLÍTIQUES I SINDICALS

A partir de la tardor de 1936 s'anuncien clarament alguns dels factors que marcarien la vida política de la rereguarda catalana al llarg de l'any següent. Un canvi polític important l'havia introduït l'ordre de dissolució dels comitès, i la nova composició dels ajuntaments, dictada per la Generalitat. Les tesis del POUM perdien influència i encara de manera més evident després de la crisi del govern català al mes de desembre que suposà la sortida del conseller de Justícia Andreu Nin.¹⁸⁶ Just encetat l'any 1937, també es començà a materialitzar la pressió sobre el POUM de Lleida que aniria sent allunyat dels llocs de responsabilitat. Primer del tribunal popular —substitució dels fiscals Francesc Pelegrí Garriga i Agustí Martín per Pau Pérez de la UGT i Josep Albertí de la CNT—, a continuació seria expulsada de la UGT la junta del Sindicat Mercantil presidida per Josep Buiria i, finalment, el 16 de febrer el comissari d'Ordre Públic Josep Rodés era reemplaçat pel diputat republicà de Solsona Francesc Viadiu.¹⁸⁷

¹⁸⁵ "Editorial. ¡BASTA YA!" dins *Acracia*, núm. 6, 1/VIII/36, pàg. 1; "Editorial. Reciprocidad, señores, o ateneos a las consecuencias" dins *Acracia*, núm. 8, 4/VIII/36, pàg. 2; "Editorial. Hay que terminar con esto" dins *Acracia*, núm. 9, 5/VIII/36, pàg. 1; "Editorial. Exigimos claridad" dins *Acracia*, núm. 104, 26/XI/36, pàg. 1 i Francesc TOMÀS, "Los puntos sobre la tes" dins *Acracia*, núm. 104, 26/XI/36, pàg. 4.

¹⁸⁶ Una crisi de govern denunciada a Lleida per *Combat* que l'emmarcava en la campanya del PSUC contra el seu partit per beneficiar les posicions considerades reformistes, estratègia política que havia suposat el control suïsta de la UGT i el trencament de la unitat d'acció sindical ("Editorial. La crisi de la Generalitat", núm. 121, 15/XII/36, pàg. 1; "Editorial. Després de resolta la crisi", núm. 123, 17/XII/36, pàg. 1; "Editorial. La crisi no està resolta", núm. 124, 18/XII/36, pàg. 1 i "Editorial. Primer que tot és la revolució", núm. 125, 19/XII/36, pàg. 1).

¹⁸⁷ Els conflictes polítics de la rereguarda a les terres de Lleida han estat estudiats pel professor Jaume BARRULL, *El Bloc Obrer i Camperol*, p. 107-118. Els enfrontaments dins del tribunal popular i la substitució al capdavant del departament d'ordre públic els recuperem en un capítol posterior. Pel que fa a l'expulsió de la junta del Sindicat Mercantil, acordada pel comitè local de la UGT el 9 de gener de 1937, vegeu en el mateix llibre de Jaume BARRULL les p. 102-103. La importància política d'aquesta decisió queda clara en l'ampli seguiment realitzat per la premsa: "L'acció de la burocràcia reformista del PSUC dins de la UGT comença a donar els seus fruits" dins *Combat*, núm. 143, 9/I/37, pàg. 4; Josep BUIRIA, "L'expulsió de la junta del Sindicat Mercantil. Els buròcrates reformistes de la U.G.T. acorden l'expulsió de la junta del sindicat mercantil" dins núm. 144, 11/I/37, pàg. 1; la protesta de la JCI per l'expulsió al núm. 145, 12/I/37, pàg. 2; A. COLELL (membre del sindicat), "Parlen els socis. S'han atrevit a expulsar la junta del Sindicat Mercantil. No ho permetrem!" dins núm. 147, 14/I/37, p. 1 i 4; "Editorial. El sindicat mercantil no el desfaran" dins núm. 151, 19/I/37, pàg. 1; "Parlen els afiliats del sindicat mercantil. Les coses clares" dins núm. 151, 19/I/37, pàg. 2; IRUX, "Tot el sindicat mercantil, amb les seves antigues seccions, se solidaritzen amb la junta directiva expulsada" dins núm. 151, 19/I/37, pàg. 2; Josep BUIRIA,

Les tensions no es van limitar a les quotes partidistes en les institucions, sinó que també provocaren enfrontaments i agressions, primer només verbals, al carrer. A començaments de febrer el comissari Rodés va organitzar una reunió amb les direccions locals i comarcals de la CNT, del PSUC i del POUM per intentar asserenar una situació cada cop més tensa que podia tenir efectes negatius sobre la moral de la rereguarda

*Todos los reunidos, sin excepción, opinaron que no había ningún motivo que justificase el recelo entre las organizaciones y que, por tanto, extremarian todos los resortes de que disponen con el fin de evitar espectáculos que causan malestar entre los ciudadanos.*¹⁸⁸

Però les reunions serviren de ben poca cosa i els lleidatans van poder ser testimonis d'enfrontaments entre militants del POUM i del PSUC que competien per panys de paret on enganxar els seus cartells de propaganda o manifestacions d'una organització on es corejaven consignes contra les altres. Quan un camió de les JSU que repartia propaganda en favor de l'Exèrcit Popular Regular passà per davant del Casino Principal —la seu del POUM— es van produir alguns trets provocant l'alarma al carrer i un parell de ferits. Els comunistes van denunciar aquests fets com una part de la campanya impulsada pels sectors més prorevolucionaris de la ciutat per boicotejar els actes de creació del comitè pro Exèrcit Regular.

L'endemà va ser una manifestació de les dones de les JSU, amb el mateix objectiu propagandístic, la que creà conflictes a l'aproximar-se als locals

"Comentaris a l'assemblea del sindicat mercantil" dins núm. 155, 23/I/37, p. 1 i 4; IRUX, "L'assemblea d'ahir del sindicat mercantil al Saló Catalunya" dins núm. 157, 26/I/37, pàg. 2. El comitè local de la UGT assegurava que l'expulsió era la resposta a la duplicitat que havia mantingut el sindicat al negociar alhora el seu ingrés amb la UGT i la CNT, atribuint als poumistes una trajectòria divisionista al si del moviment obrer —s'havien escindit de la CNT, van fundar la FOUS quan el moviment obrer es polaritzava en dues tendències i ara pretenien dividir la UGT— (UHP, núm. 170, 18/II/37, pàg. 2). Però tot i l'oposició frontal del comitè local, el sindicat Mercantil va tornar a elegir a Josep Buiría (POUM) com a president de la nova junta directiva (*Adelante*, núm. 2, 2/II/37, pàg. 2). Després de la seva expulsió, el Mercantil va recórrer a la Federació Nacional ugetista que el va reconèixer, convertint-se en l'únic sindicat de Lleida reconegut per la seva Federació Nacional. La primavera del 1937 s'intentà l'aproximació al Mercantil de la CNT, celebrant-se alguna assemblea conjunta ("Editorial. Deben establecerse relaciones cordiales entre las dos centrales sindicales, para posibilitar la unificación" dins *Adelante*, núm. 62, 13/IV/37, pàg. 1). Evidentment, la decisió de la direcció nacional provocà un clar rebuig en el radi lleidatà del PSUC: *Lleida pot acreditar també l'interès d'escindir la classe treballadora, quan aquella Executiva permeté que s'acceptés un Sindicat dirigit per elements expulsats de la nostra Federació Local, per contrarrevolucionaris i antiugetistes* ("La UGT torna per la seva tradició" dins *Formació*, núm. 2, IX-X/37, pàg. 3). La CNT va intentar captar als poumistes cap al sindicat mercantil confederal, però després d'estudiar el tema en diverses reunions de la Federació Local de Sindicats Únics, sembla que l'estratègia adoptada va ser captar als treballadors de manera individual i no en bloc per evitar tensions amb el PSUC i la UGT (acta de la reunió celebrada l'11 de març de 1937 (Carpeta 2. Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

¹⁸⁸ *Acracia*, núm. 166, 4/II/37, pàg. 2.

d'*Acracia*. El portaveu dels anarquistes criticà els fets amb un llenguatge misogin que no s'adeia gaire amb els principis progressistes.

(...) *nos apresuramos a proclamar lo antiestético del socialismo con enaguas.*

Les dones van ser acusades de dedicar-se a les manifestacions en horari laboral, d'haver evolucionat del clericalisme al socialisme i d'utilitzar un violent llenguatge polític basat en l'insult

Escupían baba por los cien y tantos colmillos y gastaban gasolina. Sabíamos donde había mucha baba acumulada pero, la verdad sea dicha, ignorábamos que la poca gasolina disponible estuviese reservada a las catequistas azul celeste de las JSU. Ignorábamos igualmente de las "bibelots" con correajes su estar de hocicos con ACRACIA. Sin embargo, hubo ráfaga de improperios contra nuestra publicación. Y tales denuestos brotaron con la saliva de labios esmaltados de rojo postizo, teniendo por apuntadores a los POCSUQUISTAS camuflados entre los vuelos de sus faldas.

(...) *Sabemos, también, que preferían ayer al rosario, los pellizcos del cura, y el charleston, a todas las consignas del catecismo socialista. Sabemos del romanticismo trasnochado de estas walkyrias de papel mojado; de su deshojar de margaritas a la orilla del Lago y a la luz de la luna; de los esfuerzos dialécticos del partido -por el eje- para convertir las pías rapsodas en brigadieres de choque; sabemos, también, que ayer era ensayo general de facultades naturales; que se emperajaron y embadurnaron con fruición carnalera; y que al automatismo en los miembros correspondió plenamente el serrín en la mollera.*

Vayan siguiendo por ahí las Juventudes Socialistas. Lanzando manzanas de discordia por manos de sus Evas. Alternando el abrazo con la puñalada, el saludo con el insulto.

De fet aquest llenguatge utilitzat per *Acracia* no era gaire diferent a alguna de les múltiples condemnes i desqualificacions que José M. Álvarez Pallás dedicà a les dones implicades en activitats polítiques

(...) *mujerucas desgreñadas, de rostros pintarrajeados, vistiendo monos y empuñando pistolas.*

Un altre element que agreujava les suspicàcies i el clima de violència a la ciutat va ser la cada cop més nombrosa presència de forces d'ordre i de l'exèrcit a la ciutat, com la Legión Roja —força d'aviació comunista comandada per Piquer, un antic mestre anarquista que s'havia passat al PSUC— interpretada pels sectors revolucionaris com una provocació i una amenaça

Palabras textuales de un teniente de la Legión Roja: "Estamos para imponer el orden en la retaguardia".

Nosotros preguntamos ahora al jefe de esta Legión Roja si es asaltando cooperativas y locales de colectividades, y arrancando las banderas de la C.N.T., como piensan imponer el orden estos nuevos guardianes de no sabemos el qué.

*Nos parece que el fundador o jefe de esta Legión fue Francisco Piquer, maestro "racionalista"; ¿no nos podría decir de qué forma terminará ESTE IMPONER EL ORDEN si continúan estos muchachos haciendo de las suyas?*¹⁸⁹

¹⁸⁹ *Acracia*, núm. 185, 26/IV/37, pàg. 2; núm. 191, 5/III/37, pàg. 2; "La mujer socialista en la retaguardia" dins *Acracia*, núm. 192, 6/III/37, p. 1 i 2 i núm. 202, 18/III/37, pàg. 1. "Los enemigos del

Les comarques de Lleida també estaven sent testimonis de tensions i d'enfrontaments, en alguns casos armats i amb víctimes mortals, entre les diferents forces polítiques i sindicals. Cal interpretar aquests fets dins de l'evolució política general de la rereguarda catalana,¹⁹⁰ però també responen en bona mesura a les relacions de poder pròpies de la història local.

Hem fet esment ja als esdeveniments de Palau d'Anglesola, que tan influents resultarien en el trencament del comitè d'enllaç. Josep Rubió ha estudiat un altre cas paradigmàtic, el de Cervià de les Garrigues. En aquesta localitat que no arribava als dos mil habitants, la CNT —representant el programa més revolucionari— es va fer amb el poder local després del mes de juliol. Els decrets de la Generalitat que, a partir de l'octubre, van suposar el final dels comitès donaren més protagonisme al PSUC i a la UGT —on s'hi havien incorporat propietaris locals i membres d'ERC. Les tensions entre les dues tendències van desembocar en un enfrontament armat el 22 d'octubre en el que moriren set persones. Com acostuma a passar amb aquesta mena de fets, les morts van marcar profundament les relacions socials al poble durant molt temps —incloses represàlies i altres morts durant la mateixa guerra i, evidentment, en la postguerra.¹⁹¹

A finals d'abril UHP denunciava l'existència a Cervera d'un comitè de defensa ben armat i incontrolat —qualificat pel diari d'intolerable i inadmissible exemple de *matoneria rural*— que disposava de l'ajuntament a voluntat i emparava escorcolls i assalts a propietats particulars. Les acusacions pujaren de to

Ejército Popular Regular y de la victoria del pueblo sobre el fascismo internacional descubren definitivamente el carácter de su trabajo agrediendo a laboriosas compañeras que en el *Día de la Mujer* propugnaban la organización del triunfo de Cataluña y de España sobre la invasión extranjera. Els terrorismo trotskista en acción" dins UHP, núm. 184, 5/III/37, pàg. 2. José M. ÁLVAREZ PALLÀS, *Lérida bajo la horda*, pàg. 48. A finals de la primavera, o a començaments de l'estiu, de 1937 el comandant Piquer abandonà Lleida en direcció a Almeria. Un cop a la capital andalusa s'adreçà als lleidatans a través de la premsa: *Dejamos la capital del Segre con pesar. No en balde pasamos en ella nuestra juventud muchos de los batallones de Aviación / Lérida laboriosa: pronto podrás estructurar tu porvenir, rehacer tu economía deshecha por la inconsciencia humana; porque las divisiones rojas volverán triunfantes de todos los frentes de España, de nuestra nación traicionada y vendida al fascio internacional / Los que de Lérida no vuelvan a su regazo maternal, es que habrán caído cumpliendo, como los de Esparta, la feyes y el mandato imperioso de la República en peligro. / Salud, compatriotas* (UHP, núm. 311, 2/VIII/37, pàg. 7).

¹⁹⁰ En aquest sentit, Josep M. Solé i Joan Villarroja han qualificat els enfrontaments que recorren la rereguarda catalana, al marge de Barcelona, des de finals de l'estiu de 1936 com "els altres fets de maig" (*La repressió a la rereguarda de Catalunya*, vol 1, p. 205-212).

¹⁹¹ Josep RUBIÓ, *Les col·lectivitats agrícoles durant la guerra civil a la comarca de les Garrigues: el cas de Cervià de les Garrigues*.

després que quatre dirigents de la UGT local fossin víctimes d'un tiroteig. L'atemptat fou utilitzat pels comunistes per reivindicar a la Generalitat un increment del control de l'ordre públic a la rereguarda catalana, un major intervencionisme governatiu. El 24 d'abril, després del tiroteig, va arribar a la capital de la Segarra un destacament de forces d'assalt per garantir l'ordre. Però, sempre segons la versió d'*UHP*, els agents que l'integraven van ser reduïts i obligats a abandonar la població.¹⁹²

Tota aquesta sèrie d'enfrontaments locals i les diferents posicions, sovint oposades, que les organitzacions lleidatanes mantenien sobre l'organització de la rereguarda —a les ja comentades caldria afegir-ne d'altres com el destí que calia donar a les moltes armes que circulaven per la ciutat— acabarien reproduint a la capital del Segrià algunes situacions ben representatives de la fractura política que recorria Catalunya.

El primer succés a destacar, encara que amb altres implicacions, va tenir lloc el 4 d'abril. Bonaventura Bosch, un milicià del POUM afiliat a la CNT, va enfrontar-se a la pensió Ideal amb un vigilant i un guàrdia d'assalt i va resultar mort. La diferència entre aquest fet i altres morts posteriors radica en l'estat etílic del milicià. Tot i això, el clima regnant a la ciutat va fer que *Adelante* denunciés el fet com la mort en ple carrer Major d'un revolucionari provat a mans de forces de l'ordre públic i que fes responsable de la mort a l'excessiva presència d'homes armats. En canvi Francisco Porcar, en nom de la CNT, reconeixia que part de la responsabilitat era atribuïble a l'estat del milicià que havia entrat armat a la pensió després de provocar als guàrdies d'assalt

La C.N.T. al contrario de lo que alguien pudiera suponer no se puede hacer solidaria de lo ocurrido, ya que si por un principio humano nos es dable protestar, por otra parte, reconociendo las causas que concurrieron al desenlace fatal, nos imposibilita hacerlo dado el estado de embriaguez en que se encontraba el miliciano, y por la imprudencia que representa sacar una pistola en medio de la calle apuntando a todos los transeúntes amenazándoles de una manera violenta a que se retirasen.

Sí demanava a les autoritats mesures per evitar la repetició de fets similars, com controlar les armes i les provocacions, prohibir la venda d'alcohol i,

¹⁹² *UHP*, núm. 221, 19/IV/37, pàg. 2; núm. 222, 20/IV/37, pàg. 1 i "El orden público y los decretos pendientes", núm. 227, 26/IV/37, pàg. 1.

recuperant una preocupació habitual dels anarquistes, limitar l'horari dels bordells.¹⁹³

Tot plegat servia perquè la desconfiança mútua s'imposés a la ciutat entre tots els agents polítics i institucionals

Miradas torvas por doquier. Pasos ligeros dirigidos hacia el rincón sagrado del hogar. Por entre las tinieblas mortecinas de la escasa luz que trasparente el azul cobalto de los faroles parece que cada cual busca el enemigo que está al acecho (...) Y el ciudadano pacífico se pregunta: ¿Qué pasa? ¿Qué ocurre?

Como por encanto ha surgido una cosecha de sacos terreros. Se espera al enemigo ¿Quién es el enemigo?

Para la C.N.T. la contrarrevolución. Para los socialistas, la C.N.T. Para el P.O.U.M., los socialistas y los anarquistas. Para la fuerza pública, el pueblo. Y para el pueblo, todos los que le amargan la existencia.

Segons l'articulista totes les organitzacions estaven alerta esperant que l'altre els ataqués i concentrades als seus centres

Y si eso llegara, mientras U.G.T. y C.N.T. se batirían el cobre entre sí, vendría la fuerza pública a efectuar el papel de juez y parte.¹⁹⁴

Tal estat d'ànim, juntament amb el ressò dels conflictes comarcals, de ben segur explica una de les accions més importants dels *fets de maig* de Lleida. Mentre el comissari d'Ordre Públic havia sortit amb un destacament de les seves forces cap a la Cerdanya per reduir al grup anarquista que controlava Puigcerdà — encapçalat per Antonio Martín, el Cojo de Màlaga — i que amenaçava tota la comarca,¹⁹⁵ una colla de faistes i cenetistes es van fer amb el control del Castell de Lleida. L'antiga catedral continuava essent la seu de les forces armades presents a la ciutat, del comitè militar i de les milícies primer i de l'exèrcit popular després.

El cenetista Justiniano Villaverde, que havia estat regidor i que aleshores formava part de la plantilla del castell com a comissari polític del Regiment número

¹⁹³ *Adelante*, núm. 54, 5/IV/37, pàg. 1 i *Acracia*, núm. 217, 5/IV/37, pàg. 2. La versió oficial publicada per Francesc Viadiu coincidia amb la de Porcar i lamentava la del diari poumista. Segons Viadiu els agents de l'ordre estaven sopant a la pensió i van haver d'actuar en defensa pròpia. El comissari responsabilitzava al partit per permetre dur armes a un home que s'emborratxava amb freqüència. El capità de les forces d'assalt Ruperto Montoro també contestà la interpretació donada per *Adelante* recolzant-se en la versió oficial ("Del suceso de la otra noche" dins *UHP*, núm. 210, 6/IV/37, pàg. 2). *Adelante*, tot i quedar-se sol, va mantenir els seus arguments i afirmaren ignorar si el milicià anava begut (*Acracia*, núm. 218, 6/IV/37, pàg. 2 i *Adelante*, núm. 57, 7/IV/37, pàg. 2). Dos mesos després es va repetir un incident similar quan un altre ciutadà borratxo va intentar agredir amb un ganivet als sentinelles que feien guàrdia al quarter del carrer Caldereries, antic convent del Pare Coll (*Acracia*, núm. 271, 7/VI/37, pàg. 4).

¹⁹⁴ *Acracia*, núm. 240, 1/V/37, pàg. 2.

¹⁹⁵ Vegeu Joan PONS i Josep M. SOLÉ SABATÉ, *Anarquia i República a la Cerdanya*. El propi Viadiu afirma que hom assegurà que la seva actuació a la Cerdanya precipità els fets de Maig (Francesc VIADIU, *Delegat d'Ordre Públic a Lleida la Roja*, p. 104-125).

1, capitanejava el grup que, en paraules d'UHP, va convertir la caserna en un *fortín anarquista*

Villaverde y su grupo, con audacia digna de mejor causa, han convertido lo que debe ser base de inteligencia cordial y de acción conjunta, el Ejército Popular Regular, en un reducto de grupo al servicio de la organización de que son militantes.

El cap de guàrdia, el comissari de companyia Suau (UGT) —podria ser el mateix Josep Suau que algunes informacions assenyalen com a membre del comitè militar—, va intentar reduir a Villaverde i als seus homes sense èxit en el moment de produir-se el motí —la nit del dia 27 al 28 o el dia 28 a primera hora. Sembla que els revoltats es van fer amb el control d'una cinquantena de fusells i que amenaçaren amb disparar si els comissaris comunistes presents al Castell o la guàrdia d'assalt els intentaven desallotjar. El dia 29 la situació continuava confusa.

Villaverde va negar després haver amenaçat ningú durant l'assalt, afirmant que tots els comissaris del Castell, inclosos els del PSUC, van poder romandre a l'edifici tota la nit conservant les seves armes i sense rebre cap pressió. La seva acció era definida com una mesura d'autodefensa per avançar-se a possibles agressions, però alhora rebutjava que es tractés d'una acció partidista, com proclamaven els comunistes i el comissari de la Generalitat. Per a Villaverde, que també acusava als homes del PSUC de moure's per interessos propis, el seu únic objectiu era reforçar la guàrdia amb soldats voluntaris

(...) como soldados del Ejército Popular y como revolucionarios, siendo infinidad a los que tuvimos que insistir para que se fueran a dormir, y es que por lo visto también ellos estaban enterados que las hordas uniformadas, a las órdenes de los dos comisarios reaccionarios de la localidad y por encima del Gobierno de la Generalidad estaban asesinando a trabajadores indefensos y honrados.¹⁹⁶

Els anarquistes, per tant, havien interpretat l'acció que les forces d'ordre públic estaven duent a terme a la Cerdanya com una agressió a la revolució i als treballadors. Fins i tot Justiniano Villaverde arriba a acusar al tinent Montoro i al comissari de la Generalitat Joaquim Vilà de permetre el robatori de mil dues-centes bombes d'un taller de guerra el dia 19 a l'ordenar a la guàrdia que es retirés durant unes hores. Segons ell aquest armament s'havia d'usar en pràctiques repressives contra el poble.

¹⁹⁶ *Acracia*, núm. 238, 29/IV/37, pàg. 2; *Adelante*, núm. 76, 29/IV/37, pàg. 2 i *UHP*, núm. 229, 28/IV/37, pàg. 2 i "Pedimos la destitución del Comisario Político del Regimiento Nº 1" dins *UHP*, núm. 230, 29/IV/37, pàg. 2. El dirigent del POUM Joan FARRÉ utilitzà uns arguments similars als de Villaverde a "Maestros en provocar" dins *Adelante*, núm. 79, 3/V/37, p. 1 i 4.

Per als comunistes, que alhora que informaven d'aquests fets denunciaven possibles incidents provocats per la CNT a la Seu d'Urgell, Gerp, Fraga i Binèfar, l'amotinament formava part de les agressions que estava rebent a Lleida la consolidació de l'Exèrcit Popular Regular —algunes veus afirmaven que Villaverde llençà proclames contra l'exèrcit, acusacions negades per l'afectat.¹⁹⁷

El risc d'escalada de la violència s'agreuja quan les forces d'aviació del camp d'Alfés, en estat d'alerta per ordre del govern, van interceptar entre mil cinc-cents i dos mil homes de la columna Roja y Negra i del POUM que, des del front d'Aragó, avançaven cap a Barcelona. Finalment, en una reunió mantinguda a Lleida, els representants dels milicians i de l'exèrcit van acordar retirar-se, cal suposar que retornaren al front. Els medis de comunicació definien la situació com *extremadamente grave*.¹⁹⁸

Els rumors recorrien la ciutat, despertant sospites i generant reaccions defensives contra possibles atacs. La declaració d'un ferroviari, detingut el 1939 per la seva militància socialista i per haver portat armes durant la guerra, abans de ser posat a disposició de les autoritats militars il·lustra bé l'estat d'ànim d'aquella primavera

*(...) al ocurrir el choque entre las sindicales que produjo los sucesos de Mayo de 1937 provocados por la FAI, otro ferroviario del Depósito apellidado Castillo, que era uno de los dirigentes le hizo ir a la Casa del Pueblo, donde le dieron cuatro bombas para que las distribuyera entre los empleados de Clasificación y se defendieran de la FAI que decían quería asaltar la estación. Que estas bombas se las entregó otro ferroviario Presidente del Sindicato llamado Valero Salas, y el dicente las dió al llegar al Taller de Clasificación a un pintor del mismo apellidado López para que las distribuyera según le habían encargado.*¹⁹⁹

En el capítol dedicat als fets de juliol comentàvem una carta que l'artista Enric Crous adreçà al ministeri de defensa sol·licitant l'ascens a capità de l'exèrcit.

¹⁹⁷ Dos dies abans d'aquests fets, el 26, va tenir lloc al cinema Rambla una assemblea per constituir un sindicat de forces armades afecte a la CNT. Per a UHP aquell acte havia estat ja un clar intent d'atemptar contra l'esperit de l'exèrcit popular, el qual si bé no era apolític —esperit del poble, antifeixista, etc.—, no podia ser partidista. Al capdavant de l'assemblea havia estat precisament Justiniano Villaverde, comissari polític d'un regiment d'aquest exèrcit ("Sindicatos de Fuerzas Armadas" dins UHP, núm. 228, 27/IV/37, pàg. 1). Pel que fa a la generalització d'un clima d'inseguretat respecte possibles accions armades de l'organització rival, al llarg dels mesos d'abril i maig *Acracia* havia estat denunciant que es pretenia obrir una guerra a la rereguarda on els anarquistes eren les víctimes. Es parlava d'empresonats al país valencià, d'una txeca comunista a Múrcia o de l'avenç de la contrarevolució a Tortosa (núm. 220, 8/IV/37, pàg. 1; núm. 225, 14/IV/37, pàg. 1; núm. 253, 17/V/37, pàg. 2).

¹⁹⁸ L'editorial "Serenidad y energía" dins *Acracia*, núm. 239, 30/IV/37, pàg. 1 cridava a la unitat i a estar alerta davant de l'enemic capitalista disfressat d'antifeixista. L'avenç de la columna a Julián CASANOVA. *Anarquismo y revolución en la sociedad rural aragonesa*, p. 254-255. Aquests fets després serien usats per l'exèrcit i pel Partit Comunista contra el POUM, al que acusaven d'abandonar les seves posicions al front per participar en la revolta catalana.

¹⁹⁹ Fons del GC (AHPL) expt. 94 llig. 102.

Si en aquell capítol fèiem referència a la seva participació en el control de la sublevació militar, ara podem incloure altres actuacions referides als desordres de finals d'abril i començaments de maig —dos exemples que Crous detalla per demostrar la seva fidelitat republicana

En los hechos del mes de Mayo de 1937 siendo éste Oficial todavía Sargento, por la ausencia del Comandante Militar de la Plaza de Lérida, asumió por su afán de servir a las autoridades legítimas, el Mando e iniciativas de tal cargo, cumpliendo con energía y riesgo cuantas ordenes emanaban del Comisario de la Generalidad de Cataluña en Lérida Dn. JOAQUIN VILA CLARAMUNT, única autoridad entonces dependiente del Gobierno, haciéndolo con entera satisfacción del mismo.²⁰⁰

Al llarg de la primera quinzena de maig encara haurien de tenir lloc dos enfrontaments més que acabarien amb cinc morts. La nit de l'1 de maig van morir en un tiroteig el guàrdia d'assalt Marcel·li Cid Massó,²⁰¹ un amic seu —Eustaqui Flor— i un membre de la FAI anomenat Miquel Llop. Cid, en companyia del seu pare i de Flor, van ser tirotejats per un grup, del que Llop en formava part, i respongueren a l'atac amb una bomba de mà. Donat que Cid era militant de JRLl i l'atac va tenir lloc prop de la seu del partit, els republicans interpretaren el fet com un atac anarquista contra la seva organització. UHP, que havia donat un ampli ressò a l'assassinat el 25 d'abril a Barcelona del dirigent del PSUC i antic trentista Roldán Cortada, ho interpretà com un pas més en la desintegració de l'ordre públic a la rereguarda.²⁰²

Per la seva banda, *Acracia* no admetia cap responsabilitat del sindicat en les morts —qualificades com fets tràgics i irremediabls— i fixava l'atenció en el clima de nerviosisme i de sospites generalitzades que s'havia creat a la ciutat per voluntat dels polítics

No conocemos la víctima. Desconocemos al victimario. Pero sí conocemos el motivo de todo ello. Cinco noches sin dormir. Espera prolongada de un anunciado asalto que todos se figuran van a realizar sus enemigos. El asalto no viene por ninguna parte, pero el nerviosismo aparece por todas. Dos grupos se enfrentan. ¿Enemigos? Quizá ni ellos mismos lo sabían. Un jalto!, seguido de

²⁰⁰ Carpeta 63. Sección Política Social Lérida. Serie S (AHN - Sección GC).

²⁰¹ Tant Marcel·li Cid com el seu germà Manel eren guàrdies d'assalt a les ordres de Viadiu i militants de JRLl. El delegat interí d'Ordre Públic de 1939 va expedir un certificat de bona conducta a Manel perquè la seva militància era considerada només com un tràmit per poder treballar i perquè havia protegit a dretans des de la seva posició. En canvi l'inspector de policia de la ciutat l'havia definit uns mesos abans com un entusiasta del Front Popular i home de confiança de Viadiu (Fons del GC —AHPL— expt. 55 llig. 78 i Causa General, peça 2, llig. 1468 -1-, expt. 2 —AHN—).

²⁰² "Dos antifascistas más que sucumben en nuestra retaguardia" dins UHP, n. 233, 3/V/37, p. 2 i "¡No más víctimas antifascistas en la retaguardia! ¿Será el de ayer el último entierro?", n. 234, 4/V/37, p. 1.

*disparos. Una bomba de mano que hende el espacio y explota. Un muerto. Un herido que también ha muerto. Y todo ¿por qué?*²⁰³

L'endemà es va celebrar una reunió a la comissaria de la Generalitat amb participació de totes les organitzacions que tenien representació al govern català —per tant el POUM no hi va assistir—, un delegat de la conselleria de Defensa (Azuara), un altre de la de Seguretat Interior (Pons) i els comissaris polítics de les forces presents a Lleida. Viadiu encara estava a la Cerdanya, pel que fou representat per Joaquim Vilà.

La reunió es tancà amb una declaració de bones intencions. Les forces d'ordre públic, guàrdia nacional republicana i guàrdia d'assalt, es comprometien a aixecar l'aquartermament i a acabar amb l'ostentació d'armes llargues pels carrers, com també haurien de fer les organitzacions polítiques i sindicals. Així mateix, es retirarien les fortificacions aixecades tant per la força pública com per les organitzacions. A més es nomenaria una comissió encarregada de supervisar el compliment dels acords. Un compromís que aspirava a normalitzar la situació a Lleida però que resultaria ben poc efectiu.²⁰⁴

Quatre dies després, delegats de les reconvertides columnes que estaven al front aragonès —divisió Lenin, divisió Ascaso i columna Roja y Negra— encapçalats per Josep Rovira (cap militar del POUM) manifestaren al comissari Vilà que no estaven *dispuestos a tolerar ciertas actitudes que en la retaguardia observaba la fuerza pública*. Si la Legión Roja no deixava de controlar els accessos a la ciutat i altres forces no es retiraven dels llocs estratègics que ocupaven, amenaçaven amb fer avançar sobre Lleida una columna estacionada a Binèfar.²⁰⁵

Paral·lelament als esdeveniments locals, la crispació s'anava incrementant amb les interpretacions que cada organització defensava disciplinadament dels fets que havien esclatat a Barcelona —des de la sublevació militar de juliol l'evolució política de la capital catalana marcava directament el que s'esdevenia a Lleida. Per

²⁰³ "Producto del nerviosismo" dins *Acracia*, núm. 241, 3/V/37, pàg. 2.

²⁰⁴ *Adelante*, núm. 79, 3/V/37, pàg. 2 i *Acracia*, núm. 241, 3/V/37, pàg. 1.

²⁰⁵ *Adelante*, núm. 83, 7/V/37, pàg. 2. La CNT desconfiava del resultat d'aquestes negociacions, els acords de les quals quedaven sempre en paper mullat. Considerava que el pacte de pacificació de la ciutat havia estat imposat per les forces arribades del front, on hi havia més seny, però que seria difícil d'acceptar en una rereguarda infectada (sic.) de política ("¿Volvemos a la realidad?" dins *Acracia*, núm. 246, 8/V/37, pàg. 2).

uns es tractava d'una conspiració organitzada per contrarevolucionaris i trotskistes, el POUM passa a ser definit com *el enemigo público número uno*, i donaven suport a la decisió del govern de la República de prendre el control de l'ordre públic a Catalunya.²⁰⁶ Per a altres era el resultat de les provocacions d'agents governamentals. Acusacions entrecreuades que posaven en evidència, sobretot a UHP, la paradoxa que suposava la coincidència temporal entre els enfrontaments oberts a la rereguarda catalana i el perill que estava corrent Euskadi.

La situació encara es tensaria més quan, abans que passés una setmana, fossin assassinades dues persones més, Salvador Talavera (CNT) i Antoni Vidal (POUM), empleades de l'estació de servei de la ciutat que feia de seu de la delegació de Transports de Guerra al carrer Acadèmia, carretera de Saragossa. Un grup armat els va segrestar de matinada i poc després van ser trobats morts a la carretera de Saragossa. El delegat de Transports, Miquel París (CNT), condemnà els assassinats i acusà a membres de les patrulles de control de la UGT i de la Legión Roja de requisar cotxes de la delegació amb el suport de la guàrdia nacional republicana i d'assalt.²⁰⁷

Els funerals dels dos treballadors es van convertir en una gran manifestació política amb multitud de banderes del POUM i de la CNT. Hi van participar els comitès provincials i locals de les dues entitats, les respectives organitzacions juvenils i les comarcals de Balaguer, Borges Blanques i Tàrraga, més una representació dels anarquistes de Fraga (Osca).²⁰⁸

²⁰⁶ El control de l'ordre públic a Catalunya pel govern de la República suposarà a Lleida la destitució de Viadiu al capdavant d'aquell servei. I també representà el teòric tancament d'un dels debats que havia marcat els primers mesos de guerra, la concentració d'armes a la rereguarda. *L'Ideal* va fer una àmplia difusió del ban del ministre de la Governació que havia de controlar les armes llargues —valorat pels republicans molt positivament (núm. 64, 14/V/37, pàg. 2).

²⁰⁷ *Adelante*, núm. 84, 8/V/37, pàg. 3; *Acracia*, núm. 246, 8/V/37, pàg. 2 i UHP, núm. 238, 8/V/37, pàg. 2. En el mateix número del diari anarquista l'article "¿Qué carnet llevan esos incontrolados?" afirmava que algú tenia interès en desencadenar a Lleida uns fets similars als esdevinguts a Barcelona. Idea que també s'havia llençat des d'UHP.

²⁰⁸ "¿Será el último en estas condiciones?" dins *Acracia*, núm. 247, 10/V/37, pàg. 2 i "Prou sang antifeixista" dins *L'Ideal*, núm. 64, 14/V/37, pàg. 1. El diari republicà, amb el suport del PSUC, proposava la desaparició de les patrulles de control armades per acabar amb els desordres. Una manifestació d'aquesta mena no era nova a Lleida, ja que des del començament de la guerra s'havien aprofitat honres fúnebres per expressar els missatges polítics que cada etapa requeria. Per exemple, la premsa va donar notícia dels funerals celebrats en homenatge a un milicià d'Albagés ferit al front i mort en un hospital de Lleida el darrer dia de juliol o primer d'agost de 1936. A l'acte, a més del seu sindicat i dels familiars hi assistiren el comissari de la Generalitat, el delegat d'Ordre Públic, el comandant Enric Pérez Farràs, el comitè popular, representacions de totes les organitzacions obreres i molts milicians (*Acracia*, núm. 8, 4/VIII/36, pàg. 2).

Una de les conseqüències més importants de tot aquest procés és la persecució i il·legalització del POUM que, per al cas de Lleida, ha estudiat el professor Jaume Barrull. Les crides que *Adelante* i els dirigents del partit feren per recordar la lluita revolucionària de l'estiu de 1936 i per denunciar les pressions i campanyes persecutòries que patien no van servir per evitar un final ben trist

La unidad, hecha espontáneamente en aquellas fechas históricas, está rota completamente. ¿Recordáis la actuación de unidad de aquellos días? En la Generalidad, y en todos los Comités nos encontrábamos todos debidamente representados. La obra de conjunto permitió resolver graves problemas en aquellas difíciles circunstancias. Los mejores militantes de cada organización se pusieron al frente de cada uno de los órganos de poder creados por la revolución triunfante. Se evitó el caos. Todos nos esforzamos en normalizar la vida bajo nuevas bases de convivencia. El fascismo fué aniquilado con el esfuerzo conjunto.

De la cooperació s'havia passat sense solució de continuïtat a les agressions verbals reflex d'un odi institucional difícil de controlar, similar al que havia marcat la història de l'esquerra europea en el primer terç de segle

Todos recordaréis también, si queréis ser sinceros, que la agresiva campaña de infamias e insultos se inició desde los periódicos que dicen representaros. Vuestros periódicos, sin causa que lo justificase, emprendieron una terrible batalla para eliminarnos del Gobierno primero e incitaron después, a todos, a nuestra liquidación física. Liquidación física de un Partido y de unos hombres que, cada uno de nosotros, han hecho frente en todas las ocasiones a la contrarrevolución. Aniquilar a unos compañeros que se han jugado la vida y la libertad en todos los momentos en defensa de la redención proletaria.

Els pounistes acusaven als seus rivals comunistes de difondre des de totes les esferes i trones, especialment en les seves plataformes periodístiques, un missatge que els volia presentar com els principals enemics de la revolució

*Aquí está el caso reciente de "U.H.P.", órgano digno del P.S.U.C. en Lérida, que hablaba de los redactores de ADELANTE el sábado 8 del corriente, de esta forma: "A los viles insectos capaces de escribir lo que se escribe en "Adelante" cabe tratarlos como lo que son: como alimañas, como servidores del fascismo internacional, como los peores enemigos de las masas populares". Bello ejemplo, en realidad, de convivencia proletaria, de compañerismo periodístico y de información verídica.*²⁰⁹

²⁰⁹ Joan FARRÉ, "A los obreros de la U.G.T. y P.S.U.C." dins *Adelante*, núm. 86, 11/V/37, pàg. 1 i Baptista XURIGUERA, "Periodistas revolucionarios. Las Noticias, órgano de la UGT engaña a los obreros" dins núm. 88, 13/V/37, pàg. 1. El mateix tipus de discurs a "El lenguaje calumnioso de U.H.P." dins *Adelante*, núm. 86, 11/V/37, pàg. 2 i "Editorial. Una campaña infame al descubierto" dins núm. 88, 13/V/37, pàg. 1. Joan Farré, a l'article "Unidad efectiva. Una sola central sindical" (*Adelante*, núm. 88, 13/V/37, pàg. 4), negava la versió reformista i petit burgesa que interpretava els fets de Maig com un enfrontament entre treballadors. Per ell havia estat una lluita entre obrers i forces d'orde, ja que l'aspiració real dels obrers de la CNT i de la UGT era la creació d'una única central sindical. També es criticaria el nou govern de Juan Negrín amb el que la República volia tancar la crisi política, acusant-lo de trencar el front antifeixista i de contrarevolucionari, proposant-ne un altre que integrarien només les dues centrals sindicals i que encapçalaria Largo Caballero, justament tots els que no en formaven part ("Editorial. Se ha culminado un gobierno de espaldas de la realidad" dins *Adelante*, núm. 92, 18/V/37, pàg. 1 i "Editorial. Por una solución progresiva", núm. 93, 19/V/37, pàg. 1). Per la seva banda, ERC va difondre la imatge criticada per Joan Farré. Segons els republicans la violència havia estat fruit de l'odi existent entre les organitzacions antifeixistes des del 19 de juliol que havien rebutjat el consens per centrar els seus esforços en activitats

Després que a Barcelona fos detinguda la direcció del partit, els seus membres més destacats a Lleida van haver de fugir —amb l'ajut del comissari d'Ordre Públic segons explicà el mateix Francesc Viadiu— i alguns, com Joan Farré i Santiago Palacín, foren detinguts

En Barcelona se ha detenido a todo nuestro Comité Ejecutivo y en las comarcas a otros militantes destacados por sus actuaciones revolucionarias antes del 19 de julio, durante aquellas jornadas y después.

En Lérida ha sido detenido y trasladado a Barcelona nuestro querido camarada Santiago Palacín.

¿Conoce Lérida a nuestro camarada? ¿Conocen las tierras leridanas al defensor de todos los atropellos cometidos por los reaccionarios contra los campesinos pobres?

Lérida, la Lérida política y social, la que vive en vibración antifascista, ¿puede consentir parecido atropello? (...)

Esto tiene todos los síntomas de provocación derrotista.

Las organizaciones de Lérida deben pronunciarse. ¿Consienten tamaño atropello? Bien, la responsabilidad histórica que caiga sobre ellos.²¹⁰

El pronunciament de les altres organitzacions resulta ben diferent. Mentre que els republicans acceptaren la interpretació difosa pels suquistes

Amb motiu de la descoberta d'una xarxa d'espionatge, a Lleida han estat clausurats tots els locals que el P.O.U.M. tenia incautats.

Així mateix, s'han practicat nombroses detencions dels seus dirigents. Molts d'ells, però, ja havien fugit.

La història es repeteix. Sempre, la falsedat i la traïció acampen entre els que més criden i s'ho volen menjar tot.²¹¹

els anarquistes rebutjaven la idea que lluitadors antifeixistes i revolucionaris poguessin estar a la presó. Reconeixien les diferències ideològiques que els havien separat del POUM, però també recordaven el seu compromís des dels dies de

que responien a un exclusiu interès partidista (*L'Ideal*, núm. 64, 14/V/37, pàg. 1; J. VILANOVA, "Cal esmenar-se" dins núm. 64, 14/V/37, pàg. 4 i núm. 65, 21/V/37, pàg. 2).

²¹⁰ Joan FARRÉ, "Detenciones a granel" dins *Adelante*, núm. 119, 19/V/37. Francesc VIADIU, *Delegat d'Ordre Públic a Lleida la Roja*, p. 153-158. Joan B. XURIGUERA confirma en la seva novel·la que Francesc Viadiu avisà la direcció del partit perquè pogués fugir cap a Barcelona —en un restaurant del carrer Consell de Cent es reunien periòdicament els exiliats de Lleida (*La guerra civil*, p. 240 i següents). La trajectòria vital de Santiago Palacín Nadal, tot i ser un activista polític molt destacat en les comarques de Lleida dels anys trenta, resulta força desconeguda especialment a partir dels fets de maig. Havia estat un personatge clau en el discurs agrari del Bloc Obrer i Camperol i del POUM, però la llegenda —a la que contribuï el propi Viadiu— havia difós la idea que, per protegir-se, ingressà en el PSUC després de ser detingut i alliberat en poc temps el maig de 1937. Recentment la professora Conxita Mir ha reconstruït el consell de guerra a que el van sotmetre les autoritats militars el 1943 i de les investigacions realitzades no es pot deduir que busqués la protecció del Partit (Conxita Mir, "El consejo de guerra contra un dirigente marxista: Santiago Palacín Nadal, militante del POUM" dins *Vivir es sobrevivir*, p. 241-251). La visió de Palacín sobre el resultat polític dels fets de Maig —la burgesia estava guanyant la batalla del poder— a "La euforia del error y la catástrofe de la sangre" dins *Adelante*, núm. 84, 8/V/37, pàg. 1.

²¹¹ *L'Ideal*, núm. 70, 25/VI/37, pàg. 3.

juliol. I recorden que el socialisme d'aquella època era ben diferent al que representava a mitjans de 1937 el PSUC.²¹²

Però la depuració dels *elements trostkistes*, utilitzant el llenguatge acusatori dels suquistes que evidentment assimilà l'organització de Lleida, no es limitava als quadres dirigents del partit, sinó que també tenia un ampli camp d'actuació en les estructures sindicals de la UGT. La campanya iniciada el mes de febrer amb l'expulsió de la junta directiva del sindicat mercantil de Lleida es convertí en una veritable cacera de bruixes a finals de maig.²¹³

El ple regional del secretariat de Catalunya de la UGT havia acordat el 6 de maig l'expulsió dels dirigents del POUM i de les persones que s'haguessin significat o participat en els fets de Maig. L'acord va ser difós entre els sindicats lleidatans el dia 20 en un ple de la Federació Local de la UGT presidida per Emili Vilaseca, secretari de relacions del secretariat. El plenari, que s'adherí incondicionalment a la direcció catalana, atorgà a les juntes directives dels sindicats quaranta-vuit hores per estudiar el comunicat del secretariat i per aplicar-lo —a més es volia donar exemple a la CNT que, segons *UHP*, també necessitava moltes depuracions. En aquest període de temps s'havien de convocar assemblees de tots els sindicats per aprovar la decisió superior i expulsar als pourmistes.

Per donar més difusió a aquestes mesures, i a la interpretació comunista de la situació política, el dia 23 es va celebrar al Teatre del parc Eliseu Reclús un míting de la UGT amb la presència del secretari general José del Barrio. El mateix dia es va celebrar al cinema Rambla una Conferència Regional d'activistes del PSUC amb l'assistència d'una delegació del Comitè Central del Partit. I encara el dia 25 les JSU van fer públic el seu suport decidit a la direcció del PSUC.

Alguns sindicats van resoldre amb celeritat les depuracions, com els ferroviaris que foren els primers en emprendre-les²¹⁴ o el sindicat del Ram de la Pell. Aquest, en

²¹² "Editorial. Nada más repugnante que la cobardía humana" dins *Acracia*, núm. 252, 15/V/37, pàg. 1; "Editorial. Todo sector proletario nos merece el máximo respeto" dins núm. 281, 18/VI/37, pàg. 1 i núm. 290, 29/VI/37, pàg. 4.

²¹³ Sobre les depuracions de persones procedents del POUM en els sindicats de la UGT vegeu *UHP*, núm. 248, 20/V/37, pàg. 2; núm. 249, 21/V/37, pàg. 1; núm. 251, 24/V/37, pàg. 4 i 2; núm. 253, 26/V/37, pàg. 2; núm. 254, 27/V/37, pàg. 2; núm. 255, 28/V/37, pàg. 2 i núm. 256, 29/V/37, pàg. 2.

²¹⁴ Tot i que entre els ferroviaris es va produir alguna oposició a la direcció regional, com ho prova el llarg article de Josep Casaña, condemnant la pràctica escissionista dels *trostkistes*, en resposta a Joan Farré que acusava a la direcció de voler eliminar els revolucionaris del sindicat (Joan FARRÉ, "Depuración" dins *Adelante*, núm. 97, 24/V/37, pàg. 4 i Josep CASAÑA, "En contestación a la nota que han dado a la opinión

l'assemblea celebrada el 25 de maig va acordar l'expulsió dels membres de la junta que havien donat suport als *provocadors dels fets de maig* —Josep Castellví, Francesc Berenguer, Joan Martí i Joan Soler— i dels signants d'un manifest on es responsabilitzava dels fets a agents del govern —Joan Abanés, Bonaventura Pola, Joan Alaman, Carmel Garcia, Joan Miarnau, Francesc Garriga, Josep Escolà, Frederic Vela, Joan Sentís, Jaume Besart, Joan Oliva, Pere Mateu, Ramon Colomà, Valentí Rico, Joan Puy i Miquel Bota. El comitè provincial de la FETE, a través d'un comunicat signat pel secretari d'organització —Josep Alcobé— i pel secretari general —Josep Vilalta—, expulsà a Antoni Ubieto Fornés pels seus articles a *Adelante* on es defensava la versió del POUM dels fets de maig.²¹⁵ Tampoc va resultar conflictiva l'assemblea del sindicat de Gas i Electricitat

Però tot i la propaganda i les pressions exercides des de la direcció, les depuracions no van ser sempre fàcils. El secretariat de Catalunya i la Federació Local van haver de convocar les assemblees d'alguns sindicats perquè les corresponents juntes directives no havien acceptat l'acord de la direcció. Aquest fou el cas del sindicat d'Indústries Químiques, tot i que després la seva assemblea resultà pacífica, del Ram de la Fusta i del de Cambrers, Cuiners i Similars. En els dos darrers casos les assemblees, a les que assistien representants de la direcció catalana, van resultar força conflictives. Fusta va acordar la celebració d'un referèndum entre els treballadors del sector per decidir la continuïtat dins de la UGT.²¹⁶

L'assemblea de la Gastronòmica no va reconèixer l'autoritat dels representants del comitè executiu de la FOSIG i votaren en contra de la direcció catalana de la UGT. Fins i tot van acordar consultar la viabilitat del procés depurador a l'executiva nacional, mesura criticada per UHP que acusà als *catalaníssims poumistes* de no acceptar els acords de la direcció catalana per esperar els de la direcció nacional. En l'assemblea del

ferroviaria, con el propósito confusionista en ellos característico, los ferroviarios del POUM expulsados del Sindicato Nacional Ferroviario" dins UHP, núm. 255, 28/V/37, pàg. 4).

²¹⁵ L'informe de gestió del comitè provincial de la FETE elaborat l'octubre de 1937 dedicà un espai a la condemna dels indisiplinats i divisionistes procedents del POUM que havien donat suport al moviment subversiu des d'*Adelante* —Antoni Ubieto i Joan Roure. També es destacaven les difícils relacions existents entre les executives nacionals de la FETE i de la UGT, per la *incomprensió i baixes apetències* de la segona. La secció de Lleida expressà el seu recolzament i fidelitat a l'executiva espanyola de la FETE. Carpeta 63. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

²¹⁶ Joan Cascarra, secretari del sindicat de la Fusta, havia criticat públicament al comitè local de la UGT per la seva suposada inoperància i a UHP per haver-li censurat alguns articles sobre aquesta qüestió —el diari era el portaveu oficial del PSUC i de la UGT de Lleida— ("Sindicales. La inexistencia del comitè local de la U.G.T." dins *Adelante*, núm. 88, 13/V/37, pàg. 2).

sindicat Metal·lúrgic també es van produir alguns incidents, però finalment votà d'acord amb el secretariat.

El debat sobre la depuració interna de les organitzacions obreres, que en els primers mesos de guerra havia impulsat *Combat* per defensar la puresa dels ideals davant de la sindicació massiva, s'havia convertit en una arma més de la lluita oberta entre les formacions de l'esquerra catalana.

També la línia editorial de *L'Ideal* va utilitzar aquesta qüestió, un cop els republicans van sentir-se políticament més forts. Sense tenir en compte les diferències existents entre els problemes creats pel creixement espectacular dels sindicats i els efectes de la repressió de maig, la depuració era pels republicans un bon argument per criticar la base de la revolució. S'afirmava que els treballadors més conscienciats, amb una militància anterior a la guerra, se sentien defraudats pel contrast existent entre els missatges de les seves organitzacions i el fosc origen polític de molts dels seus membres. Acusava tant als partits com als sindicats d'estar més preocupats per incrementar la seva presència a la ciutat que per afrontar decididament una campanya de depuració interna. I denunciaven que en molts pobles les dretes havien desaparegut a l'incorporar-se a les diverses formacions de l'esquerra. En canvi, asseguraven que ERC havia estat l'única entitat realment preocupada per l'origen dels seus militants

*No hi ha material d'aluvió. Tot és terra ferma, a prova de canvis de temperatura política.*²¹⁷

Les morts, la desaparició del POUM i els propòsits de llimar les tensions a la rereguarda no van servir per tancar les polèmiques aquella primavera. Al llarg de tot el mes de juny *Acràcia* va publicar un seguit d'articles denunciant la presència, que consideraven provocadora, de forces armades a la ciutat, adreçant especialment les crítiques contra suposats abusos comesos per membres de la Legión Roja.²¹⁸

²¹⁷ *L'Ideal*, núm. 67, 4/VI/37, p. 1 i 4; Pau MONTROS, "No hi ha depuracions, per ara" dins núm. 82, 17/IX/37, pàg. 4; núm. 89, 5/XI/37, pàg. 2.

²¹⁸ "Los incontrolados oficiales continúan sus hazañas. Las autoridades no pueden, no deben permitir que Lérida, más que zona de guerra, sea un campo de lucha en el que el supuesto enemigo sea la población" dins núm. 274, 10/VI/37, pàg. 1; núm. 275, 11/VI/37, pàg. 2; núm. 276, 12/VI/37, pàg. 2 i "Editorial. Para la opinión pública en general y para los trabajadores en particular" dins núm. 276, 12/VI/37, pàg. 1. Ja en els mateixos dies de maig un articulista havia criticat irònicament l'increment dels guàrdies d'assalt presents a Lleida per ordre del ministeri de la Governació. Recordem que feia poc que l'ajuntament havia ideat una estratègia per descongestionar la ciutat de l'excés de mà d'obra que no es podia assimilar.

Es denunciaven suposats actes de violència contra militants confederals — piquets de soldats per desarmar algun milícia armat—, contra sindicats i col·lectivitats en localitats veïnes de Lleida o simplement contra lleidatans. Es descriu, per exemple, la suposada confiscació d'un xalet a la Bordeta per destinar-lo a un cap de la Legió Roja en el que participaren dos-cents homes armats al resistir-se el propietari. La presència de forces regulars de l'exèrcit popular procedents del front d'Aragó, d'un important contingent de forces d'ordre públic —*destacadas a la más pacífica de las poblaciones de Cataluña*— i la Legión Roja fan afirmar a *Acracia* que *Indudablemente, Lérida es un cuartel*. I comparen l'estat de la ciutat amb la Barcelona d'Anido i d'Arlegui.

Pels cercles confederals va córrer el rumor que el xofer d'un representant del Consell Regional de Defensa d'Aragó, Raimundo Villafañes, havia estat segrestat pels guàrdies d'assalt després de discutir sobre la marxa de la guerra i traslladat al camp d'aviació de Binfaro sense que el comissari Viadiu pogués donar informació del fet. La versió del comissari d'Ordre Públic era prou diferent. Uns guàrdies l'havien portat al camp per veure's amb un germà, sergent d'aviació. La divergència d'explicacions va servir per establir una dura polèmica a la premsa entre Francesc Viadiu i els dirigents del sindicat Jaume Escalé i Agustín Villas.²¹⁹

Després del maig de 1937 tampoc es van acabar les friccions entre les diferents opcions polítiques, tot i la *solució* dràstica que havia suposat la desaparició del POUM. Manuel Querol, un bidell de Balaguer afiliat des de feia molts anys a la UGT, adreçava una carta al comitè provincial de la CNT el 24 de juny sol·licitant l'ingrés a la central confederal perquè considerava l'estratègia seguida pels ugetistes impròpia d'un sindicat de classe. Afirmava que havia continuat militant a l'organització socialista confiant que algun dia s'arribaria a la unificació sindical, però els esdeveniments de maig impossibilitaven definitivament tal opció

(...) y al mismo tiempo convencido cada día mas que toda la burguesia se esta cobijando en la UGT y estan llevando una política dentro de dicha organizacion, cosa que yo soy contrario, y

Doncs l'articulista comentava que *En Lérida no hay pan, ¿qué importa? El pueblo siempre está dispuesto a sacrificarse. Pero como no hay pan, nos han traído guardias de asalto. ¿Para qué? ¿Para hacer pan? No, para consumirlo* (*Acracia*, núm. 248, 11/V/37, pàg. 2).

²¹⁹ *Acracia*, núm. 278, 15/VI/37, pàg. 3. Les notícies d'aquest fet es publicaren molt mutilades per la censura de premsa que s'estava començant a aplicar. El dia 15 de juny es va trobar el cadàver d'un milícia anarquista de Fraga, mort a trets, a dos quilòmetres del camp d'aviació (*Acracia*, núm. 279, 16/VI/37, pàg. 2). A finals de juliol va ser detingut a les Borges Blanques el secretari del comitè comarcal de les Garrigues Pere Boidú (*Acracia*, núm. 309, 21/VII/37, pàg. 4).

*mas cuando es contra los intereses de la clase trabajadora, y en pro de los capitalistas y la misma empresa, pues por lo tanto mi espíritu revolucionario allegado al fin de no poder conbebir mas con los que apoyan tan descaradamente ala burguesia y desarticulan a los elementos de espíritu revolucionario.*²²⁰

I el mateix es podria dir si passem de les experiències personals a les relacions institucionals. Diversos autors han comentat l'informe que Evarist Masip Bargalló, delegat del Servei de Cooperació Agrícola de la vuitena vegueria i dirigent del sindicat de Treballadors de la Terra (UGT), adreçà a la direcció del partit a finals de l'any 1937. El dirigent comunista lamentava que mig any després de la il·legalització del POUM, els homes d'aquest partit continuessin mantenint una influència important en les organitzacions agrícoles del Segrià, de l'Urgell i de la Noguera.²²¹

Més il·lustratiu de les males relacions entre les organitzacions i les autoritats locals resulta un altre informe elaborat pel secretari del comitè intercomarcal de la CNT, Jaume Escalé, el 12 de juny. El document és una queixa de les campanyes *contrarevolucionàries* que el sindicat patia després dels fets de Maig, el que li suposava una pèrdua constant d'afiliats especialment al camp. Escalé també feia saber al comitè regional de la CNT que l'actitud del comissari Francesc Viadiu afavoria els discursos *antiCNT*.²²²

Compañeros salud:

La reacción en la Zona VIII ha tomado tan en serio las consignas de los anticonetistas y los dires y directes de sus órganos periodísticos en el sentido de que la fuerza de la C.N.T. como

²²⁰ Carpeta 57. Sección Política Social Lérida. Serie S. (AHN-Sección GC).

²²¹ Carpeta 58. Sección Política Social Lérida. Serie S. (AHN-Sección GC). Vegeu Josep RUBIÓ, *Les col·lectivitats agrícoles durant la guerra civil a la comarca de les Garrigues*, p. 100-101. El mateix van constatar els assistents al Ple Intercomarcal de Sindicats i de Col·lectivitats de la CNT celebrat el 19 de juny de 1937. El representant de la comarca de les Borges Blanques arribava a afirmar que el món agrari de la vuitena vegueria estava controlat per UdR i pel POUM, *que son más astutos que nosotros y nos será imposible ganaries la partida, porque ellos lo tienen todo en su mano* (Carpeta 65. Sección Política Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—). Es venia a demostrar la menor atenció que tradicionalment havien donat anarquistes i comunistes ortodoxes catalans a la qüestió agrària. Però la presència del POUM després de la il·legalització no es limitava al camp. A finals d'agost va aparèixer propaganda del partit i pintades amb quitrà a les parets d'edificis i al paviment dels carrers. Accions que es van tancar amb la detenció de Ramon Arias Claveria, Sebastià Porqueras Vidal, Josep Rich Gené, Isidre Sentís Baget, Ramon Faiguera Lozano i Salvador Blanch Roca, posats a disposició del tribunal popular a la presó de Lleida (*L'Ideal*, núm. 80, 3/IX/37, p. 2 i 3). Les principals protestes per la presència clandestina del POUM al carrer provenien de les files comunistes (els acusen de difondre amb fulletons i pintades atacs a la URSS, campanyes contra el govern de República afirmant que volia l'armistici, de donar suport a Franco i els seus aliats feixistes europeus). Denuncien la presència activa de dirigents de segona fila, que no havien estat detinguts per la seva escassa significació anterior, i que deixaven sentir la seva veu en assemblees de la UGT ("Cosas que parecen imposibles y no lo son... Los trotskistas contrarrevolucionarios se mueven" dins *UHP*, núm. 337, 1/IX/37, pàg. 5 i "Actividades de los provocadores trotskistas", núm. 350, 16/IX/37, pàg. 7).

²²² Carpeta 59. Sección Política Social Lérida. Serie S. (AHN-Sección GC). Les tensions entre el PSUC i la CNT a la Noguera, amb acusacions de comportaments contrarevolucionaris per part dels suïstes a *Acracia*, núm. 285, 23/VI/37, pàg. 1).

organización es un mito que, apoyados directamente o indirectamente por la Comisaría de Orden Público y la Delegación de Abastos se atreven ya a toda clase de desmanes y chulerías que, dada la actitud pasiva adoptada por nuestra Organización Confederal y Específica, incluso nuestros compañeros campesinos de las comarcas, poco interiorizados en nuestras determinaciones y nada avizados para descifrar las maniobras de nuestros enemigos, empiezan a dudar de la veracidad de nuestras aseveraciones cuando les decimos que la Confederación está mejor situada que nunca y que la fuerza moral y material de la misma es superior a cualquier época de su vida.

Segons Escalé l'actitud temorosa dels camperols respecte la CNT era fruit de tota una sèrie de *persecucions*, emparades per la comissaria d'Ordre Públic, en diversos pobles de la regió vuïtena. En dues setmanes, estaven en l'època de la sega, antics propietaris declarats *facciosos* havien pogut recuperar les seves terres i els treballadors que les havien col·lectivitzat eren expulsats a Anglesola, Vallverd, Vilanova de Bellpuig, Gimènells, Vila-sana i Alpicat.

Esperamos tomareis el mayor interés posible para ver de normalizar la cuestión de Orden Público o de lo contrario los campesinos de estas comarcas nos abandonarán, no por falta de fe, pero sí por la imposibilidad en que se encontraran de poder seguir trabajando bajo la amenaza constante de la reacción naciente en los pueblos que es mil veces más venenosa que la de la ciudad, pues parece que se creen llegado el momento de vengarse de las zozobras y malos tratos que el movimiento revolucionario en marcha les proporcionó en los albores del mismo.

Des de l'octubre de 1936 el centre de la vida política local s'havia desplaçat d'una manera important a l'ajuntament. Les discussions plantejades tant a la comissió de govern com, sobretot, a les sessions plenàries eren un perfecte aparador de l'estat en què es trobaven en cada moment les relacions entre les organitzacions i institucions polítiques. Per tant, les tensions de la primavera de 1937 havien de tenir lògiques repercussions en el funcionament municipal, profundament trasbalsat per una important crisi.

2.3.2 LA CRISI MUNICIPAL DE MAIG DE 1937

La gestió de la vida municipal es veuria clarament entorpidida per dues qüestions essencials. Per una banda la manca de recursos econòmics de l'ajuntament i per una altra les discrepàncies cada cop més violentes que dividien als diferents grups polítics. El debat es tensionaria encara més per un factor extern

a la realitat local, les reformes introduïdes per la Generalitat en matèria financera des de finals de 1936.²²³

El 20 de novembre es publicava el decret que atorgava al conseller de Finances Josep Tarradellas facultats especials per reorganitzar l'activitat financera i administrativa de la Generalitat. Com ja va explicar Josep M. Bricall, els objectius eren la unificació financera de Catalunya, controlar l'excedent econòmic obtingut al país i donar prioritat a les demandes de guerra. Els principals defensors d'aquesta política, també a Lleida, van ser els comunistes al considerar que serviria per consolidar la unitat d'acció i d'orientació davant del previsible allargament de la guerra, per acabar amb l'anormalitat creada per la sublevació i per introduir, i aquí és on apareix el centre de la polèmica que ara ens interessa destacar, un major control sobre la política municipal.²²⁴

L'estratègia d'en Tarradellas, que a més era el primer conseller del govern, es completaria amb les cinquanta-vuit disposicions que conformaven el Pla d'Ordenació Financera de S'Agaró (18 de gener). Un seguit de decrets i d'ordres que venien a reformar les disposicions financeres de l'Estatut —reglamentació de la política monetària, pressupostària, fiscal i creditícia— i a donar estabilitat al poder ordenant la funció pública i restablint les facultats polítiques de la Generalitat. Entre aquestes facultats estava una reconsideració de l'autonomia municipal que molts ajuntaments havien anat bastint des de l'ensorrament de les institucions republicanes.

Tot i que l'aplicació del Pla seria difícil, i que es van haver d'introduir algunes modificacions, la reacció de les forces més partidàries de la independència local va ser immediata, iniciant-se una pugna entre el poder municipal i el del govern de la Generalitat que es mantindria al llarg de tota la guerra. Tant per a la CNT com per al POUM, els decrets de S'Agaró representaven un pas important del govern contra l'obra revolucionària dels ajuntaments que no controlava.²²⁵ Per

²²³ Vegeu al respecte Josep M. BRICALL, *Política econòmica de la Generalitat*, vol II, p. 35-49.

²²⁴ "Un interesante decreto del Consejo de la Generalidad" dins *UHP*, núm. 98, 25/XI/36, pàg. 4.

²²⁵ "La reorganización del nuevo estado. Cincuenta y ocho cañonazos contra la revolución" dins *Acracia*, núm. 159, 27/II/37, pàg. 1 i "Editorial. Tarradellas asesta un golpe a la revolución" i "Poniendo frenos a la Revolución. Los 58 decretos del Consejero de Finanzas de la Generalitat de Catalunya" dins *Adelante*, núm. 2, 2/II/37, p. 1 i 4. Joan Farré havia fet una crida als militants de la CNT perquè reaccionessin davant la possibilitat de perdre la revolució que s'havia accentuat després de l'expulsió del POUM del govern de la Generalitat. Les seves

contra, els republicans reivindicarien l'acatament estricte de les normes dictades pel govern i el grup municipal socialista adoptaria una posició en alguns cops ambigua, però normalment més propera a les posicions progovernamentals.

L'actitud de les forces lleidatanes no era més que una transposició al pla local de les posicions mantingudes a nivell català. El ple regional de locals i comarcals de la CNT, celebrat a Barcelona el 29 de gener, va censurar públicament els decrets. A continuació s'organitzà a Lleida una ponència —integrada per Francesc Estaun, Félix Lorenzo, César Broto, Jaume Morell i Jaume Escalé— perquè els estudiés i enviés el seu dictamen als sindicats.²²⁶

Fins i tot el Pla patrocinat per Tarradellas va estar a punt de provocar una crisi municipal al negar-se el grup de la CNT a acceptar-lo. La Federació Local de Sindicats Únics convocà una reunió extraordinària el 22 de gener en la qual el grup municipal va plantejar la possibilitat d'abandonar l'ajuntament.²²⁷ L'alcalde Félix Lorenzo va obrir la reunió per deixar clar que l'organització no podia acceptar uns decrets que paralitzarien l'obra revolucionària dels municipis. Francesc Tomàs fou el primer en considerar una possible crisi municipal per la dificultat de conviure amb la minoria socialista que estava disposada a recolzar les mesures *contrarevolucionàries*.

La queixa contra la centralització que suposaven els canvis polítics fou manifestada tant per representants del grup municipal (Justiniano Villaverde) com pel secretari del comitè provincial (César Broto Villegas), qui arriba a afirmar que

(...) se está llevando la política más dictatorial que se ha conocido, toda anda alrededor de una centralización hacia Barcelona y ésta lo está absorbiendo todo.

La discussió derivà cap a la condemna de la participació de la CNT en el govern de la Generalitat, el que havia contribuït a *reviscolar la vella política*.

Per intentar fer front a aquesta situació la Federació Local va acordar una actuació envers les bases i l'organització. Per una banda es proposaren endegar una campanya de propaganda confederal a les comarques de Lleida per revaloritzar el paper dels sindicats i, per una altra, alçar una protesta al comitè regional pel paper

disposicions eren vistes com un avenç del reformisme ("Hay que atacar con más decisión" dins *Adelante*, núm. 1, 1/II/37, pág. 4).

²²⁶ *Acracia*, núm. 163, 1/II/37, pág. 1 i núm. 164, 2/II/37, pág. 1.

²²⁷ Les actes de les reunions de la Federació Local a les carpetes 2, 54 i 63. Sección Politico Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

dels representants cenetistes al govern de Catalunya. A més d'establir contactes amb els grups municipals afins de Girona, de Tarragona i de l'Hospitalet de Llobregat. Els representants enviats a aquestes ciutats van informar a la Federació Local el dia 25 de gener que els seus col·legues defensaven les mateixes posicions.

Amb aquests arguments el grup municipal de la CNT va enviar un escrit a tots els sindicats de la seva organització i a la Federació Local en el que exposaven els seus criteris. Els punts principals eren els següents

- Donat que, segons el seu criteri, els municipis estaven perdent bona part de la seva llibertat d'acció en benefici del conseller de Finances i que consideraven centralistes, autoritàries i disciplinades a la resta de minories municipals, la municipalització de l'habitatge acordada en un ple local de sindicats el dia 19 de gener es mostrava impracticable. Fins i tot podien quedar anul·lades les municipalitzacions d'edificis propietat de *facciosos*
- Els decrets disposaven que no es paguessin lloguers fins el primer de març, pel que el grup municipal considerava que les obres particulars podrien quedar en suspens. En una ciutat on, com hem vist, el problema del treball s'havia convertit en greu, el fre de la construcció tindria greus conseqüències per l'Oficina de Col·locació Obrera. L'increment d'aquesta partida de despeses obligaria a retallar altres necessitats fins aleshores cobertes pel municipi
- També es criticaven altres disposicions que impedièn la realització d'algunes pretensions dels anarquistes com el salari familiar o limitaven el control de la CNT en matèries com els transports urbans o els espectacles públics
- Per altra banda, es recordava que el municipi de Lleida veia reduïda la seva capacitat al no poder disposar dels efectes públics trobats entre les runes del palau episcopal

Per tot plegat, el grup municipal considerava que mantenir-se en l'ajuntament suposava acceptar la col·laboració amb una política destinada a frenar la revolució. Finalment, però, no seria la dimissió la solució adoptada. Els assistents al ple local i comarcal del sindicat celebrat el 31 de gener van creure més convenient mantenir-se en l'ajuntament i convocar una assemblea popular de ciutadans per exposar els seus principis si no aconseguien imposar-los en el següent ple municipal. Reivindicar la municipalització de l'habitatge, el primer pas en la socialització de tots els béns i serveis, era una qüestió clau perquè, juntament amb la descongestió de la ciutat, acabaria amb l'atur a Lleida.

Com detallarem en el capítol corresponent, després del ple municipal que el mes de febrer va aprovar el projecte cenetista de municipalització de la propietat urbana —recolzat per una assemblea popular— el grup de la CNT no va marxar de l'ajuntament. Però a canvi de la seva permanència, van ser expulsades les minories d'ERC i d'UdR que no havien assistit als debats perquè s'oposaven al projecte.

La gravetat dels problemes econòmics i les divergències polítiques farien saltar més d'una espurna entre les minories municipals, fins al punt que el mes de maig de 1937 s'obrí una forta crisi. El marc general eren els enfrontaments polítics que estaven marcant el conjunt de la rereguarda catalana i el punt central de la polèmica a Lleida seria l'estratègia municipalitzadora de la propietat urbana, impulsada fonamentalment per la minoria anarquista.

La crisi s'inicia en la reunió de la comissió de govern del dia 19 de maig quan la minoria socialista presentà a l'alcalde un escrit de Josep Pac i de Balbí Izquierdo signat per tots els membres del grup municipal. El document valorava de manera negativa el funcionament del municipi a causa de la política imposada per la CNT i pel POUM que, al seu entendre, generava cantonalisme, fracassos i impopularitat —el projecte de municipalització de l'habitatge apareix com exemple paradigmàtic de les deficiències

Entendemos que el desenvolvimiento de nuestro municipio no puede continuar, ni un momento más como hasta ahora.

Denunciaven la desatenció de l'administració local, que s'evidenciava en la paralització i l'atonía dels treballs, en l'absència dels regidors en llocs de responsabilitat i en les reunions de les comissions

Desaciertos anteriores unidos a esta pasividad más reciente hacen de la vida del Municipio un verdadero fracaso.

Per aquest motiu creien que l'ajuntament havia esdevingut una institució impopular. Sentiment incrementat per l'incompliment d'algunes normes de la Generalitat i per l'expulsió il·legal de la minoria d'ERC el mes de febrer. El PSUC, que no havia votat l'expulsió però que s'havia mostrat partidari, considerava tres mesos després que l'ajuntament no estava capacitat per expulsar cap minoria i que s'havia pres una decisió no contemplada a l'ordre del dia.

Com a resultat d'aquestes valoracions, el grup municipal plantejava tota una sèrie de qüestions sobre les que demanava a l'ajuntament un pronunciament. Per demostrar la fidelitat de l'ajuntament al govern exigia una condemna dels fets de Maig —*levantamiento contra el Consejo de la Generalidad*—,²²⁸ que s'actués

²²⁸ La interpretació dels fets barcelonins que havia estat donant *Acracia* deixa clar que el grup municipal de la CNT difícilment podria acceptar aquest punt concret del comunicat del PSUC. Segons *Acracia* l'origen dels fets de maig estava en nou mesos de claudicacions revolucionàries que havien traït l'esperit del 19 de juliol. I pel que feia als fets concrets, en cap cas es podia parlar d'accions d'incontrolats.

sempre dins de la legalitat —calia per tant modificar la municipalització de l'habitatge— i que es realitzessin les tasques municipals amb la intensitat necessària i amb la incorporació de totes les minories.

Si la institució no acceptava aquests punts, la minoria comunista es retiraria. La resta de grups no podien manifestar-se immediatament en una comissió de govern sense consultar a les seves directives, pel que es convocà un plenari extraordinari. Mentre, *se conviene también unánimemente en que el Comité municipal está en crisis desde aquel instante*. Dos dies després es van reunir tots els regidors per discutir el comunicat en un ple que es va perllongar en dues sessions, els dies 21 i 22 de maig.²²⁹

Com a contrapartida, els anarquistes també havien enviat un comunicat a l'alcalde Lorenzo Páramo.²³⁰ Aquest grup, a través de Jaume Morell, considerava que la pèrdua de popularitat, el cansament i l'apatia de la corporació municipal eren fruit de la feblesa, de la divisió del govern local i de la manca de lleialtat cap als principis revolucionaris del juliol per part d'alguns grups municipals. El to dels debats sobre la carta municipal i la municipalització n'eren dos exemples clars, una *ocasió històrica malaguanyada* per aconseguir la unitat obrera. També justificava, amb el suport de Josep Buirria del POUM, l'expulsió d'ERC que havien recolzat totes les forces municipals, per la seva manifesta *irresponsabilitat* en el debat sobre el projecte de municipalització de l'habitatge. La quota de responsabilitat de la CNT radicaria en no haver trencat abans amb aquesta situació.

Finalment, i en resposta als quatre punts proposats pels socialistes, la CNT responsabilitzava dels fets de maig a agents contrarevolucionaris instal·lats en llocs de responsabilitat amb la voluntat de crear conflictes greus a la rereguarda per desmoronar els fronts de batalla i imposar un armistici amb l'enemic. Per altra

L'assalt a la Telefònica havia estat una ordre contrarevolucionària signada pel conseller Artemi Aiguadé i recolzada pels agents i medis de comunicació rivals polítics de l'anarquisme, que són definits com a provocadors ("Editorial. La hora presente", núm. 243, 5/V/37, pàg. 1 i "Las provocaciones deben terminar", núm. 246, 8/V/37, pàg. 1).

²²⁹ UHP, núm. 248, 20/V/37, pàg. 2 i 4. L'acta de la sessió municipal es reproduïx a *Acracia*, núm. 258, 22/V/37, pàg. 1 i núm. 259, 24/V/37, pàg. 1; a *Adelante*, núm. 97, 24/V/37, p. 1 i 4; a UHP, núm. 250, 22/V/37, pàg. 4 i núm. 251, 23/V/37, pàg. 4 i 2 i a *L'ideal*, núm. 66, 28/V/37, pàg. 4. El llenguatge utilitzat en les cròniques d'*Adelante* i d'*UHP* resulta especialment violent, amb la voluntat de ridiculitzar la posició dels seus rivals polítics. Inicialment la sessió estava prevista per al dia 20 però es va ajornar per manca d'assistència (*Adelante*, núm. 94, 20/V/37, pàg. 2).

²³⁰ "Texto de la comunicación de la minoría confederal en el ayuntamiento contestando al escrito del P.S.U.C. al presidente del consejo municipal" dins *Acracia*, núm. 258, 22/V/37, pàg. 1.

banda, l'ajuntament només seguiria les disposicions de la Generalitat quan fossin beneficioses pel *poble de Lleida* —el que volia dir que mantindrien el projecte de municipalitzacions.

L'ERC, tot i no estar present en el ple, va fer saber la seva posició a través de la premsa el mateix dia 21.²³¹ Coincidia en denunciar la decaiguda vida municipal, pel que reclamaven una participació més activa per a la seva formació. Curiosament, l'articulista explicava el fracàs de l'equip municipal perquè no havia realitzat una veritable política revolucionària, especialment en el terreny econòmic i pressupostari —continuava vigent el mateix pressupost anterior a la guerra, amb algunes modificacions extraordinàries ja comentades. Els pressupostos municipals seran un dels grans temes de debat en la darrera etapa de la vida municipal anterior a l'ocupació franquista. Calia variar

(...) completament l'injust sistema tributari que fins avui ha regit, depurant les partides de despeses (algunes d'aquestes, anul·lant-les) i donant al poble que es representa la norma que ha de seguir del nou ordre financer que s'estableixi.

La fredor existent entre el poble i el municipi s'acabaria amb la transparència informativa sobre la hisenda municipal. Per altra banda, s'insistia en una de les línies repetidament defensades per ERC. L'estricta compliment de les disposicions de la Generalitat i l'acusació a l'ajuntament de Lleida de viure fora de la llei per defensar polítiques d'un *clar infantisme revolucionari*.

Jesús Comes (ACR), proposant un equilibri gairebé impossible, demanà la fusió dels comunicats de la CNT i del PSUC i la recuperació de les minories expulsades. El seu grup, però, ja no assistí a la segona sessió del ple.

Una intervenció del regidor socialista Josep Pac allunyà encara més les posicions a l'afirmar obertament que el responsable de la lluita pels carrers de Barcelona havia estat el POUM, iniciador d'una campanya desestabilitzadora després de ser expulsat del govern de la Generalitat el mes de desembre. Després d'aquest discurs, recordà que si els quatre punts del seu comunicat no eren aprovats es retirarien de l'ajuntament.

Un agre debat sobre la conveniència de portar a la vida municipal qüestions de política general —girà al voltant dels projectes polítics de cadascú, sobre l'alternativa entre república revolucionària o burgesa, arribant fins i tot a discutir

²³¹ Lluç MONTCADA, "Problemes municipals" dins *L'Ideal*, núm. 65, 21/V/37, pàg. 4.

sobre el final de l'esquerra socialista alemanya després de la Primera Guerra Mundial i el posterior triomf del nazisme—, donà pas a una votació en la que s'aprovaren els punts del document de la CNT. Immediatament els socialistes van abandonar el govern municipal, sense renunciar a formar-ne part un altre cop amb circumstàncies diferents. Els anarquistes van imitar-los. Les dues forces que conformaven la comissió de govern de l'ajuntament abandonaren la seva responsabilitat institucional.

El dia 24 de maig l'alcalde Félix Lorenzo comunicava per escrit al conseller de Governació de la Generalitat la crisi total en l'ajuntament de Lleida, si bé aclaria que els membres de la comissió de govern continuarien al front dels seus departaments fins que fossin substituïts. Tres dies després la direcció general d'Administració Local delegava en Francesc Viadiu la missió de convocar a totes les organitzacions sindicals i partits perquè constituïssin un nou ajuntament.²³²

El mateix dia, la federació local de Sindicats Únics havia convocat al Teatre Victòria una assemblea general d'afiliats per discutir la posició de la CNT en la crisi.²³³ Inicialment els assistents van demanar que el grup municipal retirés la dimissió per frenar l'avenç de la reacció, però finalment s'aprovà l'estratègia de l'organització que també centrava totes les crítiques en el PSUC a l'acusar-lo de voler desprestigiar a la Confederació en tota Catalunya. L'assemblea es tancà amb la votació d'un programa de mínims que les altres forces haurien d'acceptar perquè els anarquistes tornessin a la comissió de govern:

- L'ajuntament havia de ser independent per decidir tot el que fos beneficiós per Lleida. Les disposicions de la Generalitat s'acatarien sempre que fos possible
- Es preveu que la col·laboració amb ERC i ACR seria inevitable, però calia impedir que entressin en la comissió de govern. Hauria d'estar formada, proporcionalment a la seva presència en el ple, per la CNT, la UGT, el POUM i la Udr —ara ja la consideraven com una força obrera—
- Respectar la municipalització tal com estava pactada des del mes de febrer, fins que la Generalitat dictaminés una norma general per a tota Catalunya
- Anul·lar el cuponatge corresponent a l'emprèstit del municipi del 1929²³⁴
- Establiment de menjadors i de dormitoris municipals amb garanties per als indigents

²³² Llig. 302/3, núm. 50 i núm. 51. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC). Valoracions partidistes de les causes de la crisi —repetició dels mateixos arguments— a “Se ha demostrado que la posición y objetivos de los socialistas obedecen a una maniobra de la más baja política” dins *Acracia*, núm. 259, 24/V/37, p. 2-3 i a “La crisi municipal” dins *L'ideal*, núm. 66, 28/V/37, p. 1 i 4.

²³³ *Acracia*, núm. 263, 28/V/37, pàg. 1.

²³⁴ L'anul·lació dels cupons de l'emprèstit s'aprovà en el ple municipal del 7 de juliol amb els vots de la CNT, el PSUC i Udr, i amb la clara oposició d'ERC. Leopold Morant arribà a afirmar que cap altre municipi espanyol ni l'estat havien gosat prendre una mesura similar (*L'ideal*, núm. 72, 9/VII/37, pàg. 2).

- Reajustament del personal municipal —pla de jubilacions voluntàries i forçoses a partir dels 65 anys, supressió del personal innecessari que no fos de plantilla— fins que es pugés ampliar amb oposicions que garantissin la selecció
- Confecció d'un pressupost d'acord amb l'anormal situació de guerra
- Actuació severa de la conselleria de proveïments contra els abusos en els preus

El 31 de maig Viadiu convocà a totes les forces polítiques, àdhuc el POUM, a una primera reunió en el seu despatx.²³⁵ Les posicions no havien experimentat cap atansament i es mantingueren inalterables. Tanmateix, l'endemà el PSUC representat per García Lago, va començar a negociar el programa dels anarquistes —segons *Acracia* el negociador anterior, Manuel Culebra, tenia menys llibertat d'acció.

El PSUC, la CNT i el POUM aconseguiren posar-se d'acord sobre la municipalització —acord que escandalitzà als republicans pel canvi de postura dels socialistes— i la CNT acceptà que totes les forces polítiques tinguessin representació en la comissió de govern de la següent manera²³⁶

Alcaldia	CNT
Hisenda	POUM
Obres i habitatge	PSUC
Agricultura i proveïments	UdR
Cultura	ERC
Governació, sanitat i assistència social	ACR

Però l'acord definitiu encara tardaria uns quants dies. En una nova reunió el dia 2 de juny ERC presentà un programa en el que s'incloïa el retorn de les requisicions als antics propietaris i el PSUC reivindicava que la composició de la comissió de govern fos igual a la del govern de la Generalitat —sense la presència del POUM. Davant de la incapacitat de Francesc Viadiu per portar a totes les forces lleidatanes cap al consens, el dia 8 de juny arribà a Lleida Claudi Boet, delegat de la direcció general d'Administració Local.²³⁷

Després d'un seguit de reunions entre Boet i les forces locals, s'arribà a un acord el dia 11 de juny sobre el pacte CNT-PSUC. La comissió de govern quedaria

²³⁵ Exhaustiu seguiment de les reunions celebrades entre totes les forces a *Acracia*, núm. 266, 1/VI/37, pàg. 1; núm. 267, 2/VI/37, pàg. 3; núm. 268, 3/VI/37, pàg. 2; núm. 269, 4/VI/37, pàg. 2; núm. 273, 9/VI/37, pàg. 2; núm. 276, 12/VI/37, pàg. 2 i núm. 277, 14/VI/37, pàg. 2. A *L'ideal*, núm. 67, 4/VI/37, p. 114; núm. 68, 11/VI/37, pàg. 1 i núm. 69, 18/VI/37, pàg. 1.

²³⁶ Els acords, i les concessions fetes per la CNT, van ser confirmats per una nova assemblea d'afiliats cenetistes el dia 2 de juny. La direcció del PSUC també va assegurar-se el suport dels militants a les seves tesis en una assemblea convocada pel comitè local el 3 de juny (*UHP*, núm. 261, 4/VI/37, pàg. 4).

²³⁷ Curiosament, tot i el seu protagonisme en aquest procés negociador, la crisi municipal de maig no apareix en les memòries de Francesc Viadiu.

integrada per la CNT, el PSUC i UdR. ERC va decidir continuar al marge perquè s'havia mantingut la primacia dels acords municipals sobre les disposicions del govern català. La nova comissió de govern quedava integrada per

Félix Lorenzo Páramo	CNT	Alcaldia
Agustín Villas Carrasqué	CNT	Governació i Vivenda
Antonio Sorribas López	CNT	Obres
Felip Solé Barri	PSUC	Hisenda
Balbí Izquierdo Toran	PSUC	Cultura
Sebastià Garsaball Falcó	UdR	Proveïments i Agricultura

Abans d'entrar en la nova etapa municipal, el PSUC va legitimar la seva posició en una assemblea al cinema Rambla el dia 17 de juny. S'aprovà un informe del comitè local presentat per García Lago —exposava l'evolució del poder municipal des del 19 de juliol per justificar l'acció política del partit— i la llista que havia d'integrar el grup.²³⁸

El 12 de juliol l'alcalde enviava un certificat a la direcció general amb la composició definitiva del ple municipal —en un mes la comissió de govern ja havia experimentat alguns canvis, essent especialment significativa la desaparició de Sebastià Garsaball.²³⁹

COMISSIÓ DE GOVERN

Félix Lorenzo Páramo	CNT	Alcalde
Agustí Villas Carrasqué	CNT	Governació i Vivenda
Antoni Sorribas López	CNT	Obres
Llorenç Ribes Sánchez	PSUC	Cultura
Pere Calzada Jubany	PSUC	Hisenda
Francesc Balp Solé	UdR	Proveïments i Agricultura

CONSELLERS

Esquerra Republicana de Catalunya	Confederació Nacional del Treball ²⁴⁰	Partit Socialista Unificat de Catalunya
Ramon Villeró Campabadal	Francesc Estaún López	Manuel Culebra Muñoz
Ramon Fíguls Duran	Jaume Morell Garrofé	Manuel Manlleu Bartomeu
Pere Bosch Areny	Amadeo Vilà Segura	Josep Casaña Conte
Leopold Morant Albert	Jesús Alonso Ramos	Josep Pac Roselló
Amadeu Delshams Roqueta	Francesc Tomàs Facundo	
Ramon Rubió Farré	Francesc Carballot Costa	
Joaquim Enrech Sampietro		
Ramon Cervera Pinyol		
Joan Torné Vallverdú		

²³⁸ UHP, núm. 273, 18/VI/37, pàg. 2.

²³⁹ Llig. 302/3, núm. 53 i núm. 54. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC).

²⁴⁰ La Federació Local de Sindicats Únics comunicava al seu grup municipal el 14 de juny que els seus consellers participarien de les següents comissions: Francesc Tomàs a Governació, Jaume Morell a Vivenda i Obres. Francisco Estaún i Jesús Alonso a Hisenda, Amadeu Vilà a Cultura i Francesc Carballot a Proveïments. El secretari de la Federació recordava als consellers que havien d'assistir a les reunions de les seves comissions (Carpeta 65. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

Unió de Rabassaires	Acció Catalana Republicana	Partit Obrer d'Unificació Marxista
Agustí Cirera Esteve Manuel Ballespí Pinyol	Antoni Pujol Bonet vacant	Francesc Aguilar Boixadera Josep Buiría Rogel Baptista Xuriguera Parramona

Aquest plenari patiria tota una sèrie de canvis al llarg dels pocs mesos que va estar vigent

CNT

Nous Regidors

Pablo Moro Sancho (del 8 al 23 de setembre)

Lluís Capell Pinyol (23 de setembre)

Miquel París²⁴¹ (6 d'octubre)

Regidors substituïts

Francesc Carballot Costa

Amadeo Vilà Segura

PSUC

Nous Regidors

Aurèlia Pijoan Querol (23 de setembre)²⁴²

Jaume Bonet Cercós (23 de setembre)

Felip Solé Barri (6 d'octubre)

Regidors substituïts

Josep Pac Roselló

Josep Casaña Conte

Pere Calzada Jubany

UdR

Nous Regidors

Baptista Rubió Mirada (23 de setembre)

Regidors substituïts

Manuel Ballespí Pinyol

Però potser el canvi més important d'aquest període va tenir lloc en la figura de l'alcalde. En el ple del dia 23 de setembre es va fer públic que Félix Lorenzo Páramo havia presentat la dimissió a la seva organització, per causes de salut, i que aquesta havia estat acceptada —tot i que mantindria la seva plaça de conseller fins que s'aproveessin els pressupostos.²⁴³ El portaveu d'ERC Ramon

²⁴¹ Miquel París havia estat membre del comitè popular.

²⁴² En la denúncia presentada al Tribunal de Responsabilitats Polítiques per la Paeria l'agost de 1939 contra els regidors republicans del període 1934-1938 l'única dona de la llista apareix amb el nom d'Amàlia Pijoan, el que ha creat algunes confusions en publicacions que hem realitzat (vegeu Conxita Mir, Fabià CORRETGE, Judit FARRÉ i Joan SAGÜES, *Repressió econòmica i franquisme*). Al butlletí del PSUC de Lleida es donava la notícia d'aquestes substitucions acordades en una reunió del comitè local del partit celebrada el dia 2 de setembre es dona el nom d'Aurèlia Pijoan, pel que cal suposar que l'error el van cometre al redactar l'expedient per Responsabilitats Polítiques (*Formació*, núm. 2, IX-X/37, pàg. 6). Aurèlia Pijoan va ser la dona del secretari general del partit, Lluís García Lago, mentre que una altra germana, Palmira, ho va ser del també dirigent comunista Pere Ardiaca. El pare d'aquestes germanes, Francesc Pijoan Canes, també va ser sancionat en aplicació de la mateixa legislació repressiva —multat amb 8.000 pessetes més una inhabilitació de cinc anys per càrrecs públics i desterrament a 100 quilòmetres de Catalunya. Es tracta d'un comerciant del carrer Major que havia militat a JRL i al PSUC durant la guerra, però com era propi d'aquell tribunal va pesar molt en l'acusació les activitats polítiques de les filles (APL).

²⁴³ La llei de Félix Lorenzo, la del 1930, havia estat mobilitzada, el que genera algun debat a la ciutat ja que *L'Ideal* posà en dubte que l'alcalde abandonés el càrrec per anar a lluitar. Lorenzo es defensà públicament al recordar que continuava a la rereguarda perquè els ferroviaris estaven exempts del servei d'armes segons una disposició oficial (*Acracia*, núm. 353, 10/IX/37, pàg. 2 i *L'Ideal*, núm. 81, 10/IX/37, p. 4, 2-3). Segons el seu expedient de Responsabilitats Polítiques (AAPL), Félix Lorenzo va ser finalment destinat al front d'Aragó com a comissari polític d'una brigada sanitària. En el número especial que *Acracia*

Cervera va lamentar que Lorenzo Páramo hagués presentat primer la dimissió al sindicat i no al consistori que l'havia escollit. En canvi el socialista Manuel Culebra entenia que només es tractava d'una substitució pel que el seu grup acceptaria el candidat presentat pels anarquistes. Per tancar la polèmica Lorenzo afirmà entendre el malestar dels republicans però que la seva fidelitat primera era vers la CNT. El substitut va ser Lluís Capell, elegit amb divuit vots a favor i cinc en blanc. Les cinc conselleries es van mantenir en les mateixes persones.²⁴⁴

Un dels problemes que hagué d'afrontar l'ajuntament sortit de la crisi —al marge de la municipalització de l'habitatge i la complexa gestió dels proveïments que s'aborden en capítols específics posteriors— va ser la decisió d'emetre moneda fraccionària. La pràctica desaparició de monedes de plata i de coure dificultava d'una manera seriosa als ciutadans de Lleida poder comprar qualsevol producte. En algunes botigues es podien formar llargues cues simplement buscant canvi. Una primera solució la van aportar alguns organismes comercials al posar en circulació tiquets o bons per facilitar les relacions comercials amb els seus clients. Però aquesta mesura plantejava noves dificultats ja que podria introduir en la ciutat tantes *monedes* com establiments comercials.

Per aquest motiu, i partint del context de dispersió del poder que es vivia a Catalunya, l'ajuntament es va decidir a emetre moneda de canvi en el ple del dia 30 de juny, tot i que no va poder entrar en vigor fins al dia 2 d'agost —el 10 de juliol la Generalitat havia autoritzat aquesta mena d'emissions.²⁴⁵ S'acordà una emissió de 300.000 bitllets d'una pesseta, 300.000 de 0'50 pessetes i 200.000 de 0'25 pessetes, els mateixos imports que els bitllets emesos pel Banc d'Espanya i per la Generalitat. Aquesta nova moneda, de curs obligatori en el terme de Lleida,

publicà per commemorar l'aniversari del 19 de juliol, Félix Lorenzo va signar un llarg i interessant article en el que explicava amb força detall i valorava —des de la seva òptica— l'evolució de la política local a partir de la formació del comitè popular, fent referència als principals problemes que havien marcat la vida del municipi. L'article recordava amb nostàlgia l'esperit revolucionari i d'unitat dels primers comitès i lamentava la politització creixent de la vida local que donava la primacia als interessos partidistes i a les lluites (Félix LORENZO PÁRAMO, "Propósitos de la C.N.T. en el municipio y obstáculos entorpecedores que se han presentado para su realización. Cómo debiera orientarse la política municipal para que redundase en beneficio de la colectividad" dins *Acracia*, núm. 307, 19/VII/37, p. 14-15).

²⁴⁴ Un resum de la sessió plenària a *L'ideal*, núm. 84, 1/X/37, p. 2-3. El relleu de poders a *Acracia*, núm. 364, 24/IX/37, pàg. 2.

²⁴⁵ Un resum de l'acta a *L'ideal*, núm. 71, 2/VII/37, pàg. 2. El ban municipal comunicant la decisió als lleidatans a *L'ideal*, núm. 76, 6/VIII/37, pàg. 2 i *Acracia*, núm. 320, 3/VIII/37, pàg. 2. Comentaris sobre aquest problema a *Acracia*, núm. 282, 19/VI/37, pàg. 2 i *L'ideal*, núm. 77, 13/VIII/37, pàg. 3. Una relació amb 88 municipis de la província que van emetre moneda —amb el nom de l'alcalde i les quantitats emeses— a Causa General, peça 9, llig. 1470 (2) expt. 11, p. 393 i ss. (AHN).

suposaria la retirada per part de comerços i col·lectivitats dels vals que tenien en circulació. La moneda es podia canviar als bancs d'Aragó, de Bilbao, Comercial i Hispano Colonial, a les banques Jordi Llorens i Arnús i a les caixes de Pensions i Estalvi, d'Estalvis de la Generalitat de Catalunya i al Montepío.

Aquesta moneda va circular fins al 28 de febrer de 1938, ja que a partir d'aquella data només tindrien valor els bitllets emesos pel Banc d'Espanya i els discos de moneda fraccionària posats en circulació pel ministeri de Finances. Tampoc tindria valor la moneda emesa per la Generalitat.²⁴⁶

2.4 INTENTS DE CONSTRUIR L'HARMONIA POLÍTICA A LA REREGUARDA

2.4.1 POCA EFICÀCIA DELS NOUS PROJECTES UNITARIS: EL FRONT POPULAR ANTIFEIXISTA

L'estudi de la ciutat de Lleida ens ha mostrat un cop més com la vida política de la rereguarda catalana va estar marcada per múltiples tensions i violències entre les diferents organitzacions partidistes i sindicals. Però també com des del mateix estiu de 1936 s'havien llençat proclames reivindicant la unitat d'acció entre les forces que lluitaven en el mateix bàndol. Un cop *superada* la crisi provocada per l'eliminació del POUM, les organitzacions lleidatanes van donar un pas nou en aquest sentit unitari. Els primers dies de la tardor de 1937 es va constituir una plataforma destinada a aplegar tots els partits i sindicats legals que prendria el nom de Front Popular Antifeixista. L'objectiu era dissenyar una estratègia conjunta per fer front als greus problemes que estaven afectant la rereguarda.

A mitjans de setembre el secretariat de la Federació Local de Sindicats Únics va transmetre a la comissaria de la Generalitat el perill que suposava l'acaparament i l'especulació amb les subsistències per mantenir una adequada moral entre els treballadors. L'intercanvi d'opinions va motivar una reunió a la comissaria el dia 15, presidida per Joaquim Vilà. Hi assistiren representants de la

²⁴⁶ *L'ideal*, núm. 105, 26/II/38, pàg. 3 i núm. 106, 5/III/38, pàg. 3.

CNT —l'alcalde Félix Lorenzo Páramo i els membres de la Federació Local Francisco Porcar Granell i Enrique Tortosa Bresó—, de la UGT —Josep Quílez Royo i Roselló—, del PSUC —el secretari general Luis García-Lago—, de Joventut Republicana —Pere Bosch Areny—, a més de representants de la comissaria d'Ordre Públic —en la figura del secretari Loperena— i de la delegació comarcal de Proveïments —Alcayde.²⁴⁷

L'objectiu central de la reunió era abordar un dels problemes que estava esdevenint central, els proveïments —lluita contra els especuladors i respecte del racionament i de la política de taxes. Per afrontar aquesta qüestió de manera eficaç era necessària una acció conjunta de totes les organitzacions i de les institucions, ja que calia situar-la en un context més ampli, el funcionament econòmic de la rereguarda. Per aquest motiu, i perquè alguns dels assistents no estaven autoritzats a fer pública l'opinió de la seva organització, es va convocar una nova i més àmplia reunió per al dia 18, també a la Generalitat.

Hi participaren tant les organitzacions sindicals i de classe —CNT, UGT, UdR, PSUC i FAI— com els quatre partits republicans existents a la ciutat de Lleida —ERC, ACR, Izquierda Republicana i Estat Català. Aquest fet ens permet centrar l'atenció en unes formacions a les que fins ara havíem dedicat poca atenció perquè la revolució no els hi havia deixat gaire marge d'actuació. A començaments d'estiu de 1937 les juntes directives republicanes eren les següents²⁴⁸

²⁴⁷ *Acracia*, núm. 358, 16/IX/37, pàg. 2. La següent reunió a *Acracia*, núm. 361, 20/IX/37, p. 4 i 2. "Importante reunión del Buró político del Partido Comunista. El Frente Popular Antifascista, instrumento de la victoria" dins *UHP*, núm. 350, 16/IX/37, pàg. 6 (l'article era una crida a la col·laboració entre les organitzacions polítiques i, sobretot, una crida als afiliats, periodistes, simpatitzants i directius del partit i del sindicat per afavorir aquesta entesa).

²⁴⁸ Les relacions, corresponents al 19 de juny de 1937, a Carpeta 65. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC). Izquierda Republicana procedia del grup local La Petera. Havien constituït el sector crític de JRLI per la forma com es va fer l'adhesió a ERC la primavera de 1931 i les llistes a corts del juny. Es van escindir i formaren el Centre Republicà Federal Socialista, que continuava adherit a ERC. Finalment foren expulsats el 1932 i s'incorporaren a la USC. Per no fer costat a JRLI —el partit socialista era aliat d'ERC en les eleccions del 1932—, alguns membres destacats formaren part de la llista de les dretes. Per aquest motiu patiren una nova expulsió que donà lloc a la formació del Partit Radical Socialista de Marcel·lí Domingo. L'aliança d'aquest grup amb el partit d'Azaña fa que alguns cops aparegui a la documentació amb la denominació espanyola —Izquierda Republicana— i altres amb el nom que havia pres el 1935 a Catalunya —Partit Republicà d'Esquerra.

Esquerra Republicana de Catalunya

Leopold Morant Albert	president
Celestí Arqué Gil	sots-president
Antoni Cortada Argilés	secretari
Guillem Martínez Lage	sots-secretari
Ramon Garrofé Solani	tresorer
Pere Bosch Areny	comptador
Miquel Bademunt Comelles	conservador
Amadeu Delshams Roqueta	vocal
Manuel Font Doladé	vocal
Ramon Cervera Piñol	vocal
Josep Ponsoda Bonet	vocal

Acció Catalana Republicana

Francesc Salses Serra	president
Jacint Tous Lladó	
Josep Escribà Roca	
Llorenç Agustí Claveria	
Pau Guimet Prats	
Josep Bèrgua Montardit	
Joaquim Marsillach Pina	

Estat Català

Alexandre Carné	secretari polític
Joan Culleré	secretari d'organització
Josep Solé	secretari d'hisenda
Carles Cristòfol	secretari de defensa
Emili Carbonell	s. d'agitació i propaganda
Antoni Rodamilans	s. de cultura política
Magi Ventura	s. d'economia política
Domènec Roca	vocal
Josep Farré	vocal
Josep Capdevila	vocal
Ignasi Fornós	vocal

Izquierda Republicana

Pere Buira Foixench	president
Josep Morell Solé	sots-president
Lluís Sales Torres	secretari
Josep Teixidó Ibars	sots-secretari
Àngel Castelló Domènech	comptador
Jaume Pifarré Badia	tresorer
Francesc Arqués Mòdol	vocal 1r
Salvador Roca Lletjós	vocal 2n
Ricard Vila Romeu	vocal 3r

Més enllà de les opcions polítiques, totes les organitzacions lleidatanes es declaraven partidàries d'aconseguir una eficaç coordinació d'esforços i de recursos per acabar amb l'agressivitat fins aleshores excessiva. També coincidien, anarquistes inclosos, en la necessitat de posar tots els mitjans al servei de la victòria. La situació militar ja es valorava com delicada, però calia evitar caure en el derrotisme i difondre confiança entre la població. Amb aquest objectiu, García Lago va fer un discurs defensant la reconstrucció del bloc antifeixista per afrontar els problemes locals i per oferir un model a la resta de Catalunya i de l'Espanya republicana.

Per la seva banda, Félix Lorenzo va pronunciar un discurs en el que reconeixia tot un seguit d'errors de les organitzacions obreres, que començaven per la visió dogmàtica i sectària que cadascú havia elaborat sobre la situació política de la rereguarda. Mentre l'enemic actuava seguint un pla previst i una metodologia que li estava permetent aconseguir de manera expeditiva les seves intencions, en el bàndol lleial no s'havia aconseguit una organització eficient. La ineficàcia de la República per fer front a la revolta va ser contrarestada per

l'espontaneïtat popular, però la improvisació no podia tenir un valor a llarg termini, ni una eficàcia persistent.

El resultat eren campanyes militars negatives —es controlava menys territori que el mes de juliol— i una deficient explotació dels recursos —errors en la gestió dels proveïments i manteniment de la figura dels intermediaris i especuladors. Per altra banda, la incorporació a files de més lleves suposaria una reducció cada cop més perillosa de la producció agrícola, pel que calia depurar les indústries inútils i anul·lar la vagància.

Les mesures adoptades pels governants fins aleshores no havien contribuït a eliminar els desequilibris i l'estratègia dels partits només havia generat desorientació, desunió i repressió. Per tot plegat s'estava estenent la desmoralització en la rereguarda. Lorenzo Páramo creia essencial modificar aquesta conducta per no caure en el pessimisme i pensava que des de Lleida es podien assentar les bases per una solució. Aquesta passava per l'explotació racional de tots els medis i recursos dels quals es disposava i per una unitat d'acció de les organitzacions obreres a través de la constitució d'un front antifeixista sòlid i disciplinat.

El conjunt dels assistents va recolzar les manifestacions de l'alcalde, tot i que amb algunes diferències que semblaven insalvables. Mentre que Jaume Escalé (CNT) pensava que l'origen dels problemes de la rereguarda havien començat a l'apartar-se de les línies marcades pel comitè popular, Pere Buiria (Izquierda Republicana) el posava en la distància existent entre les normes dictades per les autoritats locals i les disposicions dels governs de la República i de la Generalitat.

L'acord final va ser designar una comissió, amb representació de totes les organitzacions, que redactés una relació dels temes que havien de ser objecte d'estudi per part del nou front antifeixista que s'estructuraria.

Un dies després quedava constituït el Front Popular Antifeixista de Lleida que presentava com a temes centrals de debat el funcionament dels ajuntaments, els sindicats agrícoles, els refugiats, els proveïments, l'existència d'armament clandestí a la rereguarda, les confiscacions il·legals, els cinquena columnistes i emboscats i la depuració de les organitzacions antifeixistes. Segons *L'Ideal* aquest primer acord havia obtingut un cert ressò a la resta de Catalunya pel que la seva expansió es

preveia ràpida.²⁴⁹ Els diaris de les diferents organitzacions lleidatanes reproduïen constantment crides a la unitat

*Allá donde hay un álito de antifascismo, deben estar representados todos y cada uno de los sectores. Es hora de que cada uno aporte su valía y cargue con su responsabilidad. y por ello, la dirección y el brazo han de estar orientados y dirigidos por todos, sin distinción. Cada uno en relación a su capacidad numérica y ética.*²⁵⁰

Però ben aviat van sorgir les primeres polèmiques. En una reunió del Front celebrada el 7 d'octubre Ramon Cervera (ERC) i els representants de la CNT van mantenir diferents punts de vista sobre la naturalesa de la nova plataforma.²⁵¹ Els republicans i García Lago creien innecessari que el Front adoptés un caràcter governamental per no duplicar funcions. Els partits i els sindicats ja tenien els seus representants a l'ajuntament, a la junta local de Defensa Passiva —l'òrgan que havia d'articular les mesures necessàries per protegir la ciutat de les possibles agressions de l'exèrcit enemic— i a la resta d'institucions. Per tant, el Front hauria de ser una mena d'àrbitre per resoldre els problemes existents entre les organitzacions. En canvi per a la CNT i per a la FAI aquest plantejament limitat desvirtuava la naturalesa del Front. Pels anarquistes havia de ser un organisme aglutinador de totes les forces antifeixistes que estudiés els problemes generats per la guerra i amb capacitat per proposar solucions i col·laboracions als governs. Però el principal tema de debat al si del Front, i generador de noves polèmiques, va ser el funcionament de l'ajuntament.²⁵²

Després de l'ocupació de Lleida el Front es va reconstruir a Tàrraga, amb el nom de Front Popular de l'Urgell, sota la influència dels comunistes que també s'havien instal·lat a Tàrraga. Va quedar constituït per

Lluís García-Lago	PSUC	Biscarri	ERC
Marsiñach	PSUC	Plassa	ERC
Josep Quílez	UGT	Gabernet	CNT
Puigfel	UGT	Gelabert	CNT
Llobet	UdR	Borrufet	Estat Català
Domingo	UdR	Viles	Estat Català
Orobitg	JSU	Mercè Minguell	JL
Minguell	JSU	Paquita Blázquez	JL

²⁴⁹ *L'Ideal*, núm. 83, 24/IX/37, p. 1-2 i núm. 84, 1/X/37, pàg. 1.

²⁵⁰ *Acracia*, núm. 382, 15/X/37, pàg. 1.

²⁵¹ Acta de la reunió a la carpeta 64. Sección Política Social Lérida. Serie S. (AHN-Sección GC).

²⁵² El Front no es va dedicar només als debats polítics sinó que també s'ocupà de qüestions més relacionades amb la política quotidiana, amb resultats diversos, com l'ajut a les víctimes del bombardeig de 1937 —estudiat més endavant— o el suport als soldats que combatien als fronts de guerra ("Labor positiva del Frente Popular Antifascista. Entrega de ropa de abrigo a nuestros combatientes" dins *UHP*, núm. 478, 15/II/38, p. 8 i 2).

La plaça corresponent a ACR quedà vacant. Amb l'excepció d'un parell de noms, els integrants del nou Front devien ser gent de la comarca, però la presidència de la comissió permanent va recaure en García-Lago, el que prova la influència dels comunistes en aquesta darrera etapa de la guerra i la seva major capacitat organitzativa.²⁵³

Abans de constituir-se aquest Front Antifeixista ja s'havien dut a terme altres actes conjunts, com una celebració unitària del primer de Maig, que l'any anterior havia estat impossible. A Tàrrrega i a Mollerussa totes les organitzacions polítiques, les dones antifeixistes i el comissariat de l'Exèrcit de l'Est van participar en mítings commemoratius de la festa del treball. En les dues ciutats hi van intervenir García-Lago, Llorenç Ribes i Avelina Pijoan.²⁵⁴

2.4.2 LA DARRERA REFORMA MUNICIPAL

En els pocs mesos que quedaven abans de l'ocupació de Lleida, encara hi hauria temps per introduir més canvis importants en la vida municipal catalana. El decret de la conselleria de Governació i Assistència Social de la Generalitat del 8 d'octubre de 1937 es proposava adequar la situació a la correlació de forces establerta a la rereguarda després dels fets de Maig —exclusió del POUM dels ajuntament i equiparació de les representacions del PSUC, la CNT i l'ERC.²⁵⁵

El decret, que volia recuperar la normalitat de la llei Municipal de 1934, fixava unes condicions estrictes per poder ocupar una conselleria municipal, el que generaria diversos problemes a l'ajuntament de Lleida.

- inscripció amb tres anys d'antiguitat al padró municipal
- saber llegir i escriure
- ser major de vint-i-tres anys
- no haver ocupat cap càrrec governatiu durant la dictadura de Primo de Rivera o entre el 7 d'octubre de 1934 i el 14 de febrer de 1936

²⁵³ UHP, núm. 14, 16/V/38. La comissió permanent estava completada per Francesc Biscarri (secretari adjunt i per Salvador Gabernet (secretari comptador). Les tasques del Front eren normalitzar la vida de Tàrrrega i de la comarca, impulsar la construcció de refugis, afavorir l'aplicació de les normes dictades pel Govern en el tema de les mobilitzacions i la lluita contra tots els enemics del poble.

²⁵⁴ UHP, núm. 8, 3/V/38.

²⁵⁵ Les dificultats de complir amb les disposicions d'aquest decret a la província de Lleida queden clares a través de les notificacions que els diferents ajuntaments enviaven a la comissaria de la Generalitat després de quedar constituïts (Caixa C-134 expt. 10941 —ADPL—).

- no haver ocupat cap càrrec directiu en partits o organitzacions no adherides al front antifeixista
- no haver participat en els fets de Maig contra el govern republicà

Després de la publicació d'aquest decret l'ajuntament de Lleida va quedar en una situació d'interinitat que es va fer patent en la sessió plenària extraordinària celebrada el 14 d'octubre amb l'objectiu de debatre i aprovar una Carta Financera. La carta s'aconseguí tirar endavant però la feblesa del govern municipal era evident.²⁵⁶

A la nova plataforma de discussió política organitzada a la ciutat, el Front Popular Antifeixista, es van plantejar una sèrie de debats sobre la constitució del nou ajuntament que estava en procés d'aprovació. Unes discussions que enfrontarien a ERC amb les dues tendències obreres. Luis García Lago defensava traslladar al municipi l'*harmonia* que havia aconseguit el Front, el que volia dir integrar ERC, i la resta de formacions polítiques, en la nova comissió de govern.

Però Ramon Cervera (ERC) va mantenir la posició que els republicans havien defensat en els mesos anteriors. El govern de l'ajuntament havia de continuar sent responsabilitat dels partits de classe, mentre que ells es limitarien a realitzar una *fiscalització benèvola* en les reunions del ple. No podrien conviure en un govern que aspirava a convertir l'ajuntament en un laboratori d'experiències polítiques, perquè ells simplement aspiraven a seguir la llei municipal catalana i les disposicions del govern. La seva posició només es tornaria més participativa quan els ajuntaments fossin el resultat d'un procés electoral democràtic.²⁵⁷

Finalment, el dia 28 d'octubre se celebrà el ple el que havia de constituir-se el nou ajuntament²⁵⁸

²⁵⁶ Un resum de la sessió plenària a *L'ideal*, núm. 87, 22/X/37, pàg. 2.

²⁵⁷ "Editorial. El Front Popular i l'ajuntament" dins *L'ideal*, núm. 86, 15/X/37, p. 1-2. En una altra reunió del Front es plantejà la possibilitat que també s'integrés al ple municipal el Partit Republicà d'Esquerra, sense arribar a cap acord concret. La CNT proposà que ACR, amb el consentiment d'aquest partit, li cedís una plaça. Per contra ERC creia que podrien ser per aquest partit les tres noves places que el decret contemplava per al PSUC. García Lago s'oposà a aquesta proposta argumentant que també representaven a la UGT i que el problema l'havien de resoldre els partits republicans entre ells. Pere Buiría es mostrà contrari a acceptar almoines i demanà una consulta al consell de la Generalitat (Acta de la reunió celebrada el 21 d'octubre a la carpeta 64. Sección Político Social Lérida. Serie S. —AHN-Sección GC—).

²⁵⁸ *Acracia*, núm. 394, 29/X/37, p. 1 i 7 i núm. 395, 30/X/37, pàg. 7.

**COMISSIÓ
DE GOVERN**

Manuel Magro Merodio	CNT	Alcalde
Llorenç Ribes Sánchez	PSUC	Cultura (conseller 1r)
Antoni Sorribas López	CNT	Obres (conseller 2n)
Francesc Balp Solé	UdR	Proveïments (conseller 3r)
Balbi Izquierdo Torán	PSUC	Governació (conseller 4t)
José Ríos Carrera	CNT	Assistència Social i Sanitat (conseller 5è)
Joan Castelló Pocurull	PSUC	Finances (conseller 6è)

CONSELLERS

Esquerra Republicana de Catalunya	Confederació Nacional del Treball	Partit Socialista Unificat de Catalunya
Ramon Cervera Pinyol	Josep Barberà Caberol	Jaume Bonet Cercós
Josep Ponsoda Bonet	Joan Castro Bautista	Gregorio Mendoza Santamarta
Josep Casals Falcó	Antonio Porta Mesalles	Ramon Bosch Borda
Amadeu Delshams Roqueta	Josep Ribes Biosca	Jerónimo Arrià Borrás
Josep Castellví Miró	Josep Dotu Ibars	Rogeli Farisa González
Edmond Pérdrix Ibars	Ramon Carrera Panés	Antoni Vidal Vidal
Manel Font Doladé		
Pere Roig Bademunt		
Antoni Cortada Argilés		
Unió de Rabassaires	Acció Catalana Republicana	
Agustí Cirera Esteve	vacant	
Baptista Rubio Mirada	vacant	
	vacant	

El nou alcalde era un sastre, definit per *Acracia* com un bon anarquista i una bona persona, que havia estat durant la guerra director del diari de la CNT. Magro havia de substituir Lluís Capell en l'alcaldia perquè aquest no complia amb els requisits assenyalats pel decret de la Generalitat —no portava tres anys com a resident a Lleida, ja que aquest sabater nascut a Puigverd havia viscut uns anys a Mèxic, on formà part d'organitzacions sindicals.²⁵⁹

Magro tampoc havia pogut presentar el certificat corresponent, però portava disset anys vivint a Lleida durant els quals havia pagat la corresponent contribució industrial, era sastre, i havia estat president de mesa electoral en un parell d'ocasions durant la República. Hi havia també un altre conseller en la mateixa situació —portava set anys com a resident a Lleida però no tenia el certificat que ho demostrés. La incorporació d'aquestes dues persones a l'ajuntament va ser considerada per Ramon Cervera com una nova prova de la

²⁵⁹ Després de deixar l'alcaldia el trobem com a delegat al Ple Econòmic Ampliat de la CNT celebrat a València (entrevista a *Acracia*, núm. 474, 1/II/38, pàg. 2). A Josep Capell Pifol se li va aplicar la legislació de responsabilitats polítiques també per tenir una militància anarquista destacada al poble i haver participat en la col·lectivització de terres, el que li suposà una multa de 25 pessetes. També va ser jutjat per un tribunal militar que l'absolgué el 1940.

il·legalitat amb que acostumava a actuar el consistori lleidatà. Per aquest motiu, tot i que havia obtingut 17 vots a favor i 5 en blanc, Magro Merodio ocupà l'alcaldia de manera interina.²⁶⁰

A mesura que avançava l'any 1937 devia ser més difícil trobar persones disposades a formar part de l'ajuntament, o que complissin els requisits mínims per fer-ho, tant legals com a nivell de formació política adient. El resultat fou la nodrida llista de noms i de canvis que hem pogut comprovar al llarg d'aquest capítol, una part dels quals devia ser desconeguda per la majoria de lleidatans. Dos exemples il·lustratius de la procedència no lleidatana dels regidors són els casos de Ramon Bosch Borda i Manel Manlleu Bartomeu, tots dos del PSUC. Bosch era un cambrer de Linyola afiliat al partit exclusivament per qüestions laborals i que entrà a l'ajuntament, on només hi va estar un parell de mesos, per pressions de la direcció del partit —treballava al cafè de la Casa del Poble. Per la seva banda, Manlleu representa al col·lectiu arribat a la ciutat a causa de la guerra. Es tractava d'un paleta barceloní que abans del conflicte vivia a Palma de Mallorca on ja militava en partits i sindicats de l'esquerra. El juliol de 1936 estava a Barcelona amb motiu de l'Olimpiada Popular i, al no poder retornar a les Illes, s'instal·là a Lleida.

L'Ideal i la minoria municipal d'ERC, seguint la seva estratègia legalista habitual, s'encarregaren en repetides ocasions de recordar que diversos consellers del PSUC i de la CNT no podien continuar ocupant el càrrec per no tenir els tres anys de residència. Ho lamenten especialment quan, a mitjans de novembre, arribà una comunicació de la direcció general d'Administració Local que donava la raó a les queixes dels republicans. Els problemes de tipus burocràtic havien servit per ajornar la presa de decisions i la celebració de plens. Tot i això, els primers canvis de consellers no es produïrien fins a l'any 1938.²⁶¹

²⁶⁰ Encara es va haver de presentar a dues votacions més. En el ple del dia 10 de novembre va obtenir 14 vots favorables i 7 blancs i en el del dia 4 de desembre sortí un resultat similar, 15 a favor i 5 en blanc (*L'Ideal*, núm. 90, 12/IX/37, p. 1-2 i núm. 94, 11/XII/37, pàg. 4).

²⁶¹ *L'Ideal*, núm. 92, 27/XI/37, pàg. 1 i núm. 93, 4/XII/37, pàg. 4.

PSUC**Nous Regidors**

Baiget (5 de gener)

Luis Albó (5 de gener)

Josep Torres Solé (5 de gener)

Fernández (5 de gener)

Regidors substituïts

Rogeli Farisa González

Jerónimo Arrià Borràs

Ramon Bosch Borda

Joan Castelló Pocurull

(Jaume Bonet passaria a encapçalar la conselleria de Finances)²⁶²**CNT****Nous Regidors**

Miguel Sanmartín Sierra (10 de febrer) Antoni Sorribas López

Les activitats d'aquest darrer ajuntament estarien marcades pel desmantellament d'algunes realitzacions revolucionàries, com el retorn de sales de cinema municipalitzades als seus antics propietàries —el nou regidor d'ERC Antoni Cortada seria un dels beneficiats, com comprovarem en un capítol posterior.

El funcionament de l'ajuntament va continuar generant moltes polèmiques entre les forces polítiques, encara que en aquell moment estiguessin col·laborant en el Front Popular Antifeixista.²⁶³ El primer argument llençat per ERC a finals de novembre reclamava un canvi radical en la política municipal, condició prèvia perquè els republicans acceptessin entrar en la comissió de govern —en aquest cas reclamaven l'alcaldia i les conselleries de cultura i de finances i pressupostos.

Aquestes concessions haurien d'anar acompanyades del final dels *experiments polítics*, referint-se essencialment a la municipalització de l'habitatge —retornar les finques als antics propietaris per reactivar la construcció i respectar el decret de municipalitzacions de la Generalitat. El segon pas per retornar a la normalitat i a la legalitat era l'elaboració d'un pressupost realista i modest. En definitiva ERC demanava respecte per les minories i oblidar la revolució per servir a l'antifeixisme.

Aquest escrit, que el comitè polític republicà adreçà a les directives del PSUC, la UGT, la CNT i la FAI, fou evidentment rebutjat per les organitzacions obreres. Els comunistes, després de reivindicar la unitat antifeixista i la necessitat

²⁶² Aquestes substitucions al grup socialista van anar acompanyades de més discussions entre PSUC i ERC sobre el compliment dels requisits contemplats a la llei municipal (UHP, núm. 446, 6/V38, p. 1 i 7).

²⁶³ Vegeu la publicació titulada *Documents Interessants. Esquerra Republicana, la C.N.T., la U.G.T., el Partit Socialista Unificat de Catalunya opinen sobre problemes fonamentals de la situació i afirmen la seva voluntat d'intel·ligència en el Front Popular Antifeixista* publicada per la secretaria d'Agitació i Propaganda del PSUC, Radi de Lleida. La publicació recull els articles que s'intercanviaren els partits sobre el tema publicats a *L'ideal*, *Acracia* i *UHP* respectivament, entre el 27 de novembre i el 22 de desembre.

de col·laborar amb ERC, pensaven que acceptar la proposta republicana suposaria un retorn a la situació anterior al 19 de juliol de 1936 i acabar amb les conquestes populars. A més acusaven a ERC d'haver passat d'una actitud passiva en la política municipal a una altra demagògica i obstruccionista —generadora de derrotisme i de desmoralització al recomanar als propietaris de finques urbanes que no paguessin els lloguers a l'ajuntament.

Per altra banda, també consideraven inacceptables les reivindicacions partidistes d'ERC per formar part de la comissió de govern ja que no es corresponien amb la seva trajectòria durant la guerra a Lleida. Garcia Lago arribà a afirmar que l'extremisme demostrat pels republicans amb aquelles demandes era més perillós que la radicalitat de la primera onada revolucionària. Fins i tot qüestionà que ERC defensés realment els interessos de Catalunya a l'haver reivindicat el paper del govern espanyol com a fre de les mesures revolucionàries.

Les respostes de la UGT, discutida en un ple extraordinari del seu comitè local, i de la CNT posaren l'èmfasi en arguments similars. Especialment en el que consideraven una manca de programa ben articulat d'ERC i en l'atac que havien rebut les essències revolucionàries i la col·laboració antifeixista.²⁶⁴ Tot i això les dues centrals sindicals reconeixien que la col·laboració i el debat d'idees eren necessaris.

Davant de les acusacions ERC protestà perquè no havien pretès qüestionar la unitat del Front i lamentà el clima de tibantor política que novament s'havia creat. A més s'apressaren a recordar que els ajuntaments de Barcelona, Girona i Tarragona presidits per ERC no havien donat maldecaps a la Generalitat. Ells no pretenien retornar a l'ordre anterior a la guerra, sinó que aspiraven a culminar la transformació social en un sentit democràtic i de respecte a la constitució. Eren contraris a les crides fetes pels comunistes de Lleida per destruir el capital financer i la burgesia industrial.

Tampoc qüestionaven les municipalitzacions per principi, sinó per la manera il·legal com s'havien fet a Lleida —sense respectar els drets dels propietaris

²⁶⁴ *L'ideal* va criticar durament, i irònicament, el ple de la UGT argumentant que se celebrà en un clima de demagògia que recordava el revolucionarisme d'altres èpoques del POUM i de la CNT: *Si hi ha contradicció entre un acte de Govern i una conquesta revolucionària dels temps feliços del cantonalisme "lleidatà", els Sindicats, sense dubtar, han de defensar les atzagaiades revolucionàries* (núm. 93, 4/XII/37, pàg. 1).

i constituint una Caixa Immobiliària al marge de les normes vigents— i pel seu fracàs econòmic. Finalment, en una editorial de *L'Ideal*, ERC lamentava que els comunistes lleidatans continuessin mantenint viu el debat entre guerra i revolució, perquè l'evolució negativa per a la República dels fronts de combat havia demostrat la seva esterilitat. Les idees romàntiques i revolucionàries només havien servit per espantar les democràcies europees i s'havien mostrat inútils per vèncer el suport material de les potències feixistes. ERC acabava reivindicant la defensa de la República democràtica i liberal i la concentració de tots els esforços en la guerra.²⁶⁵

Un dels temes que havia generat més polèmica en aquesta darrera etapa va ser la definitiva aprovació del primer pressupost municipal elaborat durant la guerra. El mes d'octubre de 1937 ja s'havia aprovat una carta financera que havia de definir les línies econòmiques generals del govern local. Es preveien les principals despeses —la construcció de refugis antiaeris ocupaven unes partides importants— i els impostos municipals, com un transitori sobre totes les consumicions realitzades en establiments de menjars i begudes i un altre sobre la venda d'articles de luxe —joieria, bijuteria, gramòfons, rellotgeria, perfumeria, confiteria, pastisseria, bombons, conserves, begudes espirituoses i alcohòliques. Aquests impostos s'havien de cobrar amb segells municipals expedits en el departament municipal de Finances. La carta també va ser aprovada pel govern de la Generalitat a finals d'octubre.²⁶⁶

Finalment, el mes de desembre es va iniciar el debat sobre el nou pressupost —arribava als cinc milions de pessetes, dos més que l'últim republicà. Com era d'esperar, ERC, que l'havia estat reclamant des del començament de la guerra, va ser la principal oposició a un projecte elaborat per la minoria socialista. Les crítiques de Ramon Cervera s'adreçaren a les qüestions formals —el seu grup va rebre el projecte mitja hora abans d'iniciar el debat en la comissió de Finances el dia 13— i a les partides previstes —ingressos inflats artificialment per partides que ells creien irrealitzables— ja que considerava demagògic un projecte que havia de conduir a l'endeutament municipal. Els republicans van optar per no assistir ni a les discussions de la comissió ni al ple que el dia 15 havia d'aprovar el pressupost,

²⁶⁵ *L'Ideal*, núm. 97, 1/I/38, p. 1-2. El PSUC encara contestà novament a ERC en un nou article, també inclòs a l'esmentat llibret, en el que es tornaven a repetir uns arguments similars.

²⁶⁶ *Acràcia*, núm. 395, 30/X/37, pàg. 7 i núm. 428, 9/XII/37, pàg. 7.

actitud que els hi va merèixer fortes crítiques des del PSUC, especialment per part del seu líder García Lago.²⁶⁷

Però el projecte aprovat no devia ser massa correcte, perquè l'alcalde Magro presentà una moció revisora del pressupost que fou acceptada per la majoria dels consellers en el ple del 9 de febrer.²⁶⁸ El projecte definitiu de pressupostos es va aprovar en un ple extraordinari celebrat el dia 11 de març, quan faltaven tres setmanes per l'ocupació, amb el suport dels republicans. Ramon Cervera havia participat activament en les discussions prèvies a la comissió de finances.²⁶⁹

Per materialitzar aquest acord havia estat necessari resoldre abans una nova, i ara ja última, crisi municipal que es plantejà a finals de febrer —la premsa li dedicà un espai molt menor que a l'anterior crisi del mes de maig.²⁷⁰ Les relacions entre els diferents grups polítics continuaven sent força complicades en els primers mesos de 1938. En el ple ordinari del 9 de febrer es dividí per primer cop la majoria que formaven el PSUC i la CNT, per un tema, en principi, de menor importància com era el procediment que s'havia de seguir per cobrir la vacant de secretari municipal Enric Corbella que s'havia jubilat. Mentre els socialistes defensaven una oposició per fer l'elecció més justa, la resta de grups pensaven en un concurs de mèrits —ERC perquè era un càrrec de confiança i la CNT perquè ja hi havia qui l'ocupava interinament. Amb aquest antecedent, la minoria socialista plantejà la crisi en la següent comissió de govern i quedà resolta en un ple municipal extraordinari celebrat el dia 24 de febrer.

A més de la qüestió del secretari, altres problemes estaven dividint a comunistes i a anarquistes. Els sindicats de la CNT, sense tenir en compte al PSUC, havien sol·licitat a la Generalitat que es fes càrrec de la Caixa Immobiliària Municipal —organisme creat per gestionar l'habitatge municipalitzat— davant del fracàs de la seva tasca. Per altra banda, els anarquistes creien que els comunistes

²⁶⁷ Ramon CERVERA, "El pressupost municipal o la gran foció" dins *L'ideal*, núm. 98, 8/I/38, pàg. 1; núm. 100, 22/I/38, pàg. 1 i 2. En el ple municipal de 5 de gener Ramon Cervera presentà una protesta perquè la seva minoria no havia pogut participar en la preparació dels pressupostos al no haver rebut el projecte amb prou temps (*Acracia*, núm. 452, 6/I/38, pàg. 2 i *L'ideal*, núm. 98, 8/I/38, pàg. 2).

²⁶⁸ Resum del ple a *L'ideal*, núm. 102, 12/II/38, pàg. 3.

²⁶⁹ Resum del ple a *L'ideal*, núm. 107, 12/III/38, pàg. 4.

²⁷⁰ *L'ideal*, núm. 102, 12/II/38, pàg. 3; *UHP*, núm. 474, 10/II/38, p. 7 i 2; *Acracia*, núm. 494, 24/II/38, pàg. 3 i núm. 495, 25/II/38, pàg. 3; *L'ideal*, núm. 105, 26/II/38, p. 1-2; *UHP*, núm. 485, 23/II/38, pàg. 3; núm. 486, 24/II/38, p. 1 i 3 i núm. 487, 25/II/38, p. 1 i 7, 6 i 3.

aspiraven a reemplaçar a l'alcalde Magro Merodio —després d'haver ocupat l'alcaldia durant tota la guerra— per Pascual, un home del seu partit que havia estat secretari particular del comissari Vilà. Sembla que el PSUC estava dolgut amb l'alcalde perquè s'havia mostrat favorable a la revisió dels pressupostos.

Per als comunistes, la política municipal tenia plantejats quatre grans problemes en aquell moment. Resoldre el tema del pressupost, administrar la riquesa urbana segons les noves disposicions del govern de la Generalitat, afrontar la municipalització dels espectacles públics²⁷¹ i organitzar d'una manera més decidida la defensa passiva. Per altra banda calia reordenar les conselleries municipals —segons la rectificació introduïda per la Generalitat a Lleida li corresponien quatre— i aconseguir que totes les minories, també ERC, formessin part de l'equip de govern.

Però un cop en el ple, els comunistes reduïren la crisi al problema de la substitució del secretari municipal, posposant la resta de qüestions per reunions posteriors, ja que ERC novament es negar a prendre responsabilitats de govern. La impossibilitat de traslladar a l'ajuntament l'estratègia del Front Popular responia, per al PSUC, a la voluntat de mantenir els esquemes parlamentaris tradicionals (*posponer los intereses de conjunto, los de Lérida en este caso, a los particularismos de la organización*). I apuntava que ERC hi hauria participat a canvi d'obtenir l'alcaldia i la conselleria de finances. Malgrat compartir punts de vista sobre el programa de govern

(...) la unificación no se logra porque, Esquerra, pretende algo más que la colaboración, pretende la hegemonía.

El to del debat pujà quan Ramon Cervera recordà que el 19 de juliol hi havia un govern municipal legítim, sorgit de la voluntat popular, i que fou expulsat per unes autoritats fictícies. Un dels ficticis era Vilà; que va desplaçar del càrrec de comissari a un comandant que segons ERC l'havia d'ocupar, Reyes. El qualificatiu de fictici fou immediatament rebutjat pel PSUC, que aprofità per tornar a fer esment de l'abandó de les autoritats republicanes després de la sublevació, i

²⁷¹ A començaments de desembre de 1937 —en el ple extraordinari del dia 4— l'ajuntament va afrontar la definitiva legalització de la municipalització dels espectacles públics que havia endegat el primer comitè municipal —per tant, anterior als decrets de S'Agaró que havien introduït mesures reguladores de la municipalització. L'oposició d'ERC a aquesta política va provocar que aquest grup abandonés un altre cop el ple i que no es reintegrés fins al 5 de gener (aquesta municipalització s'estudia més detalladament en un capítol posterior).

Izquierdo recordà la visita de la delegació del govern encapçalada per Tarradellas que va reconèixer la tasca de les autoritats locals.²⁷²

Davant d'aquest plantejament la solució de la crisi va ser ràpida, i es concretà amb una nova comissió de govern.

COMISSIÓ DE GOVERN

Manuel Magro Merodio	CNT	Alcalde i Finances
Llorenç Ribes Sánchez	PSUC	Cultura (conseller 1r)
José Ríos Carrera	CNT	Obres (conseller 2n)
Francesc Balp Solé	UdR	Proveïments (conseller 3r)
Balbí Izquierdo Torán	PSUC	Governació (conseller 4t)

S'havia eliminat als comunistes de la direcció del departament de finances, el que havia provocat una part de les divergències. El 7 de març les conselleries van ser per darrer cop reordenades²⁷³

Governació	Cultura
President: Jaume Bonet Cercós (PSUC) Vocals: Cortada i Perdrix (ERC), Barberà i Ribes (CNT), Mendoza (PSUC) i Cirera (UdR)	President: Llorenç Ribes Sánchez (PSUC) Vocals: Font i Casals (ERC), Vidal (PSUC) i Dotu (CNT)
Obres Públiques	Finances
President: José Ríos Carrera (CNT) Vocals: Baiget i Fernández (PSUC), Sanmartín i Castro (CNT), Roig i Delshams (ERC)	President: Manuel Magro Merodio (CNT) Vocals: Izquierdo i Albó (PSUC), Castellvi i Cervera (ERC), Porta (CNT) i Cirera (UdR)
Proveïments	
President: Balbí Izquierdo Torán (PSUC) Vocals: Ponsoda (ERC), Carrera (CNT) i Torres (PSUC)	

²⁷² Un irònic article a UHP s'encarregà de criticar la intervenció de Cervera al ple: *La teoría de las autoridades ficticias es deliciosa. Permite creer que son autoridades legales las de elección popular aunque estas puedan ser reaccionarias. En cambio recusa las llevadas a los lugares de responsabilidad por la misma revolución. La conclusión es la siguiente: Todas las representaciones elegidas por la democracia (¿?) anterior al 19 de julio, sean de derecha o de izquierda (aunque ese día se quedarán en casa) deben ser consagradas a perpetuidad en sus cargos. Todos los que de la calle fueron llevados a los cargos públicos en aquellos momentos de peligro, de violencia y de confusión, deben ser depuestos y ... deportados. SON FICTICIOS* ("Apostillas municipales", núm. 487, 25/II/38, p. 8 i 7). Un altre atac a la posició d'ERC a "Claridad de expresión y honestidad política" dins UHP, núm. 491, 2/III/38, pàg. 1).

²⁷³ UHP, núm. 496, 8/III/38, pàg. 3.

CAPÍTOL 3

LA REVOLUCIÓ I EL DESAFIAMENT A LA PROPIETAT PRIVADA: CONFISCACIONS, COL·LECTIVITZACIONS I MUNICIPALITZACIONS

Si les transformacions endegades en l'estructura política a partir de l'estiu de 1936 van ser importants, els intents de tombar les bases de l'economia capitalista ocuparen una bona part de les energies revolucionàries. Les col·lectivitzacions van irrompre en el sistema productiu espanyol com una de les realitzacions més avançades del procés revolucionari i que, amb el temps, permetien als investigadors entendre millor el sentit i l'evolució de la revolució. Afectaren als tres sectors productius en una part important del territori republicà, foren molt sensibles a l'evolució política de la reraguarda i van representar clarament moltes de les limitacions del procés.

L'estudi d'aquests problemes quedava obert amb els treballs d'historiadors estrangers, com Pierre Broué, Emile Temine, Gabriele Ranzato o Walter L. Bernecker. L'obra de l'historiador alemany, que va aparèixer com l'estudi més exhaustiu dedicat al tema, posava l'èmfasi en els orígens estructurals de la guerra i de la revolució. La reacció obrera no es dirigia només contra l'aixecament militar, sinó contra els fonaments de l'ordre capitalista, la propietat agrària i la propietat privada dels medis de producció. Per a Bernecker les transformacions patides per la jerarquia social i pel sistema de propietat, les confiscacions i l'autogestió de les fàbriques, la formació de milícies populars, l'articulació d'un model alternatiu de justícia i la participació directa

en política de sectors socials que n'havien estat tradicionalment marginats, van donar una dimensió revolucionària als canvis experimentats en la zona republicana. Les col·lectivitzacions, tot i no haver estat prèviament ben articulades a nivell teòric, eren, almenys sobre el paper, un bon exemple de la lluita mantinguda des de la rereguarda per superar el projecte de la democràcia burgesa.¹ Des del punt de vista institucional, legislatiu i de les principals variables econòmiques, resulta també fonamental per a Catalunya el treball de Josep M. Bricall en el qual analitzava la política econòmica de la Generalitat i les transformacions estructurals de l'economia.²

A partir d'aquí, la historiografia dels anys vuitanta va començar a preocupar-se cada cop més per les col·lectivitzacions, un cop ja superada la vetusta querella entre anarquistes i comunistes que s'havia plantejat el mateix 1936.³ A finals de la dècada es va publicar un volum que recollia un conjunt de monografies sobre les col·lectivitzacions agrícoles i industrials practicades en diverses poblacions de la comarca del Baix Llobregat.⁴ Les aproximacions micro centrades en l'organització interna de les col·lectivitzacions i en les dinàmiques locals i comarcals, com en tants altres temes relacionats amb la guerra, es mostraven molt necessàries alhora d'intentar oferir algun tipus de model més o menys generalitzable. Sense oblidar, però, una perspectiva global que donés sentit a la suma de casos concrets.

La introducció al treball planteja una aproximació al tema en la que es defineixen alguns dels problemes centrals a analitzar. Un cop els reformistes republicans es van veure superats i paralyzats pels fets, el grup revolucionari —integrat principalment per gent de la CNT i del POUM— es va trobar davant d'una situació propícia però no prevista ni programada com per tenir massa clar què fer després de prendre el poder. Tanmateix, s'obria el que els autors consideren el procés

¹ Walter L. BERNECKER, *Colectividades y revolución social*. Per a Julián Casanova la principal limitació d'aquest treball està en la manca de punts de vista crítics en l'acceptació de les fonts anarquistes ("Guerra y revolución: la edad de oro del anarquismo español", pàg. 67). En aquest article el professor Casanova presentava un balanç dels estudis sobre anarquisme i revolució en els anys vuitanta.

² Josep M. BRICALL, *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939)*.

³ Un estat de les investigacions en aquell moment, centrat especialment en les col·lectivitzacions industrials, el tenim a Josep M. COBOS, Maribel OLLÉ i Carles SANTACANA, "Col·lectivitzacions industrials, un debat que resta obert". Més ampli geogràficament, encara que una mica anterior, és el treball de Luis GARRIDO GONZÁLEZ, Fernando QUILIZ TAURIZ, Natividad RODRIGO GONZÁLEZ i Josep M. SANTACREU SOLER, "Las colectivizaciones en la guerra civil: análisis y estado de la cuestión historiográfica" dins Julio ARÓSTEGUI (coord.), *Historia y memoria de la guerra civil*, vol. II, p. 63-134. Tot i que existeixen aportacions posteriors, aquestes dues publicacions plantegen bona part dels problemes que genera aquest tema d'estudi i l'aborden des de la perspectiva regional.

⁴ DDAA, *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*.

revolucionari més profund en la història de Catalunya caracteritzat, com en el cas de les transformacions institucionals i polítiques, per una gran variabilitat geogràfica.

A les limitacions del procés per la manca d'un programa previ, calia afegir les discrepàncies polítiques que, com ja hem vist, marcaven i dividien la rereguarda republicana. Per als anarquistes s'havia d'aprofundir en una via iniciada de manera espontània un cop vençuda la revolta, ja que l'assentament de les transformacions i la implicació dels treballadors en la direcció del país faria créixer l'interès del poble en la victòria militar. Per als comunistes, en canvi, era necessària la consolidació prèvia del sistema democràtic abans d'emprendre altres transformacions socials més àmplies, tot i que el seu model de república democràtica contemplava la conservació d'alguns dels canvis introduïts, com la nacionalització de les grans empreses.⁵

De la improvisació inicial s'aniria passant a un intent de control del procés per part del govern de la Generalitat, que tindria la primera materialització legislativa important en el decret de Col·lectivitzacions del 24 d'octubre de 1936. Per a Antoni Castells, que ha analitzat el decret i els textos legals que el van desenvolupar posteriorment, la normativa, amb la varietat de solucions organitzatives contemplades, representava una solució de compromís entre les diverses tendències polítiques catalanes. El govern buscava assolir dos objectius principals, legalitzar i alhora limitar i controlar el procés col·lectivitzador.⁶

De les diverses monografies que s'han anat publicant els darrers anys destacarem tres títols que abracen diferents àmbits geogràfics i sectors econòmics. La recerca d'Anna Monjo i de Carme Vega sobre la col·lectivització industrial a Barcelona, l'estudi sobre revolució i anarquisme a l'Aragó de Julián Casanova i el d'Aurora Bosch sobre el País Valencià.⁷

⁵ Carles SANTACANA TORRES, "Introducció" dins DDAA, *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat*, p. 13-49.

⁶ A través de dos treballs d'Antoni Castells es pot resseguir força bé el procés català. En el primer estudia la col·lectivització de la indústria i dels serveis a Barcelona (*Les col·lectivitzacions a Barcelona, 1936-1939*) i en el segon s'ocupa del projecte d'estatització de l'economia, en contraposició al projecte anterior, que acompanyà l'intent de reconstrucció del poder estatal (*El proceso estatizador en la experiencia colectivista catalana*). Una visió políticament crítica del decret des de posicions prorevolucionàries coetànies a Màxim COSTA, "La transformació econòmica catalana. Sobre col·lectivitzacions" dins *Combat*, núm. 97, 17/XI/36, pàg. 4.

⁷ Anna MONJO i Carme VEGA, *Els treballadors i la guerra civil*; Julián CASANOVA, *Anarquismo y revolución en la sociedad rural aragonesa, 1936-1938* i Aurora BOSCH, *Ugetistas y libertarios. Guerra civil y revolución en el País Valenciano (1936-1939)*. Es podrien citar també els treballs en l'àmbit andalús de Luis Garrido (Jaén) i José Luis Gutiérrez (Còrdova) o en el castellà de José Deogracias Carrión (Albacete) i Natividad Rodrigo sobre el conjunt de Castella-La Manxa.

A partir de l'anàlisi d'una empresa del sector metal·lúrgic —Rivière, SA— que comptava amb un miler de treballadors, Monjo i Vega demostren que sovint la col·lectivització no es plantejava com una iniciativa revolucionària dels treballadors seguint unes consignes anteriors, sinó com una necessitat immediata provocada per la fugida dels propietaris. A partir d'aquest origen es poden començar a explicar les limitacions de la transformació.

Tampoc obliden les dificultats de les organitzacions obreres per proposar un projecte empresarial alternatiu i la seva aposta per integrar-se en els òrgans de govern de l'estat —segons ambdues autores, la CNT va centrar més l'atenció en qüestions polítiques que en la coordinació de les diverses experiències revolucionàries—, ni la manca de preparació tècnica i de gestió de la militància, la feblesa i divisió doctrinal de l'organització i la dispersió dels quadres sindicals causada per la mobilització,

Però la part més innovadora d'aquest treball és el seguiment de l'experiència quotidiana de la col·lectivització que els empleats de l'empresa van interioritzar. Tot i que el procés es caracteritzava perquè un sector de treballadors es va posar al capdavant de la transformació social i econòmica en un moment de crisi, mostrant la seva capacitat per gestionar l'empresa, es tractava d'un procés dirigit, sense la participació de la majoria dels treballadors que sovint es mantenien al marge dels grans debats polítics i organitzatius.

El diferent nivell de participació dels obrers en la col·lectivització i en els nous organismes de gestió segons la seva posició en els sindicats, el sexe, la capacitació professional i el grau d'alfabetització provocava una percepció distinta de la revolució. Fins al punt d'assegurar que la vida diària de la majoria de treballadors no canvià gaire i que molts estaven força desinformat sobre el funcionament de l'empresa.

Julían Casanova també va insistir en la distància existent entre la realitat rural aragonesa i els discursos d'uns dirigents anarquistes que es mostraven entusiasmats davant de l'assoliment del comunisme llibertari que preveïen immediat —assenyalant, per exemple, que en molts pobles no hi havien sindicats cenetistes o la importància de les reivindicacions estrictament de tipus sindical. Les col·lectivitzacions no eren una continuació dels moviments insurreccionals de 1933, sinó una reacció davant una situació excepcional que va permetre portar a la pràctica en localitats concretes el que fins aleshores havien estat bàsicament formulacions teòriques.

Això suposa una evident mancança de conceptes econòmics ben definits. Casanova detecta, per exemple, una gran diferència entre els plantejaments sindicals del primer semestre de 1936 i les proclames i realitzacions posteriors a la derrota dels sollevats. Per altra banda, els principis doctrinals també van quedar afectats per l'intervencionisme del Consell d'Aragó en algunes col·lectivitats i pel manteniment de grups socials marginats, com les dones.

L'organització de les col·lectivitats va seguir un ritme similar a l'evolució política de la rereguarda. Es passà de la desorganització inicial a una Federació Regional de Col·lectivitats en l'època del Consell d'Aragó —que les coordinava però que tampoc resolía tots els problemes generats per la improvisació inaugural— fins a la destrucció d'una part important de l'obra col·lectivitzadora després de la dissolució del Consell. Tot barrejat amb coaccions de persones armades arribades de fora, des d'algunes col·lectivitats imposades per les columnes milicianes de Catalunya fins a la destrucció d'altres per l'exèrcit republicà el 1937.

El punt de partida de l'anàlisi d'Aurora Bosch per al cas valencià també és similar. Mentre que els propagandistes llibertaris van difondre la imatge d'un camp valencià lliurat entusiàsticament, i majoritàriament, a l'obra constructiva de la revolució, les col·lectivitats agrícoles van ser, a la pràctica, més marginals i precàries, tant pel volum de terres com per les realitzacions assolides.

La primera etapa requisadora i de constitució de les col·lectivitats es caracteritzaria per la improvisació i el desordre, especialment en les zones rurals controlades per uns comitès locals que feien gala de la seva autonomia de criteris. Bosch parla de localisme revolucionari, assegurant que cada col·lectivitat era pràcticament única en la seva organització interna. Als nuclis industrials, en canvi, es va mantenir una major influència de l'aparell estatal i les col·lectivitzacions van generar menys polèmica a la premsa i entre les organitzacions —la valenciana fou, per altra banda, una rereguarda políticament més ordenada que d'altres, com la catalana per exemple.

A finals de 1936 també al País Valencià s'iniciava un procés de reordenació econòmica, encara que dificultat pels *defectes* d'origen de les noves estructures. I al llarg de 1937 també s'agreuà el conflicte i les tensions entre col·lectivistes i individualistes defensors de la petita propietat —tenien un pes important donada

l'estructura de la propietat del camp valencià. Tot i les limitacions, per als camperols pobres i per als més convençuts, les col·lectivitats van suposar una transformació important en les seves vides, contribuint a arraconar la misèria i l'atur, atorgant-los-hi més quotes de responsabilitat política i de gestió, oferint-los-hi més possibilitats educatives i de lleure i de gaudir de béns fins aleshores limitats als grups socials dominants.

A continuació ens ocuparem de les transformacions revolucionàries realitzades en el teixit econòmic local —la formació de tallers col·lectius, la intervenció en el sector financer, la municipalització de l'habitatge i el funcionament d'una col·lectivitat agrícola—, centrant-nos més en les realitzacions concretes del procés col·lectivitzador en la ciutat de Lleida que en les discussions i plantejaments teòrics de les organitzacions obreres.

3.1 LA DISTÀNCIA ENTRE EL SOMNI REVOLUCIONARI I LA SEVA APLICACIÓ REAL EN EL TEIXIT EMPRESARIAL

L'eufòria desencadenada per la derrota dels sollevats i la fugida o desaparició d'alguns patrons va fer creure a molts que l'hora de trencar les cadenes havia arribat. La passa fonamental en aquesta direcció calia dirigir-la cap a la propietat i cada opció política tenia el seu propi projecte sobre com reconstruir la societat: redistribucions, col·lectivitzacions, municipalitzacions, nacionalitzacions, socialitzacions. Però abans d'iniciar les discussions al voltant dels conceptes teòrics, s'imposà la improvisació que, com en altres regions espanyoles, va donar lloc a requisites per les que no feia falta un programa econòmic previ ni una estratègia política massa sofisticada.

¡¡ATENCIÓN!!

¡¡Los compañeros de todos los pueblos deben requisar rápidamente y ponerlo a disposición del pueblo, todas las propiedades, muebles y frutos de los verdugos fascistas.

Ha sonado la hora de hacer justicia y nadie mejor que el pueblo es el llamado a efectuarla.

Todos los compañeros de la provincia, deben de ejecutar inmediatamente esta justa determinación, poniendo a disposición de todo el pueblo todo lo que signifique un valor artístico y educativo.

La libertad se conquista, no se mendiga, y los momentos son de conquista.

Compañeros, hay que llevar a efecto la expropiación total de todos los elementos facciosos!!

No es tractava només de canviar la naturalesa de la propietat i les relacions de dominació, sinó de destruir els vestigis d'un estil de vida que s'aspirava a esborrar per reconvertir-los en productes útils

En Lérída hay joyerías que son un insulto a la conciencia revolucionaria del país. ¿No hay armas? ¿No hay forma de adquirir armas sino con dinero? Vacíense las cajas capitalistas. Despanzúrrense las cámaras acorazadas de los bancos. Transfórmese tanto chirimbolo dorado y plateado, en moneda, en armas, en máquinas, en simientes, en abonos, en técnicos extranjeros que conviertan en floreciente nuestra economía de guerra. Acábase siquiera con la vanidad que representan estos resabios de un pasado de injusticias. Incáutese la revolución de las bisuterías para transformarlas en viviendas o en establecimientos con un fin concreto y útil. Nuestra conducta en la retaguardia consiste en pulverizar todos los factores del embrutecimiento de los pueblos. Desterrar a Dios y al líder que es otro Dios. Desterrar el código y la disposición arbitraria que es otro código con todos los defectos y agravantes. El nombre de las cosas no implica el sujeto. La limpieza postrevolucionaria debe ser completa, absoluta. No hay que respetar basuras ni telarañas de ninguna clase.⁸

Inicialment van ser les organitzacions obreres les que requisaven directament els comerços o els tallers, però progressivament es va anar imposant una certa normalitat. A partir del mes de setembre va ser necessària l'autorització del comitè popular⁹ i des de l'octubre regia el decret de col·lectivititzacions de la Generalitat.

3.1.1 LES CONFISCACIONS D'EMPRESES: UNA REVENJA HISTÒRICA

Els empresaris dels sectors comercial i industrial lleidatans estaven enquadrats en la Cambra de Comerç i Indústria, organitzada de manera definitiva el 1899 i presidida per Josep Sol Torrents durant una bona colla d'anys. Aquest grup social es caracteritzava, com afirma el professor Jaume Barrull, per una escassa participació com a col·lectiu en la vida política local, amb l'excepció d'intervencions a títol individual, i per una evident feblesa organitzativa. A diferència del que havia passat en altres indrets de Catalunya, la politització de la societat en l'etapa republicana no va impulsar l'associacionisme entre la patronal lleidatana.¹⁰

⁸ *Acracia*, núm. 2, 28/VII/36, pàg. 2 (el text es publicava dins d'un marc per destacar-lo més) i "Todavía hay joyerías" dins *Acracia*, núm. 79, 28/X/36, pàg. 1.

⁹ *Combat*, núm. 32, 1/IX/36, pàg. 2. El taller col·lectiu de carrosseria, per exemple, es va constituir amb aquesta autorització. El mateix es podria dir de les confiscacions d'establiments d'hostaleria.

¹⁰ Jaume BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República*, p. 151-155. L'activitat interna i política de la institució durant la Restauració pot seguir-se, tot i la manca de fonts, a Ramon

En el clima d'exaltació revolucionària dels primers dies de guerra, el president de la Cambra va adreçar una carta al comissari Joaquim Vilà, buscant de ben segur protecció per als seus associats, en la que li comunicava la fidelitat i l'esperit de col·laboració de la institució que representava.¹¹ En una reunió celebrada el 4 d'agost de 1936, amb autorització del comissari d'Ordre Públic, la junta de govern havia acordat per unanimitat *declarar-se totalment addicta al Govern legalment constituït*. També agraïen que a la reunió no hagués assistit cap representant de les noves autoritats locals, interpretant-ho com un signe de confiança.

Per demostrar la seva predisposició, la junta —que afirmava seguir la tradició de les cambres de comerç espanyoles— oferia al comitè popular deu llits per als hospitals de sang, que es carregarien al capítol d'imprevistos del pressupost vigent, i, sobretot, assessorament a les noves autoritats de les comarques lleidatanes. En aquells moments, encara pensaven que la Cambra podria mantenir-se dintre de *l'ordre legal que representa el Govern de la República Espanyola i el de la Generalitat de Catalunya*.

Ben diferent seria el to d'un altre escrit que el president de la Cambra adreçà al jutge instructor de la Causa General el 27 de gener de 1939. Dos anys i mig després, l'acatament del nou ordre victoriós passava per denunciar tots els atacs patits per la propietat privada durant els mesos de guerra. Segons aquest informe el 20 de juliol de 1936 es van saquejar les primeres botigues i, a partir d'aquest moment, s'iniciaria el control obrer sobre moltes empreses. Assenyala que es van col·lectivitzar els rams de la construcció —tant els manobres com els productors de materials per la construcció—, les indústries carbòniques, les perruqueries i barberies, els forns de pa, les carnisseries, la majoria de cafès, bars, hotels i establiments similars —col·lectivització de la Indústria Gastronòmica—, el transport públic inclosos els taxis,¹² els venedors de mobles i ebenistes.¹³

CASTERÀS, *Els fabricants, els comerciants, els botiguers i la formació de la Lleida del segle XX*, p. 217-240 i 293-312. L'organització de la patronal catalana durant el primer terç de segle a Soledad BENGOCHEA, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya* i a Mercedes CABRERA, *La patronal antre la II República*.

¹¹ Caixa A-612 expt. 1432 (ADPL).

¹² A un dels taxistes membres de la col·lectivitat —Adolfo Escarp Florensa— se li va aplicar la Legislació de Responsabilitats Polítiques i en el processament va declarar que la col·lectivització no li fou imposada a ningú. Per contra, en el cas d'Hermenegildo Vilalta Montull, agents de la delegació d'Ordre Públic van considerar el 1939 que es va veure obligat a afiliar-se a la UGT i a acceptar la col·lectivització (era propietari d'un cotxe). Arxiu de l'Audiència Provincial de Lleida i fons del GC (AHPL) expt. 65 llig.

L'informe conclou amb l'arribada a Lleida de les forces del Campesino, el darrer moment culminant dels atacs contra la propietat segons aquesta versió. Denuncia els saquejos i les destruccions produïdes abans de l'ocupació —inclos l'incendi del carrer Estereria per assegurar la retirada— i els atacs a botigues, magatzems i tallers del marge esquerre del riu durant els nou mesos que va durar el front.

També va ser la Cambra de Comerç i Indústria l'encarregada de presentar al sumari de la Causa General un document en el que es detallaven totes les requisides de negocis particulars realitzades a la província de Lleida. Els que fan referència a la ciutat de Lleida són els quaranta-tres casos següents.¹⁴

Data dels fets	Empresa afectada	Descripció dels fets en el document	Responsables dels fets segons el document
21 de juliol de 1936	Armeria i articles de pesca de Laureana Inglés Jauregui	La guàrdia d'assalt va confiscar les armes i les municions existents (figuraven al registre de la guàrdia civil). Després les hordes van assaltar el local. Pèrdues valorades en 39.000 pessetes	Generalitat
24 de juliol de 1936	Comerç de fustes de Ramon Areny Batlle	Totes les existències, el magatzem i les dependències va quedar a disposició de la CNT. Una part dels materials es va vendre i la resta fou destinada al Taller Confederal de Fusteria. Pèrdues valorades en 300.000 pessetes	Sindicat Únic de la Fusta

76. El comitè popular també aprovà el projecte de col·lectivització de les indústries del transport, elaborat per un comitè de la UGT i de la CNT (*Acracia*, núm. 43, 16/IX/36, pàg. 3).

¹³ Altres sectors menors també van intentar el camí revolucionari. Vegi's al respecte la següent sol·licitud rebuda al Sindicat Únic del Ram de la Fusta a començaments de novembre de 1936: *Los compañeros del ramo de las escobas* (els fabricants d'escombres) *notifican a la Junta para que les informe en que sentido se podría colectivizar dicho ramo, la junta les notifica que vayan a entrevistarse con el compañero Villaverde que les orientará*. El dia 20 de novembre s'informà a la junta del sindicat de la col·lectivització del sector. La mateixa junta va convocar el dia 29 de gener de 1937 als propietaris de les serradores per tractar la col·lectivització del sector, després de discutir si era necessari o no informar als empresaris (Carpets 58 i 59. Sección Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—).

¹⁴ Causa General, peça 8, llig. 1470 (1) expt. 8, p. 634 i 7-16 (AHN). La relació està signada per Domingo Roch, president de la Cambra, i per Josep Sol Ballespi, secretari i nét del primer president. La formen un total de 146 denúncies de confiscacions que corresponen a diverses localitats de la província. A més es conserven altres llistats elaborats des de diferents municipis.

Data dels fets	Empresa afectada	Descripció dels fets en el document	Responsables dels fets segons el document
24 de juliol de 1936	Impremta Mariana d'Isidre Sisó	Pau Xuriguera i un grup de milicians es van presentar al domicili de Sisó demanant-li les claus del local en nom del Comitè de Salut Pública. Va ser obligat a pagar dues setmanes als treballadors i se li va prohibir l'entrada als tallers, que es destinaren al diari <i>Combat</i> . Pèrdues valorades en 49.500 pessetes	POUM. Com autors materials cita als germans Xuriguera (estranger), a J. Comabella (estranger), a Antonio Bonet (estranger), a J.M. Morlans (estranger), ¹⁵ a Francisco González (estranger), a Francisco Farré (Barcelona), a Manuel Pallerols (presó de Lleida) i a Àngel Gracia (Barcelona)
29 de juliol de 1936	Empresa de transports d'Antònia Forns Bayo	Tres camions requisats pel Comitè de Transports. Pèrdues valorades en 135.000 pessetes	Comitè Transports
Segona quinzena de juliol de 1936	Compañía de Comercio de Lérida SA (estació de servei i taller de reparació de vehicles)	Van ser assassinats el director gerent, un conseller i un empleat. Un altre conseller fou empresonat. Posteriorment, dos mecànics de tercera dels tallers es van posar al capdavant de la col·lectivitat, a la que només es va resistir un empleat que per això fou empresonat. Pèrdues valorades en 943.990 pessetes	Creuen que la UGT i la Generalitat. Un dels mecànics va fugir a França i l'altre va morir en el front de Lleida
Juliol de 1936	Serradora de José Cabasés Saltó	Creació d'un taller confederal que s'apropia de la maquinària i de les existències. Pèrdues valorades en 40.285 pessetes	Sindicat Únic de la Fusta
Juliol de 1936	Magatzem de ferros i carbons de Celesti Llorens Roca	Pèrdues valorades en 295.220 pessetes	Generalitat
Juliol de 1936 i març de 1938	Magatzem de materials de construcció de Domingo Roch Sevilla	El mes de juliol van confiscar part del material i el març de 1938, aprofitant l'evacuació, es repetiren fets similars. Pèrdues valorades en 84.760 pessetes	Sindicats marxistes i exèrcit
6 d'agost de 1936	Impremta i segells de goma de José Esteve Queralt	El fill del propietari va ser executat. Pèrdues valorades en 19.000 pessetes	Generalitat. Com autors materials s'acusa a Vicente Galicia i José Hernández Meneses. Un d'ells havia estat executat i l'altre havia fugit a França

¹⁵ El 1943 Josep M. Morlans no estava a l'estranger sinó a la presó de Lleida, des d'on prestà declaració a la pròpia Causa General.

Data dels fets	Empresa afectada	Descripció dels fets en el document	Responsables dels fets segons el document
7 d'agost de 1936	Fusteria artística de Francesc Ripoll Curcó	El propietari va ser detingut i condemnat (el seu germà fou assassinat). Els empleats van confiscar el negoci. Pèrdues valorades en 44.000 pessetes ¹⁶	Sindicat Únic de la Fusta. Es creu, per referències, que l'autor material de la confiscació va ser Francesc Felip, que en el moment de la denúncia tenia un taller d'ebenisteria al carrer la Palma de Lleida
8 d'agost – 8 de desembre de 1936	Òptica de Juan Lavaquial Llastarri	Establiment tancat durant aquell període per ordre del comissari d'Ordre Públic, com a resultat de les responsabilitats de Lavaquial en la Comunió Tradicionalista. Posteriorment el negoci fou col·lectivitzat i obert al públic. El fill del propietari va ser executat. Pèrdues valorades en 200.000 pessetes	Comissari d'Ordre Públic i Comitè Comercial POUM
28 d'agost de 1936	Armeria i magatzem de ferreteria de Maria Badius Serret	Va ser assassinada el 22 de setembre de 1936, després de dos mesos de presó. Pèrdues valorades en més d' 1.500.000 de pessetes	Generalitat i tots els sindicats marxistes. José Oro Oro fou el principal responsable. Viu a Lleida en el moment de la denúncia (dóna l'adreça)
Agost de 1936	Magatzem de ferreteria dels hereus de Vicente Bernadó Batlle	Després de ser assassinat el propietari, els empleats van confiscar el negoci. Pèrdues valorades en 140.000 pessetes	Empleats
Agost de 1936	Fàbrica de confiteria de José Maria Mora Abad	La confiscació va ser un acord dels treballadors, que van apartar al propietari. Pèrdues valorades en 340.000 pessetes	Treballadors
Agost de 1936	Contractista d'obres José Argilés Bifet	Totes les eines de treball foren requisades	Sindicat de la Construcció
Agost de 1936	Contractista d'obres Jaime Bové Miguel	Totes les eines i maquinària. Pèrdues valorades en 25.000 pessetes	Sindicat de la Construcció
9 de setembre de 1936	Llibreta d'estalvis al Banco de Bilbao de Luis de Gomar y de Veciana	Saldo de 6.690'39 pessetes	Comissaria de Banca de la Generalitat

¹⁶ El 16 de novembre de 1936 el tribunal popular va condemnar a Francesc Ripoll Curcó a quinze anys de reclusió i a pena de mort al seu germà Joan (*Acràcia*, núm. 96, 17/XI/36, pàg. 1). Joan, també fuster i militant en partits catòlics segons testimonis recollits en la peça principal de la Causa General, va ser executat el dia 22. Abans del judici, els treballadors de la Casa de Francesc Ripoll van acordar presentar al tribunal popular una sol·licitud demanant la llibertat del seu patró a instàncies d'un dels operaris, Bernabé Farré. El criteri del sindicat únic de la Fusta era el de requisar el taller i que si el tribunal decidia absoldre el propietari se li retornés. En canvi, no es van posar d'acord en la reunió mantinguda pel sindicat l'1 de setembre sobre si la requisa l'havien de fer els treballadors de la Casa o el Sindicat (Carpeta 59. Secció Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—).

Data dels fets	Empresa afectada	Descripció dels fets en el document	Responsables dels fets segons el document
15 de setembre de 1936	Laboratori farmacèutic i adrogueria dels fills de Pablo Vilalta	Després de la confiscació van ser acomiadats els empleats addictes. Uns caps van ser perseguits i altres desplaçats. Pèrdues valorades en 400.000 pessetes	Primer el POUM i després la Generalitat
8 d'octubre de 1936	Cafè de Ramon Cabau Abentín	Col·lectivització per decret. El propietari fou obligat a formar-ne part com un treballador més	Comitè de la Gastronòmica
9 d'octubre de 1936	Cafè Restaurant de Miguel Bernat Esqué	Es va formar un comitè per ordre del Tribunal Popular. El cambrer de la casa va ser l'encarregat de comunicar-li la requisita. Pèrdues valorades en 150.000 pessetes	Membres del Comitè de la Gastronòmica
15 d'octubre de 1936	Cinema Catalunya de Ramon Sauret Trilla	Servei Municipal d'Espectacles. Confiscació sense indemnitzacions. Pèrdues valorades en 30.000 pessetes	Ajuntament. Conseller de Cultura Adolfo Justes
Octubre de 1936	Cafè i bar d'Alfredo Campabadal Badia	Pèrdues valorades en 40.000 pessetes	Sindicat de Cambrers, Cuiners i Similars (ULS)
Octubre de 1936	Vaqueria de Pablo Coll Gili	94 caps de vacum, pinsos i altres elements del negoci. Pèrdues valorades en 200.000 pessetes	CNT-FAI
8 de novembre de 1936	Hotel del Sol d'Antoni Jové Torra	El cap de cuina, Salvador Banús, amb la seva dona es va fer amb el control de l'hotel. Col·laboració de tots els empleats. La família del propietari va tenir un dia per abandonar-lo. Pèrdues valorades en 110.000 pessetes	Sindicat de Cambrers, Cuiners i Similars (ULS)
9 de novembre de 1936	Hotel i Cafè Palace de Ramon Terrés Prado	Requisita violenta i sense explicació pel comitè roig Gastronòmic, que es va quedar amb tot el que hi havia. El propietari i la seva família van ser expulsats sense poder endur-se res. Pèrdues valorades en 480.000 pessetes	Comitè Gastronòmic. Julio Vila de la O havia mort, Antonio Farrerons estava a la presó i el president del comitè Roberto González en parada desconeguda
9 de novembre de 1936	Cafè de Miguel Sisteré Masip	El propietari va ser separat del negoci per decisió del Comitè d'Indústries Col·lectivitzades. Pèrdues valorades en 60.000 pessetes	Comitè d'Indústries Col·lectivitzades
21 de novembre de 1936	Fàbrica d'oli d'oliva de José Guiu Torné	Requisada mentre el propietari estava pres. Pèrdues valorades en 405.000 pessetes	Comitè de Relacions Camperoles de Lleida UGT-CNT. S'acusa al requisador confederal Jaume Prenafeta
Novembre de 1936	Cafè de José Montagut Monfà	Col·lectivitzat pel Comitè d'Indústries Col·lectivitzades (La Gastronòmica)	Comitè
Novembre de 1936	Bar i quiosc de Juan Bataller Boronat	Pèrdues valorades en 75.000 pessetes	Junta del Sindicat de cambrers, cuiners i similars
Novembre de 1936	Taller de carrosseria de cotxes de Juan Bresolí Amorós	Béns de la indústria van ser confiscats per l'exèrcit roig a l'abandonar Lleida. Pèrdues valorades en 28.000 pessetes	Exèrcit roig

Data dels fets	Empresa afectada	Descripció dels fets en el document	Responsables dels fets segons el document
26 de desembre de 1936	Comerç de fustes i serradora de José Vila Codina	Pèrdues valorades en 60.000 pessetes	Sindicat Únic de la Fusta
Març de 1937	Establiment de venda de teixits i sastreria de Juan Vilella Brunet	El Tribunal Popular va condemnar Vilella a mort i després a una pena de 30 anys. Posteriorment, la CNT va requisar la seva part del negoci, donant lloc a la Sociedad Regular Colectiva Condal y Vilella. Pèrdues valorades en 60.000 pessetes	Comitè CNT FAI
5 de juliol de 1937	Magatzems i fàbrica de mobles de Ricardo Sentis Vidal	L'Agrupació de la Indústria del Moble es va quedar amb tot. Pèrdues valorades en 42.000 pessetes	Generalitat. Esmenta a Josep Tufet com a membre del comitè responsable de la confiscació. Vivía a Lleida ¹⁷
5 de juliol de 1937	Magatzem i fàbrica de mobles de la vídua de R. Armengol	L'Agrupació de la Indústria del Moble es va quedar amb tot. Pèrdues valorades en 46.950 pessetes	Generalitat. Esmenta a Josep Tufet com a membre del comitè responsable de la confiscació. Vivía a Lleida
5 de juliol de 1937	Magatzem i fàbrica de mobles de Luis Vidal Ricart	L'Agrupació de la Indústria del Moble es va quedar amb tot. Pèrdues valorades en 21.000 pessetes	Generalitat. Esmenta a Josep Tufet com a membre del comitè responsables de la confiscació. Vivía a Lleida
5 de juliol de 1937	Magatzem i fàbrica de mobles de David Amorós Torreadella	L'Agrupació de la Indústria del Moble es va quedar amb tot. Pèrdues valorades en 42.550 pessetes	Partit Socialista
5 de juliol de 1937	Taller de fabricació i reparació de somiers de José M. Baiget Abella	Per un decret de la Generalitat, les existències es van destinar a un taller col·lectiu. Pèrdues valorades en 7.000 pessetes ¹⁸	Generalitat
15 de juliol de 1937	Garatge de Ramon Santesmases Simó	Confiscació ordenada per l'exèrcit. També havia perdut un altre garatge a Tàrraga. Pèrdues valorades en 280.000 pessetes	Cos de Tren de l'Exèrcit de l'Est
30 de setembre de 1937	Serradora d'Antoni Llop Moix	Confiscació realitzada pel Cos de Trens. Durant la retirada es va perdre maquinària, motors, i eines. Pèrdues valorades en 20.946 pessetes	Cos de Trens de l'Exèrcit de l'Est

¹⁷ Miquel Tufet, amb una llarga trajectòria d'activitat sindical en l'òrbita del POUM, va ser un dels organitzadors, amb la seva dona Josepa Reimundi, de la grupuscular lluita clandestina antifranquista en els primers anys de postguerra (Antonietta JARNE, *L'oposició al franquisme a Lleida*, p. 33-42).

¹⁸ Un treballador de l'empresa havia notificat a la junta directiva del Sindicat Únic del Ram de la Fusta que el seu patró no tenia prou material per donar feina als empleats, pel que el sindicat comunicà a l'empresari que si es mantenia la situació col·lectivitzarien el negoci (8 de març de 1937). Tanmateix, un mes i mig després es mantenia el mateix problema. A començaments de juliol el patró va acomiadar el treballador que l'havia acusat, però el sindicat en forçà la readmissió (Carpeta 11. Sección Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—).

Data dels fets	Empresa afectada	Descripció dels fets en el document	Responsables dels fets segons el document
<i>dominio rojo</i>	Colonials al major de Francesc Franquet Ripoll	Espoliació d'existències per part de columnes roges. Pèrdues valorades en 300.000 pessetes	Cap de columnes del Campesino
27 de març de 1938	Merceria i rellotgeria de José Panés Miralles	Assaltades durant la retirada. Pèrdues valorades en 132.947 pessetes	Comandament roig
31 de març de 1938	Comerç de cereals i farines de Juan Duch Salisi	Confiscació de les existències del magatzem durant la retirada de l'exèrcit republicà. Pèrdues valorades en 65.500 pessetes	Columna del Campesino
1 d'abril de 1938	Colonials al major de Francesc Serrano Lanao	Magatzems requisats i incendiats durant la retirada. Pèrdues valorades en 686.023 pessetes	

En la mateixa línia d'aquesta llista, resulta interessant recórrer a algunes interpretacions que, de tot el procés col·lectivitzador, van fer representants dels propietaris i dels vencedors de la guerra. És molt il·lustrativa la denúncia presentada el 4 d'abril de 1939 per l'apoderat de la companyia Singer a Catalunya i les illes Balears contra els empleats de l'empresa a la ciutat durant la guerra, en un detallat informe que va fer arribar al comissari de Policia i Investigació de Lleida.¹⁹ La plantilla estava integrada per deu persones, algunes de les quals també treballaven per la delegació de Tarragona on contribuïren a *imposar* —en paraules de l'apoderat— la nova forma de gestió

Treballador	Ocupació	Afiliació	Pessetes cobrades en excés segons la denúncia
Rafael Iñíguez Vidal	Inspector	CNT	10.318'80
José Dotu Ibars ²⁰	Inspector	CNT	4.019'55
Santiago Aburrea Morros	Mecànic	UGT	9.511'35
Matias Barrios Martínez	Encarregat de la botiga	CNT	6.512'45
José Jiménez Martínez	Xofer	CNT	7.640'20
Ramon Català Ribes	Agent lliure a comissió	CNT	8.952'35
Ramon Bosch Mou	Agent lliure a comissió	CNT	8.656'10
Benjamin Forradellas Jimeno	Agent lliure a comissió	CNT	6.042'70
Martín López Miguel	Agent lliure a comissió	CNT	16.151'20
Rafael Bonete Albentosa	Agent lliure a comissió	CNT	14.189'40
Antonio Pujol Nicolau	Incorporat durant la guerra	UGT	8.957'00
Encarnación Aguilar Aparicio	Incorporada durant la guerra	UGT	2.871'00
			100.892'10

¹⁹ Fons del GC (AHPL) expt. 74 llig. 145.

²⁰ Josep Dotu va ser regidor en representació de la CNT la tardor de 1937 i aquest càrrec fou considerat, evidentment, un agreujant més. Tot i aquesta trajectòria, un tribunal militar el va absoldre el novembre de 1939 i, posteriorment, tornà a treballar en la mateixa companyia com a inspector.

La versió que l'apoderat donarà de l'actuació del comitè obrer de control que van organitzar els treballadors de l'empresa és evidentment tendenciosa. Principalment lamenta que els empleats prenguessin acords i dirigissin el negoci al marge de les línies marcades per la companyia. Per exemple, critica que els venedors a comissió decidissin cobrar un sou fix —primer 792'20 pessetes mensuals i en els darrers dos mesos 794'60— o que es fixessin el seu propi horari de treball. Sobre un dels empleats —relata les principals activitats desenvolupades per cadascun d'ells— arriba a dir

Todo lo que era en beneficio del obrero, era un gran defensor sin que en ningún momento se preocupase en defender los intereses de la Compañía

També pesa molt en els informes el fet que José Serret Julio, tradicionalista que treballava com a representant de la Casa, hagués estat condemnat a mort pel tribunal popular i afusellat el 21 de novembre de 1936.²¹

3.1.2 LA (DES)ORGANITZACIÓ DELS TALLERS COL·LECTIUS

Una transformació radical de la societat, com alguns aspiraven a aconseguir, no es construïa només a base de requisicions. El segon pas havia de ser una reestructuració de les formes de treball i de producció. En diversos casos els treballadors que compartien un mateix ofici ho van assajar organitzant-se en tallers col·lectius.²²

Els sabaters en van tenir dos a la ciutat, un confederal i un altre del POUM, que posteriorment controlaria en bona part la UGT. El primer va arribar a ocupar fins a quaranta treballadors, el que li donava una rellevància reflectida en l'atenció

²¹ Com a prova s'adjunten còpies en castellà, francès i anglès d'una carta que des de les diferents delegacions catalanes de l'empresa s'enviaren als treballadors de Singer a Londres, França i altres punts de la zona republicana el 18 de juny de 1938. En representació de la sucursal de Tarragona signa l'escrit Martín López (Lleida estava ocupada des de l'abril). La carta justificava la necessitat del nou model d'organització després de fracassar la revolta i volia donar una imatge de normalitat en la rereguarda catalana —respecte a la propietat privada, a les garanties individuals i als drets dels estrangers.

²² Ben aviat va aparèixer a la premsa una crida del sindicat de la construcció en la qual es convocava a pintors, obrers i patrons per estudiar la creació d'un taller col·lectiu (*Combat*, núm. 15, 12/VIII/36). En altres casos la socialització d'una indústria no es va produir fins més tard, com l'acordada pels sindicats metal·lúrgics la primavera de 1937 (*Acracia*, núm. 221, 9/IV/37, pág. 1).

L'organització del Taller Confederal de Lampistes i del Taller Col·lectiu de Guarnicioneria queda reflectit en els expedients presentats al Negociat de Legalitzacions de la conselleria d'Economia de la Generalitat, en compliment del decret de col·lectivitzacions (dades de l'empresa, nom, ofici, sou i afiliació dels treballadors, acta de nomenament del consell d'empresa). Llig. 252/7. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC).

que li dedicà *Acracia*.²³ La major part dels sabaters que havien optat pel treball col·lectiu, fugint de l'explotació i de la competència a que els obligava el sistema burgès segons Klein,²⁴ no eren anarquistes abans de la guerra. De fet a la CNT només hi havia, originalment, dos sabaters —Gracia i Gainzarain— i un adobador que entraria a l'ajuntament el 1937 —Pablo Moro. Als dos primers se'ls hi van unir altres sabaters —Oriol, Castellví, Boleda, Barberà i Suriaca— i un patró del sector —Esteve— amb el seu fill, formant

(...) una verdadera unión proletaria para ver de trabajar todos juntos (...) El patrono abdica de su posición, los obreros conviven con él amigablemente. El trabajo une, la política separa.²⁵

Inicialment el taller es va instal·lar al local d'Esteve, situat a la carretera de Torre-serona, amb el seu beneplàcit segons Klein. Tenien alguna màquina i es dedicaven bàsicament a la confecció de calçat per als milicians. Quan la plantilla va arribar a les onze persones —tres dones procedien del taller d'Esteve— es van traslladar al número 70 de Blondel buscant més espai. El nombre d'operaris i de petits patrons continuà incrementant-se fins arribar a l'esmentada xifra de quaranta persones, així com la maquinària confiscada per millorar el treball. En el moment de redactar el reportatge, es tornava a necessitar més espai però l'articulista afirmava que no volien ocupar una església perquè tindrien poca llum i s'hauria de fer una important despesa en obres de reforma.²⁶

²³ Reportatge signat per Klein a *Acracia*, núm. 232, 22/IV/37, pàg. 4; núm. 233, 23/IV/37, pàg. 4 i núm. 234, 24/IV/37, pàg. 4 i "La labor constructiva de la C.N.T. la colectividad de zapateros de Lérida", núm. 424, 3/XII/37, pàg. 6.

²⁴ L'articulista recorre a la història per demostrar els beneficis que suposa el treball col·lectiu. Concretament, destaca les imatges que apareixien en retaules on sabaters del segle XV treballaven d'aquesta manera. Fins i tot arriba a reivindicar un suposat caràcter fraternal de la gestió del treball en els gremis. En un altre reportatge sobre la indústria lleidatana de la pell, Klein trobava la mateixa tradició per al segle XVI (*Acracia*, núm. 246, 8/V/37, pàg. 2).

²⁵ Un dels sabaters esmentats anteriorment, Mariano Oriol Ribé, va ser denunciat a l'auditoria de l'exèrcit d'ocupació a començaments de 1939 per la seva participació en el procés col·lectivitzador. Sembla que abans de la guerra havia militat a JRLI i que s'afilià a la CNT per participar en el taller col·lectiu. Tot i que es considerava que no havia participat en fets greus, també l'acusaven d'ofendre de paraula a l'exèrcit nacional (Fons del GC —AHPL— expt. 27 llig. 57).

²⁶ En una nòmina del personal de la CNT-FAI apareix una llista de 28 persones integrants del taller col·lectiu de sabateria: Francisco Garcia Alcora, Enrique López López, Francisco Doménech Soler (aprenent), José Barberá Caverol (36 anys), Jaime Esteve Siscart (50 anys), Ramón Esteve Serra, Mariano Oriol Oliver (29 anys), Enrique Castellví Belmu (50 anys), José Masip Amorós (15 anys, aprenent), Juan Gusmet Lloret (17 anys), Antonia Bernadó Beso (22 anys), Carmen Solé Sumalla (39 anys), Pedro Boleda Solé (32 anys), Francisco Tomás Serra, Joaquín Sanmartín Sierra, Cayetano Mercader Mir, Francisco Suriaca Amorós, Juan Quintillà Domenech, José Farré Pujol, Ignacio Cameron González, Luis Montardit Torres, José Arbonés Oro, Ramón Polo Latorre, Miguel Morreras Paciello, Teresa Reus Coll, Jaime Masip Amorós, Enriqueta Piñol Segura i Brígida Tomás Serra (Carpeta 55. Sección Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—).

El to optimista dels articles explicava el bon funcionament del taller per l'entusiasme posat en el treball.²⁷ Molts no coneixien el funcionament de les màquines i altres no compartien la ideologia anarquista, però *el trabajo une más que todos los Congresos (...) Aquí no hay teorías sino trabajo inteligente, labor sin interrupción ni demora.*

Segons l'article els ingressos per encàrrecs particulars havien arribat a les 24.405 pessetes, mentre que pel calçat destinat al front n'havien rebut 75.000 de bestreta —milers de parells havien estat encarregats pel front del nord. Gràcies a aquestes partides s'afirmava que el taller obtenia uns bons resultats econòmics, tot i que les despeses eren importants —increment constant de les matèries primeres des de l'inici de la guerra, 80 pessetes pel lloguer del local, 9.962'50 per la compra de màquines, també en tenien requisades i llogades, i 48.861 en concepte de salaris.²⁸ Curiosament l'articulista defensor dels drets dels treballadors defensava un salari diferent per als homes i les dones, desigualtat que es veuria superada amb la implantació futura del salari familiar.

Cuando se establezca no tendremos que variar la retribución puesto que la regla general es que el hombre sostenga una familia. Quiero decir que si por ejemplo una compañera gana aquí 55 pesetas y otra 65, sus compañeros, hijos o padres ganan el resto hasta computar el salario familiar resultando la misma proporción por cabeza que las colectividades completas establecidas en el campo, siendo en resumen cuestión de buena distribución solidaria familiar.

El treball diari estava dirigit per un comitè triat entre tots els treballadors col·lectius i integrat per tres membres de la CNT i tres de la FAI. Era l'encarregat de l'administració, de la compra del material, del control de la producció i de fer complir els acords adoptats en assemblea. Tots els membres del comitè treballaven al taller.²⁹

La vida del taller es va veure afectada pel bombardeig del dos de novembre de 1937. Cap bomba hi va caure directament, però sí que es van patir destrosses i

²⁷ També s'explica com a motiu d'orgull la visita rebuda de l'anarquista nordamericana d'origen rus Emma Goldman.

²⁸ 90 pessetes per 8 hores de treball. Estava previst que els aprenents de primer any cobressin 20 pessetes, els de segon any 40, els de tercer any 60 i els de quatre anys 90. Els treballadors malalts cobrarien el sou íntegre i les dones entre 45 i 65 pessetes.

²⁹ L'assemblea del taller va acordar, per exemple, l'expulsió d'un treballador que formava part del comitè d'empresa perquè s'apropiava de diners del taller aprofitant la seva responsabilitat. L'expulsió va ser ratificada pel sindicat d'indústria dels rams Fabril, Vestir, Textil i annexes de Lleida (*Acracia*, núm. 419, 27/XI/37, pàg. 2).

alguns col·lectivistes que hi estaven treballant van resultar ferits. Els desperfectes van interrompre l'activitat, però els empleats continuaren cobrant el seu jornal.

També el POUM va organitzar el seu taller col·lectiu de sabateria a l'edifici del Seminari. Segons els caps del taller —Castellví i Miarnau— es produïen uns cent parells de sabates diàries que es muntaven a mà i s'acabaven a màquina. També confeccionaven tendes de campanya pel front, client principal del taller.³⁰ Una investigació policíaca oberta el 20 de març de 1939 ens aporta força informació sobre el funcionament d'aquest taller. Les indagacions s'iniciaren després que un sabater, Pablo Peinado Canielles, sol·licités a l'Oficina d'Intervenció de Béns Abandonats la recuperació de material de sabateria.³¹

Peinado tenia abans de la guerra un taller de sabateria al número 27 del carrer Alcalde Costa. Amb la col·lectivització, segons la seva declaració de postguerra, els pumistes van confiscar el seu material i maquinària que destinaren a les dependències del Seminari. Al desaparèixer el POUM una part de la maquinària passà al taller de la UGT, on treballava Peinado, i una altra fou recuperada pel reclamant i amagada al seu domicili —en el moment de fer la investigació un oficial de l'exèrcit ocupava el pis. A partir del novembre de 1937 va treballar una temporada des de casa seva, tallant pells, per haver-se ferit en un accident de circulació. Posteriorment es va ordenar que tota la producció dels sabaters es destinés a l'exèrcit i que el treball es concentrés a Vilanova de la Barca. Un camió militar els conduïa diàriament a aquesta localitat del Segrià. La dinàmica es va mantenir fins l'evacuació de Lleida anterior a l'ocupació. Quan hi va poder retornar, es va trobar amb el seu pis ocupat i amb dificultats per recuperar les màquines i el material que hi havia deixat. La investigació que hem localitzat no va ser capaç d'aclarir quina part de la pell i de les soles trobades eren propietat de Peinado i quina de la col·lectivitat.

³⁰ *Combat*, núm. 143, 9/II/37, pàg. 4. El Sindicat Mercantil, secció de Sastreria (ULS) també havia organitzat al primer pis del Seminari un taller col·lectiu de robes de confecció. El primer objectiu era proveir de granotes i de roba als milicians del front i els uniformes de les joventuts del POUM. Les milícies i els sindicats feien les comandes del que necessitaven al comitè de proveïments i aquest ho transmetia al taller, on treballaven inicialment entre 145 i 180 persones. Al comitè de control hi estaven representats les tres organitzacions sindicals (*Combat*, núm. 13, 8/VIII/36; núm. 34, 3/IX/36, pàg. 4; *Acràcia*, núm. 8, 4/VIII/36, pàg. 1).

³¹ Fons del GC (AHPL) expt. 42 llig. 85. La delegació va intentar aclarir si els béns pertanyien realment al reclamant o eren de la col·lectivitat del POUM.

El sector de la fusteria fou un altre on la producció i el treball s'intentaren organitzar de manera col·lectiva, com a mínim per part del Sindicat Únic del ram de la Fusta. Constituïren un taller confederal amb la base de l'empresa requisada a finals de juliol a qui seria alcalde de Lleida el 1939, Ramon Areny Batlle —vegeu el quadre-resum de les empreses confiscades a la ciutat.

En l'acta d'una reunió del sindicat celebrada el 9 d'agost de 1936 *se puso a debate las normas a seguir en la ex casa de Ramón Areny por estar requisada por el sindicato único de la madera*. Els temes de discussió mostren la incertesa que les organitzacions revolucionàries vivien en aquells moments. Els assistents la reunió no tenien clar si podien vendre la fusta requisada a tallers particulars o si l'havien de destinar exclusivament al servei del sindicat, que tenia molts encàrrecs de la *causa popular*. Finalment s'acordà no vendre-la, excepte si es rebia alguna comanda en benefici de la causa revolucionària o del sindicat. Dos dies després en van rebre una de Santiago Broto —del sindicat de constructors de la UGT i germà del secretari del comitè provincial de la CNT— per realitzar reformes en el local del sindicat socialista. L'acord inicial s'amplià per poder vendre fusta a totes les entitats antifeixistes, sempre que justifiquessin la necessitat i ho aprovés el sindicat.³²

De les actes conservades es desprèn que el funcionament del taller no va ser fàcil —ni la seva legalització ni la convivència amb altres negocis privats que continuaven treballant. Una comissió del sindicat es va desplaçar a Barcelona la primera setmana de setembre buscant l'orientació de l'organització central, però no van obtenir cap resposta clara perquè la direcció regional encara estava elaborant un projecte de funcionament dels tallers confederals. Mentre no es rebessin directrius definitives el taller havia de solucionar els problemes a mesura que es plantejessin. La provisionalitat encara no estava resolta el mes de maig de 1937, quan

(...) el compañero Castells, delegado de Economía, da cuenta de la investigación hecha para la legalización del Taller Confederal y almacén de madera, y dice que para legalizarlo en debida forma nos tendríamos que hacer cargo del activo y pasivo. Pujol, notifica que nos hicimos cargo de la madera, para abastecer las necesidades del frente y la hemos destinado a los pedidos hechos para Guerra. Castells, acepta que si se justifica haber entregado la madera para Guerra, ya es una forma de poder comprobar la salida de la madera que existía

³² El llibre d'actes del sindicat, començat el 1932, es conserva de manera fragmentària a les Carpetes 11, 58 i 59. Sección Política Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

en el almacén. Además hace resaltar la necesidad de legalizar el taller por ser una ley defendida y aprobada por nuestra Organización.

Per altra banda, la direcció del taller es va topar amb algunes dificultats per assumir totes les demandes laborals que rebia. Aquest fou el cas d'un treballador gallec que es presentava avalat pel comitè de milícies. Tot i tenir en compte que procedia d'una regió ocupada pels feixistes, *se toma en consideración su demanda, pero no hay facilidad de ingreso de momento en el taller, por haber otros compañeros que esperaban ingresar.*

I els aspectes organitzatius no eren els únics obstacles a superar. El mes de desembre la directiva del sindicat es mostrava preocupada perquè *el trabajo va disminuyendo y también da una idea de ciertas anomalías entre la clase patronal que no hacen otra cosa que perjudicarnos por lo que propone y así se acuerda que todo el personal que hay en los talleres de patronos pasen el próximo lunes al Taller Confederal*, especialment si eren militants anarquistes. Tanmateix, la complexitat del moment origina situacions contradictòries. Al mateix temps que el sindicat detectava les dificultats enunciades, alguns patrons sol·licitaven la seva afiliació i acceptaven participar en la col·lectivització dels seus negocis

Alejandro Batalla solicita el ingreso en el Sindicato y se acuerda convocar a los compañeros que trabajan en la casa del solicitante para el próximo viernes.

Comparece el patrono Benagues y operarios y se le expone lo necesario que es colectivizar su taller a lo que contesta que lo expuesto lo ve con simpatía por lo que todos de acuerdo quedan en celebrar una asamblea el próximo lunes.

L'aparent col·laboració interclassista donaria lloc a alguns conflictes orgànics quan antics patrons entressin a formar part de la directiva del sindicat. A finals d'abril de 1937 una assemblea general va acceptar als patrons que s'havien incorporat *de manera espontània* el juliol de l'any anterior. Tampoc considerarien estrictament patrons als que no van tenir operaris explotats o que van militar en alguna organització obrera abans de la guerra.

El sindicat no només controlava el taller, sinó que podia exercir certa vigilància sobre altres empreses del sector, encara que continuessin estant dirigides pels seus propietaris. Els següents acords mostren com el sindicat influïa en els horaris, en els salaris i en els acomiadaments

Mandar un comunicado al Patrono, Juan García Giró, para que tenga rectitud con el horario de trabajo (30 d'agost de 1936)

El Compañero Bañeres expone que á pedido (sic) más jornal a su patrono por creer que se defiende mas de lo que gana y al mismo tiempo porque la situación de su casa es bastante critica. Olivé propone que siendo que dicho Compañero tiene 19 años que se mande un comunicado a su patrono y decirle si se acuerda que tenemos unas bases presentadas a lo que estipula por la edad los jornales que se tiene que ganar y se aprueba (2 d'octubre de 1936)

Los compañeros que trabajaban en casa Aloy, notifican a la junta para ver que solución se les da por creerse que los cuatro despidos carecen algo de fundamento. La junta hace una versión sobre el caso y por no estar de acuerdo con la actuación y el modo de proceder del burgués Aloy, acuerda que el sábado por la tarde que todos los compañeros que trabajaban en dicho taller que vayan por las herramientas y que el lunes comparezcan a trabajar al taller Confederal (6 de novembre de 1936)

Com en altres sectors productius, les relacions entre la CNT i la UGT de la fusta, el sindicat socialista del sector procedia de la ULS, tampoc van ser fluïdes. Des de finals de 1936 el president del sindicat de la UGT, Francesc Aguilar, insistia en la fusió de les dues organitzacions del mateix ram i a les portes de les tensions polítiques de la primavera de 1937, ambdues centrals es disputaven alguns treballadors.

Però més enllà de les diverses dificultats existents, els propagandistes de l'obra revolucionària s'esforçaven en oferir a la premsa local una imatge positiva. Així, el delegat del Taller Confederal de la Fusta afirmava que era l'orgull de la Lleida revolucionària. Les condicions de treball assolides no s'havien gaudit mai, la maquinària era moderna, els delegats repartien la feina amb cortesia i s'ensenyava l'ofici als vint-i-dos aprenents procedents de tallers burgesos com un art.³³

Tot i les proclames triomfalistes, els tallers no funcionaven només gràcies a la iniciativa dels seus treballadors sinó que també necessitaven del suport de les institucions que es feien càrrec d'una part de la nòmina. De fet, el Taller Confederal de Lampistes reconeixia explícitament aquesta dependència en l'expedient presentat per la seva legalització

(...) los pocos patronos establecidos en Lérida, el que más con un par de oficiales, si pudieron atender al pago de jornales fué merced a los préstamos que les facilitó la Generalidad.

(la col·lectivitat de lampistes va funcionar) con la valiosa ayuda y facilidades del Ayuntamiento y Comisaría de la Generalidad de Lérida

Hem localitzat tot un seguit d'ordres de pagament de nòmines, corresponents a l'estiu de 1937 i autoritzades pel comissari Vilà, que ens serveixen per saber quins tallers funcionaven a la ciutat i el cost setmanal que suposaven per al pressupost de la

³³ Emilio MAS, "De lo que la C.N.T. tiene la culpa" dins *Acracia*, núm. 326, 10/VIII/37, pàg. 1.

Generalitat —una càrrega cada cop més difícil d'assumir com ressenyàvem en el capítol anterior³⁴

Taller col·lectiu	Setmana de pagament		
	21-26 de juny	28 juny - 4 juliol	5-11 de juliol
Sastreria CNT	7.268'00	7.268'00	7.268'00
Sastreria UGT			4.657'00
Modistes UGT		5.355'00	5.377'00
Sastreria, antic POUM		11.630'00	
Sabateria CNT	3.175'00	3.155'00	3.155'00
Sabateria UGT		4.463'00	4.463'00
Construcció CNT-UGT	54.368'00		
Comissió Tècnica Construcció CNT-UGT		8.310'00	6.426'00
Pintors UGT		580'00	580'00
Electricistes CNT	1.310'00	1.310'00	1.310'00
Guarnicioneria CNT	530'00	530'00	530'00
Guarnicioneria UGT		2.500'00	2.070'00
Carrosseries CNT	1.774'75		1.802'00
Impremta <i>Acracia</i>	2.334'00	2.334'00	2.334'00
Diari <i>UHP</i>		2.731'00	2.731'75
Lampistes CNT	1.472'00	1.472'00	1.472'00
Fusteria CNT	7.366'00	7.366'00	7.366'00
Fusteria UGT			4.752'00
Tapisseria UGT		696'00	606'00
Ferreria UGT		5.304'00	5.144'00
Mecànica en General UGT		5.490'00	5.490'00
	79.597'75	70.494'00	67.533'75

Les transformacions en l'organització del treball necessàriament havien de generar conflictes de diversa naturalesa, des de la gestió econòmica dels tallers fins a la competència política entre les diferents organitzacions sindicals. L'assemblea general de juntes directives ja lamentava en una reunió celebrada el dia 21 de setembre de 1936 el nul rendiment d'alguns tallers col·lectius, especialment si es comparaven amb el bon funcionament d'empreses privades del mateix sector. Reconèixer la millor eficàcia

³⁴ Caixa B-660 expt. 10130 (ADPL). Al marge d'aquesta llista existiren altres tallers que van recórrer a la Generalitat, com el Taller Col·lectiu d'Estat Català que presenta una nòmina de 855 pessetes corresponent als jornals de vint-i-quatre persones en la setmana del 6 al 12 de desembre de 1936 (Carpeta 57. Sección Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—). El volum de tota aquesta despesa obliga al comissari Vilà i al delegat d'Economia de la Generalitat a Lleida, Josep Vallverdú, a revisar els llibres de comptes dels tallers col·lectius per avaluar la seva marxa econòmica. En la revisió també havien de participar un representant de la CNT i un altre de la UGT (*Acracia*, núm. 140, 5/I/37, pàg. 2). El treball que va suposar l'inici de la guerra aturà les activitats de molts tallers. En aquests casos, la Generalitat també acudia en el seu ajut concedint crèdits als patrons. La situació va ser modificada pel comitè popular quan disposà que aquests tallers havien de passar a ser administrats pels treballadors (*Combat*, núm. 41, 11/IX/36, pàg. 2).

productiva del sector privat havia de ser un tràngol difícil per la direcció revolucionària.³⁵

La valoració era tan dura que s'arribava a afirmar que els tallers ja estaven morts abans de néixer per la manera tal i com es van fer. Es lamentava que no existís un únic taller per a cada ram, sinó tres —*uno para cada capillita*—, que persones amb escassa formació tècnica ocupessin places d'oficials i que els jornals fossin molt més alts que en les empreses privades —es parla de famílies senceres que deixaven les seves feines habituals per treballar en aquests tallers percebent així unes quantitats de diners molt importants. Com a solució definitiva per poder competir amb les empreses privades s'apunta la necessitat de col·lectivitzar totalment la indústria.

Alguns dels retrets més importants llençats contra el funcionament dels tallers i de les indústries col·lectivitzades van sorgir de la UGT, tot i que el sindicat socialista també participava en la seva gestió. En un informe del comitè local de la central sindical s'assegurava que, en alguns casos, només s'havia donat un canvi de nom a l'empresa.³⁶ Criticava també l'esperit d'una part dels treballadors que, al posar-se al capdavant dels negocis adquirien els mateixos vicis de classe que els burgesos o concentraven l'ús dels beneficis en els increments salarials. I, enllaçant amb les denúncies de l'assemblea general de juntes directives anteriorment exposades, es qüestionava la competència de preus entre col·lectivitats del mateix ram.

En la mateixa línia, està la queixa que un articulista d'*UHP* plantejà als tallers a l'acusar-los de mantenir comportaments propis de l'època burgesa perquè inserien publicitat en les emissions de la ràdio local, fomentant la competència entre ells —una actitud incompatible amb la nova organització econòmica.³⁷

Aquest tema de la publicitat ens permet fer un petit incís sobre la capacitat de la Lleida botiguera per adaptar-se al que en aquells moments es considerava políticament correcte. Un articulista conscienciat s'exclamava als mitjans de comunicació perquè els comerciants havien gosat trivialitzar les icones revolucionàries per vendre millor els seus productes

³⁵ L'acta de la reunió de l'assemblea a *Acràcia*, núm. 50, 24/DX/36, pàg. 1.

³⁶ Informe del Comitè Local de la UGT presentat al ple de Juntes Directives, 24 d'agost de 1937 (Llegat Areny IED).

³⁷ "Sobre tallers col·lectius. Competència econòmica" dins *UHP*, núm. 157, 2/II/37, pàg. 4.

"Anís El Miliciano"; "Papel de fumar CNT"; "Precios antifascistas"; "Café 19 de julio". He ahí la nueva terminología del comercio. Y de este comercio no son solo titulares los residuos supervivientes del capitalismo. En un bar de los que llevan aval de control obrero, y se consume mucho coñac, leemos este cartel: "Compañero este establecimiento te pertenece: engrandécelo". En los carteles anuncio de la ya pasada "Semana de l'Infant", vemos que el rey mago de turno se encasqueta la gorra soviética en cuya visera campea la estrella de cinco puntas con hoz y martillo en el foco. ¿Dónde iremos a parar? ¿Qué podemos decir de este reclamo que apela a todos los trucos de publicidad para captar al parroquiano? Y no digamos de la conspicua maniobra de grabar el busto de los caídos más relevantes de la revolución, de los Durruti y Ascaso, utilizados como pantalla que oculta el especuleo más lamentable. De las ediciones de santos rojos que se expenden en los kioscos.³⁸

Un bon exemple de la limitada capacitat de l'esperit revolucionari en el seu afany de transformar de manera real les consciències dels ciutadans.

Després de vèncer al feixisme, reprenent el raonament del comitè local ugetista, i després que els treballadors s'haguessin fet amb el control de les fàbriques i de les terres, els sindicats s'estaven adonant de la seva escassa preparació per assumir el seu paper de responsables de l'organització del treball i de l'economia. Massa tècnics havien estat rebutjats³⁹ i massa empreses d'un mateix ram i d'una mateixa localitat es mostraven incapaces de col·laborar per millorar la producció

Els obrers, en no tenir una idea fixa de llur missió, supprimeixen uns patrons per crear-ne una altra classe, els comitès de fàbrica i tallers que solament han servit per portar l'economia a una situació difícil.

(...) és a dir, sobre el paper, les indústries estan a mans dels obrers, però la classe obrera no n'ha sortit beneficiada.

Aquestes crítiques, que el sindicat local assumia directament dels missatges oficials de la direcció regional, també es podien aplicar a Lleida. No s'havien produït els conflictes propis de les gran indústries, però sí en els tallers col·lectius impulsats per la Generalitat. A més del manteniment d'una competència contrarevolucionària, estava fracassant el model de salaris únics i familiars assajats per la CNT al crear descontent entre els treballadors. No estimulaven el treball ni afavorien l'assumpció de responsabilitats. I a més, els obrers amb poca cultura

³⁸ "Las nuevas etiquetas del comercio" dins *Acracia*, núm. 167, 5/II/37, pàg. 1.

³⁹ També els anarcosindicalistes reconegueren aquest problema formatiu. Vegeu Alfonso MARTÍNEZ RIZO, "La capacitación técnica del proletariado" dins *Acracia*, núm. 307, 19/VII/37, pàg. 6. En aquest article, que formava part del número especial dedicat a commemorar l'inici de la revolució i a valorar el seu primer any de vida, s'afirmava la incapacitat dels tècnics de la burgesia en la nova època, pel que era necessari projectar una Institució Politécnica Obrera. El que no explica és com suplir les mancances mentre no arribés la nova formada de tècnics proletaris.

es preocuparien de tenir un nombre de fills per a poder cobrar més sou, sense preocupar-se de les conseqüències que aquest procedir podria portar, no solament sobre la mateixa família, sinó a l'economia en general.

Les deficiències dels tallers es van mantenir tot i que les denúncies s'anaven repetint des dels sectors més diversos, àdhuc els anarcosindicalistes, màxims impulsors a Lleida, n'eren conscients. En el ple local de Sindicats Únics celebrat el 19 de novembre de 1936 un dels temes plantejats en l'ordre del dia van ser les dificultats en el funcionament dels tallers.⁴⁰ A més de qüestions d'ordre administratiu, bona part dels delegats participants en aquest debat coincidiren en afirmar que la producció no tenia el nivell desitjable perquè el sou dels treballadors no estava relacionat amb la seva productivitat. Després d'una àmplia discussió sobre les possibilitats reals que tenien els tallers en aquell moment —necessitat o no de mantenir les subvencions de la Generalitat, manca d'eines i de maquinària adequades, personal poc qualificat, etc.—, César Broto féu una anàlisi demolidora de l'escàs arrelament dels valors col·lectivistes entre els treballadors

De una forma oficial no se ha prestado apoyo a los talleres colectivos, pero no es menos que la incompetencia y la inmoralidad han sido los verdaderos motivos del fracaso. Dice que las máquinas no producen lo que producían en régimen burgués. Es una vergüenza que en tiempos de revolución pensemos en repartirnos el botín. Hay falta de desprendimiento y de sacrificio. No se va a trabajar, sino a hacer juergas. Una pieza sacada de un taller colectivo cuesta un cincuenta por 100 más que cuando en régimen burgués, con todo y no haber impuestos. Vamos a agotar la economía catalana y después, cuando hayamos fracasado, la misma masa que hoy exige, se abandonará a cualquier fórmula oportunista.

La competència entre les diferents opcions polítiques i sindicals tampoc afavoria gens el desenvolupament eficaç dels tallers. L'Agrupació de la Indústria de Barberia es va organitzar al llarg del mes de novembre de 1936 a iniciativa del sindicat socialista,⁴¹ convertint-se així en l'organització principal de la col·lectivitat i despertant, per tant, desconfiances entre els barbers de la CNT. Així cal entendre la indicació de la Federació Local de Sindicats Únics als seus afiliats perquè s'incorporessin a la plantilla de la nova col·lectivitat, sempre que no els obliguessin a canviar de sindicat. Si això fos així *iremos derechos a montar tantas peluquerías*

⁴⁰ *Acracia*, núm. 99, 20/XI/36, pàg. 1 i núm. 100, 21/XI/36, p. 1 i 3.

⁴¹ *Combat*, núm. 82, 30/X/36, pàg. 2 i núm. 118, 11/XII/36, pàg. 2. Un dels dirigents de la col·lectivització va ser el militant del POUM Lluís Abenoza Villas, activitat que li va valer la incoació d'un expedient del Tribunal de Responsabilitats Polítiques el 1939 (Arxiu de l'Audiència Provincial). Tot i patir aquesta investigació, Abenoza va ser un dels participants en les primeres pràctiques resistencials de la Lleida de postguerra (Antonieta JARNE, *L'oposició al franquisme a Lleida*, p. 31-59).

como se crea conveniente. La pressió dels socialistes era real, segons denúncies del Sindicat Únic Mercantil a la col·lectivitat només es donava validesa al carnet de la UGT, pel que la direcció local dels cenetistes optà per estudiar l'organització d'una barberia pròpia, sempre si es podien assumir els costos.⁴²

Però els problemes també es podien plantejar a l'interior d'una col·lectivitat controlada per una única central sindical, ja fos per qüestions relacionades amb la gestió ja fos per la trajectòria política dels seus membres. Aquest era el cas del Taller Confederal de Sastreria dirigit pel Sindicat Únic del Ram del Vestir, format a començaments d'agost de 1936.⁴³

La primera crítica llençada contra el seu funcionament, des del propi sindicat, feia referència als salaris, ja que existien diversos casos de membres d'una mateixa família treballant en el taller, amb el que entraven dos o tres jornals en la unitat familiar

⁴² Acords adoptats per la Federació Local durant els mesos de gener i febrer de 1937 (Carpeta 63. Sección Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—). Les dificultats per tirar endavant la barberia confederal queden clares en la discussió que el 20 de febrer de 1937 va mantenir el Sindicat Únic del ram de la Fusta, després de llegir el pressupost d'obertura, per avaluar *si podíamos ayudar a los pagos de dicho presupuesto, por encontrarse sin medios económicos. Después de varias deliberaciones se acepta que es imposible la ayuda en pesetas. Corberó dice que encontrándonos en tiempo de gran necesidad para el montaje de nuestro taller (el de fustería) que es muy difícil el apoyo metálico, y cree que lo mas adecuado sería que hicieran un empréstito a la Generalidad* (Carpeta 58. Sección Político Social Lérida. Serie S.—AHN-Sección GC—).

⁴³ La dimensió del taller col·lectiu de sastreria queda clara en la llista de cent nou treballadors que una nòmina del personal de la CNT-FAI li assigna: Ramon Comellas Mañagues, José Comellas Mañagues, Agustí Vidal Calderó, José Dalmases Mir, Antonio García Cite, Francisco Masip Casamiquela, Teresa Masip Casamiquela, Miguel Pares Busquet, Matías Arqué Flix, Francisco Catón Puaces, Maria Felip Cuito, Vicenta Guach Piqué, Asunción Gaviene Olivera, Maria Aranda Bardagí, Maria Blanch Balp, Teresa Facerías Sabaté, África Qui Sanfeliu, Pilar Pelcato Huerto, Aurora Broto Villegas (germana del secretari del comitè provincial de la CNT), Carmen Vidal González, Carmen Roig Peralta, Teresa Vendrell Lladós, Emilia Busquets Cardí, Adelina Urea Bisa, Carmen Cabases, Serra, Àngela Roca Rosell, Carmen Aguilá Uboch, Adela Rodríguez Grima, Josefa Hospital, Teresa Graells Torreguitart, Manola Vila Solé, Aurora Alberola Chabarría, Pepita Gabané, Teresa Clariana Comes, Luisa Serrat Pardo, Teresa Siuraneta Frant, Luisa Oliva Oliva, Josefa Puig Carni, Damiana Lamata Masot, Trinidad Bara Lecua, Pepita Rosell Cortés, Pepita Casals Miró, Carmen Teixidó Castelló, Elvira Guach Piqué, Pepita Vilella Felip, Maria Ballester Vila, Teresa Manonelles Onsins, Ramona Castelló Mari, Maria Pujol Baella, Maria Figueres Bertrán, Pepita Guinau Ballesté, Àngela Lagia Teixiné, Alicia Cuello Fancillas, Dolores Vidal Piñol, Pepita Hernández Justribó, Antonia Claudet Ibars, Carmen Palau Roldan, Carmen Aragonés Freixes, Paquita Acherías Falco, Paquita Moreno Obejas, Pilar Llimás Juanas, Ramona Nogués Mir, Carmen Puyal Salinas, Rosario Gistau Solans, Elvira Rius Serra, Pepita Escuer Acenso, Pilar Laurens Ibars, Maria Guardiola Gómez, Maria Codina Barri, Àngela Colet Vidal, Carmen Rotella Rufat, Pepita Arqué Francés, Antonia Menese, Dolores Arqué Francés, Carmen Sers Ubach, Mercedes Casanovas Corbera, Teresa Roig Teixidó, Antonia Roca Mostany, Alicia Calbete, Maria Mayoral Fontanet, Teresa Almacelles Badia, Pepita Tufet Egea, Maria Terrats Masia, Antonia Plana Andreu, Julia Hospital Barios, Paquita Grau Vidal, Paquita Capllons Josa, Isabel Pallás Salazar, Pepita Navarra Florensa, Margarita Geraña Badillo, Carmen Cabasés, Maria Rubio Sánchez, Cinta Pifarré Terrats, Pepita Ponset Vila, Pilar Llimes, Francisca Gómez Melé, Margarita Monné Coit, Mercedes Gabandé Franch, Glòria Jabau Manuel, Natàlia Marimon Estrems, Pepita Acebrón Gómez, Maria Maselles Badia, Pepita Mulet Lloret, Pepita Bertran Oms, Maria Batlle Alenta, Pepita Gigó Enrich, Maria Manonelles, Ramona Falip i Elvira Nogués (Sección Político Social Lérida. Serie S. Carpeta 55 —AHN-Sección GC—).

mentre altres no en tenien cap.⁴⁴ Una altra dificultat important era la qualificació dels treballadors i de les treballadores. A finals d'any les demandes al taller s'havien reduït pel que la direcció decidí acomiadar una part de les cosidores (*aunque nosotros no paguemos las nóminas hemos de procurar sostener la economía del erario público*).

El problema fou que els acomiadaments no es van fer de la manera més adequada. Francesc Pocar, secretari de la Federació Local, explicà que l'argument escollit per regular la plantilla va ser *nuestro humanismo peculiar*. Es van triar les cosidores amb menys problemes familiars, però resultà que aquestes eren les úniques que tenien la formació professional adient, amb el que la producció se'n va ressentir. Finalment van haver de ser acomiadades altres treballadores no professionals —Pocar també lamentava que la UGT no fos tan escrupulosa en els seus tallers respecte els pressupostos públics.

A finals de gener de 1937 el delegat d'economia de la Federació Local de Sindicats —Castell— tornava a posar de manifest que el taller encara no era econòmicament rentable. Segons el seu criteri, l'única explicació era una gestió ineficaç perquè, tot i rebre suports econòmics de l'organització no podien surar. La solució proposada per Castell era la supressió dels ajuts perquè els tallers que no poguessin funcionar de manera independent haguessin de tancar —posa l'exemple contrari del Taller de Sabateria que havia rebut recentment un crèdit de 25.000 pessetes al que podia fer front pel seu bon funcionament. Claudi Esteve, com a representant del Taller de Sastreteria i delegat del Sindicat a la Federació Local, exposà que el problema principal radicava en la imposició des de l'organització de personal sense preparació professional.⁴⁵

Un any després —gener de 1938— el taller continuava funcionant i els problemes continuaven oberts. El mateix Claudi Esteve va enviar una carta a la direcció del seu Sindicat on denunciava la incapacitat de gestió i la trajectòria política dels responsables del Taller, als que qualificava d'antirevolucionaris, anticonfederal i derrotistes. El centre del conflicte estava en la fixació per part dels denunciats de les quaranta-dues hores setmanals acompanyada d'un increment dels salaris. Segons

⁴⁴ Debat plantejat al si del ple de sindicats celebrat el dia 14 de desembre de 1936 (*Acracia*, núm. 122, 15/XII/36, pàg. 1).

⁴⁵ Sección Político Social Lérida. Serie S. Carpeta 54 (AHN-Sección GC).

Esteva aquesta decisió havia generat divisions al si del taller i la dimissió del consell d'empresa. Aquestes acusacions anaven acompanyades de la denúncia de passats polítics poc clars —militància iniciada el 19 de juliol, canvi de carnets, etc.— i de corrupció —directius que s'assignaven salaris més alts i jornades més curtes. Tanmateix resulta curiosa l'acusació que Esteva dedicava a una dona del taller

(...) esta ha enrarecido de tal manera el taller, que es el caos, puesto que quiso saber el estado de cuentas del mismo, diciendo que sabiendo al capital que disponíamos se podía trabajar con mas interés y su verdadero interés es para propagar la semana de 42 horas (no pudiendo cumplir el taller por falta de tiempo los compromisos de trabajos que tiene) y confecciona un par de mangas en 14 horas cuando el tiempo para la confección de las mismas es de 4 horas.⁴⁶

Els republicans, contraris a la majoria de les transformacions polítiques, econòmiques i jurídiques introduïdes arrel de la revolució, també van intervenir en la polèmica sobre els tallers. Recomanaven al general Pozas que deixés de tenir a tallers col·lectivitzats com a proveïdors de l'exèrcit, ja que tot era més barat en qualsevol botiga

(...) en els primers mesos de guerra, quan tota l'actuació i control administratiu era a mans de les sindicals, quan Lleida vivia aquella "feliç" vida independent de Barcelona, la seva revolució i la seva República, en algun Ple de Directives s'havien aixecat fortes lamentacions sobre el caríssim preu a que sortien els articles confeccionats en els tallers, segons relats de la nostra premsa local.

Per contra, posaven l'actuació d'ERC com a exemple. No havia tingut mai tallers col·lectius a sou, no havien intentat atreure's a ningú a base de jornals, però la seva Agrupació Femenina d'Assistència Social havia fet roba pels milicians sense cobrar, sense muntar tallers a sou

Mentre una riuada de diner ha anat canalitzada cap a Lleida, durant aquests mesos de "revolució", ni Joventut Republicana, ni el seu periòdic, ni cap dels seus organismes hi ha tingut res a veure. Amb suscripcions pròpies hem fet cara a les múltiples necessitats de l'hora present.⁴⁷

3.2 LA REVOLUCIÓ TAMBÉ ARRIBA AL SISTEMA FINANCER

Que una peça específica de la Causa General, la número nou, es destinés a investigar i denunciar el funcionament de la banca, de les caixes d'estalvi i d'altres

⁴⁶ Carpeta 54. Sección Político Social Lérida. Serie S (AHN-Sección GC).

⁴⁷ *L'Ideal*, núm. 67, 4/VI/37, pàg. 1.

institucions financeres durant la guerra, és una bona prova de la dimensió de les transformacions viscudes en aquest sector a tota la zona republicana. El falangista Carlos Hernández Palmés envià al fiscal instructor un certificat en el que es resumen les confiscacions realitzades als bancs de la ciutat⁴⁸

Confiscacions al Banc d'Espanya	Valoració de les confiscacions
Garanties de préstec i crèdits en valors de deutes del tresor	11.644.600'00
Garanties de préstec i crèdits en valors industrials	250.775'00
Garanties de préstec i crèdits en dipòsits	29.109.263'96
Bitllets útils	52.660.275'00
Bitllets inutilitzats	791.800'00
Plata	1.910.869'62
Certificats plata	958.660'00
Moneda fraccionària	4.050'00
Bronze	99'36
Pessetes en or	155.197'48
Comptes corrents	1.207.837'48
Cupons i valors amortitzats	669.754'34
Lliuraments d'interessos i beneficis	239.365'84
Total confiscacions al Banc d'Espanya	99.602.548'00

⁴⁸ Causa General, peça 9, llig. 1491 (1) expt. 1 (AHN). La diligència d'obertura d'aquesta peça està datada el 22 d'octubre de 1938 a Binèfar. Mentre s'instruïa la Causa General, les oficines bancàries que funcionaven a Lleida eren les següents (les adreces es corresponen a les denominacions de l'època): Banco de España (Blondel, 19), Banca Arnús (av. del Caudillo, 6), Banco de Aragón (av. del Generalísimo, 2), Banco Comercial de Barcelona (av. José Antonio, 26), Banco Hispano Americano (pça. Paheria, 14), Banco Español de Crédito (av. José Antonio, 29), Banco Hispano Colonial (av. del Caudillo, 10), Banco de Bilbao (av. del Caudillo, 43), Caja de Ahorros y Monte de Piedad (Mayor, 29), Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorro (pza. la Sal) i Caja de Ahorros de la Diputación Provincial de Barcelona (Carmen). L'oficina de la Banca Jordi Llorens Ribas (Mayor, 39) estava encara en procés de reconstrucció, ja que l'edifici va ser incendiat durant la retirada de les forces republicanes de Lleida (peça 9, llig. 1470 -2-, expt. 11, pàg. 13. Informe del cap de la Secció Provincial de Banca de Lleida al Fiscal Inspector de la Causa General a Madrid, 19/X/40).

BANCA PRIVADA⁴⁹	Valoració de les confiscacions
Banc Hispano Colonial	93.927'21
Banca Arnús ⁵⁰	126.998'19
Banc Espanyol de Crèdit	1.094.275'93
Banca Comercial de Barcelona	275.275'46
Banc d'Aragó	173.912'58
Caixa d'Estalvis de la Generalitat de Catalunya	270'00
Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis	1.877.126'61
	més 209.878 francs
Banc de Bilbao	59.283'21

La intervenció de la banca privada va ser una decisió emanada directament de la comissaria de la Generalitat —cal recordar que Joaquim Vilà treballava en aquest sector. L'Associació de Treballadors de Banca i Borsa de Lleida i Comarques va rebre l'encàrrec de controlar l'Oficina de Banca instal·lada als baixos de l'edifici de la Generalitat.⁵¹ El govern català també havia modificat el panorama financer ja que des de l'agost de 1936 la conselleria de Finances controlava les oficines catalanes del Banc d'Espanya i les delegacions d'Hisenda.

La secció lleidatana del sindicat bancari —encapçalada per Joaquim Vilà, Neac, Agustí Seguí i Lluís París— va situar un representant en totes les sucursals de la ciutat, àdhuc en la del banc d'Espanya.⁵² Aquest sector laboral havia estat tradicionalment afiliat a la UGT, motiu pel qual s'encetà una polèmica més a la ciutat quan el Sindicat Únic Mercantil creà una secció de Banca i Borsa. Els

⁴⁹ Altres oficines de la província de les que es conserva documentació sobre la seva activitat durant la guerra: Agramunt (Banca Arnús), Artesa de Segre (Banca Arnús i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis), Bellpuig (Hispano Colonial), Borges Blanques (Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis i Banco de Valls), Cervera (Banca Arnús, Banca Civit i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis), Mollerussa (Banca José Nogués Macià i Banca Arnús), Pobla de Segur (Banca Enrique Casanovas, Banca Francisco Solduga i Banca Arnús), Ponts (Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis i Banca Juan Audet Bagà), Solsona (Banca Arnús, Caixa d'Estalvis de la Generalitat de Catalunya i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis), Sort (Banca Arnús i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis), Torà (Caixa d'Estalvis de la Generalitat de Catalunya), Tremp (Banca Faidella, Banca Arnús i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis) i Viella (Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis més relacions de les requisicions practicades pel comitè antifeixista local i una llista d'esquerrans que havien patit confiscacions però que havien de ser absolts per la seva militància). Caixa B-303 expt. 8497 (ADPL).

⁵⁰ El director de l'entitat, Pedro Dinarés Casas, fou assassinat el 27 de març de 1937. El caixer de la Banca Arnús, un guàrdia civil retirat, va ser posteriorment expedientat pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques per la seva participació en la comissaria de Banca, per una suposada militància comunista i per la seva amistat amb Felip Solé Barri. Com acostumava a passar en aquests casos en el procés d'instrucció es van recollir informes que recolzaven l'acusació i altres en els que es deia que la militància política era només fruit de la conjuntura. Aquesta fou la línia de defensa de l'acusat que treballava a la mateixa empresa a Barcelona. No es va poder comprovar la responsabilitat i l'expedient fou sobresegut (AAPL).

⁵¹ La seu del comitè de Banca va passar també per l'edifici de la Paeria i pels locals de la Cambra de Comerç (*Acràcia*, núm. 67, 14/X/36, pàg. 3).

⁵² *Combat*, núm. 2, 27/VII/36, pàg. 1.

socialistes acusaven als anarquistes de fomentar la divisió entre els treballadors i els segons es defensaven argumentant que ells tenien el seu propi projecte sobre l'organització del sistema bancari.⁵³ La junta directiva de l'Associació de Treballadors de Banca i Borsa de Lleida i Comarques estava, a finals de 1936, composta per⁵⁴

Felip Solé Barri	president
Agustí Seguí Hernando	sostspresident
Josep Ribera Ballespl	secretari
Josep Abad Baras	tresorer
Joan Alonso Corts	comptador
Joaquim Vilà Claramunt	vocal 1r
Lluís París Castany	vocal 2n
Joan Baldillou Companys	vocal 3r
Miquel Mur Serra	vocal 4t

Les primeres normes publicades a la premsa feien referència a la quantitat de diners que els dipositaris podien retirar, la qual variava segons la destinació que s'hagués de donar als diners. Si eren per a ús particular, el límit estava en cinc-centes pessetes dels comptes corrents i en dues-centes cinquanta de les caixes d'estalvi. En canvi, no hi havia límit si els diners havien de servir per pagar jornals.

Pel que fa al funcionament quotidià de les entitats financeres, el sindicat de la UGT va aprovar, amb un cert retard respecte altres sectors productius lleidatans, que tots els treballadors del sector afiliats a l'associació complissin amb una jornada de quaranta-vuit hores setmanals —sis dies a la setmana—, a partir del gener de 1937, per donar exemple d'intensificació de la producció.⁵⁵

Però les mesures més interessants són les que fan referència a les pràctiques confiscatòries. Durant l'estiu i la tardor de 1936 el comissari Vilà adreçà una carta als directors de diverses entitats bancàries de la ciutat per comunicar-los-hi l'acord de confiscar els diners de les persones considerades favorables a la causa dels revoltats contra la República⁵⁶

⁵³ *Acràcia*, núm. 218, 6/IV/37, pàg. 2.

⁵⁴ Fons del GC (AHPL) expt. 47 llig. 9.

⁵⁵ Fons del GC (AHPL) expt. 47 llig. 9. En la mateixa línia, la junta directiva del sindicat pretenia deixar pendent el pagament de les nòmines d'aquelles persones que no complissin amb les seves obligacions militars.

⁵⁶ Caixa C-266 expt. 11227 (ADPL). Una còpia d'aquesta nota arriba als directors del Banc Espanyol de Crèdit (19 i 22/VIII/36 i 4/IX/36), de la Caixa de Pensions i Estalvi per a la Vellesa (21/VIII/36 i 17/IX/36), del Banc d'Espanya —el mateix text, però escrit en castellà— (24/VIII/36, 1/IX/36 i 7/X/36), del Banc Comercial (25/VIII/36), del Banc Hispano Americà (27/VIII/36), del Banc Hispano Colonial (28/VIII/36 i 9/X/36), de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat (29/VIII/36 i 22/IX/36), del Banc d'Aragó (31/VIII/36), del

La Comissaria ha decidit incautar-se de les quantitats que figuren a les llibretes d'estalvi, de les persones que apareixen en la relació adjunta, el total de quals quantitats ingressareu en un compte corrent que obrireu a nom de "Generalitat de Catalunya-Comissaria de Lleida". La retirada de cabals de l'esmentat compte, es farà per mitjà de taló signat pel Comissari, i en la seva absència, que en cada cas es comunicarà, el signaran un representant de la Comissaria de Banca-Delegació de Lleida, i el Tresorer d'aquesta Comissaria. Una vegada hagi estat obert el dit compte, ho comunicareu per lletra, on hi consti la quantitat inicial, trametent ensems tres talonaris per a la retirada de les quantitats que es creguin necessàries.

Posteriorment, el comissari comunicava a la conselleria de Finances de la Generalitat que havia requisat els comptes corrents de facciosos i de religiosos i que esperava la conformitat de la conselleria

Teniu en compte que les incautacions fetes per aquesta Comissaria solament han sigut de persones faccioses i clero tota vegada que s'ha retornat la quantitat incautada a totes aquelles persones que per equivocació hagués inclòs amb aquest elements.⁵⁷

Segons el fiscal instructor de la Causa General, les confiscacions de valors mobiliaris, de joies i d'or realitzades a la província van tenir poca importància, mentre que les principals accions es van exercir sobre els comptes corrents i els dipòsits de diner.⁵⁸ L'agost de 1936, complint una ordre de la Generalitat, es van obrir les caixes de lloguer dels bancs lleidatans. Estava previst que sempre hi participessin el delegat de la comissaria de Banca de la Generalitat, un corredor de comerç,⁵⁹ un apoderat del banc i el titular de la caixa oberta, o un representant en qui delegués. Després d'obrir-les se signaven tres actes que donaven fe del que s'havia trobat, una pel banc, una pel titular i una altra per la Comissaria de Banca.⁶⁰

Banc de Bilbao (5/IX/36) i de la Banca Arnús (17/IX/36). Hi han relacions similars corresponents al mes de gener de 1937, també adreçades a totes les oficines. Ara, a més de diners, s'indica l'apropiació de títols que havien de passar a un dipòsit que s'obriria també a nom de la Comissaria. També es van ingressar diners en un compte de la Comissaria a Lleida diners requisats a persones d'Agramunt, de Tremp, de Solsona, de Cervera, de Vielha, de Sort, de les Borges Blanques, de Pobla de Segur i de Ponts.

⁵⁷ Escrit del 12 de novembre de 1936 (Caixa C-134 expt. 10939 —ADPL—). En la carta també se sol·licitava la confiscació dels comptes corrents que Josep Folguera i Carme Civit tenien a la Banca Marsans de Barcelona. Aquestes persones, refugiades a Itàlia, eren considerades les responsables del repartiment d'armes entre els sollevats de Puigverd. I afegia que *Esperem no possareu obstacles per fer aquestes incautacions perquè a la vegada serveixen per ajudar als presupostos dels pobles i evitar les fassin ells pel seu compte que al ser fetes sense el càlcul que requereix, perjudiquen a persones que aquesta Comissaria sap evitar.*

⁵⁸ Causa General, peça 9, llig. 1470 (2), expt. 11, p. 20-21 (AHN). Informe adreçat al fiscal en cap el 28 de juny de 1945. Al llarg de 1936, especialment durant l'agost, es reberen a la Comissaria de la Generalitat llargues relacions de tots els dipòsits existents a les caixes de les entitats bancàries de la província, especificant el tipus de dipòsit i els noms i professions dels dipositaris (Caixa B-303 expt. 8497 —ADPL—).

⁵⁹ El mateix funcionament el descriu un dels corredors de comerç que hi participaven, Juan Porta Miret, en la declaració que prestà a la Causa General el 15 de novembre de 1938 (peça 9, llig. 1470 -2-, expt. 11, p. 581-582 -AHN-).

⁶⁰ Els directors dels bancs d'Aragó i de Bilbao van declarar que les caixes fortes de les seves oficines van ser volades poc abans de ser ocupada la ciutat (Causa General, peça 9, llig. 1470 -2-, expt. 11 -AHN-).

També es denunciava la prohibició de la Generalitat d'obrir les caixes fortes de les oficines bancàries, precintades per la policia, sense una autorització especial. Les monedes d'or, la plata i els bitllets del Banc d'Espanya que es trobessin haurien de ser ingressats en comptes corrents. Per aquesta via les quantitats requisades van ser d'unes 24.152 pessetes or aproximadament. Per donar una aparença de legalitat, la comissaria de Banca lliurava un resguard que en alguns casos liquidava. Les confiscacions de monedes d'or propietat dels bancs arribava, per tota la província, a les 161.646 pessetes —155.197 de les quals corresponien al Banc d'Espanya.⁶¹

Els valors requisats al Banc d'Espanya van ser traslladats a Barcelona, pel que la majoria van poder ser recuperats posteriorment. Les pèrdues de joies amb valor artístic o històric i les que pertanyien a particulars van ser escasses.⁶² Foren

⁶¹ *Relació de les monedes d'or, procedents d'empenyos, que per disposició del govern, entrega Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Lleida a la Tresoreria de la Generalitat de Catalunya, Comissaria de Lleida*, datada el 10 d'octubre de 1936 (Caixa B-787 expt.10343 —ADPL—): Dolors Rabadà (dues monedes Napoleó III de 10 francs), Josep Arasa (una moneda Carles III de 20 pessetes), Cristina Sánchez (una moneda sudafricana d'1 lingot, una Napoleó III de 10 francs, una turca de 10 pessetes i una altra de 5), Carolina Sacré (una moneda Carles IV de 80 pessetes), Salvador Cassabayo (una moneda Napoleó III de 10 francs), Raimunda Llorens (tres monedes Alfons XII de 25 pessetes, una Carles III de 10, una moneda francesa de 10 francs i una pulsera amb una Alfons XII de 25 pessetes, una de 10 i vuit de 5), Pilar Batista (dues monedes Napoleó III de 10 francs), Miquel Rodríguez (una moneda Napoleó III de 10 francs amb una cadena i una altra amb una Napoleó III de 10 francs, tres Carles III de 5 pessetes i una Ferran VII de 5), Ramon Gros (una moneda de 10 dòlars americans i una polsera amb una Alfons XII de 25 pessetes, dues Carles III de 5 i una Eduard VII d'1 lingot), Aureli López (una moneda Eduard VII de mig lingot i una polsera amb una Isabel II de 10 pessetes i dues mexicanes de 2 pesos i mig), Francesca Escudero (dues monedes Ferran VII de 5 pessetes i una Carles III de 5), Teresa Josa (quatre monedes Alfons XII de 25 pessetes, una Isabel II de 10, dues americanes de 10 i de 5 dòlars, una mexicana de 5 pesos i una altra de 2 pesos cubans), Carme Pérez (una moneda Carles III de 20 pessetes) i Leonor Rodrigo (una moneda Jordi V d'una lliura).

⁶² El 28 de maig de 1937 Enric Ciurana, com a delegat de la Recollida de Metalls i Samuel Alba, joier taxador, presentaven una relació de les joies i dels objectes de metall procedents de requisicions que estaven a disposició de l'Oficina de Recepció i Classificació de Metall de la Conselleria de Finances de la Generalitat de Lleida (sic). Un cop efectuada la recollida, l'Oficina esmentada havia de remetre un rebut amb el pes i peritació de cada peça (Caixa B-225 expt. 8259 —ADPL—). La relació està integrada per dues arracades d'or amb marmolina negra, una agulla de pit d'or amb marmolina, un porta retrats amb esmalt d'or, una agulla de corbata d'or, un joc d'arracades d'or amb diamants, una agulla de pit d'or amb punta de diamant, un anell d'or amb ametista i roses de diamants, un anell d'or amb topazis i brillants, un joc d'arracades d'or amb turqueses i perla, dues esclaves d'or, dos anells d'or baix, catorze anells d'or de diferents formes i dibuixos, un braçalet d'or de Toledo, una medalla de condecoració de plata i or amb esmalt i vuit brillants, tres medalles medalla de condecoració d'or, una agulla de pit d'or amb un diamant rosa, una agulla d'or de Toledo, sis medalles d'or de diferents mides i dibuixos, una funda de queixal d'or, un bessó d'or i punta de diamant, cinc cadenes d'or de diferents mides, una montura de medalla d'or, una creu de clor plata amb pedreria, un nuador de corbata d'or amb rubis i perla, un bessó d'or amb vidre, un collaret de perles, un porta retrats d'or amb esmalt negre, un penjoll d'or amb marmolina, dues sivelles de sabata d'or, una cadena de platí, un braçalet d'or de Toledo, quatre rellotges amb tapes d'or, quatre rellotges amb tapes de plata, un joc d'arracades de plata daurada, una cigarrera de plata, dos mànecs de bastó de comandament d'or, un mànec de bastó de comandament d'or baix, un braçalet d'or amb brillants de talla antiga, un penjoll d'or brillants de talla antiga, un joc d'arracades d'or amb brillants de talla antiga, trenta-set fragments de peça arracada solta i petits objectes d'or, onze fragments de peça arracada solta d'or

dipositades a Barcelona, amb les corresponents mesures legals, pel que també van poder ser recuperades.

La comissaria d'Ordre Públic va autoritzar al delegat del comitè de Banca lleidatà, Aureli Vilà —germà del comissari Joaquim Vilà—, perquè requisés els valors industrials i de l'estat que les persones considerades desafectes tinguessin en entitats financeres.⁶³ En aplicació d'aquesta prerrogativa, les autoritats es van apoderar de diverses propietats del bisbat de la Seu d'Urgell dipositades en una caixa de la sucursal del Banc Comercial de Barcelona. El 1939 el bisbe va sol·licitar una investigació i posteriorment el governador civil posà en marxa els agents a les seves ordres perquè aclarissin la responsabilitat d'aquell acte i recuperessin els béns.⁶⁴

De les indagacions realitzades es desprèn que el novembre de 1936 Aureli Vilà es va traslladar a la capital de l'Alt Urgell amb un xofer i un company del comitè de Banca de Lleida, Josep Rivera Vallespi, per trobar-se amb el seu enllaç a la Seu, Joan Borrull Sanfeliu. L'objectiu del viatge era la confiscació de joies i valors del bisbat dipositats al Banc Comercial segons informacions facilitades per un empleat de la sucursal a Felip Solé Barri, delegat de la Generalitat en la banca provincial. En el moment de realitzar-se la investigació l'any 1939, es desconeixia el parador d'Aureli Vilà, Josep Rivera estava a la presó de Lleida a disposició de l'auditoria de guerra i l'empleat de la Seu continuava treballant per al mateix banc, però en una sucursal de Barcelona.

baix, una figureta de plata d'un segell de lacre, una diadema d'or amb brillants, una cadena d'or i una creu esmaltada i amb perles, unes lletres d'or, una medalla d'or amb un escut, un pectoral d'or amb ametistes i diamants i una cadena de plata daurada, quatre jocs de tasses de cafè de metall, un joc d'escriptori de plata, sis salva-estovalles de metall, sis plateres, centres i plats de plata i de diferents formes, un peu de plata, set argolles de plata, dues argolles de metall, un peu de custòdia de plata, un rosetó de custòdia de plata, una creu professional de plata, una creu amb imatge de metall, vint-i-tres calzes de plata, una patena de metall, vuit patenes de plata, una pica de plata, vint-i-cinc fragments de peces de plata, cent cinquanta-nou peces d'una cobrteria de plata, cinquanta-set peces d'una cobrteria de metall, vint-i-dos lingots de plata 800/900, cent vint-i-cinc lingots d'una aleació d'estany, alpaca i plata, dues campanes de bronze d'un pes de 900/1000, dos calzes de metall, un calze amb la copa de plata i el peu de metall, dos copons de plata, un bàcul de plata daurada amb esmalts i una imatge d'ivori i pedres fines, una aurèola d'or amb pedreria fina, unes cadenetes incompletes de plata, una espalmatoria de plata, una platerra de plata, un cor de plata i pedreria de color, una naveta de plata, un incenser de plata, un rellotge de plata, un rellotge de llaütó, dos moneders de plata, un moneder de metall, un gerro de plata, una campaneta de plata, un assenyalador de plata, cinc peces d'una cobrteria de plata, dos braçalets de metall, una imatge de metall i fusta, un rosari de plata i cent setanta lingots de plata 800/900.

⁶³ *Combat*, núm. 59, 2/X/36, pàg. 2.

⁶⁴ Fons del GC (AHPL) expt. 8 llig. 165

Un cop a l'oficina bancària, els revolucionaris van obrir la caixa de seguretat en presència de Salvador Codina Roca, director en funcions de la sucursal després que el titular hagués estat assassinat el mes d'octubre de 1936.⁶⁵ Codina declarà que a començaments d'agost la FAI de la Seu ja s'havia apoderat de dos valuosos calzes propietat del bisbat dipositats al banc, deixant a canvi un resguard amb el segell de la CNT però sense la signatura de cap responsable. Després de l'esmentada ordre de la Generalitat que permetia obrir caixes de seguretat com a represàlia política, Codina va intentar que tots els que en tenien una poguessin retiressin els seus dipòsits. Per aquest motiu els representants de la Generalitat només van poder requisar el contingut d'unes poques caixes, entre elles la del bisbat. Segons alguns testimonis, Aureli Vilà va creure que tot el que faltava s'ho havia endut la FAI l'estiu de 1936.

Al compartiment del bisbat van trobar valors industrials i de l'estat, vint mil pessetes i algunes joies —un bàcul episcopal, tres anells pastorals, una condecoració del principat d'Andorra i dos pectorals. Seguint la normativa prevista, els representants de la Generalitat, del comitè de Banca i de la sucursal bancària van signar unes actes per deixar constància legal del que s'havia fet. Josep Rivera va declarar des de la presó que desconeixia la destinació exacta d'aquelles joies, però que normalment es dipositaven en una caixa forta del despatx de Joaquim Vilà. Pel que fa als valors, els de l'estat es van localitzar a la Banca Arnús de Lleida i els industrials al Banc Comercial de Barcelona. En l'expedient que hem localitzat no s'aclareix res sobre la destinació de les joies, tot i que la policia creia que podrien estar a Figueres, *lugar en que los rojos tenían el Tesoro Artístico y que abandonaron al huir a Francia*.

Retornant a la vida de les entitats financeres de Lleida durant la guerra, la declaració presentada a la Causa General pel director i propietari de la banca Jordi Llorens aporta força informació.⁶⁶ A l'iniciar-se el procés revolucionari va ser desplaçat de la direcció del banc, tot i que va ser obligat a continuar-hi treballant —als seus fills, en canvi, se'ls hi va prohibir—, mentre que els empleats establien

⁶⁵ El 1939 Salvador Codina era el cap local de la Falange a la Seu d'Urgell, declara haver-hi militat des de la seva fundació, i treballava a la mateixa sucursal. Posteriorment abandonà la ciutat perquè hi arribà un nou director i s'incorporà a les files de la Falange navarresa.

⁶⁶ Causa General, peça 9, llig. 1470 -2-, expt. 11 (AHN). Declaració de Jordi Llorens Ribas presentada el 7 de maig de 1941.

un comitè de control.⁶⁷ Una de les primeres mesures que van adoptar fou incrementar els sous amb efectes retroactius des de 1932. Per a Llorens tal decisió va suposar una pèrdua de tres-centes mil pessetes a l'empresa en cinc mesos. A l'antic propietari se li va assignar un sou de sis-centes pessetes mensuals, una mica superior al que rebia el vigilant nocturn segons es lamentava l'afectat. També condemnava el fet que cobressin treballadors que no van acudir mai a la feina o les famílies dels empleats mobilitzats al front.

Afegeix que els dipositants de títols no van ser atacats, excepte pel fet que la majoria es cremaren. Els comptes corrents de persones afectes a la sublevació van ser confiscats, però només tenien petites quantitats. El banc fou incendiat poc abans de l'ocupació i per efectes del front el desenrunament de l'edifici no es va poder iniciar fins el 1939.

Les requises de diners no es realitzaven només en els establiments bancaris. El 23 de setembre de 1936 Rafel Mas i Mestres adreçava un escrit al comitè de confiscacions de la Generalitat en el que reclamava uns diners que li havien estat intervinguts a l'estació del ferrocarril de Lleida el 2 d'agost.⁶⁸ A aquest professor de l'institut de segon ensenyament de Tudela de Navarra, i fill d'Anglesola, uns agents de la Generalitat li van confiscar la transferència d'un crèdit al seu nom per valor de dotze mil pessetes. A l'arribar a Tàrraga —es dirigia a la capital de l'Urgell per visitar la família i descansar al suspendre's després del sollevament les oposicions que estava preparant— les milícies antifeixistes locals li van prendre cent setanta-cinc pessetes en metàl·lic. En tots dos casos li van lliurar uns rebuts, que conserva.

Argumenta que portava tots els diners a sobre perquè no tenia residència fixa i perquè ignorava la normativa dictada per la Generalitat sobre la quantitat de diners que es podien dur en un viatge per Catalunya. Com a defensa apunta la seva militància republicana a Madrid, i que era *soci del Casal de Catalunya aquí a Madrit, fill d'un espardenyer, i pobre treballador tota sa vida*. La transferència es corresponia als estalvis de vint-i-vuit anys de treball com a docent, *afany*

⁶⁷ Segons Llorens el comitè estava integrat per Gerónimo Piñol, Juan Tufet —ambdós morts al front—, Francisco Clota —en parador desconegut— i Jaume Barrufet que vivia a Lleida en el moment de la declaració.

⁶⁸ Llig. 220/2. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC).

estalviador propi de tot català. Sol·licitava el retorn de les confiscacions, especialment la transferència, ja que per la seva edat, cinquanta-vuit anys, aviat necessitaria els estalvis. En cas que no fos possible, demanava un préstec de cinc-centes pessetes.

Dins de les transformacions experimentades en les institucions financeres locals, es pot incloure també una referència a la reconversió practicada en el sector de les assegurances. La premsa va publicar la convocatòria de l'assemblea per escollir la junta directiva de la Mútua de Lleida. Societat de Socors Mutus, una nova entitat que s'havia d'organitzar a partir de les que existien anteriorment (Mútua de Lleida, Los Vecinos de Lérida, Mutual Leridana, Hermandad Obrera, Entre Artesanos, Antoni Abad, Joventut Republicana i La Lleidatana).⁶⁹ Per a la redacció d'*Acracia* no tenia massa sentit el manteniment d'institucions d'aquesta mena

Hemos publicado esta nota por un deber de cortesía, pero nos extraña que a estas alturas téngase necesidad de sociedades de socorros mutuos, cuyas sociedades mantiene el obrero. Es hora ya de que el que trabaja (y hemos de trabajar todas) tenga asegurada la existencia en sus aspectos económico y moral, sin necesidad de recurrir a estos ahorros.

Totes les antigues mútues van aportar a la nova organització els seus fons de reserva. Però alguna es va topa amb dificultats. El president de la Mútua, Albert Llobet, li sol·licità al comissari de la Generalitat una autorització perquè la Mutualitat Catòlica pogués retirar els diners que tenia en una llibreta de la Caixa d'Estalvi i Mont de Pietat i que la Generalitat havia immobilitzat.⁷⁰

Com es tracta d'una entitat, que si be portava el nom de Catòlica, els associats son tots proletaris, ja que si algun n'hi havia que no ho fos, ha desaparegut ho ha estat jutjat pel Tribunal Popular d'aquesta ciutat, vos preguem dongueu les ordres convenientes per a que dita quantitat passi a la nova entitat Mútua de Lleida, ja que aixis podrem nosaltres fer-nos càrrec dels associats que han quedat de dita entitat i que no tenen cap culpa de lo succeït.

⁶⁹ *Combat*, núm. 28, 27/VIII/36, pàg. 2 i *Acracia*, núm. 26, 27/VIII/36, pàg. 2.

⁷⁰ Carta del 19 de novembre de 1936. Caixa C-134 expt. 10939 (ADPL). En altres casos hem pogut comprovar com la comissaria s'apropiava dels béns de comunitats relacionades amb el món religiós. Per exemple, el Comitè Antifeixista de Torrefarrera va posar a la seva disposició els diners i comptes corrents de les monges del poble. En una altra ocasió disposà que els diners confiscats al camarada Josep M. Bresó Escolà (capellà d'una localitat propera a Benavarri —Osca— desaparegut al ser acusat de feixista) i dipositats al Banc Comercial de Barcelona a Lleida passessin a la disposició del comitè de Benavarri perquè pogués pagar el deute contret amb la Companyia Nacional de Telefònica que havia instal·lat el telèfon al poble.

Uns dies després, el comissari Vilà autoritzava al director i al control obrer de l'esmentada Caixa a aixecar la intervenció que pesava sobre la llibertat de la Mutualitat Catòlica perquè es pogués fer el traspàs del saldo a la de la nova Mútua.

3.3 LES CONFISCACIONS DE LES FINQUES URBANES I LA MUNICIPALITZACIÓ DE L'HABITATGE

L'agost de 1943 el fiscal en cap de la Causa General va trametre a l'instructor de Lleida l'ordre d'elaborar una relació dels fets més destacats d'entre tots els instruïts a la província. Es necessitava per documentar una publicació que el ministeri estava preparant per deixar ben clar al món les barbaritats comeses durant la *dominació roja*, així com la justícia del *moviment salvador*. Coneixedor d'aquest objectiu, el fiscal instructor va escollir vuit accions violentes —destacant les principals saques de la presó de Lleida, les morts de religiosos a la universitat de Cervera i els assassinats comesos a la Seu d'Urgell— i la municipalització de la propietat urbana a Lleida.⁷¹ Aquesta inclusió és una bona prova del caràcter central que la política relacionada amb l'habitatge va prendre durant la revolució a la ciutat, tant en els debats polítics com en la valoració general d'aquell període.

Per a Francesc Roca, la transformació de la ciutat ocupava un lloc destacat entre el ventall de possibilitats de renovació social desplegat durant el període revolucionari.⁷² En el cas de Lleida, els defensors de la municipalització de l'habitatge pensaven que, paral·lelament a les transformacions socials que implicaria el final de la propietat privada, es podria acabar amb la manca de vivendes que es patia a la ciutat —agreujada per l'arribada dels refugiats— i que els polítics mai havien sabut arreglar. La descongestió del centre de la ciutat, aconseguir que hi arribés l'aire, el sol i el confort, i l'eliminació de la misèria que l'envoltava era una part important de l'obra revolucionària

A decir verdad, Lérida tendría que ser destruida casi en su totalidad.

El problema radica, no en derribar una casa para construir otra en su mismo lugar, sino en edificar de ahora en adelante, en las Zonas de Ensanche apartadas por

⁷¹ Causa General, llig. 1491 (1) expt. 1 (AHN).

⁷² Francesc ROCA, "El decret de Municipalització de la propietat urbana de l'onze de juny de 1937 i la Nova Economia Urbana".

*completo de esos barrios infectos e insalubres que tanto abundan por el interior de Lérida.*⁷³

La política immobiliària també seria una qüestió generadora de moltes disposicions oficials, tant des del govern català com des dels governs municipals. La Generalitat, seguint les normes dictades pel govern de la República, iniciava la seva intervenció amb el decret del 12 d'agost que rebaixava a tota Catalunya el preu dels lloguers més modestos en un cinquanta per cent i la resta en un vint-i-cinc o en un quinze. Posteriorment —18 de setembre—, el departament de Justícia va constituir el Comissariat de l'Estatge per controlar la situació davant de la descomposició de la propietat urbana. Els comunistes lleidatans, en la seva línia de reivindicar l'ordre, van celebrar la creació d'un organisme que tenia com a principals funcions preparar la legislació en matèria de política social immobiliària, assessorar la Generalitat, resoldre els conflictes entre els arrendataris i els propietaris i administrar els immobles urbans. Però la seva actuació es veia limitada per la intervenció de diverses entitats, els ajuntaments entre elles.⁷⁴

Per altra banda, l'apropiació d'edificis pertanyents a famílies riques va permetre, entre altres coses, que persones no acostumades al luxe el gaudissin almenys un cop. Des d'una òptica oficialista de la revolució, un redactor d'*Acracia* es feia ressò d'aquesta descoberta a l'entrar en el que definia com a *caus feixistes* i plantejava un seguit de condemnes a un estil de vida que entenia caduc. No es parla de la sorpresa i l'admiració que de ben segur alguns van sentir, sinó de rebuig a la superficialitat innecessària i inculta —crítica la presència de molts llibres que no havien estat mai oberts⁷⁵

Los acontecimientos nos han puesto en contacto con realidades que eran para nosotros completamente desconocidas.

⁷³ *Acracia*, núm. 151, 18/IV/37, pàg. 2 i "Las nuevas viviendas de la nueva Lérida" dins *Acracia*, núm. 232, 22/IV/37, pàg. 2. Es deia que només l'ajuntament estava en condicions d'impulsar aquesta reforma, i que gràcies a la seva gestió estava millorant l'aspecte dels carrers de Lleida (enderroc de les cases del carrer del Carme davant de la Generalitat; modernització de la rambla d'Aragó amb la demolició dels edificis religiosos que l'al·letgien i impedièen la comunicació directa amb el carrer Cavallers i adjacents; construcció d'una casa-bloc als afores de Lleida, en les immediacions del Camp de Mart; i millora general en la xarxa de carrers perquè hi penetrés la llum i l'aire, fossin més amplis i tinguessin millors condicions per al trànsit de vehicles).

⁷⁴ "Importante decreto sobre el problema de la vivienda" dins *UHP*, núm. 44, 22/IX/36, pàg. 1. Un recull de la legislació dictada per la Generalitat en matèria d'habitatge durant la guerra a Eduard MORENO, *La Generalitat de Catalunya III. La política urbanística*, p. 91-118 i un resum comentat a Josep M. BRICALL, *Política econòmica de la Generalitat*, vol. I, p. 281-285.

⁷⁵ "Ni ética ni estética" dins *Acracia*, núm. 66, 13/X/36, pàg. 1.

Una de estas realidades desconocidas ha sido la contemplación de mansiones señoriales. Las hemos visto de cerca, desde dentro y por dentro. La primera impresión no ha sido de estupor, ciertamente, sino que ha sido una sensación penosa, desagradable. Por encima del "confort" hemos visto que hasta el "confort" era desfigurado.

Todos los palacios, todas las viviendas tienen una de estas dos características en el estilo: decadencia o faraonismo.

La decadencia se manifiesta en buen número de casos: dormitorios azul pálido o violeta, sillas frágiles, lazos de tonos apagados, utillaje eléctrico amueblado, decoración medio pompeyana y medio infantil con motivos en malva o en variantes del celeste, cuartos de baño más propios para exponer en vitrinas que para usar, más atrayentes para un Narciso que para un atleta, pequeños templos de autocontemplación y de engrandecimiento, de vanidad frente al espejo. El mobiliario poco resistente, "rococó" y preventivo, propio de féminas cineastas y donceles ojerosos, en la frontera de la feminidad éstos, más allá del bien y del mal aquéllas, siempre con pretensiones todos de seducción y realidades de frivolidad.

Cuando la decoración no es decadente, resulta de estilo faraónico, recargado, con tantos añadidos y ringorrangos como un altar de esos que ardieron por buen acuerdo de unos cuantos incendiarios de gusto. Muebles elefantiacos, superlativos en todos sentidos, armatostes que evocan el recuerdo de un tranvía, carromatos que requieren una grúa y que conducidos por un remolcador marino, lo mismo podrían ser una gabarra que una barcaza llena de chatarra.

3.3.1 LES CONFISCACIONS COM A REPRESÀLIA CONTRA ELS DESAFECTES

En les primeres setmanes d'organització revolucionària, abans d'endegar-se les municipalitzacions, ja es van adoptar unes mesures que començaven a renovar l'ordenament de la propietat. Per exemple, per controlar el preu dels lloguers i procurar que els propietaris no mantinguessin pisos buits es va formar l'Associació de Llogaters de Lleida. Fins i tot el Comitè d'Investigació Popular va disposar que l'incompliment d'aquesta norma podia suposar la confiscació dels habitatges.⁷⁶

L'Associació va ocupar el local de la Cambra Oficial de la Propietat Urbana, juntament amb el seu mobiliari, documentació i diners en metàl·lic, segons va declarar Ramon Aige, president de la Cambra, davant del fiscal instructor de la Causa General.⁷⁷ Posteriorment a la seu de la Cambra es va instal·lar l'Escola Municipal de Música i després la Biblioteca del Poble, de manera que en pocs mesos va desaparèixer, perdent totes les seves propietats.

Els membres de la junta eren, lògicament, representants de l'elit econòmica local i, com a tals, van patir la repressió revolucionària. Dos dels seus vocals van

⁷⁶ *Acracia*, núm. 20, 20/VIII/36, pàg. 2 i *Combat*, núm. 36, 5/IX/36, pàg. 2.

⁷⁷ Peça 8, llig. 1470 (1), expt. 8, pàg. 2 (la declaració té data del 28 de novembre de 1941).

ser assassinats —David Felip Rivera i Josep Abizanda Puntas— i el president —ja ho era Ramon Aige— va passar per les presons de Lleida, Barcelona i Mataró fins a ser alliberat per les tropes franquistes.⁷⁸ Segons el mateix Aige, altres membres de la junta i del personal de la Cambra també van ser empresonats, encara que no aporta els noms. A les detencions calia afegir espoliacions i enderrocs d'edificis.

Va ser a finals de setembre de 1936 quan l'ajuntament inicià la intervenció de manera decidida en la propietat de finques urbanes

*Declarar municipalitzades totes les finques urbanes d'aquest terme municipal que eren propietat d'Ordres o Congregacions i Institucions religioses (sic); dels propietaris que hagin desaparegut i no acuden a exercir els seus drets de tal propietari i els que pertanyen a elements facciosos, procedint a llur incautació i exercint dels mateixos tots els actes que li siguin adients, formalitzant la corresponent relació i percebent l'import dels lloguers que adeutin els ocupants.*⁷⁹

També van confiscar algunes obres encara no finalitzades i que l'esclat de la guerra havia aturat. En un moment en el que el treball era un bé escàs, resultava fàcil entendre aquesta opció

*(...) procedir a la incautació de l'obra i consegüent municipalització del "Canot Club" ara en construcció pel concessionari Josep Florensa, atesa la paralització de les obres i acomiadament d'obriers realitzat sense causa que ho justifiqui i tenint en compte, demés, la doble obligació que hi havia en aquest cas per tractar-se d'una obra municipal i perquè en les presents circumstàncies tots els propietaris, contractistes i encarregats deuen estar al front de les seves respectives empreses.*⁸⁰

A partir d'aquell moment, l'ajuntament seria l'encarregat de recaptar els imports dels lloguers de les propietats urbanes requisades. Durant els deu primers

⁷⁸ La mort de Josep Abizanda ja l'havíem relacionat entre les represàlies contra els participants en la sublevació de juliol. David Felip era un farmacèutic militant de la CEDA que fou afusellat al cementiri el 3 de novembre de 1936 en compliment d'una sentència del tribunal popular, quan tenia trenta-cinc anys (Causa General, peça principal, llig. 1460 (1), expt. 1, estat núm. 1 —AHN—). El judici que el tribunal popular seguí contra Ramon Aige a Antoni BERGÓS, *Memòries*, p. 505-509.

⁷⁹ Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 29 de setembre de 1936 (AML). També s'acordà que totes les obres a realitzar en aquests edificis requisats s'encomanessin a la col·lectivitat del ram de la construcció (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 2 de desembre de 1936 —AML—). En algun cas sembla que el control municipal sobre pisos no tenia l'origen en confiscacions. En una reunió del comitè d'enllaç entre comunistes i anarquistes, el representant de la UGT va protestar pel tracte incorrecte que el regidor Antonio Latorre estava donant a una família de la ciutat que *han ofrecido voluntariamente y con muebles* un habitatge. Sembla que aquesta família volia treure del pis part del mobiliari per a usos personals i que el regidor s'hi negava. L'alcalde Félix Lorenzo es va comprometre a resoldre el tema al si de la CNT (Actes de la reunió del comitè d'enllaç de l'1 de desembre de 1936. Carpeta 58. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

⁸⁰ Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 18 de desembre de 1936 (AML). El club l'havien de formar unes piscines que l'ajuntament va pretendre destinar a l'ús del conjunt dels ciutadans, amb el nom de Piscina Municipal del Segre. La conveniència, i la legalitat, de municipalitzar aquest servei es va mantenir com una discussió entre els diferents grups municipals al llarg de tota la guerra (*Acracia*, núm. 323, 6/VIII/37, pàg. 2; *L'ideal*, núm. 72, 9/VII/37, pàg. 2; núm. 76, 6/VIII/37, pàg. 4; núm. 81, 10/IX/37, p. 4, 2-3; núm. 84, 1/X/37, p. 2-3).

dies de cada mes els llogaters i els antics propietaris havien de passar per l'ajuntament a retirar el rebut corresponent al mes anterior. En cas contrari, un cobrador recorreria els domicilis. La norma preveia excepcions, que havien de ser estudiades individualment, pels casos en què les propietàries fossin vídues o que el dret de propietat estigués consignat a nom de la muller.⁸¹

Diversos propietaris que van ingressar l'import dels lloguers corresponents als mesos de novembre i desembre presentaren reclamacions a les autoritats municipals argumentant que no comptaven amb cap altre medi de vida que les rendes procedents de les seves propietats. Després d'estudiar cada cas, l'ajuntament va acordar tot un seguit de devolucions. Les resolucions apareixen en diverses notes publicades a la premsa i signades pel regidor d'economia Francesc Estaun López, ja que el seu departament era l'encarregat de cobrar els lloguers i el responsable dels retorns.⁸²

L'ajuntament destinava els lloguers cobrats als propietaris a cobrir despeses de guerra, en compliment d'un ban dictat per l'alcalde el 5 de desembre de 1936.

⁸¹ Actes de la sessions municipals —comissió de govern— corresponents als dies 10 de novembre i 9 de desembre de 1936 (AML). El majordom municipal va rebre l'encàrrec de solucionar les petites incidències relacionades amb l'administració de les finques confiscades i de rebre les queixes sobre dit servei, quedant a les ordres de la conselleria d'Economia (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 2 de desembre de 1936 —AML—).

⁸² Els beneficiats de les devolucions que van aparèixer a la premsa són Teresa Barri Bagué, Rosa Bondia Ballebré, José Esteve Queralt, Miguel Llorp Esquerda, Josefa Monné Biosca, Carmen Pérez Arnau, Encarnación Pobes Cebrián, Mercedes Saureu Qui, Mercedes Serra Capdevila, Antònia Serra, Cecília Serra i Concepción Sierra Bardaji (*Acracia*, núm. 124, 17/XII/36, pàg. 2); Antonia Asana Bellsola, Carmen Barri, Enriqueta Barri, Teresa Biendicho Zorita, José Boura Curià, Jaime Calsina Roig, Rosa Cervera Vergé, Francisco Olivé Bertrán, José Quixal Gómez, José Rovira Serrandó, Carmen Ruiz Rosinach, Carmen Sardá García i Asunción Vidal Llobera (núm. 137, 1/I/37, pàg. 2); Francisco Almenara, Agustina Aresté Clariana, A. Dalmau, José Estrada, Juan Guivernau Cartanyà, Ramona Hospital, Teresa Hospital, Ramon Llavanera, Mercedes Niubó Massot, Teresa Pascual Quinquillà, Concha Pelegri Torné, Teresa Prats Pedrisa, Antonio Pujol, Josefa Pujol, Mercedes Tarruella Bergé, Juan Vicario, Antonio Vierge Curcó i José Villa (núm. 144, 9/I/37, pàg. 2); Mercedes Barri Barrés, Mercedes Enric Cortada, Maria Falcó, Mercedes Prats Busquet, Domingo Prunera, Cecília Puigpinós i Bautista Serré (núm. 151, 18/I/37, pàg. 2); Mercedes Barri Barés, Francisco Beà, Carmen Bosch, Rosa Gómez, germans Mateu i Antonio Torres Galcerán (núm. 153, 20/I/37, pàg. 2); Juana Escarpante, Maria Fernández, Josefa Gispert, Dolores González, Juan Merola, Carme Mora Pujol, Pablo Viciano, vídua de Tomàs Vidadegut i Josefina Viladegut (núm. 157, 25/I/37, pàg. 2); Pablo Ager, Maria Mangues, P. Roig i A. Saumell (núm. 158, 26/I/37, pàg. 2); José Clivillé Artús, Antonio Corberó, Francisca Hortelano (retorn parcial), Francisca Jorge, Dolores Jové, Luisa Mateu Agustí, Dolores Montserrat, Anastasio Tufet Bergué, Dolores Vilaplana, Juan Vilaplana, Josefa Aíret, Francisco Cecília, Rosa Enric Bertrán, Ramona Estruc, Maria Gosi, Dolores Oliva Gene, Josefa Pallarés, Dolores Serra, Josefa Solduga, Modesto Solé Escuder i Maria Vidal Bonet (núm. 164, 2/II/37, pàg. 2); Rosa Blanc (només el mes de desembre), Antonia Cuadern, Valentín Estrada (només el mes de desembre), Juan Merola i Juan Pifarré (núm. 165, 3/II/37, pàg. 2) i Teresa Belart Marsal (perdonat el mes de desembre), Carmen Blanc Escarp (retornat dos mesos), Carme Cortat (perdonat el mes de desembre), Rosa Eroles (retornats dos mesos), Josefa Esteve Palsá (perdonat el mes de desembre), Teresa Estruc (retornat el mes de desembre), Josefa Francés (perdonat el mes de desembre), Ramona Martorell (perdonat el mes de desembre) i Josefa Porta (perdonat el mes de desembre) (núm. 169, 8/II/37, pàg. 2).

La sanció als que no complissin amb la seva obligació era la municipalització de les finques urbanes que posseïen.⁸³

El govern municipal va ordenar o autoritzar moltes confiscacions des dels primers mesos de guerra amb dos arguments bàsics. Es tractava de persones *evidentment o presumptivament incurses en responsabilitat pel moviment subversiu* o que havien abandonat la ciutat a l'iniciar-se la revolució. El 27 d'abril de 1937, en compliment d'una ordre publicada el dia 8 al Butlletí Oficial de la Generalitat, l'ajuntament adreçà al conseller de Finances un llistat d'aquestes finques urbanes —la llista inclou tant a particulars com a institucions i tant les vivendes que controlava el municipi com les que havien quedat sota l'administració de les organitzacions polítiques i sindicals.⁸⁴

Propietaris	Finques urbanes confiscades
Abadal Colominas, Lluís	Sant Martí, 62 Major, 12-14
Abizanda Puntas (germans)	Alcalde Costa, 4, 6 i 8 Pl. Revolució, 31-32
Aige Claramunt, Ramon	Pl. Revolució, 1 i 22 Carles Marx, 33 Salvador Seguí, 43
Aineto Baldellou, Joan	Acadèmia, 13 i 15
Areny Batlle, Ramon	Acadèmia, 12 bis Blondel C Maranyosa, 8 Jaume II, 10 Cra. Barcelona, 15 i 17 Carles Marx, 10 (Casa Moron)

⁸³ *Acracia*, núm. 150, 16/V/37, pàg. 2.

⁸⁴ Llig. 208/2, núm. 22. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC). L'ajuntament ja havia acordat mesos enrera la publicació oficial de la relació dels contribuents desapareguts i la de les finques requisades (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 13 d'octubre de 1936 —AML—). Entre els mesos de novembre i de desembre de 1936, tal com consta en el llibre d'actes municipals, la comissió de govern va anar autoritzant o decretant, segons el cas, la confiscació d'aquestes finques.

Propietaris	Finques urbanes confiscades
Armenteros Latorre, Francesc	Tallada, 21 i 35 Cavallers, 27 Assalt, 1 Major, 37 i 76 Gairoles, 34 1r de Maig, 12 ⁸⁵ Sant Martí, 5 i 32 Palma, 48 Companyia, 38 Sant Andreu, 14 Travessera del Bruc, 6
Aunós Grau, Eduard (hereus d')	Ballester, 3 Pl. Paeria, 10 i 11-12
Aunós, Eduard	Salmeron, 6 (quadra)
Balcells Castelló, Lluís i Josep	2a Travessar camí Corbins, 14
Balius Serret, Maria (vidua d'Àngel Roure)	Redola Sant Joan, 6 Ciutat de Fraga, 10 i 12 Prat de la Riba, 8 Pl. Revolució, 18-19
Borés, Josep	Sant Martí, 17 i 19
Borràs Borràs, Josep	Lluís Roca, 26
Bosqué, Enric	Comandant Baiget, 12
Cambrà Oficial de la Propietat Urbana	Blondel, 15
Canalda, Assumpció	Sant Martí, 60
Cases Vilella, Joaquina	Comerç, 38
Casino Principal	Major, 39
Cerro Arriero, Àngel del	xalet Cases Barates
Coll Soldevila, Pius	Av. de la República, 10 Comtes d'Urgell, 5 Príncep de Viana, 3 i 5 Travessera Príncep de Viana, 8 i 10
Coll, Pau	Travessera Carme, 25 Pi i Margall, 8 Salvador Seguí, 34-36 i 37 Av. Sant Ruf, 20, 22, 24 i 26
Corbella Álvarez, Emili	Catalunya, 15 Bafart, 6
Corrià Salvador, Carme ⁸⁶	Av. de la República, 11
Costilludo, Jaume	Alcalde Costa, 7 ⁸⁷
Edreira Troitiño, Josep	Fermí Galán, 30, 33 i 35 General Brito, 25 Bruc, 6 i 8

⁸⁵ La llogatera d'aquesta finca municipalitzada va sol·licitar a l'ajuntament que se li reconegué l'usdefruit vitalici de l'habitatge. La petició fou desestimada (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 —AML—).

⁸⁶ Josep Corrià Melgoso va sol·licitar que fos alçada aquesta municipalització ja que era propietat de la seva filla i no pas del seu gendre (el carlí Casimir Sangenis afusellat per ordre del tribunal popular). L'ajuntament ho va desestimar *per tractar-se d'una familiar d'aquest condemnat com facciós i que vivia amb el mateix* (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 2 de desembre de 1936 —AML—).

⁸⁷ La llogatera del quart pis d'aquesta finca, requisada per ser haver estat considerat *facciós* el seu propietari, va sol·licitar a l'ajuntament que se li reconegué l'usdefruit vitalici de l'habitatge. La petició fou desestimada (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 —AML—).

Propietaris	Finques urbanes confiscades
Felip Galicia, Ramon	Major, 47, 57-59 Anselm Clavé, 2
Felip Rivera, David	Salvador Seguí, 24
Finques urbanes de Sucs	Terme rural de Sucs
Finques urbanes de Suquets	Terme rural de Suquets
Finques urbanes dels germans Raventós ⁸⁸	Terme rural de Raimat
Florensa Farré (germans)	Rambla d'Aragó, 27 Av. de la República, 13 Peixateria, 1
Florensa Farré, Manuel	Av. de la República, 38 Francesc Layret, 17
Forns Bayo, Joan	Príncep de Viana, 13
Gavernet, Joan	Anselm Clavé, 39 i 41 Pl. Mossèn Cinto, 1, 2, 3, 4 i 5 Pi i Margall, 30-32
Gaya, Àngela ⁸⁹	Assalt, 3 Av. Balmes, 3 Camí de Corbins, 2 Jaume el Conqueridor, 12 Clot de les Monges, 4
Gomar Veciana, Domènec	Anselm Clavé, 16, 18, 18 bis i 18 ter Pl. Revolució, 24 Av. Garrigues (torre i hort)
Gomar, Antoni	Pl. Constitució, 20
Gomar, Felip	Av. República, 50 Pl. Noguerola, 5, 6 i 7 Pl. Constitució, 26
Gomar, Lluís	Pl. Constitució, 27
Gomar, Marian	Jaume II, 1
Jou, Hermenegild	Obradors, 4
Lavaquial, Ramon	Xalet Camps Eliseu Reclus Vileta, 8
Llorenç Abra, Josepa	Camí d'Albatàrrec, 1 i 3
Llorens Roca, Celestí	Cavallers, 48 Rastre, 3 i 5 1r de Maig, 35 i 35 bis Pl. Pacria, 14 Av. República, 18 Acadèmia, 33 Alcalde Costa, 22, 24, 29 E, 32, 34, 41, 43, 55 i 57 Dr. Combelles, 12 Príncep de Viana, 3 magatzems

⁸⁸ Sucs, Suquets i Raimat són tres grans finques de regadiu gràcies al Canal d'Aragó i Catalunya. Les dues primeres quedarien en els anys quaranta incloses en els projectes de colonització del franquisme (vegeu Víctor BRETÓN, *Terra i franquisme a Lleida*).

⁸⁹ En el cas d'Àngela Gaya, propietària desapareguda, l'ajuntament va ordenar que s'investigués si tenia comptes bancaris a Lleida o a Barcelona per poder cobrar l'impost municipal corresponent a l'1% sobre solars. En cas contrari l'ajuntament passaria a cobrar el lloguer als llogaters de les finques fins cobrir l'import de l'impost no pagat (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 25 de setembre de 1936 —AML—). Aquest va ser el primer cas en què s'adoptà una decisió d'aquestes característiques. Pocs dies després, el 29 com ja hem vist, s'acordaria optar per la confiscació de les finques.

Propietaris	Finques urbanes confiscades
Llorens Roca, Jaume ⁹⁰	Tallada, 30 Paeria, 13 i 14 Av. República, 15 Cra. Barcelona, 29 Príncep de Viana, 9 i 10-12 Passatge Fargas (hort, caseta i garatge) Alcalde Costa, 31, 35, 39 (pati i hort) i 53 (2 garatges)
Llorens Roca, Josepa (vídua de López Piña)	Comerç, 10 Ir de Maig, 9 Av. República, 20 Acadèmia, 39 bis Alcalde Costa, 36 i 50 (fàbrica pinsos i pati) Cra. Madrid, A, B, C i horts
Llorens, Francesc	Jaume II, 23
Mascaró, Marian	Alcalde Costa, 37 pati
Miró Espluga, Josep	3a Travessera de Corbins, 9
Montaner Rosell, Joan	Fermí Galán, 36 (pati)
Montestruch Rubio, Laura ⁹¹	Ir de Maig, 19 Pl. Revolució, 4 Correu Vell, 8
Montseny Pons, Salvador	Alcalde Costa, 6 Ramon Soldevila, 4 Acadèmia, 1 bis Acadèmia, 1 quadruplicat
Muñoz Oms, Maria	Major, 84 Vallcalent, 49
Muñoz, Victorià	Av. de la República, 39 Torre Muñoz (xalet), Bordeta
Ollé Costa, Juli	Vallcalent, 12 i 14
Ollé Costa, Ramon	Av. Balmes, 20
Pinyol, Serafi	Av. Sant Ruf, 41 i 43 Alfred Perenya, 3
Pleyán Viciàna, Jaume	Torres partida Fontanet Vallcalent, 67 Dr. Combelles, 11
Pleyán, Jaume	Tallada, 23
Porcheras Alabart, Francesc	Av. Garrigues, 28 A i 28 B
Portal Farré, Lissard	Palma, 52

⁹⁰ Sobre una de les confiscacions patides per Jaume Llorens l'ajuntament aprovà el següent dictamen: *1er. Que havent el Municipi procedit a la municipalització de tot el que pertanyia a Jaume Llorens Roca, per considerar-lo facciós, ja que és desconegut el lloc on ha marxat, que el Comitè Obrer d'Administració d'Explotacions Hidroelèctriques procedeixi a aportar al Municipi la quantitat de set mil cinc centes pessetes de cinc mensualitats que deu al dit Jaume Llorens Roca en concepte de compra de l'edifici social i que d'avui fins a l'Agost del 1939 liquidi a l'Ajuntament d'aquesta Ciutat les mil cinc centes pessetes mensuals que havia de liquidar al dit Jaume Llorens.- 2on. Deixar, sempre que es compleixi el primer acord, sense efecte la municipalització de les finques situades al carrer Alcalde Costa n° 31 i 35. (Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 —AML—).*

⁹¹ La seva germana Manuela va intentar, sense èxit, que fos alçada la municipalització d'aquestes finques (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 —AML—).

Propietaris	Finques urbanes confiscades
Prenafeta Agusil, Ramon	Tallada, 18 Municipalització aixecada per acord del 30/12/36
Prieto, Benet	Rambla d'Aragó, 13
Reig Prenafeta, Ramon	Acadèmia, 18-20
Reig, Concepció	Cavallers, 25
Roca, Ramon	Alcalde Costa, 30 pati, 32, 34, 36, 38, 40, 42 pati, 44, 46 i 48
Rosell Ballespi, Joan	Miguel Ferrer, 4 i hort
Rovira i Call, Joan	Cra. Barcelona, 9 i 11
Rovira Nebot, Josep	Av. de la República, 9 Ronda Estació, 17
Rovira Roure, Joan ⁹²	Rambla d'Aragó, 2
Sangenís Bertrán, Casimir	Catalunya, 7
Sebastián Murillo, Josep	Maria Sauret, 1, 3 i 5 Del Riu, 8 Marquès de Vila Antònia, 13, 15, 17, 19
Serret Pla, Ramon	Descalços, 3
Sirés Llobera, Ignasi	Av. República, 2 Vaqueria Presa, partida de Fontanet Travessera Pi i Margall (pati) Pi i Margall, 40 (casa i hort) Paral·lela Cra. Flix U.A. Partida Sant Gil, 8
Solé Companys, Josep	Estereria, 4
Solsona Pellicer, Camil	Carles Marx, 4
Torres Torres, Ramon	Tallada, 49 Palma, 46
Usúrbil Garbizo, Joan	Acadèmia, 28 Passatge Sant Jordi B
Veciana, Felip de	Caldereries, 24 Cavallers, 13
Verdagué, Josep	Guitarré, 5
Vilalta Salvadó, Ramon	Major, 24 i 26 Comerç, 2 i 8 Av. Balmes, 1
Villalonga Casañas, Ignasi	Av. de la República, 29 Canonge González, 24 Alçamora, 6
Xammar, Francesc	Major, 53 Av. Blondel, 7 Av. Garrigues, 17, 31, 33, 35 i 37
Zabala, Francesc	Travessera Brugulat, 4 Finca rústica, partida Femosa

⁹² L'ajuntament va denegar la petició de la vídua de Rovira Roure, Ana M. Tarazona, de ser eximida de continuar pagant el lloguer del pis que ocupava a l'edifici que fou del seu marit condemnat com a facciós i incautat degudament, per tractar-se de familiar d'un feixista (acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 —AML—).

Propietats de l'Església o de religiosos	Finques
Acadèmia Mariana	Acadèmia, 15, 17-19
Azcárate Zabalza, Hipólita (priora de la Casa de Maternitat)	Major, 15 1r de Maig, 3
Basilica Santa Teresina i finca	Ciutat de Fraga
Capítol de la Catedral	Major, 45 (govern militar)
Carmelites Descalços	Ciutat de Fraga, 27
Casa Rectoral del Carme	Bafart, 8
Catedral i Santa Maria (beneficiats)	1r de Maig
Comunitat de Santa Clara	Dr. Robert, 7 i 17 Sant Anastasi, 7, 9 i 11 Obradors, 1, 12 Nou, 13 i 25 Plateria, 6, 8, 10 i 12 Governador Montcada, 2 i 4
Congregació de la Sang	Canonge González, 4
Congregació dels Dolors	Dolors, 1 Cavallers, 26
Convent Carmelites Descalços	Bordeta
Convent de Raimat	Terme rural de Raimat
Convent de Sant Pau	Palma, 12
Convent del Sagrat Cor	1r de Maig, 52 Plateria, 36 i 42 Pl. Seminari, 7
Convent dels Franciscans	Vila Antònia, 12
Església de la Bordeta	Bordeta
Església de la Sang	1r de Maig, 50
Església de Sant Jaume	Major
Església de Sant Joan	Pl. de la Revolució
Església de Sant Llorenç	Pl. Sant Llorenç
Església de Sant Martí i abadia	Jaume el Conqueridor
Església de Sant Pere	Pl. de la Llibertat
Església del Carme (casa del capellà)	Av. de la República, 37
Germans Maristes	Catalunya, 3 Anselm Clavé, 16
González, Joan (capellà)	Pl. Seminari, 3
Hospital Capellans Pobres	Pl. de Sant Josep, 5
Jesuïtes	Catalunya, 1
Mercedaris	1r. de Maig
Monges de Sant Josep	Acadèmia, 22 i 24
Monges Dominiques	Caldereries, 3, 5 i 7
Monges Ensenyança	Rosari 7, 5, 11, 17, 25 Monges, 3 Sant Domènec, 11 Palma, 26, 28, 36 i 38
Palau Episcopal	Tallada, 44
Rector de Sant Andreu	Cavallers, 62 (església i abadia) Borràs, 39
Religioses Santa Teresa	Sant Anastasi, 5, 7 i 14
Sagrada Família	Democràcia, 18
Seminari Conciliar	Rambla d'Aragó
Solsona (capellà)	Camí de Corbins, 48-50

Intentant normalitzar la nova situació, les organitzacions polítiques i sindicals van haver de sol·licitar la legalització de les requisites practicades durant la revolució i obtenir el consentiment de la comissió de Responsabilitats de la Generalitat. Entre els dies 20 i 28 de juny de 1937 diverses instàncies del sindicat confederal van demanar consolidar la seva *propietat* sobre les finques següents:

- L'antic convent dels pares Mercedaris (façanes al número 90 de Blondel i 33 de 1r de Maig —Sant Antoni—) on havien instal·lat la seu de la Federació Local de Sindicats Únics —les secretaries de gairebé tots els sindicats que formaven la Federació. El comitè popular autoritzà la confiscació el 22 de juliol de 1936 i Francesc Porcar, secretari de la Federació, declara que la CNT tenia els recursos suficients per assegurar el manteniment i conservació de l'edifici —en el capítol anterior veïem com la Federació Local obligà a tots els sindicats a assumir una part de les despeses que generava.
- També va ser el comitè popular qui autoritzà l'ocupació del número 6 de la plaça Noguerola, propietat de Felipe de Gomà, el 7 d'agost de 1936. Posteriorment es va destinar a la secció lleidatana de la Federació Nacional de la Indústria Ferroviària, la sol·licitud estava signada pel secretari del sindicat Santos Campos, i s'hi instal·là una escola professional, una biblioteca i un ateneu cultural i físic —la seu de les Joventuts Llibertàries.
- El que havia estat seu del *Banco de Préstamos y Descuentos en Liquidación*, façana entre Vila Antònia i Maria Sauret i propietat d'Enrique Serradell, era des del 2 d'agost de 1936 el local dels tallers tipogràfics, de la redacció i de l'administració del diari *Acracia*.
- Jaume Escalé, en la seva qualitat de secretari del Comitè Intercomarcal de la Zona VIII, fou l'encarregat de demanar la confirmació de l'ocupació del número 14 de la plaça Paeria. L'edifici, que fins el 2 d'agost pertanyia al banquer Celesti Llorens Roca, estava destinat a les oficines del Comitè Intercomarcal del sindicat, als comitès dels Sindicats d'Indústria, al Comitè Intercomarcal i la Federació Local de la FAI, al Sindicat Únic de Professions Liberals, al Comitè Pro-Ferits, al Comitè de Relacions Camperoles de la VIII Zona i a alguns serveis de la Federació Local de Sindicats Únics.
Escalé es mostrava disposat a que en els baixos de l'edifici continués funcionant la sucursal del Banco Hispano Americano per la dificultat de traslladar les caixes de seguretat. Les úniques condicions exigides eren unes obres per diferenciar les dos funcions de la finca i que les dependències quedessin sota control del sindicat un cop el banc tanqués les seves portes —cal entendre que això succeiria quan les transformacions revolucionàries fossin més profundes. Mentre hauria de ser la CNT qui cobrés el lloguer que pagava el banc a l'ajuntament per l'ús de l'edifici requisat.

Pel que fa al sindicat socialista, només hem localitzat dues sol·licituds de concessió definitiva d'edificis apropiats, totes dues amb data de 28 de juny de 1937:⁹³

- El secretari general de la UGT de Lleida, Josep Soler Rocafull, explicava que amb la revolució, el sindicat es veure en la necessitat de confiscar provisionalment la finca número 18 del carrer Democràcia, propietat de les monges de la Sagrada Família i que el control de l'edifici era indispensable per assegurar el triomf de la classe

⁹³ Les sol·licituds de la CNT i de la UGT a llig. 208/2. Serie PS Barcelona. Documentació de la Generalitat de Catalunya (ANC).

proietària. A canvi de la legalització, el sindicat es comprometia a fer-se càrrec del manteniment de l'edifici.

- Per la seva banda, Aureli Vicen, secretari del Sindicat d'Artistes, Dibuixants, Pintors i Escultors de la UGT, esperava poder mantenir l'ocupació de la finca lletra B del carrer Blondel, propietat de Francisco Xamar —suposat facciós, fugitiu i absent—, on tenien instal·lats l'estudi, el taller i les oficines del sindicat.

L'evolució política de la rereguarda obligà a canviar les funcions assignades a alguns d'aquests edificis. Cada cop serien més les dependències destinades a usos administratius, a l'exèrcit i a les forces d'ordre públic en detriment de les entitats confiscadores a l'inici de la guerra. La Federació Local de sindicats únics, per exemple, va acordar l'estiu d'aquell mateix any cedir alguns dels seus locals a la conselleria municipal de la Vivenda per fer front a la manca d'habitatges que patia la ciutat.⁹⁴

- carrer Major, 92, principal —on estaven instal·lades les Milícies Antifeixistes de la CNT—
- carrer del Primer de Maig, 1 —edifici de l'antiga Audiència provincial—
- Porxos Alts, 6, principal, primera
- Rambla d'Aragó, 2 —seu del sindicat únic d'Ensenyament i Professions Liberals.

A partir d'un cert moment fou l'exèrcit qui reclamà més espai a la ciutat, essent l'ús del Seminari conciliar un bon exemple d'aquesta evolució. Entre l'estiu de 1936 i la primavera de 1937 havia quedat sota el control del POUM, que hi instal·là serveis de cuines comunals i d'allotjament de milícies, dipòsit d'equips de guerra i tallers col·lectius. L'assignació de funcions revolucionàries a un edifici que anteriorment es dedicava a la formació de capellans va ser presentada com una magnífica evidència dels canvis introduïts per la nova societat.⁹⁵ A més el partit també hi organitzava activitats lúdiques. Una lleidatana detinguda a Vimbodí la primavera de 1939 per una suposada participació en els crims de l'època roja, fou fonamentalment acusada per les autoritats franquistes d'haver assistit a totes les festes que el POUM celebrà al Seminari.⁹⁶

Després de la il·legalització del partit van continuar funcionant els tallers, però també s'hi instal·laren forces de l'exèrcit popular que no tenien prou espai en les dependències del Castell —en una visita del general Pozas a les instal·lacions

⁹⁴ *Acracia*, núm. 293, 2/VII/37, pàg. 2. El sindicat lamentava que s'hagués generalitzat a Lleida la idea que ells controlaven la major quantitat d'edificis, pel que eren els primers als que es demanaven sacrificis.

⁹⁵ R. MAGRE, "Lérida, baluarte de la revolución y puntal del socialismo" dins *La Batalla*, 6/XI/36.

⁹⁶ Fons del GC —AHPL— expt. 50 llig. 102.

militars de Lleida el mes de juny ja s'inclou el seminari. La nova situació política també s'apreciava en les festes que s'hi celebraren, com el festival patrocinat per les Dones Antifeixistes de Lleida el mes de març de 1938 per acomiadar els reclutes de la lleva de 1929.⁹⁷ A més, amb la dedicació de l'edifici de la Maternitat a usos militars a partir del gener de 1938, es concentraven en una mateixa zona de la ciutat diversos serveis de l'exèrcit.

Les relacions entre els partits i els sindicats al voltant d'aquests edificis van experimentar, com en tants altres aspectes, alguna tensió. Per exemple, en tres o quatre sessions del comitè d'enllaç CNT-FAI-UGT-PSUC es plantejà una discussió sobre l'edifici de l'avinguda de la República número 39 —propietat de Victoriano Muñoz— on s'havia instal·lat la seu del PSUC, amb l'autorització del Comitè Popular. El problema era que, fruit de la improvisació i del desordre dels primers moments, ocupaven una part de l'edifici homes de la CNT i algun servei del comitè de proveïments. Lluís García-Lago s'encarregà de pressionar en repetides ocasions al comitè d'enllaç perquè solucionés el problema. En una altra ocasió fou la columna Durruti la que ocupà un altre edifici del PSUC com a magatzem.⁹⁸

A més de les qüestions polítiques i institucionals calia afegir en el problema de l'habitatge una manca important de pisos, especialment amb l'arribada dels refugiats. En alguns casos, els nous lleidatans allotjats en pisos requisats sol·licitaren que els lloguers els hi fossin reconeguts com a vitalicis. L'ajuntament s'oposà per norma a tals demandes, argumentant que totes les persones arribades a la ciutat des de la rereguarda després del 19 de juliol, haurien de retornar als seus llocs d'origen algun dia.⁹⁹ També va intentar que la comissaria de la Generalitat posés a la seva disposició els magatzems on apilava mobles de propietaris fugits per destinar-los a l'ajut dels refugiats. Tanmateix, Joaquim Vilà no ho acceptà per considerar que la Generalitat n'era la legítima propietària. L'enfrontament va

⁹⁷ UHP, núm. 278, 24/VI/37, pàg. 2 i núm. 495, 7/III/38, pàg. 6.

⁹⁸ Actes de les reunions mantingudes pel comitè d'enllaç entre el 6 de novembre i el 30 de desembre de 1936 (Carpeta 58. Sección Político Social Lérida. Serie S —AHN-Sección GC—).

⁹⁹ Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 (AML).

suposar que es recorregués a la consideració de l'autoritat superior, *les Organitzacions*, però desconec l'acord final.¹⁰⁰

En resum, l'ajuntament esdevé un agent clau en la política immobiliària de la ciutat. L'objectiu final era acabar amb el dret de a la propietat privada sobre les finques urbanes

Es un acierto desposeer al fabricante, al patrono minero, al rentista ¿Por qué no desposeer también al casero, que es generalmente un elemento fascista?

Però tal aspiració s'acompanyà d'una important complexitat en la gestió. Les noves institucions, com hem pogut comprovar en altres apartats, també generaven una nova maquinària burocràtica. Els tràmits per llogar un pis no eren gens fàcils, s'havien centralitzat de manera que necessàriament calia acudir primer al comitè municipal de la Vivenda

Muchos colistas han de irse desesperados sin conseguir un volante para el administrador de la casa que se trata de alquilar.

Algunes veus demanaven agilitar els tràmits i que els llogaters poguessin tractar directament amb l'administrador de la finca o el porter, ja que els comitès no sempre impediien els abusos.¹⁰¹

3.3.2 DEBAT POLÍTIC I CRISI MUNICIPAL AL VOLTANT DE LA MUNICIPALITZACIÓ DE L'HABITATGE

La realitat seria la contrària i la intervenció municipal cada com més important. Les primeres mesures municipalitzadores es van fer sense un reglament clar, però des de finals de 1936 l'ajuntament començà a plantejar la necessitat d'avançar en la seva política sobre la propietat urbana. Per altra banda, el govern de la Generalitat va intentar controlar el desordre a través dels decrets de S'Agaró.

¹⁰⁰ Actes de les sessions municipals —comissió de govern— corresponents als dies 2 i 18 de desembre de 1936 (AML).

¹⁰¹ "La cuestión de la vivienda. ¿Tiene el casero un privilegio especial?" dins *Acracia*, núm. 60, 6/X/36, pàg. 3. L'articulista proposava als llogaters que s'autorganitzessin en una col·lectivitat i que formessin així un nou comitè de l'habitatge. Aquest comitè seria l'encarregat de cobrar els lloguers i de controlar el seu preu. La meitat dels imports es destinaria a les víctimes del feixisme i la resta als jornals de porters, vigilants o serenos, a les obres de millora i manteniment de les finques i a pagar els impostos corresponents —amb la conformitat del control sindical.

En un ple municipal, Jaume Morell (CNT) reivindicà l'elaboració d'un pla per ordenar la municipalització i resoldre els problemes que s'anaven plantejant, com les resistències d'alguns propietaris a assumir les despeses generades per les obres de millora realitzades en els seus habitatges. En canvi la postura socialista, defensada per Balbí Izquierdo, era més moderada al vincular l'efectivitat de la política local amb programes generals per tota Catalunya. La defensa de la independència municipal que caracteritzava als anarquistes féu anunciar a l'alcalde que la seva minoria estava preparant un projecte que properament sotmetrien al debat del ple.¹⁰²

La primera discrepància política important es va plantejar en la sessió plenària que, amb caràcter extraordinari es convocà al mes de gener —la mateixa en què es discutí el preàmbul de la Carta Municipal (vegeu el capítol anterior).¹⁰³ El grup anarquista, amb el suport explícit del POUM, va presentar una moció que proposava requisar totes les obres aturades durant més de tres mesos —entenent-ho com un primer pas en direcció a la completa abolició de la propietat urbana privada. Els representants d'ERC, defensors del respecte als interessos individuals, foren la principal, i lògica, oposició al preferir atorgar la iniciativa legislativa a la Generalitat en aquesta matèria.

Però la sorpresa es plantejà quan el portaveu del PSUC, Balbí Izquierdo, adoptà una posició propera a la dels republicans. Només contemplava la municipalització quan els propietaris de les obres, després de ser requerits perquè les continuessin, no tinguessin els medis necessaris per fer-ho. Tot i l'oposició frontal de la CNT i del POUM, la proposició d'Izquierdo va ser acceptada pel ple gràcies als vots favorables del PSUC, d'ERC i d'ACR. Però amb aquest ple, el mateix que també es dividí per la Carta Municipal, la qüestió no quedava pas tancada.

¹⁰² Acta de la sessió municipal —comissió de govern— corresponent al dia 23 de desembre de 1936 AML. Un bon estudi de cas el trobem a Jacint JORDANA, "Un cas de municipalització de les finques urbanes durant la guerra civil: Granollers, 1936-1939". En el cas de Granollers a més de les discussions polítiques al voltant d'aquesta problemàtica s'ha pogut aprofundir en l'estudi del funcionament efectiu de la municipalització (quantifica alguns pagaments d'obres i els cobraments de lloguers). Malauradament, gairebé no hem trobat documentació d'aquest tipus en l'arxiu municipal de Lleida.

¹⁰³ Resum de la sessió extraordinària del ple municipal a *Combat*, núm. 145, 12/1/37, p. 1, 4 i 2.

Per a la Federació Local de Sindicats Únics, representada pel seu secretari Francesc Porcar, aquella qüestió era un dels problemes més importants de la revolució a Lleida. El punt de partida per elaborar un projecte de política d'habitatge era la concepció del municipi ja comentada en el capítol anterior. Com a administrador i regulador dels interessos de tot el poble, havia de ser l'encarregat d'impulsar edificacions dignes per als treballadors i de millorar les condicions d'habitabilitat de les ja construïdes, objectius secundaris per un propietari privat només preocupat dels seus interessos personals. No volia permetre arribar al final de la guerra sense que res hagués canviat en aquest sentit, pel que no es podia esperar la solució que dictessin consells o comitès superiors. Estaven plantejant un clar desafiament als propietaris, a les opcions polítiques menys avançades i al govern de la Generalitat.¹⁰⁴

Es dia 3 de febrer estava convocat el ple municipal per debatre la municipalització de la propietat urbana. Seguint la seva tradició assembleària, la CNT havia aprovat el 19 de gener al cinema Rambla el projecte de tretze punts que hi presentaria:¹⁰⁵

1. Tots els edificis, solars i terrenys urbans del terme municipal passen a ser propietat del patrimoni popular (representat pel consell municipal)¹⁰⁶
2. Les expropiacions es realitzaran sense cap excepció i sense dret a indemnitzacions
3. Als propietaris urbans incapacitats per al treball, l'ajuntament els hi atorgaria un subsidi equivalent a la renda neta de les finques municipalitzades i sempre inferior a les 300 pessetes mensuals. Si percebés un salari inferior a aquesta quantitat, el subsidi serviria per arribar a les 300 pessetes¹⁰⁷
4. Anul·lació de totes les hipoteques, censos o qualsevol altre gravamen sobre les finques
5. Els impostos que els propietaris pagaven a l'estat i a la Generalitat serien pagats pel municipi mentre no es reformés el sistema tributari
6. Tots els llogaters haurien de pagar els lloguers, fixats en funció dels ingressos familiars, al municipi. Una comissió formada pel municipi i el ram de la construcció revisaria la distribució de les vivendes en funció del nombre de persones que formessin la unitat familiar¹⁰⁸

¹⁰⁴ FRANCISCO PORCAR. "¡Adelante compañeros!" dins *Acracia*, núm. 153, 20/I/37, p. 1, 2, i 4.

¹⁰⁵ El dia 21 Félix Lorenzo es dirigí a través de Ràdio Lleida als ciutadans, en representació de la CNT i no pas de l'ajuntament, per explicar-los-hi el projecte.

¹⁰⁶ Larroca va proposar, sense èxit, que els locals ocupats per les organitzacions no fossin municipalitzats. Tot i això, sembla que els partits i els sindicats no complien amb la seva obligació de pagar un lloguer perquè ERC els hi reclamà que ho fessin quan l'enfrontament polític al voltant de la municipalització era més acusat (*Acracia*, núm. 353, 10/IX/36, pàg. 2).

¹⁰⁷ Els subsidis es mantindrien mentre no fos resolt de manera general el problema de la indigència, ja que un dels assistents considerava injust que els incapacitats no propietaris no tinguessin cap ajut.

¹⁰⁸ L'aprovació d'aquest punt va necessitar la formació d'una comissió especial que es retirà de l'assemblea per elaborar un text de consens que finalment fou aprovat com la resta.

7. Els locals ocupats per les organitzacions antifeixistes només haurien de pagar els impostos corresponents a l'estat i a la Generalitat, però assumirien les despeses de millora
8. Les empreses col·lectivitzades pagarien un lloguer equivalent al 3% del valor dels edificis ocupats (total repartit en 12 mensualitats). Les reformes dels locals anirien a càrrec de les empreses i les despeses de conservació les assumiria el municipi
9. Els lloguers es pagarien a mes vençut durant la primera quinzena
10. La sanció sobre els que no paguessin els lloguers era responsabilitat de l'organització a la que estiguessin afiliats¹⁰⁹
11. La recaptació, un cop descomptats impostos i subsidis, es destinaria a les obres de millora i de conservació de les finques, així com a la construcció de nous edificis
12. Totes les qüestions relatives a la municipalització serien responsabilitat d'una nova conselleria de la Vivenda
13. Totes les noves construccions havien de ser aprovades pel comitè municipal, després de l'elaboració dels corresponents informes tècnics

Les forces polítiques arribaven al ple amb unes posicions tan oposades que *Acracia* hi anuncià la celebració amb un to dramàtic que no convidava precisament a l'entesa¹¹⁰

Para mañana, a las siete de la tarde, está anunciada la celebración del Pleno Municipal que tanto interés ha despertado en Lérida entera por las repercusiones que pueda tener.

No es injustificado ni mucho menos el interés y expectación citado, teniendo en cuenta el orden del día establecido para ser discutido.

1º Sustitución de consejeros.

2º Satisfacer indemnización despidos

3º Municipalización de la vivienda

4º Ruegos y preguntas

El solo hecho de que nuestra organización presente el proyecto de municipalización de la vivienda, enfrente de los decretos de Tarradellas y la posible actitud de algún sector es motivo suficiente para creer que mañana el proletariado leridano asistirá al ayuntamiento para observar quienes son los que velan por los intereses del pueblo productor y quienes quieren cerrarle el camino que conduce a la emancipación total.

Segons *Acracia*, que contràriament a les pràctiques habituals va reproduir àmpliament el debat del ple (*no malogramos nuestra tradicional posición antipolítica al dar hoy gran realce a las deliberaciones de un pleno municipal*), la sessió va tenir una activa i abundant presència popular que li donà més aspecte d'assemblea popular que de sessió municipal —portant l'aigua al seu molí afirmava que el poble només se sentia atret per la política quan servia per discutir sobre la revolució.

La nota destacante de la sesión municipal de ayer fué la vigilia popular montando la guardia en las tribunas, sus intervenciones más o menos expresivas, pero unánimes, en

¹⁰⁹ Inicialment el projecte preveia que les sancions corresponguessin al Tribunal Popular.

¹¹⁰ *Acracia*, núm. 164, 2/II/37, pàg. 2.

la condenación de las combinaciones sucias de los saboteadores de la revolución. Ayer pudimos contemplar una sesión de municipio abierto. La rechifla contra los hipócritas embadurnados de rojo y los tricolores cobardes, no pudo ser más categórica. Y corrió a cargo de la masa popular congregada, de los centenares de trabajadores que aman la revolución.¹¹¹

Entre els diversos temes abordats, el debat s'articulà al voltant de dos eixos principals. Un més concret, el projecte de la CNT, i un altre més ampli, la interpretació política de la guerra. Com era d'esperar, les forces municipals es van alinear en els dos bàndols habituals. Per una banda CNT i POUM, partidaris d'aprofundir les mesures revolucionàries, i per una altra PSUC, ERC i ACR que no volien sortir-se del marc legal elaborat per la Generalitat perquè l'ajuntament era fruit d'un decret del govern.

Les formacions burgeses qüestionaven la municipalització i la política general de l'ajuntament. Leopold Morant (ERC), contrari a la idea que un municipi fos com un petit estat, creia que la municipalització no era la política adequada per resoldre els problemes econòmics de l'ajuntament, especialment l'atur, i Jesús Comes (ACR) recordà que l'equip municipal no tenia la legitimitat d'unes eleccions pel que es podia dubtar que representés realment els interessos dels lleidatans. Els partits republicans proposaven el nomenament d'una comissió integrada per les tres minories obreres, mantenien per tant la seva posició abstencionista, que estudiés la legalitat del projecte.

Els socialistes del PSUC, que tampoc creien en la municipalització per acabar amb el problema de l'atur, reconeixien que ideològicament podrien estar d'acord amb el projecte anarquista després de resoldre algunes contradiccions en l'articulat. Tot i això, també es manifestaren partidaris de cenyir-se als decrets de la Generalitat que consideraven més útils per fer front a les necessitats del moment. Després de recolzar la proposta republicana d'ajornar la decisió, Balbí Izquierdo afegí un altre ingredient al debat. La necessitat de limitar les mesures revolucionàries per no guanyar-se més oposicions internacionals i per atreure el suport de la petita burgesia.

En l'altre extrem, poumistes i anarquistes pretenien situar l'abolició de la propietat privada en el debat més ampli sobre el caràcter revolucionari de la guerra.

¹¹¹ *Acracia*, núm. 166, 4/IV/37, p. 1 i 4.

Per tant, consideraven que presentar-se com els defensors del sistema democràtic era fer una burla als treballadors, ja que només contemplaven dues alternatives possibles, feixisme o revolució.

La municipalización de la vivienda, más que un problema económico (sin quitarle la importancia que tiene desde este punto de vista) es un problema de moral revolucionaria, de avance revolucionario.

Josep Buiria (POUM) no acceptà que ACR qüestionés la legitimitat de l'ajuntament, però centrà les crítiques en la postura mantinguda pel PSUC. No entenia que una organització que es definia com a revolucionària donés el seu suport als cinquanta-vuit decrets de Tarradellas. Els qualificava de reaccionaris perquè mantenien la vigència de la propietat privada, no permetien reduir l'atur i impedien a les organitzacions i als municipis controlar l'import dels lloguers. La guerra donaria pas a una nova societat si es municipalitzava tot el que es cregués convenient, sense esperar que ho fes la petita burgesia. Pel que fa al suport internacional, només esperava el dels obrers i no pas el dels burgesos.¹¹²

Evidentment, la defensa més abrandada del projecte i, per extensió, de la municipalització va correspondre a la CNT. La posició dels confederals també es dirigia fonamentalment contra el PSUC, car Francesc Tomàs reconeixia que el discurs dels republicans complia amb els principis del seu ideari polític.

Jaume Morell i Francesc Tomàs no acceptaven la comissió proposada perquè les decisions de l'ajuntament havien d'adoptar-se en funció dels interessos locals i no pas per acatar les normes dictades des de Barcelona —afegien que fer-ho així suposaria retornar a la tasca sindical exclusiva. L'alcalde polemitzà amb els *separatistes catalans* —referint-se als nacionalistes que en un altre moment defineix com *autonomistas esquerranos*— perquè no creien en l'autonomia de Lleida. Francesc Tomàs, fins i tot, *hace un parangón entre Irlanda y Cataluña y dice que si Irlanda ha conseguido un poco de libertad es porque no ha acatado lo legislado desde el centro* i reblà el clau assegurant que si els socialistes autoritaris es feien amb el poder a Madrid acabarien amb l'autonomia de Catalunya. Qualificatius polítics al marge, la situació posterior als fets de Maig vindria a donar-li una part de raó. Per la seva banda Justiniano Villaverde reivindicava una

¹¹² La posició del POUM en el debat també queda exposada a *Adelante*, núm. 4, 4/II/37, pàg. 1 i a *La Batalla*, 5/II/37.

actuació independent dels interessos de les potències internacionals, recordà el suport explícit d'una assemblea d'afiliats al projecte de la CNT i certificà que la classe obrera, de la que es creia intèrpret, rebutjava els decrets Tarradellas.

Segons la nota publicada per *Acracia*, l'alcalde Félix Lorenzo va adoptar una posició ben combativa al debat —actitud posteriorment criticada per *UHP*. Després de defensar l'estreta relació entre guerra i revolució, criticà al PSUC per no haver presentat un projecte alternatiu com havien promès i els responsabilitzà de l'allargament de la guerra per no haver lliurat l'or per comprar armes —l'alcalde estava especialment molest amb el comissari Joaquim Vilà per la qüestió dels valors trobats al palau episcopal.

Finalment, i en mig d'un clima de gran excitació, amb cridòries dels assistents que impedièn parlar alguns dels portaveus, es va aprovar la proposició d'ERC. El projecte defensat per anarquistes i pumistes quedava ajornat.

El diari dels comunistes denuncià la CNT per articular una campanya d'agitació social prèvia al debat amb l'objectiu de crear un clima de pertorbació que es traduí en una sala abarrotada per un públic predisposat a condicionar les discussions. El grup municipal comunista es declarava partidari de la municipalització i de debatre el projecte confederal que no consideraven totalment refutable. En canvi, s'oposaven a convertir la discussió d'un projecte concret en un debat polític sobre l'organització general de la rereguarda i al to de les intervencions en el plenari, més pròpies del vell parlamentarisme.¹¹³

Davant del fracàs, la Federació Local de Sindicats Únics va convocar una assemblea popular el dia 7 de febrer que s'allargà durant tot el dia —la sessió matinal es va celebrar al teatre del Parc Eliseu Reclús i la de tarda al local de la Federació.¹¹⁴ Els representants del grup municipal van ser els primers en intervenir.

¹¹³ "Somos partidarios de la municipalización de la vivienda para realizarla de acuerdo con la orientación señalada por el Consejo de la Generalidad. Nos pronunciamos contra el cantonalismo y contra la irresponsabilidad, aunque sean producto de la mejor buena fe" dins *UHP*, núm. 159, 4/II/37, pàg. 2. Jaume Morell i Félix Lorenzo Páramo van publicar sengles articles contra el tractament que *UHP* havia donat al ple municipal i contra el que consideraven una estratègia de la direcció socialista pensada per entorpir la revolució i donar el seu suport a la burgesia (*Acracia*, núm. 168, 6/II/37, p. 2 i 4). Aquestes dues posicions es mantindran al llarg de tot el debat sobre la municipalització (vegeu *UHP*, núm. 162, 8/II/37, pàg. 2 i "La municipalización de la vivienda aprobada en Lérida es una conquista revolucionaria que no deben dejarse arrebatar los trabajadores" dins *Acracia*, núm. 260, 25/V/37, pàg. 4).

¹¹⁴ L'acta de l'assemblea a Sección Política Social Lérida. Serie S. Carpeta 2 (AHN-Sección GC) i una crònica a *Adelante*, núm. 7, 8/II/37, pàg. 1.

Félix Lorenzo lloà els beneficis de la municipalització i condemnà la posició obstruccionista dels socialistes. Jaume Morell utilitzà arguments similars, tot buscant el recolzament polític dels treballadors de la construcció, *els més afectats per la revolució*, als qui recordà els beneficis que podien obtenir —ocupació plena, habitatges dignes i desaparició de la propietat privada. Les crítiques de Francesc Tomàs s'adreçaren als que defensaven el model de la revolució soviètica pel to personalista que estava adquirint i aportà un to més violent al discurs a l'afirmar que

Esto exige el periodo revolucionario que vivimos y si las discrepancias llegan al terreno de las armas debe contar con la oposición cerrada de las muestras.

Justiniano Villaverde es mostrà escandalitzat perquè un projecte sorgit de la discussió d'organitzacions sindicals hagués pogut ser rebutjat per una majoria en la que participaven ERC i ACR, pel que exigí la seva expulsió de l'ajuntament.

Segons l'acta de la reunió la sessió de tarda es va reprendre amb molt públic exaltat per la circulació de rumors sobre intents de sabotatge i sobre la trobada d'armes en un garatge proper. Els parlaments de representants de la CNT, del POUM i d'algun ugetista contrari a l'actuació dels seus representants municipals seguiren dues línies principals. Per una banda es condemnava la presència d'ERC i ACR en les institucions i per una altra es refermava la voluntat decidida d'avançar en el procés revolucionari. Els assembleistes rebutjaven la legislació de la Generalitat que havia anat retallant les seves posicions.

En aquest sentit, Francesc Pelegrí (POUM) va recordar que la seva organització havia estat apartada del tribunal popular —concretament ell com a primer fiscal— i del comitè de Proveïments —inicialment encapçalat per Josep M. Morlans, un altre destacat poumista local.¹¹⁵ A més, es considerava que les propostes presentades per la CNT eren les més legítimes perquè havien estat prèviament recolzades pels treballadors. Com afirmà Jaume Escalé, secretari del comitè intercomarcal

¹¹⁵ No és estrany que una part important de les crítiques de Pelegrí s'adrecessin contra Jesús Comes Carafi. El regidor d'ACR s'havia manifestat en el ple municipal contra el projecte de la municipalització, però també representava els canvis que experimentaven les institucions revolucionàries. El mes de desembre havia estat designat com a president suplent del tribunal popular. Comes va haver de dimitir, i va estar uns dies detingut, després que la FAI i el POUM l'acusessin de feixista i contrarevolucionari (vegi's Jaume BARRULL, *Violència popular i justícia revolucionària*, pàg. 95 i Conxita MIR, Fabià CORRETGE, Judit FARRÉ i Joan SAGÜES, *Repressió econòmica i franquisme*, pàg. 309).

El pueblo productor de Lérida es el que ha de determinar lo procedente al proyecto Confederal

L'assemblea es tancà amb un acord sobre quatre punts bàsics¹¹⁶

1. Impedir la representació d'ERC i d'ACR en tots els òrgans de direcció i d'administració.
2. Adoptar immediatament la municipalització de la propietat urbana, com a punt de partida de l'acció revolucionària dels treballadors.
3. Centrar la discussió en el projecte presentat per la Federació Local de Sindicats Únics.
4. Enviar aquestes conclusions a l'alcalde Félix Lorenzo, participant actiu de l'assemblea, perquè convoqués un nou ple municipal amb tota la publicitat necessària.

Com a contrapartida, el PSUC també va celebrar una conferència-assemblea al cinema Rambla el dia 8, l'endemà de la patrocinada per la CNT —la consideraren improcedent per l'actitud dels assistents, on fins i tot van intervenir en nom de la UGT veus no autoritzades. Els comunistes condemnaren el caràcter polític de les manifestacions confederals en el ple i en l'assemblea, especialment per intentar barrejar un projecte municipal amb l'expulsió de dos grups, quan hi havia problemes greus als fronts de combats —hores abans d'aquella conferència les tropes franquistes havien entrat a Màlaga. Després de recordar que els anarcosindicalistes participaven del govern de la Generalitat asseguraven que acceptar els seus principis suposaria trencar les regles de la convivència antifeixista i marginal Lleida de la legalitat catalana. Finalment s'aprovà la proposició del comitè local que reconeixia a la petita burgesia com un aliat necessari per guanyar la guerra, pel que totes les minories municipals havien de continuar formant part del ple.¹¹⁷

Amb aquests antecedents, el 13 de febrer es va convocar una nova sessió plenària en la que tampoc es va poder consensuar cap reglament. A instàncies del PSUC s'aprovà la formació d'una comissió integrada per dos representants de cada minoria que estudiaria durant una setmana les propostes que li arribessin sobre la base del projecte inicial de la CNT. La tensió entre les forces polítiques que havia d'esclatar finalment al llarg de la primavera, s'anunciava en la intervenció de Josep Pac. Per al ponent de la proposició comunista el poder de convocatòria demostrat

¹¹⁶ La importància política d'aquesta assemblea l'evidencia el fet que *La Batalla* en fes el seguiment (11/II/37).

¹¹⁷ "La Conferencia-Asamblea de nuestro Partido se pronunció unánimemente, después de una elevada y profunda discusión, por la municipalización de la vivienda, con arreglo a lo dispuesto con el Gobierno de la Generalidad, órgano genuino de la dirección política y social de Cataluña y expresión fiel de la unidad obrera y antifascista" dins *UHP*, núm. 163, 9/II/37, pàg. 2 i *UHP*, núm. 164, 10/II/37, pàg. 2.

per l'assemblea popular i el to de les intervencions aconsellaven una discussió més pausada que permetés arribar a un acord sense violències.

L'acceptació d'aquesta metodologia de treball requeria que els anarcosindicalistes suavitzessin la seva posició maximalista, però no ho van fer només per iniciativa pròpia. Francesc Tomàs va reconèixer que abans del ple havien rebut la visita d'un representant del comitè regional de la CNT i d'Aureli Fernández, secretari de la Junta de Seguretat Interior i futur conseller de Sanitat que havia estat membre del comitè central de milícies antifeixistes. Els dirigents del sindicat català, s'entrevistaren amb comunistes, republicans i amb la Federació Local de la CNT a qui feren veure la necessitat de conjugar la voluntat de l'organització de Lleida amb els interessos del col·lectiu antifeixista. Portar immediatament a terme els acords de l'assemblea popular podria produir un conflicte massa greu a la rereguarda que, fins i tot, impediria concretar la mateixa municipalització. Tomàs va presentar aquest compromís com una mostra de responsabilitat per no crear un front de combat entre Lleida i la resta de Catalunya. Però també afegia —amenaçava— que la CNT, que no volia provocar fets sagnants, tenia la força suficient per portar a la pràctica el seu projecte.

Amb el vot en blanc del POUM —Josep Buiría defensà la municipalització al marge dels interessos de Barcelona i tornà a insistir en la marginació de les forces republicanes—, s'acordà la convocatòria d'un tercer ple municipal per aprovar el projecte definitiu després dels treballs de la comissió.¹¹⁸

Tanmateix, la setmana de marge no va servir per unificar criteris, ja que al primer projecte de la CNT s'hi afegí un altre aprovat el dia 16 per un ple de juntes directives dels sindicats de la UGT. En un llarg articulat de catorze punts es defensaven algunes tesis incompatibles amb la posició confederal. S'insistia en enfortir la unitat antifeixista i en defensar els interessos de la petita burgesia, pel que es contemplaven indemnitzacions pels propietaris municipalitzats. Els socialistes consideraven que, econòmicament i socialment, el respecte de la petita propietat i les seves indemnitzacions eren millors, que les ajudes proposades per la CNT per socórrer als antics propietaris que quedessin en la indigència.

¹¹⁸ *Acracia*, núm. 175, 15/II/37, pàg. 2; *Adelante*, núm. 13, 15/II/37, pàg. 1 i *UHP*, núm. 168, 15/II/37, p. 6 i 2.

Per altra banda creien necessari deixar al marge de la municipalització alguns edificis. Es respectarien les petites finques ocupades pels seus propietaris, els centres oficials —per no subordinar la Generalitat i l'estat al Municipi— i els locals on es realitzessin funcions socials. També contemplaven la creació d'un organisme que, a través dels sindicats, controlés la riquesa expropiada. I, finalment, incloïen un article addicional que preveia l'anul·lació del reglament si entrava en contradicció amb la legislació que aprovés la Generalitat.¹¹⁹

Els dos projectes foren discutits en la sessió plenària del dissabte 20 de febrer de 1937, a la que no hi van acudir les minories d'ERC i d'UdR en protesta per les coaccions rebudes en les reunions de la comissió. Aquesta decisió, interpretada pels anarquistes com una victòria, fou contestada amb una proposta de Justiniano Villaverde per prohibir l'assistència dels republicans als plens següents. La proposició fou aprovada amb els vots favorables de la CNT i del POUM, tot i comptar amb les abstencions d'ACR que no considerava possible la discussió sense la presència dels afectats i del PSUC, partidari de castigar a ERC per irresponsable però disconforme amb el procediment.¹²⁰

Un cop resolta aquesta primera qüestió, es va poder aprovar finalment el projecte de municipalització de l'habitatge de l'ajuntament de Lleida, pràcticament idèntic al presentat per la CNT unes setmanes abans.¹²¹ El reglament de la UGT i les esmenes que havia presentat ACR foren derrotades en totes les votacions. El PSUC va lamentar l'acord final pels arguments exposats amb anterioritat i perquè una qüestió tan sensible només havia estat aprovada per la mínima majoria dels dotze vots de la CNT i del POUM —absència d'UdR i d'ERC, als que responsabilitzava de facilitar el triomf anarquista, i oposició del PSUC i d'ACR.

¹¹⁹ "Projecte de municipalització de la riquesa urbana, aprovat el dia 16 de febrer del 1937 en el Ple de Junes Directives dels Sindicats de Lleida, afectes a la UGT i que deuen presentar i defensar per a la seva aprovació, els representants de la nostra organització al Municipi d'aquesta ciutat" dins *UHP*, núm. 170, 17/II/37, pàg. 2 i núm. 171, 18/II/37, pàg. 2. I "Sobre municipalización de la vivienda" dins *UHP*, núm. 171, 18/II/37, pàg. 4.

¹²⁰ *Acracia*, núm. 181, 22/II/37, p. 1 i 4 i *UHP*, núm. 174, 22/II/37, pàg. 2.

¹²¹ Els únics canvis feien referència a les sancions. Segons el projecte original serien decidides per les organitzacions sindicals, mentre que en el reglament aprovat era la conselleria de la Vivenda l'encarregada de castigar als que no complissin amb el pagament dels lloguers. També s'afegia un nou punt que anul·lava tots els contractes d'edificis municipalitzats amb empreses d'assegurances. Mentre no s'aprovés una nova normativa catalana, seria el municipi qui actués d'assegurador d'ell mateix. El reglament va ser publicat en un ban municipal del dia 25 de febrer de 1937.

El reglament entraria en vigor a partir del mes de febrer, el primer que seria cobrat pel municipi segons la nova ordenació, tot i discutir-se si podria aplicar-se al vençut mes de gener. Durant la primera quinzena de març empleats de la conselleria de la Vivenda i Obres passarien a cobrar els lloguers corresponents al mes de febrer a tots els ocupants de pisos i locals sense excepcions, ni la d'haver pagat a l'expropietari la mensualitat de febrer. En cas que no es complís amb el pagament, la conselleria podria disposar del pis o del local al considerar-lo deshabitat.¹²²

La victòria dels principis de la CNT havia estat total

*En Lérida se ha municipalizado la vivienda contra la voluntad de los socialistas. (...) En Lérida se ha expropiado sin indemnización a todos los propietarios de fincas urbanas. Que se extienda esta expropiación en todos los sentidos y ¡viva la revolución!*¹²³

El tercer punt del reglament feia referència als subsidis que els propietaris municipalitzats tenien dret a sol·licitar en cas que el seu únic medi de vida fossin les rendes obtingudes dels immobles. Aquestes pensions equivaldrien als beneficis de l'ajuntament —diferència entre els lloguers cobrats i els impostos pagats—, sempre que no superessin les tres-centes pessetes, quantitat màxima a percebre pels antics propietaris.

L'única documentació municipal que hem localitzat sobre la municipalització de l'habitatge fa justament referència a l'aplicació d'aquesta norma. Es conserven una setantena d'expedients elaborats per les autoritats municipals entre finals de març i principis de juliol de 1937.¹²⁴ En aquests expedients els antics propietaris, a més de fer constar les dades personals, presentaven una declaració jurada dels béns que posseïen —propietats urbanes i rústiques (indicant qui pagava la contribució), valors i quantitats en metàl·lic.

¹²² *Acracia*, núm. 193, 8/III/37, pàg. 2.

¹²³ *Acracia*, núm. 181, 22/IV/37, pàg. 1. A finals de març de 1937 el Consell de Defensa Regional d'Aragó també va publicar un decret de municipalització de l'habitatge que seguia uns principis similars. S'intentava aplicar un reglament transitori que permetés combinar dos objectius bàsics: aconseguir la màxima autonomia municipal —dins de la concepció anarquista del municipi ja comentada— i fer front a una conseqüència de la guerra i de la revolució en els pobles que havien quedat en la zona republicana, l'abandonament per part de molts propietaris de finques urbanes (*Consejo Regional de Defensa de Aragón. Boletín Oficial del Consejo*, núm. 20, 16/IV/37).

¹²⁴ Municipalització de l'Habitatge, dept. municipal de Foment (AML). Els expedients conservats estan numerats del 101 al 172.

També indicaven les persones al seu càrrec, reflectint si tenien algun ingrés i si estaven capacitades per treballar.

Posteriorment s'afegia la valoració d'un representant municipal —en tots els casos notes manuscrites per R. Ribé— en la que es resumia la situació familiar i econòmica del sol·licitant. Després d'estudiar aquestes dades, la Comissió de la Vivenda proposava al comitè municipal una pensió mensual,¹²⁵ que definitivament havia de ser aprovada per la comissió de govern —sempre favorable en els expedients localitzats. Normalment es tracta de dones que, per diversos motius, no poden treballar o de vídues amb alguna persona al seu càrrec.¹²⁶

El primer problema en l'aplicació del reglament fou la resistència de molts lleidatans a pagar els lloguers al municipi. Ben aviat Félix Lorenzo acusà a ERC d'antipatriotisme per fomentar les resistències entre els antics propietaris —els treballadors, segons l'alcalde, havien acceptat amb alegria la nova organització social. També amenaçava als *sabotejadors* amb una denúncia al tribunal popular, però la coacció més important s'intentà imposar a través de la política de racionament. El 28 de maig, amb l'ajuntament en plena crisi municipal, havia d'entrar en vigor un nou carnet familiar de proveïments, indispensable per adquirir els aliments racionats —pa, patates, carn, sucre, llegums, llet, sabó i oli. L'alcalde intentà que només es pogués rebre prèvia presentació dels rebuts de lloguer.¹²⁷ *L'Ideal* criticà obertament el que Félix Lorenzo Páramo havia definit com una coacció moral

Carai que le fum! Si morir de gana és una coacció moral, quina deurà de ser la material?

¹²⁵ En l'informe s'indicaven les quantitats que percebia l'ajuntament en concepte de lloguers (en alguns casos es desglossava l'import de cada pis o local i s'indicava el nom del llogater) i les que havia de pagar d'impostos.

¹²⁶ Entre els sol·licitants trobem algun nom que crida l'atenció, com el de l'històric membre de JRL.Lluís Abadías Rocaspana (curiosament la Cambra de Propietat Urbana el denunciaria el 1940 al Tribunal de Responsabilitats Polítiques pel seu passat polític). O el de Tecla Vallderiola Andreu, germana del comissari de la Generalitat a Lleida entre 1932 i 1934. També se li concedí una pensió a la sogra d'un personatge del POUM local Marian Aguas, impressor que havia estat candidat a les municipals de 1934 i que s'encarregà de gestionar la subvenció en nom de la seva sogra amb la que vivia. També podem saber que el regidor anarquista Justinià Villaverde vivia de lloguer en un pis municipalitzat i que, per tant, pagava al municipi 60 pessetes mensuals (Av. de la República, 6, 2n 4). Municipalització de l'Habitatge, expts. 127, 139, 148 i 123, dept. municipal de Foment (AML).

¹²⁷ *Acràcia*, núm.204, 20/III/37, pàg. 2; núm. 246, 8/V/37, pàg. 2 i núm. 260, 25/V/37, pàg. 2. "Editorial: Hay que pagar los recibos de alquiler. Las viviendas pertenecen al Ayuntamiento" dins *Adelante*, núm. 60, 10/IV/37, pàg. 1.

Tampoc es mostrà conforme amb aquesta decisió el conseller de Proveïments, el socialista Balbí Izquierdo. No estava d'acord amb la vinculació de dues qüestions tan diferents ni creia possible que un ajuntament dimitit prengués decisions tan serioses.¹²⁸ Per la seva banda, ERC defensava que la presència de cobradors municipals, no sempre ben identificats, contravenia les normes marcades pel govern.¹²⁹

Passats uns mesos, l'ajuntament seguia tenint problemes per cobrar els lloguers —fins i tot sembla que es resistien alguns dels empleats municipals encarregats de presentar els rebuts als veïns. I a més reivindicava la necessitat de fer un nou peritatge de les vivendes per intentar millorar la recaptació —cal recordar que immediatament després de vèncer la sublevació els lloguers es van reduir a la meitat, el que va donar lloc a uns preus força arbitraris.¹³⁰

Disposar d'un reglament aprovat no va servir per superar les confrontacions entre les forces polítiques locals. I menys encara quan la Generalitat presentà el seu propi decret de municipalització de la propietat urbana l'11 de juny de 1937. El periòdic *L'Ideal* es va convertir en el principal defensor de les mesures governamentals.¹³¹

El decret deixava l'administració de la propietat urbana en mans d'uns consells tècnics, administratius i directius, formats per representants dels ajuntaments, de la CNT i de l'UGT —caixes immobiliàries municipals—, encarregats d'aplicar la normativa encara que podien adaptar-la a les necessitats locals.

Els propietaris serien indemnitzats amb cèdules immobiliàries pel valor que tenien les finques el 30 de juny de 1936, deduït el líquid imposable que figurava al cadastre, que havien de ser amortitzades en un màxim de quatre anys. Només es negaria la indemnització als propietaris declarats facciosos per un tribunal popular.

¹²⁸ "Pedimos responsabilidad y un poco de dignidad social" dins *UHP*, núm. 253, 26/V/37, pàg. 2. El rotatiu donava el seu suport al regidor de proveïments qualificant la decisió de Lorenzo Páramo d'alcaladada i més tenint en compte la situació de crisi municipal, que es tractava d'un alcalde dimissionari.

¹²⁹ *L'Ideal*, núm. 64, 14/V/37, pàg. 3; núm. 66, 28/V/37, pàg. 4 i núm. 71, 2/VII/37, pàg. 3.

¹³⁰ *Acracia*, núm. 305, 16/VII/37, pàg. 2.

¹³¹ *L'Ideal*, núm. 70, 25/VI/37, p. 1 i 3. El PSUC, per la seva banda, s'apressà a apuntar les similituds existents entre el decret del govern i el projecte de la UGT rebutjat el mes de febrer, amb el que l'ajuntament de Lleida havia perdut més de tres mesos (Pere CALZADA, "La municipalización de la vivienda en Lérida" dins *UHP*, núm. 280, 26/VI/37, pàg. 4). Sobre el decret vegeu Francesc ROCA, "El decret de Municipalització de la propietat urbana de l'onze de juny de 1937 i la Nova Economia Urbana".

Els lloguers —ara denominats dret d'ocupació— mai podrien superar els que es pagaven el mes de juny de 1936 i no s'haurien de pagar per viure en la seva propietat. S'abonarien conjuntament amb els impostos municipals i els destinats a la Generalitat.

També correspondria a les Caixes la missió de pagar els tributs que des del municipi corresponguessin a l'estat, així com reparar i conservar els edificis existents i construir-ne de nous per mantenir l'activitat del ram de la construcció.

Per ERC el decret no era completament satisfactori, perquè responia a excessives transaccions entre tendències polítiques oposades. Tot i això, *benvingut sigui, car sempre és preferible una llei, per dolenta que sigui, a no cap llei, com fins ara*. Tampoc oblidaven els republicans que les mesures relatives a les col·lectivitzacions i a les municipalitzacions eren transitòries fins que es produís la solució final de la guerra. I afegien que l'aposta de l'ajuntament de Lleida no estava resultant econòmicament intel·ligent, perquè els seus ingressos s'havien reduït considerablement respecte l'època en què podia cobrar els impostos municipals.

L'aplicació a Lleida del decret del govern va donar lloc a un nou i intens debat polític. En el primer ple que es va poder celebrar després de resoldre la crisi municipal del mes de maig, el dia 30 de juny, els efectes del decret van ser tema central. Els republicans proposaren l'aplicació d'un nou reglament de municipalització que s'ajustés als principis assenyalats per la Generalitat i Manuel Culebra (PSUC) afirmà que ells només havien acceptat la forma com s'havia fet la municipalització a Lleida de manera provisional —tot i que formava part de l'acord municipal signat amb la CNT per resoldre la crisi municipal. El consistori acordà la formació d'una comissió que elaborés el reglament de la futura Caixa Immobiliària. Estaria integrada per dos representants de la CNT, dos del PSUC, dos d'ERC, un d'UdR i un altre del POUM.¹³²

La Federació Local de Sindicats Únics va tornar convocar una assemblea d'afiliats el dia 16 de juliol per marcar el criteri que hauria d'adoptar la seva

¹³² Un resum del ple a *Acràcia*, núm. 292, 1/VII/37, pàg. 1 i *L'ideal*, núm. 71, 2/VII/37, pàg. 2. Per altra banda, mentre no fos aprovada la Caixa de Lleida, l'ajuntament pretenia seguint cobrant els lloguers com ho venia fent, al marge del decret del govern (*Acràcia*, núm. 300, 10/VII/37, pàg. 2).

minoria municipal alhora de articular el reglament de la Caixa —el municipi aprovà el seu projecte amb el compromís que acceptarien la normativa que la Generalitat aprovés en el seu moment.

Però un cop conegut aquest no estaven disposats a fer-ho perquè el consideraven antieconòmic al reconèixer els drets dels propietaris —pensaven que la despesa repercutiria en els treballadors de la construcció. Francesc Porcar calculava que eren necessaris uns vuit o deu milions anuals per mantenir totes les activitats professionals relacionades amb la construcció, mentre que l'aplicació estricta del decret reduiria el pressupost a uns dos milions encara que s'incrementessin els lloguers en un cent per cent.

Els hi preocupava acceptar la nova proposta perquè haurien de presidir el nou organisme com a titulars de l'alcaldia i, per tant, el fracàs de la municipalització podria ser presentat com un fracàs de la CNT. Davant la complexitat de la qüestió, l'assemblea no va poder arribar a cap acord definitiu, pel que deixà llibertat d'acció a la Federació Local i als representants municipals.¹³³

Finalment, en el ple celebrat els dies 17 i 19 de juliol s'aprovà el projecte de reglament presentat pel PSUC amb els vots favorables de la CNT i de la Unió de Rabassaires i amb l'oposició de la minoria d'ERC que hi presentà un projecte alternatiu. El reglament validat es limitava a definir les funcions de la caixa immobiliària i a detallar quins havien de ser els seus membres, sense aprofundir en les qüestions més delicades. El projecte d'ERC, més complex, va ser titllat pels altres grups de massa burocràtic. A més, s'aprovà una proposta de la CNT que permetia deixar el reglament en suspens fins al primer de gener de 1938 si la seva aplicació resultava excessivament complicada. Per als republicans el debat va suposar un retorn de socialistes i d'anarquistes al cantonalisme propi de la primera etapa de la guerra.¹³⁴

La Caixa Immobiliària Municipal de Lleida va quedar constituïda el dia 1 d'agost de 1937, després que el 26 de juliol fossin escollits els seus integrants —la seu estaria situada al número 7 de Blondel.¹³⁵

¹³³ *Acràcia*, núm. 306, 17/VII/37, pàg. 4.

¹³⁴ *Acràcia*, núm. 308, 20/VII/37, pàg. 2 i *L'ideal*, núm. 74, 21/VII/37, pàg. 4 i núm. 75, 30/VII/37, p. 2.

¹³⁵ *Acràcia*, núm. 314, 27/VII/37, pàg. 2.

President	Félix Lorenzo Páramo delegà en el regidor d'Obres Antonio Sorribes López (CNT)
Sots-president	Jaume Corberó Bitrià (CNT)
Secretari	Antoni Vallés Jové (UGT)
Sots-secretari	Amadeu Vila Segura (CNT)
Interventor	Manuel Manlleu Bartomeu (UGT)
Vocals	José Ríos Carrera (CNT) Amadeu Delshams Roqueta (ERC) Posteriorment ocuparien aquesta plaça Agustín Villas Carrasqué (CNT) Miquel París (CNT) Damià Vallès Amorós (UGT) Josep Falcó Bosch (UGT) Felip Solé Barri (UGT)
Comissió Administrativa	Amadeu Vila Antoni Vallés Josep Falcó Felip Solé
Comissió Tècnica	José Ríos Amadeu Delshams Jaume Corberó Damià Vallés Manel Manlleu

En aquesta estructura inicial hi havia una representació important de la CNT que posteriorment fou reduïda en benefici de la UGT

*ha estat precis més d'una conversa amb els companys de la C.N.T. per convèncer-se, almenys davant l'opinió, de què comptàvem amb la majoria a la nostra localitat.*¹³⁶

L'existència de la Caixa es va donar a conèixer als lleidatans a través d'un ban publicat pel seu president.¹³⁷ Antonio Sorribas afirmava que no s'aplicaria el decret de la Generalitat fins al proper 1938 i que, mentre això no es fes, l'ajuntament s'esmerçaria en tallar enèrgicament el sabotatge a la nova economia. El principal problema continuaven sent les resistències de llogaters i d'expropiataris a pagar uns rebuts que s'acumulaven a la Caixa des del febrer.¹³⁸ Les sancions podien arribar al desnonament i els propietaris rebels podrien quedar exclosos dels beneficis del decret de la Generalitat un cop s'apliqués. Per a ERC el

¹³⁶ *Unió General de Treballadors. Federació Local de Lleida. Informe del Comitè Local davant el ple de Junes Directives celebrat el 24 d'agost del 1937* (Llegat Areny de l'IEI).

¹³⁷ *Acràcia*, núm. 330, 14/VIII/37, pàg. 2.

¹³⁸ En un article posterior s'afirmava que la meitat dels llogaters no complien amb les seves obligacions i que en el moment de constituir-se la Caixa l'ajuntament li va lliurar uns rebuts per valor d'1.113.637 pessetes gairebé impossibles de cobrar (*Acràcia*, núm. 360, 18/IX/37, pàg. 4).

ban era clarament il·legal perquè no acatava la legislació del govern i reptava a la Caixa que els denunciés com inductors al sabotatge car es permetia aconsellar obertament als propietaris que no paguessin els rebuts.¹³⁹

En el ple municipal del 8 de setembre es tornà a votar que les infraccions fossin castigades amb la retirada de la tarja de proveïments. L'incompliment de les normatives es relacionava amb activitats cinquenacolumnistes, amb perjudicis per als treballadors i amb l'obstaculització de les necessàries obres de millora —la Caixa sí que havia de complir amb les seves obligacions fiscals amb la Generalitat. Però igual que tres mesos abans ho havia fet Izquierdo, el conseller de Proveïments Francesc Balp (UdR) es mostrà contrari a aquesta mena de sancions. Per altra banda, les esquerdes en el pacte PSUC-CNT que havia possibilitat la sortida de la crisi municipal del mes de maig eren cada cop més manifestes. En aquell moment Manuel Culebra es mostrava disposat a acceptar el text del decret de la Generalitat. Finalment s'acordà elevar una consulta a la Generalitat sobre la legalitat de la Caixa de Lleida i esperar a la resposta per aplicar el reglament de sancions.¹⁴⁰

La posició republicana es va veure reforçada quan el departament de Finances de la Generalitat contestà amb l'anul·lació del reglament de la Caixa Immobiliària per considerar-lo il·legal a través d'una ordre que resumia l'evolució de la seva postura sobre la municipalització.¹⁴¹ El govern, davant de la minva dels ingressos de molts municipis, havia autoritzat el primer de febrer de 1937 als ajuntaments municipalitzadors a continuar cobrant els lloguers de manera temporal, sense que es pogués interpretar com una mesura definitiva, ni com una aprovació o convalidació de les mesures adoptades pels municipis.

L'ajuntament de Lleida va ser específicament autoritzat a cobrar els lloguers el 16 d'abril, seguint el reglament que havien aprovat, mentre no es dictaminés una normativa general per tota Catalunya. Aquesta autorització, per tant, quedava eliminada un cop promulgat el decret de l'11 de juny. Per altra

¹³⁹ *L'Ideal*, núm. 78, 20/VIII/37, pàg. 4.

¹⁴⁰ "Los que no pagan alquiler y los que trabajan sin cobrar" dins *Acracia*, núm. 380, 13/X/37, pàg. 4. Un resum del ple a *L'Ideal*, núm. 81, 10/IX/37, p. 4, 2-3.

¹⁴¹ Ordre del 8 d'octubre de 1937 que *L'ideal* publicà íntegrament i comentà àmpliament (núm. 86, 15/X/37, pàg. 4). En un altre número, *L'ideal* va publicar un ampli fragment d'una intervenció parlamentària d'en Josep Tarradellas, de l'1 de març de 1938, en la que exposà les diferents mesures adoptades pel govern en matèria d'habitatge (núm. 108, 19/III/38, p. 2-3).

banda, l'ordre del departament de Finances afirmava que les normes que volia aplicar la Caixa de Lleida estaven en oberta contradicció amb el decret, especialment perquè pretenien obligar als propietaris a pagar un lloguer pels seus habitatges i perquè es negava el dret reconegut a les indemnitzacions.¹⁴²

La sentència deixava l'ajuntament de Lleida, en paraules de *L'ideal*, en una situació ridícula fruit de la seva acció cantonalista. La primera reacció del ple va ser estudiar la declaració d'il·legalitat per introduir les reformes que fossin necessàries. El mes de desembre la Caixa es va autodissoldre i aleshores els debats entre els grups municipals van girar a l'entorn de la possibilitat d'investigar la seva actuació —el 5 de gener de 1938 es va formar una comissió de funcionaris municipals que havia de realitzar aquest estudi.

En el següent ple del mes de febrer els consellers es mostraren conscients que la gestió de la Caixa havia estat poc eficaç pel que s'acordà convocar una sessió extraordinària per discutir el dictamen elaborat per la comissió de funcionaris. El curs de la guerra i la darrera crisi municipal plantejada a finals de febrer farien ja impossible que l'ajuntament pogués tancar de manera definitiva aquesta qüestió tan influent en la vida política de la ciutat durant aquells mesos.¹⁴³

A més dels problemes legals, la municipalització de l'habitatge no havia aconseguit ser una política econòmicament rentable. Lògicament *L'ideal* es va encarregar de destacar aquest fet i de posar l'èmfasi en la reducció dramàtica dels ingressos dels ajuntaments —pèrdua d'impostos sobre la llum o les clavegueres— i també important per a l'estat —menys contribucions urbanes.¹⁴⁴ També afirmava que els obrers de la construcció eren els altres grans perjudicats, perquè els propietaris particulars els hi podien fer molts encàrrecs d'obres, mentre que els ajuntaments no estaven en condicions de fer cap despesa. I finalment, destacava la

¹⁴² *L'ideal* lamentava que mentre la Caixa donava una àmplia difusió a les seves normatives (presència constant a Ràdio Lleida i profusió de cartells amb els bans per la ciutat) no estaven fent el mateix amb les disposicions contràries dictades per la Generalitat.

¹⁴³ *L'ideal*, núm. 12/XI/37, p. 1-2; núm. 98, 8/I/38, pàg. 2 i núm. 102, 12/II/38, pàg. 3 i *Acràcia*, núm. 452, 6/I/38, pàg. 2. En aquelles alçades de la guerra, el PSUC lamentava que la municipalització de l'habitatge, columna vertebral de la revolució popular a Catalunya juntament amb la legislació agrària i el decret de col·lectivitzacions, no hagués estat efectiva al conjunt de Catalunya després del decret de juny de 1937. En moltes localitats no s'havien constituït les caixes immobiliàries i els obstacles al procés eren importants arreu —la pressió dels antics propietaris, la interinitat i provisionalitat de les realitzacions que creaven impopularitat, els fracassos d'algunes realitzacions. Instaven a la Generalitat perquè accelerés l'aplicació del decret ("La municipalización de la vivienda" dins *UHP*, núm. 479, 16/II/38, pàg. 6).

¹⁴⁴ "Editorial: Fracàs de la política municipalitzadora" dins *L'ideal*, núm. 80, 3/IX/37, pàg. 1.

situació en què havien quedat molts petits propietaris que no tenien més ingressos que les rendes obtingudes de la seva propietat urbana.

Hem fet, en suma, el negoci de Robert amb les cabres.

Tanmateix, la visió negativa no era exclusiva de l'oposició. Tampoc la valoració final d'Antonio Sorribas va resultar gaire positiva.¹⁴⁵ Va haver d'afirmar que tots els seus esforços, com a president de la Caixa, per cobrar els lloguers havien estat inútils —la recaptació hauria d'arribar a 4.020.000 pessetes anuals. I de reconèixer que des del mes de febrer no havia pogut assumir les càrregues fiscals adquirides amb l'estat —1.030.991 pessetes anuals. Amb l'escassa recaptació aconseguida només s'havia pogut pagar als treballadors de la construcció —en la data de l'article se'ls hi devien dues setmanades. A la Col·lectivitat de Paletes i de Peons (CNT-UGT) se li devien 800.000 pessetes, i altres quantitats a altres col·lectivitats industrials. El fracàs contribuïa a generalitzar la desmoralització entre les col·lectivitats, base principal per guanyar la guerra. Sorribas continuava defensant que als infractors els hi fos retirada la tarja de racionament.

3.3.3 HISTÒRIA D'UNA ESCALA: L'HABITATGE I LA GUERRA

Més enllà de les estratègies de les organitzacions sindicals i polítiques, de les accions de govern i del debat ideològic generat al voltant de la propietat privada de les finques urbanes, les transformacions experimentades per l'habitatge al llarg d'aquells mesos poden apreciar-se millor a través de la recreació dels canvis viscuts en un immoble de la ciutat. L'inici de la guerra suposaria un trasbals important en la comunitat de veïns del número 51 del carrer Major. La propietària de l'edifici, Teresa Reñé de Combelles, tenia la seva residència habitual fixada a Barcelona, pel que era la portera de l'edifici, una senyora analfabeta que superava la seixantena i vivia amb la seva filla, qui se'n feia càrrec. Els altres llogaters eren un enginyer, un canonge i un sastre. Un cop acabada la guerra cap d'ells continuava vivint en

¹⁴⁵ Antonio SORRIBAS, "El que no paga alquiler sabotea la guerra y la revolución" dins *Acracia*, núm. 396, I/XI/37, pàg. 7.